

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ЗАХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЮЗУ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 30 травня 2025 року)***

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ЗАХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЮЗУ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

***Теоретико-прикладні проблеми
юридичної науки на сучасному етапі
реформування кримінальної юстиції***

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 30 травня 2025 року)***

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2025**

Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. 218 с.

Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року). Хмельницький Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. 218 с.

У збірнику розміщено тези доповідей, подані на Міжнародну науково-практичну конференцію «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 30 травня 2025 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до видання.

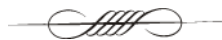
ЗМІСТ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ	8
<i>БОНДАР В.В.</i> ЗВОРОТНА ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ЧАСІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА	8
<i>БОТНАРЕНКО І.А.</i> ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ З ВИКОРИСТАННЯМ УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ, ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПОДІЙ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 438 КК УКРАЇНИ	9
<i>ГАЛУС О.О., ВЛАДОВСЬКА К.П.</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗІБРАНЬ	13
<i>ГЕРАСИМЧУК Р.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ФАКТІВ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ	15
<i>ГЛАДИНЕЦЬ І.В.</i> КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	17
<i>ГРАБ А.В.</i> НАБУТТЯ АКТИВІВ У ВЛАСНІСТЬ ЗА ДОРУЧЕННЯМ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ	21
<i>ГРАНКІНА В.Г., БЛОХА Є.А.</i> ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ СПІВУЧАСНИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ	24
<i>ДУДОРОВ О.О.</i> ПОРУШЕННЯ ВЕТЕРИНАРНИХ ПРАВИЛ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ДОВКІЛЛЯ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ	25
<i>ЗАХАРЧУК В.М.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУКУПНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ТА У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	29
<i>ZINCHUK A.K.</i> TRANSFORMATION OF CRIMINAL LAW IN THE CONTEXT OF COMBATING CYBERCRIME	32
<i>КОВАЛЬ Я.С.</i> СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ УМИСНОГО ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ, ЗАПОДІЯНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ	34
<i>КУНЕНКО І.С.</i> СУТНІСТЬ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: МІЖ ТЕОРІЄЮ ТА ПРАКТИКОЮ	36
<i>КУНТІЙ А. І.</i> ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ПОЛЯ БОЮ АБО ВІДМОВИ ДІЯТИ ЗБРОСЮ	38
<i>МОВЧАН Р.О., ДУШЕВСЬКА О.В.</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ СУХОСТОЮ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ, ПРАВОЗАСТОСОВЧІ РЕАЛІЇ, ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ	40
<i>НАЛУЦИШИН В.В.</i> МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СПОРТІ	43
<i>НАЛУЦИШИН В.В.</i> ПРОТИДІЇ ПРОТИПРАВНОМУ ВПЛИВУ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ: ДОСВІД ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	45
<i>НАЛУЦИШИН Р.В.</i> КОРУПЦІЯ У ФУТБОЛІ	49
<i>НІКІФОРОВА Т.І.</i> ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПІДКУП ПОСАДОВИХ ОСІБ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ	51
<i>НОВАК А.О.</i> ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	53
<i>ОХМАН О.В., ЛЕБІДЬ Х.І.</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	57
<i>ПИСЬМЕНСЬКИЙ Є.О.</i> ІСТОРІЯ ОДНОГО ВИРОКУ, АБО ЧИ ЗАВЖДИ НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ Є КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ?	59
<i>ПЛИСЮК Н.М.</i> ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МНОЖИННОСТІ ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ ПРИ ВЧИНЕННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРИ ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИНАХ	62

ПОЛІТОВА А.С. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	64
ПУШКАР В.І. ДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	69
РАВЛЮК А.В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 364, 368, 368-5, 369 КК УКРАЇНИ, У ЗВ'ЯЗКУ ЗЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ	71
РИМШИЙ Т.А. ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ПОКАРАННЯ ЗА ПРОФЕСІЙНІ МЕДИЧНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	73
РИЖУК Я.С. КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ	76
СОЛОДКА І.В. КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: МЕЖІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	78
ЧМУТ К.М. ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	81
ШПІЛЯРЕВИЧ В.В. ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ (СТ. 332-2 КК УКРАЇНИ)	82
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА	87
БОГАТИРЬОВ І.Г. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПЕРСОНАЛОМ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	87
SAPUGA S.A. RESOCIALIZATION OF CONVICTS: THEORY AND PRACTICE IN UKRAINE	88
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ	91
БЄЛЯКОВА А.В. ІНФОРМАЦІЙНІ КАМΠΑНІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕДЕРЖАВНИМИ СУБ'ЄКТАМИ	91
ВИГОВСЬКИЙ Д.Л. КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	93
ДУДКІНА Ю.О. ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ	95
КОЛІСНИК С.В. СТРУКТУРА БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ	96
LONDKEYUSH V.YU. PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY: TRENDS, PROBLEMS AND PROSPECTS	99
ЛУЧКОВСЬКА К.В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЕПОВНОЛІТНІХ	101
МАЛЕТОВА О.С. ПРОТИДІЯ ФІНАНСОВИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ З ГУМАНІТАРНОЮ ДОПОМОГОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	103
СВІТЛІЧНИЙ І.В., ШУМЛЯНСЬКИЙ С.В., ТКАЧ М.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	106
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	109
БАРАБАНОВА Д.А. ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ПІДОЗРЮВАНИМ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	109
БАРГАН С.С., АВРАМЕНКО О.О. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	111
БЕРЕЖНИЙ С.Д. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	112
БОБЕЧКО Н.Р. НОРМАТИВНІ МОДЕЛІ ДОКАЗУВАННЯ У СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	115

БОНДАР В.С. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ МАТЕРІАЛІВ, ЗДОБУТИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ	118
БОРОВИК А.В. ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ	121
ВАРИВОДА Т.Ю. ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ	123
ГАЛАГАН В.І., УДОВЕНКО Ж.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ, ЯКІ ОБРОБЛЯЮТЬСЯ СИСТЕМАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	126
ГЛИНСЬКА Н.В. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	130
ДЕМЧУК М. С. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ РІШЕНЬ СУДУ В СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	134
ДЗЮБАК О.В. ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ СКАРГ НА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЧИ ПРОКУРОРА, ЯКА ПОЛЯГАЄ У НЕВНЕСЕННІ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄДР ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	135
ЗАВТУР В.А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ Ч.8 СТ. 271 КПК УКРАЇНИ	138
КОГУТ І.А. НАДМІРНА ЗАВАНТАЖЕНІСТЬ ПРОКУРОРІВ ЯК ВИКЛИК У КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	140
КРИШТАФОВИЧ О.Я., ТОПОРЕЦЬКА З.М. СПРОСТУВАННЯ ЗАХИСНИКОМ ПІДОЗРИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕЗАКОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР	143
КРУШИНСЬКИЙ С.А. ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	146
КУЛЄБЯКІН В.О. НЕДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ «РОЗУМНОГО СТРОКУ» ЯК НАСЛІДОК ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ	149
НИЖНИК Г.П. ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК?	153
ПАГОР Б.Р. ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ СМЕРТЮ ОБВИНУВАЧЕНОГО НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ	156
PIDHIRNA T.V. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE INDICTMENT AS A PROCEDURAL DECISION OF THE PROSECUTOR IN UKRAINE AND THE CZECH REPUBLIC	158
ТЕРТИЧНА А.С. КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ПРОКУРОРА В СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	160
УРОДА О.В. НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК ІСТОТНОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: ФАКТИЧНЕ ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОГО ОБШУКУ ПІД ВИГЛЯДОМ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ	163
ФЕДОРЧУК М.В., СТЕЛЬМАХ І.С. КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	165
ХМЕЛЕВСЬКА Н.В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	167
ЦИГАНЮК Ю.В. СУД ПРИСЯЖНИХ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ У КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ	169
ШЕВЧУК М.І. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ЗАКІНЧЕННЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ В ПОРЯДКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОМУ СТ. 290 КПК УКРАЇНИ	171
ШУЛЬГІН С.О. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСЛІДНОСТІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ(НА ПРИКЛАДІ ЗДІЙСНЕННЯ НАПАДІВ НА ОБ'ЄКТИ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ)	174

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	177
<i>КЕБКАЛ К.О.</i> СУДОВА БАЛІСТИКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	177
<i>КРАВЧУК О.В., КОПАНЧУК В.О.</i> СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: СУЧАСНИЙ ВИМІР	179
<i>МИХАЙЛИЧЕНКО Р.В.</i> РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ	182
<i>ПАСІЧНИЧЕНКО Д.О.</i> ПОНЯТТЯ ТАКТИКИ ДОПИТУ ВРАЗЛИВИХ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	183
<i>ТУРОВЕЦЬ Ю.М.</i> ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ДЛЯ ЦІЛЕЙ РОЗКРИТТЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ	186
<i>ЧЕЧОТКА І.Р.</i> ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	188
<i>ШИНКАРЕНКО А.О.</i> СУЧАСНІ МЕТОДИ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЇХ МОЖЛИВОСТІ	190
<i>ЮСУПОВ В.В.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ	192
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	196
<i>KOVERNIAGA B.D.</i> LEGAL REFORMS IN UKRAINE: MOVING TOWARD EUROPEAN STANDARDS	196
<i>ДАНІЛОВА А.В.</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ: ДОСВІД ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ У ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ	198
АДВОКАТУРА В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	200
<i>VEDENKO A.O.</i> THE ROLE OF ADVOCACY IN ENSURING THE RIGHT TO DEFENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS	200
<i>ПРИСЯЖНА А.В.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	203
<i>SAMOLIUK K.V.</i> THE ROLE OF LAWYERS IN THE JUVENILE JUSTICE SYSTEM: ISSUES AND PERSPECTIVES	206
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУДОУСТРОЮ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	209
<i>KOLOMIJCHUK V.O.</i> JUDICIAL REFORM IN UKRAINE: ACHIEVEMENTS, PROBLEMS, AND PERSPECTIVES	209
<i>KUSHNIR A.A.</i> THE ROLE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN SOLVING CLIMATE ISSUES: A LEGAL ASPECT	211
<i>МАКАРЕНКОВ О.Л.</i> ВИРАЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА СТАНДАРТІВ ПРАВА ЄС В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ	213
<i>MOROZ P.M.</i> CASE LAW OF JUDICIAL PRECEDENT IN THE UK AND THE USA	216

*Бондар Вікторія Володимирівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗВОРОТНА ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ЧАСІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність теми дослідження зумовлена триваючим процесом реформування кримінального законодавства України та важливістю дотримання принципу зворотної дії закону в часі.

Метою дослідження є характеристика зворотної дії кримінального закону в часі в умовах реформування законодавства України.

Протягом досить значного проміжку часу кримінальна правова система України ґрунтувалася на Кримінальному кодексі України (Української РСР) від 28 грудня 1960 року.

Однак після здобуття незалежності у 1991 році та змін, які відбулися у політичній системі, суспільній свідомості та міжнародних відносинах виникла потреба у реформуванні та адаптації законодавства України, у тому числі кримінального, відповідно до нових потреб суспільства та міжнародних стандартів. Так, після довготривалого законотворчого процесу був прийнятий оновлений Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року, який набув чинності у вересні того ж року та скасував чинність Кодексу від 1960 року.

Під час реформування кримінального законодавства особливо гостро постає проблема застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі. Такий принцип ретроактивності передбачає можливість застосування нового кримінального закону до діянь, вчинених до набрання ним чинності, якщо такий закон пом'якшує або скасовує кримінальну відповідальність (ст. 5 КК України) [1].

Кримінальний кодекс України від 1960 року уже містив положення про зворотню дію закону в часі. Так, відповідно до ст. 6 закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання, має зворотню силу, тобто поширюється з моменту набрання ним чинності також на діяння, вчинені до його видання [2]. Цією нормою також встановлювався принцип незворотної дії кримінального закону в часі, який полягає у тому, що закон, який встановлює караність діяння або посилює покарання, зворотної сили не має [2].

Провівши порівняльний аналіз, ми можемо зробити висновок про те, що відповідні положення Кримінального кодексу України від 1960 року простежуються у Кримінальному кодексі України від 2001 року. Однак у чинному КК України вони більш конкретизовані та додатково врегульовано питання щодо часткової зворотної дії закону в часі (ч. 3 ст. 5) та застосування принципу ретроактивності у разі кількаразової зміни закону (ч. 4 ст. 5) [1].

Варто також наголосити й на тому, що розвиток кримінального законодавства не обмежується тільки тими змінами, які відбулися, адже важливими є і ті зміни, які плануються у майбутньому.

Так, члени Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, яка утворена Указом Президента України від 2019 року працюють над розробкою проєкту нового Кримінального кодексу України (далі - Проєкт). І якщо провести порівняльний аналіз чинного Кримінального закону України та Проєкту, то вже можна зробити наступні висновки.

Чинний Кримінальний кодекс України та Проєкт дотримуються основоположного принципу, який полягає в тому, що кримінальна протиправність і караність діяння (дії або бездіяльності) визначаються законом, який діяв на момент його вчинення. Проте, Проєкт на відміну від чинного Кримінального кодексу України, чітко розмежовує поняття прямої та зворотної дії кримінального закону в часі, виділяючи їх в окремі статті (ст. 1.4.1 та 1.4.2).

Так, стаття 1.4.1 Проекту на пряму закріплює принцип прямої дії та встановлює те, що до особи, яка вчинила передбачене Кримінальним кодексом діяння, застосовуються його положення, чинні на час вчинення діяння [3].

Стаття 1.4.2, своєю чергою, деталізує положення про зворотну дію кримінального закону в часі, які в чинному кодексі містяться в ст. 5.

Чинний КК України та Проект визнають зворотну силу закону, що пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, та встановлюють, що закон, який посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної сили. Також, обидва кодекси містять положення про часткове пом'якшення відповідальності, де зворотну силу має лише частина, яка пом'якшує правову відповідальність та встановлюють правило, якщо закон змінювався декілька разів, то зворотну дію має той закон, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи (ч. 3 ст. 5 КК України та ч. 5 ст. 1.4.2 Проекту) [1].

Проте є і певні відмінності. Так, Проект, на відміну від чинного Кримінального кодексу України, конкретизує, що зміни положень Кримінального кодексу відбуваються при набранні чинності законом про внесення змін до нього; іншим джерелом права або змінами до нього – якщо його положення визначають зміст ознак складу кримінального правопорушення або діяння, що не є кримінальним правопорушенням (п. 1-2 ч. 2 ст. 1.4.2) [3].

Враховуючи все вищезазначене, можемо зробити висновок, що Проект зберігає основні принципи чинного Кримінального кодексу України, але вносить уточнення та деталізацію, що спрямовані на більш чітке та справедливе застосування кримінального закону.

Реформування кримінального законодавства, що відбулося та триває досі, зокрема розробка проекту нового Кримінального кодексу України, свідчить про постійне прагнення до вдосконалення правової системи, враховуючи динаміку розвитку суспільства та необхідність ефективного захисту прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26, ст. 131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 25 квітня 2025 року)
2. Кримінальний кодекс України від 1960 року *Відомості Верховної Ради*. 1961. N 2, ст. 14 (втратив чинність від 2001 року) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
3. Проект нового Кримінального кодексу України станом на 2 квітня 2025 року (дата звернення 20 березня 2025 року) URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/03/26/kontrolnyj-proyekt-kk-19-03-2025-1.pdf> (дата звернення 25 квітня 2025 року)

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності

Національної академії внутрішніх справ

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ З ВИКОРИСТАННЯМ УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ, ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПОДІЙ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 438 КК УКРАЇНИ

Одним із ключових питань при призначенні покарання є врахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Зазначені обставини, перш за все, є підставою для призначення більш суворого або менш суворого покарання і підлягають встановленню та врахуванню при постановленні вироку [1, с. 311]. Особливо актуальним та таким, що вимагає ґрунтовного

аналізу, видається питання науково-теоретичного осмислення обставин, що обтяжують покарання, в конкретних кримінально-правових діяннях.

Ураховуючи надважкі реалії нинішнього життя українців, обумовлені учиненням тяжких діянь російськими окупантами, які, з поміж іншого, супроводжуються численними порушеннями міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та прав людини, актуальним питанням є визначення, на підставі аналізу змісту відповідної норми та судової практики її застосування, обставин, що обтяжують покарання за ст. 438 КК України («Воєнні злочини»), що має особливе значення для забезпечення ефективної реалізації відповідних заходів примусу та належної правової оцінки вчиненому кримінальному правопорушенню.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства, нами було вивчено і проаналізовано 61 вирок, опублікований в Єдиному державному реєстрі судових рішень, постановлений судами України за ст. 438 КК України за період 2022–2024 років. З окресленого питання, передусім, зазначимо, що, в цілому, кримінальна юстиція по справах щодо воєнних злочинів відповідає вимогам чинного законодавства. У постановлених вироків судів ми не знайшли підстав, які б вказували на ігнорування чи неправильну оцінку судами істотних фактів та ознак пред'явленого обвинувачення, чи невідповідність висновків фактичним обставинам справи.

Разом з тим, проведене дослідження дозволяє погодитись із висновками щодо кваліфікації протиправних діянь за ст. 438 КК України, представленими суддею Верховного Суду України Наталією Марчук. Зокрема, найбільш поширеними проблемними питаннями суддя визначила: 1) труднощі із бланкетним формулюванням ст. 438 КК України (необхідність звернення до міжнародних договорів і міжнародних нормативних актів; 2) правильність кваліфікації кримінального правопорушення, якщо відповідальність за нього передбачена і в інших статтях КК України («Головна особливість у кваліфікації полягає в тому, чи вчинення злочину пов'язане саме зі збройним конфліктом», – акцентувала Н. Марчук); 3) ст. 438 КК України поширюються лише на діяння стосовно цивільного населення чи військовослужбовців, що вчиняються протилежною стороною збройного конфлікту; 4) інша структура для воєнних злочинів, яка передбачена нормативними документами Міжнародного кримінального суду: матеріальний елемент, ментальний елемент і контекстуальний елемент (або контекстуальні обставини). Зокрема, має бути встановлена наявність збройного конфлікту, усвідомлення особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, того, що вона порушує норми МГП; 5) командна відповідальність, під яку можуть підпадати офіційні військові командири, що мають владу в тому чи іншому підрозділі, особи, які не є офіційними військовими командирами, але відіграють важливу роль завдяки своєму авторитету, а також цивільні начальники, які здійснюють керівництво діями своїх підлеглих [2] .

Що стосується обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання, в ході вивчення вироків судів, постановлених за ст. 438 КК України, нами було отримано такі дані: у 19 обвинувальних вироків судами не встановлено обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання.

Обставинами, що обтяжують покарання, судами було встановлено такі: 1) вчинення злочину щодо особи похилого віку – у трьох вироків (5 %); 2) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 або 3 ст. 28 КК України; п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України) – у двадцяти трьох вироків (38 %); 3) вчинення злочину з використанням умов воєнного стану (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України) – у дванадцяти вироків (19,6 %); 4) вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини – у шести вироків (9,8 %); 5) вчинення злочину загальнонебезпечним способом (п. 12 ч. 1 ст. 67 КК України) – у двох вироків (3,2 %); 6) вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння – в одному вирокі (1,6 %); 7) вчинення злочину на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України) – в одному вирокі (1,6 %); 8) вчинення злочину повторно – у двох вироків (3,2 %). В 11 постановлених судами вироків (18 %) обставин, що обтяжують покарання, не було встановлено.

Серед обставин, що обтяжують покарання, в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України визначено таку, як «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Це означає, що винна особа з метою полегшення вчинення злочину використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство [3, с. 194]. Вказаний факт дозволяє констатувати підвищений ступінь суспільної небезпеки злочинів, які вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, що паралельно свідчить про більшу суспільну небезпеку такої особи. У зв'язку з цим суд має право призначити більш суворе основне (з максимальною межею відповідної санкції) або додаткове покарання; обрати більш суворий вид основного покарання серед альтернативних покарань, передбачених санкцією статті чи призначити додаткові покарання, які закріплені в санкції як факультативні [4, с. 42]. Під правопорушеннями «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» розуміються протиправні дії, скоєні не лише «в умовах воєнного стану», але й у межах районів бойових дій, тимчасово окупованих територій або з метою пересування військ. Це поняття використовується як обтяжуюча обставина при визначенні покарання за кримінальні правопорушення, де відсутні кваліфікуючі ознаки «в умовах воєнного стану» та «під час дії воєнного стану»[5].

Судова практика засвідчила, що в одних випадках вчинення злочину з використанням умов воєнного стану визнають обставиною, що обтяжує покарання, відповідно до ст. 67 КК України [6], а в інших – ні [7].

Необхідно наголосити на тому, що поняття «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» (п. 11 ст. 67 КК України), є обставиною, яка обтяжує покарання, і не має жодного стосунку до поняття «вчинення злочину в умовах воєнного стану», що є кваліфікуючою ознакою кримінальних правопорушень. На цьому наголосив Касаційний кримінальний суд у постанові від 24 січня 2024 року по справі №346/1286/23 [8].

Наведемо приклад: Вироком Ожтєбрського районного суду м. Полтави від 13 червня 2022 року за обвинуваченням особи (громадянина України, уродженця м. Сніжне Донецької області, із середньою спеціальною освітою, неодруженого, не працюючого, раніше не судимого) у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 260, ч. 1 ст. 438 КК України. Дії обвинуваченого проявились у тому, що у період з 25 лютого по 26 березня 2022 року на території Донецької та Сумської областей України, Белгородської областей рф він приймав участь у діяльності не передбаченого законом збройного формування - «4-й окремий мотострілецький батальйон 119-го полку Народної міліції Донецької народної Республіки», зокрема брав участь у бойових та інших воєнних діях, пов'язаних із охороною та патрулюванням окупованих територій, забезпеченням безпеки військових підрозділів ЗС рф. Суд визнав винним дану особу у вчиненні зазначених злочинів та призначив йому покарання у виді 15 (п'ятнадцяти) років позбавлення волі з конфіскацією всього належного йому майна. Обставиною, яка обтяжує покарання, суд визнав вчинення злочину з використанням умов воєнного стану [9].

Розглянемо інший приклад. ОСОБА_7 разом з іншими військовослужбовцями ЗС рф приймав безпосередню участь у актах збройної агресії на території України, зокрема с. Гавронщина Бучанського району Київської області. 03 березня 2022 року ОСОБА_7, разом з іншими військовослужбовцями зс рф, погрожуючи застосуванням автоматичної зброї, зупинив посеред вулиці цивільну особу ОСОБА_8 та прикладом зброї наніс потерпілому удар у щелепу, від чого той впав на землю. Після нанесення удару ОСОБА_7 здійснив три постріли з вогнепальної зброї в область тулуба ОСОБА_8. Смерть ОСОБА_8 настала від вогнепальних численних проникаючих поранень тіла, ушкоджень внутрішніх органів, перелому щелепи справа та правової плечової кістки, крововиливів в місцях ушкоджень та крововтрати. Вироком Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06 грудня 2023 р. ОСОБУ_7 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 438 КК України, і засуджено до довічного позбавлення волі. Обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання відповідно до ст. ст. 66, 67 КК України судом встановлено не було [10].

Видається, в останній справі судом було порушено принципи обґрунтованості та індивідуалізації покарання, зокрема не було враховано важливі обставини в рамках суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (незазначення обставин, що обтяжують покарання), внаслідок чого було призначено непропорційно суворе покарання. Довічне позбавлення волі – це найбільш суворий захід примусу з основних видів покарань, яке, відповідно до ст. 64 КК України, встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Тобто, кримінальний закон зобов'язує суд у кожному випадку призначення покарання за вчинення такого кримінального правопорушення спочатку вирішити питання про можливість застосування до засудженого покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Зважаючи, що у розглянутому вирокі ми не побачили належного обґрунтування довічного позбавлення волі, тому вбачаємо у прийнятому судовому рішенні порушення зазначених принципів призначення покарання.

Список використаних джерел:

1. Наумець І. Класифікація обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання в кримінальному праві. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 311–318. DOI : <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.35>.
2. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/>.
3. Вартилицька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1 (15). С. 194–195.
4. Мостепанюк Л.О. Воєнний стан як обставина, що обтяжує покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024 № 1(21). С. 37–50. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306228>.
5. Тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану» призводить до того, що будь-яка крадіжка розглядається як тяжкий злочин, і це спотворює саме поняття, – справу передали до ВП ВС. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/268935-tolkovaniepriznaka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-privodit-k-tomu-chto-lyubaya-krazha-rassmatrivaetsya-kak-tyazhкое-prestuplenie-i-eto-iskazhaetsamo-ponyatie-delo-peredali-na-bp-vs>.
6. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24 травня 2023 року. Справа №748/655/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111050241>.
7. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 28 червня 2023 р. Справа № 366/2363/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111986970>.
8. Поняття «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» не має жодного стосунку до поняття «вчинення злочину в умовах воєнного стану» — Верховний Суд. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/298476-ponyatie-sovershenie-prestupleniya-s-ispolzovaniem-usloviy-voennogo-polozheniya-ne-imeet-nikakogo-otnosheniya-k-ponyatiyu-sovershenie-prestupleniya-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-verkhovnyy-sud>.
9. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 13 червня 2022 р. Справа № 554/3954/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104731235>.
10. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06 грудня 2023 р. Справа 370/380/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116083621>.

Галус Олена Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Владовська Катерина Петрівна,

доктор філософії з права, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Право на мирні зібрання є однією з ключових демократичних свобод, гарантованих Конституцією України та міжнародними договорами. Відповідно до частини 1 статті 39 Основного закону громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування [1].

Зміст ст.39 Конституції відповідає положенням міжнародних договорів. Так, у ч. 1 ст. 20 Загальної декларації прав людини встановлено, що «кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій» [2], а у ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права «визначається право на мирні збори» [3], ст. 11. Європейської конвенції з прав людини передбачає, що «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів» [4].

Водночас держава має легітимний інтерес у забезпеченні громадського порядку і безпеки. Це породжує складне завдання - забезпечити баланс між реалізацією цього права та його правомірним обмеженням, зокрема в межах кримінального права. Зокрема, ч. 2 ст. Конституції України передбачає, що обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися лише судом і тільки у випадках, передбачених законом, в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [1]. Крім того, сам зміст розглядуваного права містить в собі певні обмеження, адже Конституція дозволяє збиратись лише мирно, без зброї.

Як випливає із ст. 64 Конституції України, певні тимчасові обмеження цього права можуть встановлюватися також в умовах воєнного або надзвичайного стану. Указом про введення воєнного стану (зокрема, №64/2022 від 24 лютого 2022 року) Президент України тимчасово обмежив на час дії воєнного стану ряд конституційних прав та свобод, зокрема, і право на мирні зібрання [5].

Під час реалізації права на мирні зібрання можуть вчинятися правопорушення, як адміністративні, так і кримінальні. Якщо дії не призвели до тяжких наслідків, то застосовується ст. 185-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [6]. Кримінальна відповідальність настає при істотній шкоді, повторності чи наявності складу конкретного кримінального правопорушення (наприклад, хуліганства – ст. 296 Кримінального кодексу України (далі ККУ)). Важливо розуміти, що саме мирний характер зібрання – це ключова умова легальності такого заходу. Якщо це порушується, право на зібрання не виправдовує протиправні дії.

ККУ прямо не містить спеціальної статті, яка б криміналізувала саме участь у мирних зібраннях з порушенням встановленого порядку. Проте кримінальна відповідальність може наставати за статтями, які побічно застосовуються в контексті зібрань, зокрема: ст. 279 ККУ – блокування транспортних комунікацій, яке порушило нормальну роботу транспорту або створювало небезпеку для життя людей, а також захопленні вокзалу, аеродрому, порту, станції або іншого транспортного підприємства; ст. 341 ККУ – захоплення державних або громадських будівель; ст. 295 ККУ – заклики до вчинення дій, що загрожують громадському

порядку, зокрема, публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту; ст. 293 ККУ – групове порушення громадського порядку, наприклад блокування руху, масові безпорядки, ст. 294 ККУ – масові заворушення, зокрема організацію масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях; ст. 109 ККУ – дії, спрямовані на насильницьку зміну влади, зокрема якщо під час зібрання закликають до повалення влади; ст. 110 ККУ – посягання на територіальну цілісність України, наприклад, гасла на підтримку окупації частини України; ст.ст. 345, 348 ККУ – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу, ст. 114-2 ККУ – Несанкціоноване поширення інформації про переміщення ЗСУ, зокрема через банери чи гучномовці під час зібрання; ст. 436-2 ККУ – виправдання збройної агресії РФ, зокрема слова, плакати чи гасла, які підтримують ворога, тощо [7].

Наприклад, у 2014 році на площі Свободи в місті Харкові під час мітингу відбулися масові заворушення, які супроводжувалися погромами та пошкодженням транспортних засобів. Організатор мітингу був засуджений за ч. 1 ст. 294 ККУ за організацію масових заворушень. Суд встановив, що обвинувачений своїми діями фактично організував масові заворушення, які призвели до пошкодження майна військової частини [8].

На практиці кримінальне переслідування учасників протестів може мати ознаки політичної мотивованості. Часто порушується принцип пропорційності, а також не завжди розмежовуються мирні зібрання та масові заворушення. Існує ризик зловживання правозастосувачами кримінально-правовими інструментами для стримування громадської активності.

Відповідно до практики Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, будь-яке обмеження права на мирні зібрання має бути законним, необхідним у демократичному суспільстві, пропорційним поставленій меті. Зокрема, у справі «Веренцов проти України» ЄСПЛ встановив порушення свободи зібрань з боку держави [9].

Кримінальне покарання, як найбільш суворі форма відповідальності, має застосовуватись виключно у разі, коли інші засоби впливу є неефективними.

Необхідно чітко розмежувати мирні зібрання, які є формою реалізації конституційного права, і дії, що реально загрожують громадському порядку. Потребує оновлення правозастосовної практика, з урахуванням стандартів ЄСПЛ. Варто розглянути питання про внесення до ККУ спеціальних норм, що встановлювали б вичерпний перелік випадків, коли мирні зібрання можуть бути предметом кримінального переслідування, та вводили б запобіжники від зловживання.

Отже, необхідно досягати балансу між захистом публічного порядку та реалізацією конституційних прав. Тільки за таких умов мирні зібрання будуть безпечними, ефективними і по-справжньому демократичними. Кримінальна відповідальність застосовується виключно у разі наявності складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.05.2019 по справі 640/993/15-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82189038>

9. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) від 11.07.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text

Герасимчук Руслан Володимирович,
доктор філософії з права, доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ФАКТІВ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ

З початком повномасштабної війни Україна зіштовхнулася з безпрецедентним рівнем насильства різних форм та видів. Російська збройна агресія супроводжується брутальним порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Обстріли житлових будинків та лікарень, вбивство мирних жителів, депортація дітей і незаконне утримання дорослих, розстріли військовополонених, мародерство – воєнні злочини російських військових, число яких станом на листопад 2024 року вже перевищує 144 тисячі.

Одним із видів воєнних злочинів є сексуальне насильство, однак назвати кількість постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною дуже складно, адже часто постраждалі навіть не усвідомлюють, що з ними вчинили саме таке насильство.

Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом, (далі - СНПК) не є новим явищем, від нього однаково страждають жінки, чоловіки, діти, незалежно від віку та інших ознак. СНПК може бути проявом злочину геноциду, злочину проти людяності та воєнного злочину. Україна прагне засудити воєнних злочинців у міжнародних судах – Міжнародному кримінальному суді в Гаазі, в майбутньому Спеціалізованому міжнародному трибуналі та в судах інших держав. Скоєні військовими РФ воєнні злочини є міжнародними, тому їх мають судити не лише в Україні. Для належного документування та доказування фактів скоєння таких злочинів, надання допомоги постраждалим на законодавчому рівні Верховною Радою України 20 листопада 2024 року прийнято Закон України № 4067-IX «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій».

Отже, питання виявлення та документування правоохоронними органами сексуального насильства пов'язаного з конфліктом є актуальним, зважаючи на невизначеність цього питання.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК). Це буквальний переклад з англійської: Conflict-Related Sexual Violence (CRSV). Багатох дратує слово «конфлікт», але це термін міжнародного права, а не намагання уникнути слова «війна».

Відповідно до визначення, наданого наприкінці 2023 року Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду у новій Політиці щодо гендерно зумовлених злочинів, сексуальне насильство – це форма гендерно зумовленого насильства, яка полягає у вчиненні або спробі вчинення «сексуальних дій».

Дія може бути «сексуального» характеру навіть без фізичного контакту, наприклад, психологічне насильство, яке виникає через погрози зґвалтування або каліцтва статевих

органів. Слід зазначити, що не існує єдиного розуміння терміну «сексуальний». Скоріше, «сексуальний характер» діяння визначається безліччю факторів, таких як вік, стать, статеві ознаки, культура, релігія, історичні прецеденти, етнічна приналежність та статус корінних народів. Постраждали можуть мати різні погляди на те, що є актом сексуального характеру.

Чітке визначення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом надається в статті 1 Закону України № 4067-IX «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій», який набирає чинності 18 червня 2025 року. Так, законодавець зазначив, що сексуальне насильство, пов'язане із збройною агресією Російської Федерації проти України, - сексуальне насильство, скоєне проти будь-якої особи у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України починаючи з 20 лютого 2014 року, включаючи зґвалтування, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, примушування до зайняття проституцією, сексуальну експлуатацію, примушування до статевого акту з третьою особою, примушування до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, примусове обрізання, примусову кастрацію, каліцтво або вчинення насильницьких дій над статевими органами, примусове оголення сексуального характеру, будь-яку іншу форму сексуального насильства, а також погрози та спроби його вчинення.

Цей Закон визначає основні засади державної політики у сфері правового і соціального захисту осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій.

Прийняття Закону дозволило на законодавчому рівні закріпити статус потерпілих від таких злочинів, надало державним органам можливості документувати ці правопорушення та надавати потерпілим правовий і соціальний захист.

Особливістю цих злочинів є те, що вони хоча й підпадають під окремі статті Кримінального кодексу України, однак мають кваліфікуватись як воєнні злочини. Для прикладу стаття 152 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за зґвалтування, однак, якщо воно вчинене у умовах конфлікту, то його мають кваліфікувати за ст. 438 Кримінального кодексу України, як воєнний злочин.

На прикладі Херсонщини можна стверджувати, що російські військові свідомо розшукують і піддають насильству дружин, сестер, матерів наших захисників. Це певний вид поведінки, який повторювався знов і знов, що вказує на геноцидний характер таких дій. На це вказує і той факт, що російські офіцери, загалом командний склад не роблять жодних спроб зупинити сексуальне насильство. Навпаки, зафіксовані випадки, коли офіцери заохочували підлеглих до такої поведінки і ставали ініціаторами таких дій.

Сексуальне насильство широко практикується окупантами в катівнях та інших місцях незаконного утримання цивільних українців. Те саме відбувається в місцях утримання українських військовополонених. Крім тортур, побиття, погроз, військові РФ використовують ще й сексуальне насильство.

Найбільш поширений тип – катування статевих органів електрострумом за допомогою так званого «тапіка», радянського польового телефону.

Перше, що треба пам'ятати: в сексуальному насильстві завжди винен лише кривдник. Жодних виправдань для таких дій не існує. У випадку СНПК окупантами до насильства додається намір покарати і знищити все українське.

На етапі виявлення такого злочину головне – показання особи, яка пережила сексуальне насильство, а також показання свідків. Далі правоохоронними органами встановлюється місце дислокації, підрозділ. Запитуються дані з різних оперативних джерел, аналізується інформація з відкритих джерел, таких як соцмережі, медіа. Коли є впевненість про ідентифікацію злочинця – повідомляється про підозру.

Відповідно до ст. 9 зазначеного Закону Кабінет Міністрів України протягом шести місяців з дня його опублікування повинен:

1) прийняти нормативно-правові акти, необхідні для реалізації цього Закону;

- 2) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- 3) забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом – новий вид злочину для України. Документування таких злочинів має певні особливості, а тому працівники правоохоронних органів повинні знати та орієнтуватись в цих особливостях та відрізняти їх від звичайних злочинів.

Дуже важливо говорити про екологічність під час фіксації таких випадків. Бажано не робити так, щоб людина відтворювала травматичну подію по 10 разів, не розпитувати: як це відбувалося, скільки їх було, бо тоді є загроза формування травматичної пам'яті, і людина буде проживати повторну травматизацію.

Залучення осіб, членів їхніх сімей з метою вивчення та документування інформації щодо сексуального насильства має проводитися таким чином, щоб забезпечити максимальний доступ до правосуддя для постраждалих і звести до мінімуму будь-який негативний вплив, який на них може мати процес документування. При документуванні інформації про сексуальне насильство практики повинні прагнути "не нашкодити" або звести до мінімуму шкоду, яку вони можуть ненавмисно заподіяти через свою присутність або мандат.

Існує багато питань, які практикам необхідно ретельно оцінити та дослідити перед початком процесу документування. Ця інформація може стати основою, на якій має ґрунтуватися план документації. Необхідні велика обережність і знання контексту громади для того, щоб потерпілі від злочинів у формі сексуального насильства не виявилися безправними, мали доступ до правосуддя, та щоб не було загрози їхній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій: Закон України від 20 листопада 2024 року № 4067-IX. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text>.
3. UNFPA. Що таке сексуальне насильство, пов'язане з війною, та як працювати із його наслідками? URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/crsv_general
4. Офіс Генерального Прокурора України: Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: як розпізнати і протидіяти. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-povyazane-z-konfliktom-yak-rozpiznati-i-protidiyati>
5. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту URL: https://www.wicc.net.ua/media/int_protokol.pdf

Гладинець Іванна Віталіївна,
студентка Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Сучасні екологічні загрози набули глобального характеру, перетворившись на комплексні, системні проблеми, що охоплюють різні аспекти природного середовища та життєдіяльності людини. Кліматична криза, руйнування озонового шару, деградація ґрунтів, поширення кислотних опадів, поступове зменшення якості біологічних ресурсів, неконтрольоване зростання кількості шкідливих викидів і промислових відходів, а також активне споживання генетично модифікованих продуктів — це лише частина масштабних

екологічних викликів сучасності. Україна також безпосередньо стикається з цими загрозами. Навіть до початку повномасштабної фази російсько-української війни стан довкілля країни оцінювався як критичний, оскільки численні екологічні проблеми, зокрема забруднення атмосферного повітря, водойм і ґрунтів, неконтрольоване використання природних ресурсів, знищення лісових масивів і зростаючий техногенний тиск, вже мали серйозний вплив на навколишнє середовище та якість життя населення.

За даними першого заступника міністра охорони довкілля та природних ресурсів України Олександра Краснолуцького, екологічні втрати, спричинені повномасштабним вторгненням Росії, до липня 2024 року перевищили 2 трильйони гривень. Найбільш значні збитки зафіксовано в таких сферах:

1) забруднення атмосферного повітря: збитки оцінюються у 29,2 млрд доларів США, що пов'язано з масовими пожежами, руйнуванням інфраструктури, техногенними аваріями та бойовими діями, які спричинили значні викиди небезпечних речовин у повітря.

2) деградація земель: сума втрат становить 24,6 млрд доларів США, зокрема через механічне пошкодження ґрунтів, хімічне забруднення від вибухових речовин, нафтових продуктів та важких металів, а також втрату родючості на значних територіях.

3) забруднення водних ресурсів: нанесені екологічні збитки оцінюються у 1,6 млрд доларів США. Пошкодження водозабірних станцій, руйнування інфраструктури водопостачання, потрапляння токсичних речовин у річки й озера призвели до значного погіршення якості води та загрози для водних екосистем.

Окрім фінансових втрат, Міністерство довкілля також повідомило про масштабне накопичення відходів військового походження. Зокрема, на території України наразі знаходиться понад 527 тисяч тонн залишків знищеної російської техніки, що становить значне екологічне навантаження. Окрім цього, в результаті бойових дій та вибухів в атмосферу потрапило 55,9 тисяч тонн шкідливих речовин, що негативно позначається на довкіллі та здоров'ї населення [1].

Відповідно до статті 13 Конституції України, всі природні ресурси, розташовані в межах території країни, включаючи землю, її надра, атмосферне повітря, водні об'єкти, а також ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, є власністю українського народу. Функції розпорядника цих ресурсів від імені народу виконують органи державної влади та місцевого самоврядування в межах своїх повноважень. При цьому кожен громадянин має право на використання цих природних багатств відповідно до законодавчих норм, водночас зобов'язаний дотримуватися принципу недопущення завдання шкоди як окремій людині, так і суспільству загалом. Такий конституційний підхід підкреслює колективну відповідальність за збереження та раціональне використання природних ресурсів, а також встановлює необхідні правові механізми для їх захисту та регулювання [2].

Кримінальний кодекс України визначає правові механізми відповідальності за найбільш серйозні злочини, пов'язані з порушенням екологічної безпеки. В його Особливій частині передбачено окремий розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля», що містить норми, спрямовані на забезпечення конституційного права кожної людини на безпечне та сприятливе довкілля. Основна частина складів кримінальних правопорушень, закріплених у цьому розділі, визначає відповідальність за порушення правил раціонального використання та охорони природних ресурсів, які регулюються різними нормативно-правовими актами, а кримінальна відповідальність настає у випадках, коли такі порушення призводять до заподіяння шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю та життю людей або створюють загрозу виникнення подібних негативних наслідків. Здебільшого положення цього розділу містять матеріальні склади правопорушень із бланкетними диспозиціями, тобто відповідальність за екологічні злочини встановлюється на підставі порушення конкретних норм законодавства, що регулюють сферу природокористування та екологічного захисту [3].

Кримінальні правопорушення у сфері охорони довкілля мають низку характерних ознак, що визначають їх сутність та правову природу. До ключових рис таких злочинів

належить використання природних ресурсів та компонентів навколишнього середовища як основи для певного виду діяльності, при цьому таке використання може бути прямо заборонене нормами Кримінального кодексу України. Також визначальною характеристикою є безпосередній вплив на природні об'єкти, який суспільно засуджується і призводить до змін їхнього природного стану або ключових екологічних параметрів. Крім того, такі правопорушення порушують гарантоване Конституцією України право кожної людини на безпечне довкілля, що є важливим елементом системи екологічних прав людини, а також виступає механізмом захисту права на життя та здоров'я. В межах науки кримінального права екологічні злочини класифікуються за кількома критеріями:

1. За рівнем суспільної небезпеки:
 - незначної тяжкості – правопорушення, що спричиняють менш масштабні екологічні наслідки (статті 240, 242, 244 КК України).
 - тяжкі – порушення, які можуть спричинити значне погіршення екологічної ситуації (стаття 236 КК України).
 - особливо тяжкі – злочини, що мають катастрофічні наслідки для довкілля та суспільства (частина 2 статті 252 КК України).
2. За суб'єктами, мотивами та цілями:
 - правопорушення, мотивовані корисливими інтересами – такі як незаконне полювання, порушення правил рибальства або мисливського промислу, самовільна вирубка лісу.
 - правопорушення, які вчиняються службовими особами – зокрема забруднення моря, атмосферного повітря або порушення законодавства щодо континентального шельфу.
 - правопорушення, що не мають корисливого мотиву – такі як необережне пошкодження лісових масивів, забруднення водних об'єктів або атмосфери внаслідок халатності.

Ця класифікація дозволяє детальніше визначити рівень небезпеки конкретних екологічних правопорушень та застосовувати відповідні правові механізми для їх запобігання та покарання винних осіб [4, с. 525–526].

Науковці пропонують альтернативну класифікацію екологічних кримінальних правопорушень, що дозволяє глибше зрозуміти природу екологічної злочинності. Вона являє собою сукупність кримінальних діянь, які завдають шкоди екологічній безпеці та становлять загрозу життю і здоров'ю людей. Основним чинником, що сприяє поширенню цього виду злочинності, є суперечності, пов'язані з процесами природокористування, а також недооцінка важливості довкілля в житті суспільства. Ще однією специфічною рисою екологічної злочинності є її тісний зв'язок із неконтрольованими процесами природокористування. Використання природних ресурсів у невідповідний або надмірний спосіб неминуче призводить до негативних змін у навколишньому середовищі, що робить екологічні злочини не лише цілеспрямованими, а й такими, що виникають як побічний ефект незбалансованої взаємодії суспільства з природою. Це свідчить про необхідність впровадження більш жорстких екологічних норм та підвищення рівня відповідальності за екологічні правопорушення.

Насамперед, цей тип злочинності виникає через конфлікти в процесі природокористування та недооцінку ролі природи в житті суспільства. Екологічна злочинність тісно пов'язана з рівнем науково-технічного прогресу: чим вищий цей рівень, тим більше небезпечних технологій, матеріалів та пристроїв. Наприклад, створення атомної енергетики принесло загрозу ядерних катастроф [5, с. 68–73]. Як влучно зазначає О.М. Джужа, протиправною таке діяння стає лише тоді, коли здійснюється небезпечними способами чи виходить за межі встановлених законом нормативів [6, с. 301].

Судова практика щодо розгляду кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля залишається проблемною. За результатами дослідження встановлено, що 29,5 % процесуальних документів, які вимагали прийняття необхідних заходів, не отримали жодного офіційного реагування, фактично залишившись поза увагою відповідних органів. Ще гірша ситуація склалася із процесуальними документами, поданими у межах

досудового розслідування та судового розгляду у справах, що стосуються порушень у сфері природокористування:

- корисливі правопорушення щодо природних ресурсів – без відповіді залишилося 29,8 % відповідних документів.

- незаконна вирубка дерев і чагарників – не було належного реагування у 30,3 % випадків.

- порушення правил рибальства, мисливства та інших промислів – документи, внесені у зв'язку з цими правопорушеннями, залишилися без відповіді у 31,1 % випадків.

- незаконне полювання – судова реакція відсутня щодо 32,0 % процесуальних документів.

Крім того, 13,0 % процесуальних документів, що містили відомості про причини та умови, які сприяли вчиненню злочинів у сфері природокористування, отримали незадовільну оцінку рівня реагування з боку державних органів, громадських об'єднань та посадових осіб. Ці показники свідчать про суттєві проблеми у сфері правозастосування та контрольної діяльності, що вимагає посилення механізмів реагування та вдосконалення судової практики щодо захисту екологічних прав та природних ресурсів.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що сучасні екологічні проблеми України є гострими та комплексними, впливаючи на всі аспекти життя суспільства. Кліматичні зміни, забруднення довкілля та інші антропогенні фактори становлять серйозні загрози для сталого розвитку країни. Враховуючи значні збитки довкіллю, завдані війною, особлива увага повинна бути приділена відновленню природних ресурсів та запровадженню ефективних заходів з охорони довкілля. Українське законодавство, зокрема Конституція та Кримінальний кодекс, встановлюють нормативно-правові рамки для забезпечення екологічної безпеки. Однак, для досягнення реальних змін необхідні не тільки суворі закони, але й ефективний механізм їх реалізації. Як наголошують експерти, екологічна злочинність, особливо у контексті техногенних катастроф, повинна бути під суворим контролем держави. Охорона довкілля та забезпечення конституційного права на безпечне для життя середовище мають бути пріоритетними напрямками державної політики. Це вимагатиме не лише законодавчих змін, але й активної участі громадськості, використання передових наукових досягнень та міжнародної співпраці для подолання екологічних викликів. Реалізація цих завдань є критично важливою для збереження здоров'я населення та сталого розвитку України, забезпечуючи її екологічну безпеку та майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Війна з Росією: збитки довкіллю в Україні перевищили 2 трильйони гривень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3738398-vijna-z-rosieu-zbitkidovkillu-v-ukraini-perevisili-2-triljoni-griven.html>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к / 96-ВР1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР). № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
4. Кримінальне право України: Особлива частина : Підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / за заг. ред. П.С. Матишевського, С.С. Яценка, П.П. Андрушка. Київ : Юрінком Інтер, 1999. С. 525–557.
5. Андрейцев В. Екологія і закон: еколого-правова відповідальність. Київ, 1991. С. 68–73.
6. Кримінологія і профілактика злочинів : Курс лекцій у 2 кн. Особлива частина. За заг. ред. О.М. Джужи. Київ, 2000. Кн. 2. С. 301.

НАБУТТЯ АКТИВІВ У ВЛАСНІСТЬ ЗА ДОРУЧЕННЯМИ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Аналіз п. 2 примітки ст. 368-5 КК України свідчить, що об'єктивна сторона незаконного збагачення може проявлятися в одній із трьох форм: 1) набуття у власність активів особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 2) набуття у власність активів іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) набуття у власність активів іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. З-поміж перерахованих форм набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є чи не найпроблемнішим. Основна складність полягає в тому, що термін «доручення» не має чіткого визначення у кримінальному праві, що викликає неоднозначність у його тлумаченні.

Головне юридичне управління Верховної Ради звернуло увагу на цей аспект ще у 2019 р., зазначаючи, що використання терміну «доручення» чітко не визначає, це повинна бути окрема процедура доведення, чи порядок доведення у кримінальному та цивільному провадженнях є однаковим або є відмінності тощо. Тому виникає питання, чи повинне доручення відповідати вимогам ЦК України (в його главі 68 визначаються умови та порядок укладення цивільного договору доручення), чи для цілей кваліфікації незаконного збагачення, а також визнання необґрунтованими активів та стягнення їх в дохід держави воно (доручення) має містити дещо інші ознаки [1].

Б. Г. Безгинський слушно зазначає, що для встановлення та підтвердження факту набуття іншою фізичною або юридичною особою у власність активів за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, важливо встановити спосіб надання доручення. Оскільки законодавство цього не визначає, дослідник пропонує безпосередньо у примітці ст. 368-5 КК України конкретизувати, що відповідне доручення може бути надане як в усній, так і в письмовій формі [2, 90–91]. І. В. Панаїд також зробив висновок про те, що доручення третій особі на набуття майна як форму вчинення незаконного збагачення необхідно розглядати не як цивільно-правовий документ, а як вказівку набути майно в інтересах його реального власника – особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування [3, с. 9].

В. В. Михайленко, дослідивши термін «за дорученням», використаний у п. 2 ч. 8 ст. 290 ЦПК України, встановила, що він відрізняється від визначених цивільним законодавством правомірних відносин довірителя і повіреного, оскільки не створює правового результату. Ба більше: очікувати або вимагати при розгляді цивільних справ про визнання активів необґрунтованими доручення, оформленого відповідно до вимог цивільного законодавства (наприклад, договору доручення та/або довіреності) абсурдно з огляду на те, що службовець намагається приховати набуття цих активів (тому, зокрема, користується «послугами» третіх осіб для їх придбання)». Для встановлення домовленості між номінальним і фактичним власником достатньо виявити намір посадовця координувати дії набувача. З урахуванням відсутності вимоги письмової форми договору доручення в ЦК України в межах процедури цивільної конфіскації можуть бути враховані також відповідні усні домовленості або вказівки, адже визначення всіх можливих форм залучення іншої особи

для набуття ним відповідного майна безпосередньо нормами закону не є можливим [4, с. 155–156, 158].

У судовій практиці визнається, що фактичне володіння через третіх осіб (ч. 4 ст. 290, п. 2 ч. 8 ст. 290 ЦПК України) «за дорученням» означає наявність трьох моментів: 1) вказує на відносини, відмінні від визначених цивільним законодавством відносин довірителя і повіреного; 2) означає набуття суб'єктом декларування активів через третіх осіб з метою приховання факту набуття цих активів; 3) вчинення дії «за дорученням» може бути встановлене із сукупності вторинних ознак, які дозволяють зробити висновок про те, що третя особа діяла в інтересах суб'єкта декларування, а суб'єкт декларування, своєю чергою, отримує вигоду від набутого активу [5].

Наведений «цивілістичний» підхід до розуміння поняття «доручення» може бути застосований і при аналізі п. 2 примітки ст. 368-5 КК України, однак, враховуючи стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні, визнання наявності певної домовленості між номінальним і фактичним власниками відповідного майна вимагатиме більш переконливих доказів зі сторони обвинувачення.

До речі, розглядувана форма (набуття у власність активів за дорученням) є чи не найпоширенішою серед посадових осіб, які бажають уникнути фінансового контролю за статками через оформлення останніх, зокрема на близьких осіб, що все одно виявляється під час моніторингу їх способу життя, та піддається аналізу органами досудового розслідування. Водночас варто погодитись із В. М. Шевчуком, який зазначає, що одним із способів вчинення незаконного збагачення є передача суб'єктом злочину активів будь-якій іншій особі, яка, скоріш за все, не буде належати до числа тих, вичерпний перелік яких закріплено у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; інакше передача їй активів втрачає будь-який сенс як для злочинця, так і самої цієї особи. Тому, користуючись окремими хитрощами й відсутністю «індикаторів ризику» в очах представників державних органів і суспільства (наприклад, немає обов'язку декларувати власні статки), на таких осіб й оформлюються активи [6, с. 119–120].

Так, НАЗК під час моніторингу способу життя колишнього заступника Генерального прокурора України виявило в його діях ознаки незаконного збагачення на майже 29 млн грн. Зокрема, встановлено, що саме за дорученням цього службовця пов'язані з ним особи набули більшу частку необґрунтованих активів [7]. Інший випадок стосується Особи 8 (державного службовця категорії «Б»), який, як було встановлено досудовим розслідуванням, діючи умисно з метою особистого незаконного збагачення, оформив право власності на рухоме та нерухоме майно на особу, не відображену у своїх деклараціях, – цивільну дружину громадянку України Особу 9 та громадянку України Особу 13. До того ж у невстановлений слідством час в Особи 8 виник умисел, спрямований на набуття за його дорученням іншими фізичними особами активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот НМДГ перевищує його законні доходи [8]. «Популярність» використання доручення на практиці пояснюється тим, що доведення факту неформальної домовленості часто ускладнене, зокрема, у ситуаціях, коли формальний власник не перебуває у шлюбі або родинних стосунках із суб'єктом кримінального правопорушення, а є другом родини, бізнес-партнером, чи іншим тіншовимбенефіціаром.

Невизначеність поняття «доручення», використаного у п. 2 примітки ст. 368-5 КК України, суперечить принципу юридичної визначеності, який є складовою принципу верховенства права. У випадку, коли термін «доручення» не має законодавчого визначення, а межі його тлумачення розмиті, виникає ризик довільного тлумачення кримінального закону, що безпосередньо впливає на практику доведення незаконного збагачення у кримінальних провадженнях: ускладнюється встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями уповноваженої особи та набуттям активів третьою особою, а також ставиться під сумнів легітимність застосування відповідальності у випадках, де відсутні формальні докази вказівки чи домовленості. Це, своєю чергою, створює простір для зловживань з боку як обвинувачення, так і захисту, й унеможливорює забезпечення стандарту доказування «поза розумним сумнівом», що є ключовим в кримінальному процесі.

Таким чином, при кваліфікації незаконного збагачення у випадку набуття у власність активів іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не вимагається юридичне оформлення доручення відповідно до положень ЦК України. Достатньо встановити фактичний вплив посадовця на особу, яка формально володіє активами, підтверджений сукупністю непрямих доказів (спільне користування майном, оплата витрат, координація придбання тощо). Тому спосіб (форма) надання доручення не має значення при встановленні об'єктивної сторони незаконного збагачення, а стороні обвинувачення необхідно довести сам факт усної домовленості або вказівки в межах стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Правильне тлумачення поняття «доручення» в контексті кримінальної відповідальності за незаконне збагачення має вирішальне значення для ефективного застосування ст. 368-5 КК України. Водночас законодавцю доцільно визначити єдиний підхід до розуміння цього поняття як у цивільному, так і в кримінальному провадженні, виходячи з реальної практики приховування активів через складні корупційні схеми, забезпечуючи баланс між ефективністю переслідування та принципом юридичної визначеності.

Список використаних джерел:

1. Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» реєстр. № 1031 від 31.10.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1031&skl=10 (дата звернення: 01.05.2025).
2. Безгинський Б. Г. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні: дис.... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право». Київ, 2022. 195 с.
3. Панайд І. В. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (стаття 368-5 Кримінального кодексу України): дис. ...докт. філософії за спеціальністю 081 «Право». Харків, 2024. 223 с.
4. Михайленко В. В. Набуття активів іншими особами в цілях правової процедури визнання активів необґрунтованими і стягнення їх у дохід держави. *Слово Національної школи суддів України*. 2022. № 1–2. С. 151–159.
5. Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 5 лютого 2025 р. у справі № 991/2380/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125185496> (дата звернення: 01.05.2025).
6. Шевчук В. М. Методика розслідування незаконного збагачення: проблеми побудови та застосування. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 2018. С. 118–120.
7. НАЗК виявило ознаки набуття необґрунтованих активів у екзаступника Генпрокурора на майже 29 млн грн. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/nazk-vyavylo-oznaky-nabuttya-neob-runtovanyh-aktyviv-u-ekszastupnyka-genprokurora-na-mayzhe-29-mln-grn/> (дата звернення: 01.05.2025).
8. Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 28 лютого 2024 р. у справі № 752/17216/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117441769> (дата звернення: 01.05.2025).

Гранкіна Валентина Ігорівна,
доктор філософії з права, доцент
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
Блоха Єва Анатоліївна,
здобувачка вищої освіти 2 курсу,
факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ СПІВУЧАСНИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

Важливим аспектом кримінально-правової політики держави є запобігання та протидія кримінальним правопорушенням вчиненим у співучасті, оскільки кримінальні правопорушення, що вчиняються у співучасті є більш суспільно-небезпечними ніж одноособові. Відповідно до ст. 26 Кримінального кодексу України співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. Співучасниками поряд із виконавцем є організатор, підбурювач та пособник [1].

Проблемам кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, присвячено значну кількість наукових доробок. У теорії кримінального права особливого значення набувають проблеми кваліфікації дій співучасників у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом, відповідно перед нами постає питання, яким чином кваліфікувати діяння особи, яка не наділена ознаками спеціального суб'єкта? Тому наше дослідження буде зосереджено на виробленні підходу до розуміння нормативного регулювання дій особи, у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом, яка не наділена ознаками спеціального суб'єкта але виконує всю об'єктивну сторону злочину. Як зазначає Н.А. Федорович «розв'язання таких проблем є необхідним, адже принцип верховенства права, якого держава прагне дотримуватись, вимагає створення таких умов, за яких особа має змогу передбачити в розумних межах наслідки, які може спричинити її дія» [2, с.135].

За загальним поняттям спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1].

Проаналізувавши наукову літературу, нами встановлено існування декількох підходів з питання кваліфікації дій співучасника у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом, який не наділений ознаками спеціального суб'єкта. В.О. Навроцький висловлює думку, що особа, яка не наділена ознаками спеціального суб'єкта, однак виконує всю об'єктивну сторону кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом - виконує пособницькі функції [3, с.312]. Тієї ж думки додержується І.А. Копйова [4, с.194]. Ми не можемо погодитись із таким думками науковців, оскільки згідно кримінально-правової доктрини, пособник не виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення. А довільне розширення функцій пособника може призвести до порушення усієї системи співучасників.

Відповідно другого підходу, М.І. Панов стверджує, що такі дії, слід розглядати як складну форму співучасті у кримінальному правопорушенні і кваліфікувати їх за відповідними статтями Особливої частини Кримінального кодексу України та за ст.27 Кримінального кодексу України як організаторство, підбурювання, пособництво у вчиненні злочину зі спеціальним суб'єктом [5, с.504]. М.І. Хавронюк вважає, що виконання всієї об'єктивної сторони кримінального правопорушення із спеціальним суб'єктом особою, яка не наділена такими ознаками не призводить до кримінальної відповідальності за

вчинення кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом, але призводить до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення із загальним суб'єктом [6, с.92]. Нам імпонує другий підхід з означеної проблематики.

Вважаємо, що у випадку виконання особою, не наділеною ознаками спеціального суб'єкта усієї об'єктивної сторони кримінального правопорушення із спеціальним суб'єктом, необхідно застосовувати загальні правила кримінально-правової кваліфікації і особа має притягуватись до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення із загальним суб'єктом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
2. Федорович Н.А. Кваліфікація діянь співучасників кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом, усю об'єктивну сторону якого виконує особа, яка не наділена ознаками спеціального суб'єкта. Актуальні проблеми держави і права, 2020. С.135-143
3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ. Юрінком-Інтер, 2006. 704 с.
4. Копйова І.А. Виконавець, як співучасник злочину: поняття, види, відповідальність.: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018.233 с.
5. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ: Ін Юре, 2010. 812 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ:ВД «Дакор»,2019. 1348 с.

Дудоров Олександр Олексійович,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПОРУШЕННЯ ВЕТЕРИНАРНИХ ПРАВИЛ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ДОВКІЛЛЯ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ¹

Ст. 251 Кримінального кодексу України (далі – КК), будучи розміщеною у розділі VIII його Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти довкілля», передбачає відповідальність за порушення ветеринарних правил, яке спричинило поширення епізоотії або інші тяжкі наслідки. Ст. 3 чинного Закону України (далі – ЗУ) «Про ветеринарну медицину» до основних завдань держави в галузі ветеринарної медицини відносить з-поміж іншого захист навколишнього природного середовища від негативних наслідків, пов'язаних із вирощуванням та обігом тварин, що частково підкреслює екологічний характер розглядуваного злочину. В юридичній літературі з цього приводу висловлюється думка про те, що з урахуванням розміщення аналізованої заборони у розділі VIII Особливої частини КК при її застосуванні може йтися лише про шкоду тваринному світу як природному ресурсу, який перебуває у сфері фауністичного права як інституту екологічного права. Виявляється, що підхід вітчизняного законодавця не є унікальним: злочини у сфері карантину тварин кримінальним законодавством пострадянських країн віднесені до екологічних деліктів. Водночас констатується, що можливість заподіяння шкоди тваринництву внаслідок порушення ветеринарних правил є значно ймовірнішою реальністю, звідки випливає

¹Тези підготовлені в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

доцільність уточнення назви розділу VIII Особливої частини КК за рахунок додавання до неї покликання на сільськогосподарське виробництво [1, с. 148, 152–153, 173].

Пропоноване коригування назви вказаного розділу КК (фактично включення в неї господарської компоненти) вважаю неприйнятним, адже такий крок ламатиме структуру Особливої частини кримінального закону, так би мовити, на догоду одній забороні. Законодавець, як відомо, розміщує кримінально-правові заборони не довільно, а за певною системою, суть якої полягає у тому, що критерієм об'єднання норм про відповідальність за окремі кримінальні правопорушення у групи (розділи Особливої частини КК) зазвичай виступає родовий об'єкт. До того ж каране за чинною і сформульованою універсальною редакцією ст. 251 КК порушення ветеринарних правил може мати місце у разі протиправного поводження як із сільськогосподарськими і свійськими тваринами (ними опікується аграрне право), так і з диками тваринами, які перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі та є об'єктом природноресурсного права. Щоправда, аналіз викладеної вище пропозиції *delege ferenda* дозволяє поставити під сумнів беззастережне віднесення порушення ветеринарних правил до кримінальних правопорушень проти довкілля, а також змушує брати до уваги таке явище, як багатооб'єктність. Під нею розуміється поєднання в одній статті КК посягань на декілька різних основних об'єктів, що при розкритті кримінально-правової характеристики того чи іншого кримінального правопорушення зобов'язує робити відповідні застереження, а при здійсненні класифікації кримінальних правопорушень – фактично надавати перевагу одному з таких об'єктів [2, с. 337].

Натомість у проєкті нового Кримінального кодексу України[3] (далі – проєкт) багатооб'єктність, притаманна злочину, передбаченому ст. 251 КК, чомусь ігнорується: в статтях 6.5.6–6.5.9, 6.5.17 проєкту мовиться про порушення ветеринарних правил чи інших правил охорони диких тварин як один із різновидів знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу. Таке описання кримінально протиправної поведінки узгоджується із розміщенням вказаних норм у розділі 6.5 проєкту КК «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів», проте не враховує ту обставину, що «результативне» порушення ветеринарних правил може і не заподіювати шкоду довкіллю. Ба більше: як уже зазначалось та як це впливає із повідомлень у медіа, така ситуація є типовою на практиці. Тут доречно нагадати, що за КК 1960 р. порушення ветеринарних правил взагалі належало до числа господарських злочинів. Отже, у разі ухвалення проєкту як закону порушення ветеринарних правил у частині поводження із тваринами, які не є дикими, а також іншими, відмінними від останніх предметами, що заподіяло суттєву, значну або тяжку майнову шкоду (не кажучи вже про інші суспільно небезпечні наслідки), не утворюватиме складу кримінального правопорушення – ні проти довкілля, ні будь-якого іншого. З'ясований стан речей не може бути оцінений інакше, ніж потенційно невиправдана законодавча прогалина.

Ще й таке: у висновку національних експертів на проєкт зауважувалось, що: а) за загальним правилом, порушення ветеринарних правил чи інших правил охорони диких тварин безпідставно визнавати одним із різновидів знищення або пошкодження природного ресурсу (адже при такому порушенні ставлення до наслідків не лише може бути, а й найчастіше є необережним); б) використаний у проєкті зворот «Особа, яка незаконно... порушила ветеринарні правила...») є алогічним: навряд чи можна незаконно порушити певні правила [4].

Теоретична пропозиція виокремити в кримінальних правопорушеннях проти довкілля «класифікаційну рубрику злочинів проти благополуччя тварин» [1, с. 153–154, 173] також навряд чи може бути підтримана. Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 ЗУ від 4 лютого 2021 р. «Про ветеринарну медицину» (цей ЗУ набере чинності через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні) благополуччя тварин – це стан забезпечення фізіологічних та етологічних потреб тварин шляхом створення належних умов для їх розведення, утримання та транспортування, а відповідно до ч. 2 ст. 36 вказаного ЗУ передбачені ним вимоги щодо благополуччя тварин не поширюються, зокрема, на диких тварин. Відповідно, пропонована назва відповідної групи кримінальних правопорушень

проти докiлля означає нiвельовання екологiчного чинника суспiльної небезпеки розглядуваного злочину.

О. Фролова висловлюється за те, щоб викласти диспозицiю ст. 251 КК у такiй редакцiї: «Порушення ветеринарних правил, пов'язаних з незаконним виготовленням, обiгом та застосуванням ветеринарних лiкарських засобiв, що заподiяло поширення епiзоотiї або загибель людей чи iншi тяжкi наслiдки...» [5, с. 135, 400]. Викладена пропозицiя сприймається неоднозначно. З одного боку, уточнення суспiльно небезпечних наслiдкiв досліджуваного злочину за рахунок варiативної вказiвки на загибель людей заслуговує на пiдтримку, бо у такий спiсiб вдасться «легалiзувати» обстоюване, зокрема, автором цих рядкiв поширювальне тлумачення iнших тяжких наслiдкiв, яке враховує призначення розглядуваної кримiнально-правової заборони, суспiльну небезпеку кримiнально протиправного порушення ветеринарних правил (може спричинити захворювання людей на хвороби, спiльнi для тварин i людей, iншi негативнi наслiдки), а так само належнiсть до основних завдань ветеринарної медицини захисту як тварин, так i населення вiд збудникiв i хвороб тварин [6, с. 442–443]. З iншого боку, пропозицiю звести об'єктивну сторону складу порушення ветеринарних правил саме i тiльки до порушень правил, пов'язаних iз незаконним виготовленням, обiгом та застосуванням ветеринарних лiкарських засобiв, слiд оцiнити критично. Адже такий крок призведе до безпiдставного i до того ж належим чином не аргументованого О. Фроловою обмеження сфери застосування «полiпшеної» ст. 251 КК, яка на сьогоднi дозволяє реагувати на випадки «результативного» порушення рiзноманiтних ветеринарних правил. Мається на увазi, зокрема: 1) порушення вимог щодо утримання тварин: створення неналежних умов утримання тварин, що призводять до погiршення iхнього здоров'я; порушення норм гiгiєни та санiтарiї у мiсцях утримання тварин; 2) недотримання правил годування i догляду тварин: використання неякiсних або заборонених кормiв i добавок; недостатнiй ветеринарний догляд, включаючи пропуск планових вакцинацiй та обробок вiд паразитiв; 3) порушення при здiйсненнi ветеринарних заходiв: вiдсутнiсть своєчасної дiагностики та лiкування захворювань; недотримання протоколiв лiкування та ветеринарних процедур; використання незареєстрованих або несертифiкованих ветеринарних препаратiв; 4) неправильне проведення профiлактичних заходiв: iгнорування обов'язкових профiлактичних щеплень та iнших заходiв; недотримання карантинних заходiв; 5) порушення правил забою та обробки тварин: забiй тварин без попереднього ветеринарного огляду; невідповiднi умови забою та обробки тварин, що призводять до забруднення продуктiв; 6) порушення вимог до обiгу продуктiв тваринного походження: реалiзацiя продуктiв без вiдповiдних ветеринарних документiв; порушення умов зберiгання та транспортування продуктiв тваринного походження; реалiзацiя продуктiв, що не пройшли ветеринарно-санiтарну експертизу або мають виявленi порушення; 7) порушення правових норм, якi регламентують порядок транспортування тварин: транспортування тварин без необхідних ветеринарних документiв; порушення умов транспортування, що негативно впливають на здоров'я тварин [6, с. 440–441]. Цiлком очевидно, що перерахованi вище правопорушення у своїй бiльшостi не шкодять докiллю або роблять це вельми побiчно.

Крiм цього, передбачена чинною редакцiєю ст. 251 КК неконкретизована бланкетна вказiвка на порушення ветеринарних правил дозволяє давати кримiнально-правову оцiнку випадкам порушення правил, пов'язаних iз незаконним виготовленням, обiгом та застосуванням ветеринарних лiкарських засобiв, якщо це спричинило тяжкi наслiдки. Iнша справа, що О. Фролова має рацiю, коли пiдкреслює, що: а) порушення правил обiгу ветеринарних лiкарських засобiв визнається кримiнально протиправним лише за наявностi поширення епiзоотiї або iнших тяжких наслiдкiв, i таке «звуження» змiсту порушення правил обiгу ветеринарних лiкарських засобiв як кримiнального правопорушення суперечить вимогам Конвенцiї Mediciсrime (це – Конвенцiя РЄ про пiдроблення медичної продукцiї та подiбнi злочини, що загрожують охоронi здоров'я, вiд 28 жовтня 2011 р., ратифiкована ЗУ вiд 7 червня 2012 р.); б) iснують розбiжностi у визначеннi обсягу кримiнально-правової

охорони обігу лікарських засобів і фармацевтичної діяльності загалом на рівні Конвенції *Medicrime* на національному рівні [5, с. 129, 132].

Посилаючись на Конвенцію *Medicrime* і констатуючи, що міжнародно-правова модель кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності передбачає з-поміж іншого охоплення поняттям лікарських препаратів ветеринарних лікарських засобів, О. Фролова ініціює включення у КК ст. 321-4 «Фальсифікація ветеринарних лікарських засобів, обіг або застосування фальсифікованих ветеринарних лікарських засобів» [5, с. 134, 143–144, 159, 405–406]. Виходить (у разі сприйняття законодавцем такої ідеї), що однакове покарання (позбавлення волі до трьох років) зможе бути призначене як тому, хто вчинив некваліфіковані дії з фальсифікованими ветеринарними лікарськими засобами (злочин із формальним складом), так і за порушення ветеринарних правил, яке спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (санкцію ст. 251 КК дослідниця пропонує залишити незмінною) й одним із різновидів якого (порушення правил) на сьогодні можуть бути визнані дії з фальсифікованими ветеринарними препаратами. Як бачимо, про пропорційність санкцій у цьому випадку вести мову не доводиться.

Правильність розміщення згаданої нової кримінально-правової заборони у системі Особливої частини КК (в його розділі XIII, присвяченому кримінальним правопорушенням проти здоров'я населення) викликає сумнів. Конвенція *Medicrime*, справді, зобов'язує криміналізувати підроблення медичної продукції та окремі види поводження з такою продукцією, а конвенційне поняття «лікарський препарат» охоплює лікарські засоби як для людського, так і для ветеринарного використання. О. Фролова має рацію, коли пише, що кримінальне законодавство має забезпечувати охорону таких компонентів діяльності у сфері ветеринарної медицини, як життя і здоров'я окремої людини або спільноти людей [5, с. 131–132]. При цьому із конвенційних положень, а також із вітчизняного вчення про об'єкт кримінального правопорушення не випливає, що криміналізація діянь щодо ветеринарних препаратів (ветеринарних лікарських препаратів), які можуть і не завдати шкоди публічному здоров'ю, має відбуватися в межах розділу Особливої частини КК про відповідальність за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. Подібне зауваження було висловлено національними експертами на адресу розробників проєкту, які статтю про підроблення медичної продукції та поводження з нею розміщують у розділі, присвяченому кримінальним правопорушенням проти порядку охорони здоров'я людей [4]. Аналізована пропозиція О. Фролової могла б бути сприйнята за умови конструювання фальсифікації ветеринарних лікарських препаратів, обігу або застосування таких препаратів як делікту створення небезпеки – пов'язування наявності складу цього злочину зі створенням загрози для життя чи здоров'я людей, однак ідея декриміналізації кримінальних правопорушень, побудованих як такі делікти, набуває серед вітчизняних дослідників все більшої популярності [6, с. 32–42].

Викликає заперечення і пропозиція О. Фролової у межах ч. 2 ст. 321-4 КК встановити посилену кримінальну відповідальність, зокрема, за «виробництво з метою збуту фальсифікованих ветеринарних лікарських засобів» при тому, що у ч. 1 цієї статті йдеться і про виготовлення з метою збуту завідомо фальсифікованих ветеринарних лікарських засобів [5, с. 405–406]. Фактично науковиця «грішить» тим, що поєднує в одній частині статті КК основний та кваліфікований склад кримінального правопорушення, а це є одним із недоліків законодавчої техніки у галузі кримінального права.

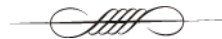
Крім того, виконання зобов'язань, які впливають для України зі статей Конвенції *Medicrime*, доцільно пов'язувати із вдосконаленням (розширенням диспозиції) наявної заборони – ст. 321-1 КК «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів», а не посилювати казуїстичність кримінального закону, вигадуючи самостійні норми «під» різновиди медичної продукції, відмінної від лікарських засобів. У цьому сенсі привертає до себе увагу підхід, який знайшов відбиття у проєкті [3]: в його розділі 5.1 «Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей» містяться неодноразово дискутовані формулювання, які безпосередньо стосуються проблематики кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності. Йдеться, зокрема, про ст. 5.1.8

проекту, згідно з якою злочином 3 ступеня пропонується визнавати підроблення медичної продукції та поводження з нею, а поняття медичної продукції включає в себе і ветеринарний препарат, а так само допоміжну речовину, призначену для використання при виготовленні чи виробництві лікарського засобу або ветеринарного препарату (ст. 5.1.1 проекту). Такі формулювання потенційного кримінального закону, загалом задовільно забезпечуючи імплементацію положень Конвенції Medicrime, виправдано позбавлені казуїстичності, властивої пропозиції О. Фролової щодо включення в КК ст. 321-4 «Фальсифікація ветеринарних лікарських засобів, обіг або застосування фальсифікованих ветеринарних лікарських засобів».

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) розміщення заборони, присвяченої порушенню ветеринарних правил, серед норм КК про відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля є компромісним законодавчим рішенням, яке враховує з-поміж іншого багатооб'єктність цього злочину; 2) положення проекту в частині відповідальності за порушення ветеринарних правил потребують доопрацювання; 3) конвенційні зобов'язання щодо криміналізації фальсифікації ветеринарних лікарських засобів та обігу фальсифікованих ветеринарних лікарських засобів доцільно виконувати у спосіб розширення диспозиції наявної заборони – ст. 321-1 КК.

Список використаних джерел:

1. Слаута Г.А. Правовий режим карантину тварин в Україні: дис. ... докт. філософії зі спеціальності 081 «Право». Київ, 2023. 220 с.
2. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах/ за ред. О.О. Дудорова, А.А. Стрижевської. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.
3. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 02.04.2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 21.04.2025).
4. Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 21.04.2025).
5. Фролова О.Г. Кримінально-правова охорона фармацевтичної діяльності в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2025. 444 с.
6. Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні положення кримінально-правової характеристики): навчальний посібник / О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, Р.О. Мовчан, Є.О. Письменський / за ред. О.О. Дудорова, Р.О. Мовчана. Київ: Норма права, 2024. 468 с.

Захарчук Віктор Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУКУПНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ТА У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У судовій практиці непоодинокі випадки, коли особа підлягає кримінальній відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень. Хоч досить часто вони пов'язані між собою, але все одно їх кваліфікація здійснюється окремо, і, як правило, не залежить від кваліфікації інших кримінальних правопорушень, що входять у сукупність. Однак серед кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є одне кримінальне правопорушення – легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним

шляхом (ст. 209 КК України), що кваліфікується як самостійне лише в разі, якщо йому передувало інше (предикатне) кримінально-протиправне діяння.

До прикладу, поширеними є випадки, коли дії особи, яка таємно чи відкрито викрала кошти або заволоділа ними шляхом шахрайства та в подальшому витратила їх на власні потреби шляхом купівлі певних товарів чи оплати послуг кваліфікуються за ч. 4 ст. 185 КК України як крадіжка, вчинена в умовах воєнного стану та за ст. 209 КК України як легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

На перший погляд це здається цілком вірним, адже особа фактично розпорядилася майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання завідомо злочинним шляхом – зокрема вчинила з ним правочин (договір купівлі-продажу, надання послуг). Досить типовим є випадок, коли особа дізнається PIN-код банківської картки (або дані для входу у мобільний додаток) іншої особи, знімає з її рахунку кошти в сумі кілька тисяч гривень, які витрачає у найближчому супермаркеті, навіть не розуміючи, що вчиняє сукупність кримінальних правопорушень. В подальшому суд призначає покарання за ч. 4 ст. 185 КК України у виді позбавлення волі на строк 5 років, а за ч. 1 ст. 209 КК України – у виді позбавлення волі на строк 3 роки та ще й з призначає додаткове покарання – позбавленням права обіймати посади в установах, підприємствах, організаціях, пов'язані з обліком, збереженням, управлінням та розпорядженням товарно-матеріальними цінностями. Кінцеве покарання визначається шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим і на підставі ст. 75 КК України особа звільняється від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком.

Така ж кваліфікація зустрічається і в тому випадку, коли особа незаконно збуває наркотичні засоби, а отримані кошти використовує на поповнення власного мобільного абонентського номера або на азартні онлайн ігри. Щоправда у таких випадках частіше призначаються реальні строки позбавлення волі.

Здавалось би тут усе правильно, адже особа дійсно здійснює фінансову операцію з майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом від 15 квітня 2005 року № 5 відповідальність за легалізацію настає лише у разі, дії особи були вчинені умисно з метою надання правомірного вигляду володінню, використанню, розпорядженню такими коштами або майном, їх набуттю чи для приховання джерел їх походження [1].

Однак чи можна стверджувати, що в описаних випадках в особи була мета умисно легалізувати (відмити) кошти? Очевидно, що такої мети не було. В неї є мета викрасти кошти і витратити їх на власні потреби. Зараз практично будь яке витрачання коштів – це укладення правочину, спрямованого на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202 Цивільного кодексу України). Навіть якщо особа один раз купить за викладені кошти хліб вартістю 30 гривень – це вже укладення угоди (договір купівлі-продажу).

Водночас у судовій практиці є безліч випадків, коли особа викрадає кошти, якими потім розпоряджається на власний розсуд, в тому числі купує в магазинах товари, віддає борг іншій особі, однак там відсутня кваліфікація дій особи за ч. 1 ст. 209 КК України. Суд вказує, що особа «розпоряджається викраденим товаром чи коштами на власний розсуд» і при цьому не вказує, як саме (а це цілком може бути купівля певного товару), тобто не вказує про укладення угоди (правочину), не кваліфікує дії особи додатково за ст. 209 КК України, хоча цілком логічно що у таких випадках особа теж укладає певні правочини, використовуючи викрадені кошти. Просто суд цього не з'ясовує.

Тому видається, що інколи суди розширено тлумачать норму про легалізацію майна, отриманого завідомо злочинним шляхом і невинувато поширюють її на ті випадки, коли умисної легалізації не було.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом є кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, об'єктом якого є встановлений порядок

здійснення підприємницької та іншої господарської діяльності з метою протидії залученню в економіку майна, одержаного злочинним шляхом. Видається доволі сумнівним, що такий об'єкт порушується у випадку, коли особа за викрадені кошти купує певні товари на невелику суму. Крім того, у традиційному розумінні легалізація (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом – це певні дії, в результаті яких майну злочинного походження надається вигляд майна законного походження [2, с. 316]. Таку мету потрібно встановити, а не просто констатувати факт витрачання коштів.

Також у ст. 209 КК України є певні суперечності щодо предикатності, а саме – чи має бути особа засуджена за предикатне діяння. Зокрема, у 2019 у ч. 1 ст. 209 КК України слова «майном, одержаним внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів» були змінені на «майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом». Тобто тут факт засудження за предикатне діяння не вимагається. Однак далі у чинній редакції ст. 209 КК України вказується, що «...майно, прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом». А для того, щоб констатувати, що майно набуто (одержане) злочинним шляхом, має бути попереднє рішення суду, якого ще немає. Цьому суперечить п. 11. згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України, де вказано, що особа має притягуватися до кримінальної відповідальності за сукупністю злочинів, оскільки вона усвідомлює, що вчиняє легалізацію таких коштів (майна). При цьому факт вчинення предикатного злочину не обов'язково має бути встановлений у вирокі суду [1].

Про те, що предмет легалізації має бути отриманий внаслідок вчинення злочину, вказано і в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3].

У ч. 1 ст. 209 КК України не вказано мінімальну вартість легалізованого майна, що ускладнює застосування цієї норми. При цьому варто погодитися з тим, що у примітці до ст. 209 КК України не варто визначити такий розмір, адже тоді законодавчо буде дозволено легалізовувати майно, одержане злочинним шляхом до певного, встановленого розміру.

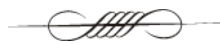
Відповідно до пункту 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5 при оцінці дій, передбачених ч. 1 ст. 209 КК України, вчинених щодо коштів чи майна, розмір яких є незначним, необхідно виходити з положень ч. 2 ст. 11 КК України про малозначність діяння і передусім враховувати розмір доходів, одержаних злочинним шляхом [1]. Відповідно виникає питання, який розмір є незначним і які критерії його визначення?

Видається, що для вирішення цього питання потрібно порівнювати суспільну небезпечність предикатного кримінального правопорушення і подальшої легалізації майна. Для цього доцільним використати певну пропорцію. Зокрема, у ч. 2 та 3 і в примітці до ст. 209 КК України чітко вказано про великий та особливо великий розмір легалізованих коштів. Раніше в примітці до ст. 209 КК України вказувалось, що предикатним мав бути злочин, який карався позбавленням волі або штрафом понад 3000 НМДГ. Зараз цього пункту вже немає. Якщо порівняти, до прикладу, великий та особливо великий розмір викраденого майна (примітка до ст. 185 КК України) та великий і особливо великий розмір легалізованого майна, що отримане злочинним шляхом, то у ст. 209 такі розміри в 24 рази (великий розмір) і в 30 разів (особливо великий розмір) перевищують великі та особливо великі розміри викраденого майна. Тобто виходить, що особа, яка, до прикладу викрала 3500 грн. (за ч. 1 ст. 185 КК України це проступок), легалізує ці кошти шляхом витрачання на власний розсуд у магазині, вона вчиняє тяжкий злочин (ч. 1 ст. 209 КК України), що видається не логічним. Тому пропонуємо для визначення малозначності діяння взяти за основу 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (мінімальна вартість викраденого майна при кваліфікації крадіжки) та множити його мінімум на 10, тоді це хоч приблизно відповідатиме ступеню небезпечності кримінального правопорушення, що передбачене у ч. 1 ст. 209 КК України. Також варто враховувати саме вартість викраденого майна, а не кваліфікуючу обставину (вчинення в умовах воєнного стану).

Варто звертати увагу на характер злочинних дій особи – чи вона просто витрачає майно, отримане завідомо злочинним шляхом на власний розсуд для задоволення своїх потреб (що переважно і відбувається з майном, отриманим в результаті вчинення корисливих кримінальних правопорушень проти власності), чи все таки намагається різними способами представити його як законне, запобігти приверненню уваги правоохоронних органів до появи у неї такого майна та способів його походження.

Список використаних джерел:

1. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05#Text>
2. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. К.: Ваіте, 2015. 392 с. Електронний ресурс. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/6/299731.pdf>
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

Zinchuk Anna Kostyantynivna,

a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

TRANSFORMATION OF CRIMINAL LAW IN THE CONTEXT OF COMBATING CYBERCRIME

The digital economy has radically changed the usual scenarios of criminal behavior and, at the same time, the criminal law's idea of the object of encroachment. Geographical borders disappear on the network, instead of which "virtual traces" appear, and the damage is calculated not only in material losses, but also in violation of data integrity and undermining of trust in information systems.

After the introduction of martial law on February 24, 2022, the state officially combined the tasks of cyber defense with the broader contour of information security, considering it as a component of national defense and a constitutional duty of the authorities [1; 2].

In the Law “On the Basic Principles of the Development of the Information Society”, information security is interpreted as a state when causing harm due to incomplete or distorted information, its unauthorized distribution or undermining of data integrity is excluded [3]; therefore, every large-scale cyber incident (from DDoS attacks on banks to hacking the “eCherga” service) is now directly qualified not only as a crime against property, but also as an encroachment on information sovereignty. This approach explains why new versions of strategic documents propose changing the emphasis from “law enforcement response” to preventive strengthening of media literacy, development of a strategic communications system, and involvement of the private sector, which owns critical infrastructure and must implement its own cyber resilience standards [4].

The increase in aggression in the information space was manifested in a threefold increase in the number of attacks against Ukraine in 2023 and targeted campaigns by the NoName057 group, which, through DDoS attacks on financial institutions, tried to undermine trust in the banking system and provoke fluctuations in the payment market [5]. These incidents proved that the line between classic cybercrimes and information and psychological operations is disappearing: technical intrusion is accompanied by a wave of disinformation, and therefore the requirement for criminal law to consider a digital attack and “sequential information noise” as a single criminal intent. In response, the Information Security Strategy until 2025 involves the integration of

cyberpolice units with analytical centers that monitor hostile narratives in order to combine criminal procedural and communication mechanisms of counteraction, including the rapid dismantling of phishing resources and the parallel refutation of false messages in the media field [6].

In traditional law, damage was associated with a material object, but in cyberspace, information becomes the primary value: incorporeal, replicated, instantly moved between servers on different continents. It has its own “materiality”, when the encryption of a hospital database by ransomware creates a risk to the lives of patients. In addition, one action of a hacker can violate the law of several states at once, which challenges the principle of territoriality and requires the adaptation of the institutions of complicity and extradition.

The subject of the crime often does not contact the victim at all: developers of exploit kits or botnet operators sell “tools” that are launched by others. Proving intent and causality is transferred to the plane of computer technical examination, where a chain of automated actions is established and fragments of malicious code are searched for.

Technological dynamics allow the criminal to quickly change his approach, while the legislative process remains slow. The gaps are especially noticeable when it comes to ransomware, cryptomining or token theft: a new element of the crime is needed for qualification, and until it is not there, law enforcement turns to analogies. Attacks on critical infrastructure are no less problematic: their consequences go beyond property damage and turn into a threat to life, health and the stability of state administration. In parallel, the market for anonymous cryptocurrencies is growing, which complicates the tracing of payments and the seizure of assets [7].

The Ukrainian legislator is gradually creating a cyber legal system. The Criminal Code already contains articles on unauthorized access, data interception, and interference in the operation of systems; the Law “On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine” details the powers of the SBU, the State Service for Special Communications, and the Cyber Police [8]; the Law “On Electronic Identification and Electronic Trust Services” establishes the presumption of reliability of an electronic signature, which is important for proving the authenticity of information [9].

At the international level, Ukraine relies on the Budapest Convention on Cybercrime and harmonizes regulations with Directive 2013/40/EU on attacks against information systems [7]; cooperation with Europol and Interpol accelerates traffic tracing and extradition of suspects.

Current trends necessitate a review of the basic provisions of criminal law. The understanding of the object of crime is expanding, covering not only property and state interests, but also the stability of information systems; damage can be implicit and manifest itself later. Sanctions should be adaptive, including not only traditional types of punishment, but also such as confiscation of virtual assets, restriction of access to network resources, compensation for non-property damage to the data owner. Since prevention is more profitable than punishment, cybersecurity courses are being introduced in educational institutions and for civil servants, and private-public partnerships contributes to the creation of early detection systems for cyberattacks.

Cybercrime is transforming the very core of criminal law and requires rapid adaptation of norms to technical reality. Ukraine has already established a foundation in the form of specialized structures, laws, and strategies, but real success depends on continued funding, training of digital forensics experts, and the ability of parliament to respond quickly to new types of malware. Only a combination of updated legislation, technical expertise, and international coordination will make cyberspace safer for the state, businesses, and citizens.

Reference:

1. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated 02/24/2022 No. 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. On the Basic Principles for the Development of an Information-Oriented Society in Ukraine for 2007–2015: Law of Ukraine of January 9, 2007 No. 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>

4. Gavriltsiv M.T. Information security of the state in the national security system of Ukraine. Legal scientific electronic journal. 2020. No. 2. P. 200-203.
5. During the war, the number of cyberattacks on Ukraine increased threefold, — U.S. Department of the Treasury. URL: <https://it.novyny.live/pid-chas-viini-kilkist-kiberatak-na-ukrayinu-zrosla-vtrichi-minfin-ssha-132751.html> (date of access: 25.04.2025).
6. On approval of the action plan for the implementation of the Information Security Strategy for the period until 2025: Order of March 30, 2023. No. 272-p. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR230272?an=1> (date of access: 23.04.2025).
7. Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12 August 2013 on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/40/oj/eng> (date of access: 26.04.2025).
8. On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine: Law of Ukraine No. 2163-VIII of October 5, 2017. Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#n49>
9. On electronic identification and electronic trust services: Law of Ukraine dated October 5, 2017 No. 2155-VIII: as of January 1, 2024. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

Коваль Ярослав Сергійович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ УМИСНОГО ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ, ЗАПОДІЯНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

У кримінальному праві суб'єктивна сторона є одним із основних елементів складу будь-якого кримінального правопорушення. Відповідно до цього дана сторона має важливу роль у з'ясуванні ступеня вини правопорушника, а також тих внутрішніх спонукань, які керують правопорушником при вчиненні кримінального правопорушення. Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, є окремим кримінальним правопорушенням, передбаченим у Кримінальному кодексі України. В складі даного правопорушення обов'язковим елементом суб'єктивної сторони буде не лише вина, а ще і такий психоемоційний стан як сильне душевне хвилювання. Щодо актуальності досліджуваної теми, то вона полягає у необхідності чіткого розуміння тих психічних процесів, які впливають на поведінку правопорушника при здійсненні кримінального правопорушення.

Важливою складовою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення завжди виступає вина. Відповідно до цього правопорушення, передбачене статтею 123 Кримінального кодексу України (ККУ), має таку форму вини як умисел, що зазначається в диспозиції даної статті. Крім форми вини додатковим обов'язковим елементом суб'єктивної сторони буде виступати емоційний стан правопорушника. Щоб кваліфікувати вчинене кримінальне правопорушення за статтею 123 ККУ потрібно, щоб правопорушник на момент вчинення такого правопорушення перебував в такому емоційному стані, як стан сильного душевного хвилювання. Якщо звернутися до статті 66 ККУ, то ми можемо переконатися, що зазначений стан є однією з обставин, що пом'якшують покарання. [3] Деякі науковці називають такі обставини привілейованими ознаками кримінального правопорушення. Щодо визначення поняття сильного душевного хвилювання, то на сьогоднішній день таких визначень є чимала кількість. Не дивлячись на таку їх велику кількість можна виділити наступне визначення: стан сильного душевного хвилювання – це такий раптовий інтенсивний емоційний процес, що викликаний поведінкою потерпілого, який у свою чергу розвивається стрімко, а також відображається у бурхливій реакції особи частково обмежує її здатність усвідомлювати та контролювати своїми діями. [1, ст. 73]

Знаючи поняття самого стану сильного душевного хвилювання, нам потрібно зрозуміти які чинники можуть спричинити даний стан у людини. В статті 123 ККУ такі чинники перераховуються: жорстоке чи таке поводження, яке принижує честь та гідність особи у разі його систематичного характеру з боку потерпілого. [3]Таким чином, ми можемо зрозуміти, що даний стан людини сильного душевного хвилювання породжується через незаконне насильство до особи. В Постанові Пленуму Верховного Суду України (ППВСУ) від 2003 року № 2 чітко наводяться приклади такого насильства. Відтак до фізичного насильства відносять нанесення побоїв або ж будь-яких видів тілесних ушкоджень, незаконне позбавлення волі та інше. Під психічним насильством варто розуміти погрозу завдання моральної, фізичної чи майнової шкоди. До дій, що принижують честь та гідність особи потрібно відносити відверто непристойну поведінку, що особливо принижує гідність особи або завдає шкоду його честі. До прикладу, висловлювання нецензурних слів чи непристойних, чи насильницьких дій в адрес потерпілого або його близьких, чи висловлювання непристойної оцінки особистих якостей або поведінки особи, що грубо порушує загальноприйняті норми спілкування між людьми.[4] Ще одним чинником стану сильного душевного хвилювання є систематичність вищезазначених поведінь над потерпілим. Порівняно із попередніми чинниками законодавець та ПВСУ не вказує що варто розуміти під поняттям систематичності, також одностайної згоди не можуть дійти і науковці. Проте більшість науковців вважає, що до систематичності варто віднести умисні дії, що мають на меті спричинити психічні чи моральні страждання потерпілій особі із приниженням його честі та гідності, а також якщо вказанні дії вчиняються три або більше разів. [5, с. 218]

Проте існують випадки, що хоч особа і перебувала в стані сильного душевного хвилювання, але суд за певних обставин не вважає, що особа мала даний стан. Для виявлення даних обставин варто звернутися до судової практики. Відтак ввечері між двома співмешканцями виник конфлікт, який був нерідкістю між цими особами. Даний конфлікт образив честь та гідність правопорушника, який перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, взяв ніж та вдарив ним потерпілу в живіт, не завдавши шкоди внутрішнім органам. Таким чином, суд, виходячи з того, що особа перебувала в стані алкогольного сп'яніння, не вважав, що правопорушник на той момент перебував у стані сильного душевного хвилювання і в свою чергу кваліфікував зазначені дії за статтею 121 ККУ.[2]Відповідно до цього ми можемо зробити висновок, що, якщо особа, при вчиненні протиправних дій, перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи будь-якого іншого сп'яніння, то це автоматично позбавляє її стану сильного душевного хвилювання. Обґрунтувати зазначене можна тим, що, наприклад, алкоголь доволі сильно впливає на психічні процеси в організмі людини і як наслідок породжує зміну емоцій.

Проаналізувавши все вищевказане ми можемо дійти висновку, що стан сильного душевного хвилювання є певною емоційною реакцією особи, що доволі сильно впливає на свідомість людини реально оцінювати дії та контролювати їх. Відповідно до цього законодавець вирішив додати такий стан до пом'якшуючих обставин вчинення кримінальних правопорушень. Крім цього такий стан має низку умов для його появи, а саме: жорстоке чи таке поводження, що принижує честь та гідність людини, а ще і наявність систематичності такого поводження. Проте також існують випадки коли особа хоч і перебувала в зазначеному стані, але через певні інші чинники нейтралізується стан душевного хвилювання, як от до прикладу, стан алкогольного чи будь-якого іншого сп'яніння.

Список використаних джерел:

1. Визначення поняття «сильне душевне хвилювання» у чинному кримінальному законодавстві України, Петренко Ю. Ю. с. 72 – 74 URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf5eef87-d697-4986-9c44-6bf4cdde151c/content>
2. Вирок Жашківського районного суду Черкаської області, від 15 листопада 2023 року, справа № 693/1093/23, провадження № 1-кп/693/191/23 Єдиний державний реєстр судових рішень України URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114913238>

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Л. Кучма. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, дата звернення 26.02.2025

4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 2003 року № 2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>

5. Систематичне знущання як обставина, що може обумовити виникнення стану сильного душевного хвилювання, Слотвінська Н., УДК 343.82, Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» №2 (30), 2021 с. 216 – 219 URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/sep/24816/32.pdf>

Куненко Ірина Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: МІЖ ТЕОРІЄЮ ТА ПРАКТИКОЮ

Сучасне суспільство потребує ефективної системи протидії злочинності, що функціонує на засадах законності, справедливості та поваги до прав людини. Саме ці завдання виконує кримінальна юстиція — один із ключових видів юстиційної діяльності держави. Актуальність дослідження предмета кримінальної юстиції зумовлена необхідністю чіткого розмежування її меж з іншими видами державної діяльності, зокрема поліцією, та забезпечення ефективного застосування кримінального закону у конкретних правовідносинах.

Серед усіх порушень правових норм найтяжчим є вчинення кримінального правопорушення (злочину) — суспільно небезпечного діяння, категорично забороненого законом. Кримінальні правопорушення завжди завдають тяжкої, а нерідко непоправної шкоди інтересам особи, суспільства і держави. Застосування положень конкретної норми кримінального закону є здійсненням спеціальної діяльності визначеними законом суб'єктами, що спрямована на з'ясування і встановлення умов і підстав для реалізації цієї норми стосовно порушених правовідносин.

У наукових статтях, присвячених дослідженням кримінальної юстиції, висловлюється думка, що змістом кримінальної юстиції є організована процесуальна діяльність уповноважених державних органів (суб'єктів), що регламентується кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством та спрямована на реалізацію публічної державної функції — протидії злочинності. За своїм характером зазначена діяльність спрямована на: 1) правове реагування на вчинені кримінальні правопорушення; 2) запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [1; 2, с. 236].

Основними цілями системи кримінальної юстиції, які визначаються в літературі є: охорона прав, свобод та законних інтересів громадян, суспільства та держави від злочинних посягань; швидке і повне розкриття злочинів та справедливе покарання винних; забезпечення виконання кримінального покарання; сприяння зміцненню законності [3, с. 42–43].

Також вказується, що призначенням системи кримінальної юстиції є забезпечення справедливості для кожного члена суспільства у разі виникнення кримінально-правового конфлікту. Такий конфлікт може виникати, з одного боку, між будь-яким членом суспільства як фізичною особою та, з іншого боку, фізичною чи юридичною особою, державою громадянства чи іноземною державою, міжнародною організацією. Якщо конкретного конфлікту немає — система не повинна втручатися. Якщо ж він виник, система кримінальної юстиції повинна зробити все можливе для того, щоб: а) почате кримінальне правопорушення було припинено (перервано); б) усі особи, винні у його вчиненні, понесли відповідальність і до них були вжиті засоби кримінально-правового впливу відповідно до закону; в) усі особи, потерпілі від кримінального правопорушення, а також держава отримали найповнішу сатисфакцію у вигляді відшкодування збитків та шкоди, відновлення порушених прав і

становища, всі незаконні акти і рішення скасовані чи визнані незаконними у встановленому законом порядку; г) суспільство упевнилось у тому, що кримінально-правовий конфлікт вичерпано [4].

Водночас система завжди перебуває у всеозброєнні в очікуванні можливих кримінально-правових конфліктів. Для цього держава безперервно продукує необхідні закони, гармонізуючи їх з міжнародним кримінальним правом, здійснює профілактичні (запобіжні) заходи, кадрове, фінансове та інше забезпечення відповідних державних органів тощо. Це забезпечується шляхом: 1) запобігання кримінальним правопорушенням; пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння; 2) здійснення досудового розслідування, у т. ч. у формі негласних слідчих (розшукових дій); 3) підтримання публічного обвинувачення в суді; 4) захист від кримінального обвинувачення; 5) здійснення правосуддя в кримінальних справах; 6) виконання кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру, а також виправлення і ресоціалізація засуджених [4].

Отже, серед основних функцій кримінальної юстиції автори виділяють такі: 1) охорона правопорядку та захист громадян від протиправних посягань шляхом виявлення та розслідування злочинів; 2) справедливий судовий розгляд справи щодо обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, вирішення питання про її винуватість або невинуватість, а також здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням; 3) забезпечення покарання осіб, винних у вчиненні злочинів, відповідно до вимог закону. Останнє включає реалізацію вироків суду, здійснення контролю за особами, які відбувають покарання, а також програм з реабілітації; 4) відновлення прав потерпілих та їхніх інтересів.

У чинному законодавстві, а саме Кримінально-процесуальному кодексі України зазначено, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [5].

Крім того, в даному документі встановлені наступні види діяльності щодо вирішення кримінальних справ і притягнення винних до відповідальності – судове провадження (підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами), процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; дізнання, досудове слідство і досудове розслідування; слідчі (розшукові дії), притягнення до кримінальної відповідальності та виконання судових рішень.

Отже, кримінальна юстиція насамперед забезпечує реагування на злочинну поведінку, що не відповідає встановленому закону, відновленню справедливості та нормалізацію суспільних відносин.

На нашу думку, предмет кримінальної юстиції визначається сукупністю видів специфічної юридичної діяльності, яка обмежується рамками саме кримінального провадження, тобто діяльність уповноважених суб'єктів щодо виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також відновлення порушеного правопорядку та захисту прав потерпілих. Предмет кримінальної юстиції охоплює застосування кримінально-правових норм, процедур досудового розслідування, судового розгляду та виконання покарань з метою забезпечення невідворотності відповідальності та справедливого правосуддя. За вказаним формальним критерієм належності функцій до кримінального провадження ми розмежовуємо юстиційну діяльність суб'єктів юстиції та адміністративну функцію охорони громадського порядку органами поліції.

Підсумовуючи, зазначимо, що кримінальна юстиція як вид юридичної діяльності держави має чітко окреслений предмет, що охоплює виявлення, розслідування, судовий розгляд кримінальних правопорушень, притягнення винних до відповідальності та виконання покарань. Її мета – не лише реагування на вже вчинені злочини, а й відновлення справедливості та правопорядку в суспільстві. Предмет кримінальної юстиції визначається формальними межами кримінального провадження, що відмежовує її від адміністративної діяльності поліції. Системний підхід до розуміння предмета кримінальної юстиції дозволяє ефективно реалізувати принципи верховенства права, законності та захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко О. М. Системи органів кримінальної юстиції в Україні та світі. Наукові дослідження. Питання боротьби зі злочинністю. 2015. Вип. 29. С. 163–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2015_29_15.
2. Любавіна В. П. Поняття кримінальної юстиції як інституту справедливого правосуддя щодо гарантування презумпцій у кримінальному провадженні. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2023. Вип. 1 (10). С. 234-241.
3. Черкасов М. О. Системно-структурний аналіз органів кримінальної юстиції. Право і Безпека. 2009. № 3. С. 42–45.
4. Хавронюк М.І. Система кримінальної юстиції: ознаки, поняття, елементи. Кримінальна юстиція в очікуванні змін. Київ:BAITE, 2017. С.97-106. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fef26d19-af48-4dae-9033-c1c4d3c78390/content>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон. України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>

Кунтій Андрій Ігорович,

кандидат юридичних наук, доцент,

слідчий Територіального управління Держаного бюро розслідувань, розташованого у місті Хмельницькому

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ПОЛЯ БОЮ АБО ВІДМОВИ ДІЯТИ ЗБРОЄЮ

Проблеми кримінальної відповідальності за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю досліджували такі вітчизняні науковці, як Г. В. Андрусів, Г. М. Анісімов, Ю. В. Баулін, П. П. Богущкий, В. І. Борисов, В. О. Бугасєв, В. К. Гришук, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, О. О. Дудоров, С. І. Дячук, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, І. М. Коропатнік, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, М. А. Микитюк, Р. О. Мовчан, В. О. Навроцький, О. О. Павлюк, М. І. Панов, С. В. Петков, М. М. Сенько, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, В. В. Черней, С. С. Чернявський та інші. Щодо проблем методики розслідування даного виду кримінального правопорушення, то таке на даний час залишається не розробленим.

Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ст.429 КК України та наслідків їх досудового розслідування розподілилася наступним чином: у 2020 злочинів даної категорії зареєстровано не було; у 2022 році зареєстровано 150 кримінальних проваджень за фактами самовільного залишення поля бою або відмови або відмови під час бою діяти зброєю та у 4 випадках досудове розслідування закінчилося складанням обвинувального акту; у 2023 – зареєстровано 17 кримінальних проваджень, натомість в суд не скеровано жодного обвинувального акта; у 2024 році зареєстровано 31 кримінальних правопорушень даної категорії та до суду скеровано 1 обвинувальний акт. Статистика переконливо свідчить про необхідність розробки методики розслідування самовільного залишення поля бою або відмови діяти зброєю.

Аналіз кримінальних проваджень, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 429 КК України, засвідчив певну проблематику під час розслідування та судового розгляду.

Так, серед аналізованих нами кримінальних проваджень, за якими наявні вирoki за ст. 429 КК України, такі у 73 % випадків судові рішення суддями виносилися на підставі угод про визнання винуватості, укладених між прокурором та обвинуваченим, що знову ж таки підтверджує певну проблематику у процесі доказування у кримінальних провадженнях за ст. 429 КК України.

Під час інтерв'ювання слідчих, прокурорів та суддів, 81 % із яких зазначили про відсутність законодавчого визначення поняття поля бою, що засвідчує проблематику під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, за ознаками самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю.

Серед авторів науково-практичного коментаря Кримінального Кодексу України існують певні думки щодо поняття поля бою та трактування щодо його самовільного залишення.

Так, поле бою – це земельна, у т.ч. у межах населеного пункту, ділянка, морський чи повітряний простір, в якому ведеться бій, а час бою – це проміжок, упродовж якого цей бій триває. Початок і закінчення часу бою звичайно визначаються наказами відповідного командира (начальника). Існування бою у його часовій і просторовій характеристиках свідчить про наявність бойової обстановки, поняття якої визначено у коментарі до ст. 402 КК України. Оскільки бойова обстановка може виникнути і в мирний час (у разі прикордонного конфлікту, при порушенні недоторканності повітряного чи морського простору тощо), то злочин, передбачений ст. 429, може мати місце і поза межами воєнного стану.

Самовільне залишення поля бою означає залишення місця не тільки в окопі, а й у будь-якому бойовому порядку під час наступу чи оборони, у т.ч. ухилення від ведення повітряного, протиповітряного чи морського бою. Відхід із займаних позицій, ухилення від бою можуть здійснюватися лише з дозволу відповідного командира (начальника), і в іншому випадку вони є самовільними [1].

Інші вважають, що самовільне залишення поля бою - це залишення військовослужбовцем без дозволу командира простору, у межах якого він повинен вести бойові дії під час безпосереднього збройного зіткнення із супротивником, або тоді, коли є безпосередня загроза нападу супротивника, або перед початком атаки свого підрозділу. Тривалість залишення поля бою на кваліфікацію злочину не впливає.

Відмова під час бою діяти зброєю може виразитися у відкритій заяві військово-службовця про небажання діяти зброєю в бою або у фактичному незастосуванні зброї в бою, коли була можливість і необхідність її застосувати, хоч відкрито військовослужбовець і не заявив про таке своє небажання [2].

М.М. Сенько дійшов висновку про тотожність об'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби (стаття 407 КК України) й об'єкта самовільного залишення поля бою під час бою (одна із форм, у якій може вчинятися кримінальне правопорушення, передбачене статтею 429 КК України) і про те, що самовільне залишення поля бою під час бою є нічим іншим, як самовільним залишенням місця служби в бойовій обстановці (зараз – частина п'ята статті 407 КК України), через що запропонував вилучити з назви та диспозиції статті 429 КК України слова «самовільне залишення поля бою під час бою» [3, с. 8–9].

Цікавим є підхід до кримінально-правової кваліфікації М.І. Карпенка, який стверджує, що коли дезертирство вчиняється під час бою, то в такому разі дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю скоєних злочинів (за ч. 4 ст. 408 і ст. 429 КК України [4, с. 115]).

Вважаємо, що поняття поля бою слід формувати з врахуванням поняття бойової обстановки, що визначена в примітці ст. 402 КК України, зокрема під бойовою обстановкою в розділі XIX цього Кодексу слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника

або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.

Також слід зауважити, що в Україні періодично законодавчо визначаються території, де ведуться або велися бойові дії, а також тимчасово окупованих російською федерацією, адже такі змінюються. До прикладу, востаннє Міністерство розвитку громад та територій України, [наказом №376 від 28 лютого 2025 року](#) затвердило оновлений перелік таких територій. Такі території класифікуються за рівнем безпекової ситуації та станом контролю з боку української влади [5].

Підсумовуючи, з урахуванням наведеного, вважаємо, за необхідне внести певні зміни в КК України, якими запропонувати у примітці ст. 429 КК України надати визначення поля бою, під яким слід розуміти ділянку місцевості, морський, річковий чи повітряний простір, де в бойовій обстановці, ведеться бій, визначених законодавчими, підзаконними нормативно-правовими актами, а також наказами військового командування, що здійснює відсіч та стримування збройної агресії на даній ділянці, що також встановлює час початку та закінчення бою.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до ст. 429 Кримінального кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/2083-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-429-krimnalnogo-kodeksu-ukrayini.html> (дата звернення: 13.04.2025).
2. Науково-практичний коментар. Том2. URL: <http://megoinfo> (дата звернення: 13.04.2025).
3. Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : спец. 12.00.08. Київ, 2005. 18 с.
4. Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень за законодавством України: *монографія*. Київ: Національна академія управління, 2020. 310 с.
5. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України №376 від 28 лютого 2025 року. URL: <https://mindev.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pereliku-terytorii-na-iakykh-vedutsia-velysia-boiovi-dii-abo-tymchasovo-okupovanykh-rosiiskoiu-federatsiieiu> (дата звернення: 13.04.2025).

Мовчан Роман Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
Душевська Олена Вікторівна,
аспірантка кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ СУХОСТОЮ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ, ПРАВОЗАСТОСОВЧІ РЕАЛІЇ, ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ²

У кримінально-правовій доктрині усталеним вважається положення про те, що за ст. 246 Кримінального кодексу України (далі – КК) потрібно кваліфікувати посягання на сиророслі (живі) дерева і чагарники, які знаходяться на пні (не відділені від кореня), зокрема незаконну порубку сіянців, саджанців, підліску. Водночас з питання, чи слід визнавати

²Ці тези написані та опубліковані за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проєкту з виконання наукових досліджень і розробок «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади» (державний реєстраційний номер 0122U000803).

розглядуваним злочином незаконну порубку сухоостою³, серед теоретиків і практиків єдиний підхід відсутній.

З урахуванням того, що сухостійні дерева втрачають більшу частину біологічних функцій і не чинять будь-якого впливу на природні фактори, у юридичній літературі висловлюється думка про те, що сухостійні дерева не повинні визнаватися предметом незаконної порубки лісу. Стверджується, що предметом цього злочину є дерева і чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій, тобто сиророслий ліс. Єдиним винятком визнаються ситуації, коли здійснюється порубка таких сухостійних дерев, які є обов'язковим елементом ландшафту (наприклад, розташованих у заповідниках із метою збереження лісової флори і фауни в їх природному стані). Зазначається також те, що сухостійні дерева нерідко стають навіть шкідливими, бо сприяють поширенню різноманітних лісових хвороб, шкідників, заважають виростанню продуктивного лісу тощо [1, с. 367; 2, с. 190; 3, с. 106–107; 4, с. 34–35, 48, 71–75; 5, с. 61].

Інша позиція з цього питання кваліфікації зводиться до того, що предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК, є природний стан лісу, тобто це повинні бути дерева і чагарники на корні (пні) – як сиророслі, так і сухостійні, адже ліс – це певна біологічна єдність. До того ж поняття рубки сухоостою збігається з поняттям рубки сиророслого лісу, а сухостійні дерева, як і дерева, пошкоджені хворобами чи заражені шкідниками, підлягають санітарній рубці не довільно, а в порядку, встановленому лісовим законодавством [6, с. 32; 7, с. 84; 8, с. 344].

На нашу думку, другий із викладених підходів має враховуватись у правозастосуванні. Крім аргументів, викладених вище, на користь цієї позиції вказує і низка нормативних положень.

По-перше, йдеться про визначення лісу як типу природних комплексів (екосистема), у якому *поєднуються* деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що *взаємопов'язані* у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище (ст. 1 Лісового кодексу України (далі – ЛК)). Як бачимо, у цій законодавчій дефініції ліс не ототожнюється лише із деревами та чагарниками, а розуміється як складна система, у якій згадані дерева та чагарники взаємодіють «з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами».

У цьому сенсі варто пригадати й те, що, крім лікувально-оздоровчої та клімато-покращувальної функцій (вплив на вітровий і температурний режими, сонячну радіацію, виділення кисню, поглинання вуглекислого газу, іонізацію повітря та ін.), які справді переважно здатні виконувати лише сиророслі (живі) дерева, ліси виконують й інші численні функції, про деякі з яких ідеться в ст. 6 ЛК, зокрема: водоохоронну (вплив на вологість повітря, регулювання режиму водозбору, водостоку, покращення якості води); захисну (полезахисну, ґрунтозахисну, шумозахисну, пиле- і газозахисну) функції, за допомогою яких впливають на абіотичні фактори середовища; естетичну; рекреаційну; туристичну; господарську [9, с. 84–85; 10]. Очевидно, що всі ці функції виконують не лише живі ліси, а й сухостій.

У контексті розглядуваної проблематики чи не найважливіше значення має те, що ліси справляють істотний вплив на біотичні фактори середовища, який (вплив) передусім здійснюється через ресурсоохоронну функцію лісів, оскільки лісові ландшафти є незамінимим зосередженням життя багатьох рослин і тварин. На підтвердження сказаного наведемо інформацію про те, що в Україні близько 41 % видів рослин та 31 % видів тварин, занесених до Червоної Книги України, мешкають саме в лісах [11, с. 57]. Мертві дерева, зокрема сухостійний ліс, створюють величезну кількість оселищ та екологічних ніш, мають неабияке значення для хребетних тварин, сапроксилів, численних видів рослин, мохів, грибів та лишайників тощо [12].

³Сухостій – це дерева на корені, що засохли і припинили життєдіяльність (ДСТУ 3404-96. Лісівництво. Терміни та визначення).

З урахуванням цих положень висновуємо, що сухостій необхідно визнавати важливим складником лісу, незаконне знищення якого завдає йому значної екологічної шкоди. Інший підхід означав би те, що ст. 246 КК покликана забезпечувати охорону лише деяких із багатограних функцій лісу.

По-друге, в постанові КМУ від 23 липня 2008 р. № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» зазначається, що за незаконне вирубування сухостійних дерев розмір шкоди обчислюється за такою, зменшеною у 2 рази. Це положення є прямим нормативним підтвердженням того, що вирубування сухостійних дерев спричиняє шкоду лісу, яка, щоправда, є меншою (у 2 рази), порівняно зі шкодою, яка завдається аналогічними діями щодо сиророслих дерев і чагарників.

По-третє, пригадаємо положення Санітарних правил в лісах України (затв. постановою КМУ від 27 липня 1995 р. № 555 (у редакції постанови КМУ від 26 жовтня 2016 р. № 756)), які передбачають заборону здійснення санітарних рубок сухостійних дерев у заповідних зонах біосферних заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків, на території природних заповідників, пам'яток природи, пралісових пам'яток природи, зокрема в охоронних зонах завширшки не менше подвійної висоти деревостану пралісу, що устанавлюються навколо пралісових пам'яток природи, у пралісах, квазіпралісах, природних лісах заповідних урочищах. Установивши ці норми, урядовці тим самим вказали на екологічну шкідливість вирубування сухостійних дерев на відповідних територіях.

Підтримуваний нами і такий, що впливає із наведених нормативних положень, підхід сприймається і в судовій практиці, якій відомо чимало прикладів інкримінування ст. 246 КК особам, котрі вчиняли незаконну порубку сухостійних дерев. Розглянемо деякі з цих прикладів.

На підставі вироку суду за ч. 3 ст. 246 КК засуджено особу, яка здійснила незаконну порубку 7 сухостійних дерев[13].

В іншому випадку особа, не маючи відповідного дозволу, вчинила порубку 32 сухостійних дерев, що стало підставою для інкримінування їй ч. 1 ст. 246 КК [14].

За цією ж нормою були кваліфіковані дії особи, яка за допомогою бензопили, у спосіб повного відокремлення стовбура від коріння, здійснила незаконну порубку 2 сухостійних дерев породи «сосна» і 4 сухостійних дерев породи «вільха чорна»[15].

Таку саму кримінально-правову оцінку отримали й аналогічні дії багатьох інших осіб, вчинені стосовно сухостійних дерев.

Водночас, незважаючи на висловлену позицію та викладені на її користь аргументи, вважаємо, що питання про віднесення до предмета незаконної порубки лісу сухостою мало б розв'язуватись у спосіб відповідного уточнення диспозиції ст. 246 КК. За умов суперечливого тлумачення цієї кримінально-правової норми у відповідній частині саме законодавець повинен визначити, чи характеризується незаконна порубка сухостійного лісу рівнем суспільної небезпеки, притаманним кримінально протиправній поведінці.

Список використаних джерел:

1. Кисилевич О. В. Стаття 246 Кримінального кодексу України та реалії її ефективності. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 366–370.
2. Кісілюк Е. М., Матюшенко О. І. Кримінально-правові аспекти під час кваліфікації незаконної порубки лісу. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 13. С. 187–194.
3. Конопельський В. Я., Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу : монографія. Одеса : ОДУВС, 2021. 240 с.
4. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Сімферополь, 2007. 218 с.

5. Федорко Д. Є. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Київ, 2022. 272 с.
6. Боротьба з екологічними злочинами : кримінально-правове і кримінальне дослідження / Ф. А. Лопушанський, О. Я. Светлов, І. П. Лановенко та ін.; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Наукова думка, 1994. 148 с.
7. Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу : окремі питання. *Право України*. 2001. № 6. С. 84–87.
8. Новицький А. О. Предмет незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою. *Юридична наука*. 2020. № 7. С. 339–346.
9. Несторяк Ю. Ю. Теоретичні підходи до економічного оцінювання лісової ділянки на основі її екосистемних послуг. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.4. С. 82–88.
10. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : Центр Навчальної літератури. URL: https://tourlib.net/books_ukr/fomenko.htm
11. Некос А. Н., Рего М. З. Екологічна цінність лісів та принципи ефективного збереження і відтворення лісових ресурсів. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2015. № 3–4. С. 55–60.
12. Мертва деревина – навіщо вона потрібна лісу? *Екологія-Право-Людина*. URL: <http://epl.org.ua/about-us-posts/mertva-derevyina-navishho-vona-potribna-lisu/>
13. Вирок Ківерцівського районного суду Волинської області від 17 вересня 2020 р. у справі № 613/140/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91602116>
14. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 15 квітня 2020 р. у справі № 733/245/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88784886>
15. Вирок Маневицького районного суду Волинської області від 24 червня 2022 р. у справі № 164/598/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104924666>

Налуцишин Віктор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СПОРТІ

Корупція в спорті - явище не нове. Документально відомо про те, що шахрайство в управлінні спортивними організаціями та під час проведення змагань існує з часів античних Олімпійських ігор і має місце і в наші дні, зокрема й щодо турнірів з кіберспорту. Безсумнівно, боротьба з корупцією в спорті та зміцнення його чесності й невідкупності шляхом ухвалення відповідних правил і положень стали ключовими факторами розвитку сучасного спорту.

У сучасних міжнародних стандартах протидії правопорушенням у сфері спорту, як правило, не міститься вказівки на конкретний вид юридичної відповідальності за скоєні діяння і не дається рекомендацій, яку саме відповідальність необхідно встановити країнам підписантам. Ряд країн застосовує норми адміністративного права, інші визнають діяння в сфері спорту суспільно небезпечними і встановлює кримінально-правову охорону. Це питання вирішується у межах національного законодавства окремих держав. При цьому міжнародні стандарти спрямовані на охорону виключно професійних спортивних відносин.

Аналізуючи вивчені міжнародні документи, можна виділити три види діянь у сфері спорту: правопорушення у сфері суспільного порядку під час проведення спортивних заходів; корупційні правопорушення у сфері спорту; допінгові правопорушення. При цьому для правопорушень у сфері громадського порядку під час проведення спортивних заходів та допінгових порушень ухвалено спеціальні міжнародні акти. Міжнародні стандарти протидії

корупційним правопорушенням у сфері спорту містяться у загальних міжнародних актах, присвячених протидії корупції.

Слід зазначити, що спеціальних міжнародних актів, пов'язаних із протидією корупції у сфері спорту, не існує. Однак у рамках загальних документів містяться положення, що мають прямий стосунок до протидії корупційним злочинам у сфері спорту.

У цих документах сформульовано ключові питання, які необхідно вирішити для подолання проблеми корупції у спорті, та описано заходи, які держави-учасниці зобов'язалися вжити для досягнення цієї мети, у тому числі у рамках боротьби з маніпулюванням результатами спортивних змагань.

Однак, міжнародно-правові акти не дають чіткого визначення відповідальності, яку може понести особа, яка вчинила правопорушення у спорті. Тут також не прописані види відповідальності. Виняток становить Конвенція проти корупції, в якій прямо вказано на обов'язок держав встановити кримінальну відповідальність за низку злочинних діянь. Варто зазначити, що положення Конвенції, як міжнародного правового документа, спрямовані не тільки на охорону спортивних відносин, а й на протидію корупції загалом [1, с.412].

Аналізуючи положення *Конвенції ООН проти корупції* (прийнята резолюцією 58/4 Генеральної асамблеї ООН від 31 жовтня 2003 р.) стосовно питань протидії корупції у сфері спорту, зазначимо, що, незважаючи на високу актуальність протидії корупційним правопорушенням у сфері спорту, у Конвенції не міститься спеціальних норм, пов'язаних із даним видом правопорушень. Проте в межах загальних положень, пов'язаних зі встановленням відповідальності за такі діяння, у Конвенції передбачено цілу низку норм, які можна застосовувати для корупційних діянь у сфері спорту [2]. Зокрема, у рамках цієї Конвенції визначається коло корупційних правопорушень, які найчастіше трапляються у спорті: підкуп іноземних публічних посадових осіб і посадових осіб публічних міжнародних організацій; зловживання службовим становищем; зловживання впливом.

Зауважимо, що в розглянутій Конвенції визначено загальні стандарти протидії злочинам корупційної спрямованості. Незважаючи на те, що спеціальної вказівки на відповідальність за злочини у сфері спорту в документі не міститься, загальні вироблені стандарти в даній сфері застосовні, в тому числі, по відношенню до корупційних діянь, пов'язаних зі спортивними відносинами.

На відміну від Конвенції ООН проти корупції 2003 року, *Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією* (ETS 173) 1999 р. встановлює більш детальний перелік осіб, чий дії мають бути покарані, і розмежовує активний і пасивний підкуп, при цьому обидва види підкупу мають бути криміналізовані на національному рівні [3].

Заслуговує на увагу *Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями* (Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions) (укладена в м. Маглінгені 18 вересня 2014 р., ратифікована Україною Законом [№ 1752-VIII від 16.11.2016](#)) [4]. Основними завданнями Конвенції є попередження, виявлення і припинення маніпулювання національними та міжнародними спортивними змаганнями на національному або міжнародному рівнях; сприяння співпраці на національному та міжнародному рівнях між зацікавленими органами державної влади, а також зі спортивними організаціями та операторами букмекерських послуг у боротьбі з маніпулюванням спортивними змаганнями.

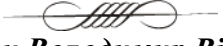
Для боротьби з конкретними корупційними правопорушеннями у спортивному секторі можна використовувати *Конвенцію Організації економічного співробітництва та розвитку* (ОЕСР) про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб при здійсненні міжнародних комерційних угод [5]. Вказана конвенція закріплює криміналізацію корупції в міжнародних комерційних справах, відмивання грошей, відповідальність за правопорушення, пов'язані із фінансовим обліком із метою підкупу іноземної посадової особи, відповідальність за активний підкуп іноземної чи міжнародної посадової особи. Конвенція може ефективно використовуватися для протидії підкупу в спорті.

Розроблені в усьому світі правові інструменти, головним чином Конвенція проти корупції, можуть більш ефективно використовуватися в цілях заохочення і розробки

політики по боротьбі з корупцією в спортивному секторі з урахуванням конкретних реальних потреб кожної держави і кожної спортивної організації.

Список використаних джерел:

1. Налуцишин В. В., Грамчук А. І. Кримінально-правові аспекти протидії протиправному впливу на результати офіційних спортивних змагань в державах романо-германської системи права. *Національні інтереси України*. № 4(9) 2025. С. 409-418.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 10.05.2025 року).
3. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173) 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення 10.05.2025 року).
4. Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями. Маглінген/Маколін, 18 вересня 2014 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 1752-VIII від 16 листопада 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01 (дата звернення 10.05.2025 року).
5. Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/oecd-anti-bribery-convention-booklet.pdf> (дата звернення 10.05.2025)

Налуцишин Володимир Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРОТИДІЇ ПРОТИПРАВНОМУ ВПЛИВУ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ: ДОСВІД ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Злочини в спорті на сучасному етапі розвитку міжнародних спортивних відносин – явище досить поширене. Проблема маніпулювання результатами змагань нерідко має міжнародний характер, що ускладнює боротьбу з цим видом діяльності. Боротьба з маніпулюванням результатами змагань на міжнародному рівні потребує забезпечення міжурядової координації та вжиття міжурядових заходів, зокрема по лінії органів кримінального правосуддя.

У Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями *маніпулювання спортивними змаганнями* визначається як «навмисні домовленості, дія або бездіяльність, спрямовані на зміну неналежним чином результату або перебігу спортивного змагання для повного або часткового усунення притаманної зазначеному спортивному змагання непередбачуваності з метою забезпечення неправомірної переваги для себе або інших осіб» [1].

У багатьох країнах маніпулювання результатами спортивних змагань є кримінальним злочином, хоч і підпадає таке правопорушення під дію різних законів – кримінальних, спортивних, про корупцію тощо. Згідно з результатами глобального дослідження національного законодавства у сфері маніпулювання результатами змагань, проведеного УНП ООН та МОК у 2021 році, маніпулювання результатами змагань кваліфікується як кримінальний злочин у 45 країнах.

Розгляд стану та протидії маніпулювання спортивними змаганнями в Італійській Республіці (далі Італія), зумовлено тим, що саме в цій державі вироблено чітку систему спеціальних кримінально-правових норм, спрямованих на охорону спортивних відносин.

В період з 1980-х років до недавнього часу існує безліч прикладів участі організованої злочинності у спортивній діяльності в Італії [2]. Так, у 1980 році справу «Тотонеро» про маніпулювання результатами змагань у професійних футбольних лігах країни розглядали в рамках двох судових процесів, що спричинили застосування двох видів санкцій -

дисциплінарних і кримінальних. 14 травня і 11 червня 1980 року Дисциплінарні комісії Федерації ухвалили рішення про пониження статусу команд «Мілан» і «Лацио» і переведення їх до серії В, а також про застосування різних покарань, включно з дискваліфікацією президентів і гравців. 23 грудня 1980 року П'ята кримінальна секція суду Рима виправдала всіх пов'язаних із цією справою гравців, обвинувачених у шахрайстві за обтяжувальних обставин, оскільки на той момент у законодавстві Італії існувала прогалина, яка не давала змоги застосовувати кримінальні санкції до осіб, визнаних винними в рамках цього інциденту. Цю прогалину було ліквідовано після ухвалення Закону № 401 від 13 грудня 1989 року «Втручання у сферу підпільних азартних ігор і парі та захист чесної гри під час проведення спортивних заходів».

Під час розслідування справи «Тотонеро» 1986 року про маніпулювання результатами змагань було виявлено велику злочинну мережу, що здійснювала широкомасштабну злочинну діяльність, яка зачіпала всі професійні футбольні ліги країни. Як і у випадку зі справою про маніпулювання результатами змагань «Тотонеро» 1980 року, розслідування призвело до порушення двох судових процесів, що спричинили застосування двох видів санкцій - дисциплінарних і кримінальних, причому санкції застосовували в рамках дисциплінарних процедур.

У 2006 році було розкрито справу «Кальчополі» про маніпулювання результатами змагань. Низці власників клубів, менеджерів, гравців, суддів і чиновників ліги було висунуто звинувачення в корупції та зв'язках з організованою злочинністю.

В італійському футболі у 2011 році вибухнула справа «Кальчоскоммессе» про маніпулювання результатами змагань. Приблизно 130 професійних футболістів, офіційних осіб і суддів були залучені в цілу низку корупційних дій і притягнуті до кримінальної відповідальності відповідно до законодавства про організовану злочинність.

У 2015 році було розпочато ще одне розслідування про маніпулювання результатами футбольних матчів. У цій справі були замішані команди та офіційні особи з нижчих ліг італійського футболу. Загалом було виявлено 100 інцидентів, які торкнулися 36 клубів і 40 матчів. Клуби були притягнуті до кримінальної відповідальності за незаконну діяльність і незаконне букмекерство відповідно до законодавства про організовану злочинність.

В рамках операції «Щупальця» («Mani in Pasta») у 2018 році було встановлено причетність організованої злочинності до організації договірних заїздів у скачках, причому провідна роль належала сицилійській мафії. Організована злочинна група впливала на жокеїв і накачувала допінгом коней по всій країні, щоб виграти в тоталізаторі на скачках [3].

Слід зазначити, що розслідування корупції у спортивній сфері, розпочаті в Італії після 2010 року, стали побічним результатом більш ранніх розслідувань діяльності організованих злочинних груп.

З метою захисту спортивних відносин щодо корупційних діянь в італійському праві був прийнятий Legge 13 dicembre 1989, n. 401 «Interventi nel settore del giuoco e delle scommesse clandestine e tutela della correttezza nello svolgimento di manifestazioni sportive» (Закон «Втручання у сферу підпільних азартних ігор і парі та захист чесної гри під час проведення спортивних заходів») [4]. Згідно зі ст. 1 «Шахрайство у спортивних змаганнях» вказаного закону «Особа, яка пропонує або обіцяє гроші або інші вигоди чи переваги будь-кому з учасників спортивного змагання, організованого федераціями, визнаними Італійським національним олімпійським комітетом (CONI), Італійським союзом з розведення коней (UNIRE) або іншими спортивними організаціями, визнаними державою, та їхніми асоціаціями-членами, з метою досягнення результату, відмінного від того, який є результатом чесного та коректного проведення змагання, або здійснює інші шахрайські дії, спрямовані на досягнення тієї самої мети, підлягає покаранню у вигляді тюремного ув'язнення на строк від двох до шести років та штрафу в розмірі від 1000 до 4000 євро (1). Таке ж покарання застосовується до учасника конкурсу, який приймає гроші або іншу вигоду чи перевагу, або приймає їх обіцянку (2).

Якщо результат конкурсу має вплив на проведення регулярних конкурсів з парі та тоталізаторів, покаранням за діяння, зазначені в частинах 1 і 2, є позбавлення волі на строк до половини строку та штраф у розмірі від 10 000 до 100 000 євро (3)» [4].

Крім протидії корупційним діянням у сфері спорту, у вказаному законі, встановлено відповідальність за діяння, вчинені в процесі проведення спортивного заходу. Так, згідно зі ст. 4 «Несанкціоноване здійснення діяльності з організації азартних ігор або парі» даного закону: «Будь-яка особа, яка незаконно організовує лотереї, парі або тоталізатори, які закон залишає за державою або іншим концесійним органом, підлягає покаранню (позбавленням волі на строк від трьох до шести років та штрафом у розмірі від 20 000 до 50 000 євро). Таке ж покарання застосовується до осіб, які організовують ставки або букмекерські конкурси на спортивні заходи, що проводяться Національним олімпійським комітетом Італії (CONI), організаціями, залежними від нього, або Італійським союзом з розведення порід коней (UNIRE). Будь-яка особа, яка незаконно організовує публічні ставки на інші змагання людей або тварин та ігри на спритність, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до одного року та штрафом у розмірі не менше одного мільйона лір. Такі ж санкції застосовуються до будь-якої особи, яка продає на національній території без дозволу (Агентства з митних питань та монополій) білети лотерей або подібних азартних ігор іноземних держав, а також до будь-якої особи, яка бере участь у таких операціях шляхом збору ставок і зарахування відповідних виграшів, а також шляхом їх просування та реклами будь-якими засобами розповсюдження. Будь-яка особа, яка організовує, проводить та дистанційно збирає без встановленої ліцензії будь-яку гру, встановлену або регульовану (Агентством з митних питань та монополій), також підлягає покаранню (позбавленням волі на строк від трьох до шести років та штрафом у розмірі від 20 000 до 50 000 євро). Особа, яка, навіть маючи встановлену концесію, організовує, проводить та дистанційно збирає будь-яку гру, встановлену або регульовану (Митно-монопольним агентством), методами та способами, відмінними від передбачених законом, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до одного року або штрафом у розмірі від 500 до 5 000 євро» (1) [4, с.413-414].

Слід зазначити, що італійський законодавець розглядає різноманітні маніпулювання під час організації ставок, як з боку спортсменів, так і з боку інших осіб, як шахрайські. Такі діяння розглядаються як злочини з відносно високим ступенем суспільної небезпеки. Покарання за них може сягати до 6 років позбавлення волі і бути у вигляді відносно великого штрафу. При цьому слід мати на увазі, що такі санкції загалом у системі кримінально-правових санкцій, передбачених в італійському законодавстві, вирізняються більшою суворістю [5].

Ліцензовані букмекерські оператори зобов'язані повідомляти владу про підозрілі ставки. У 2011 році Італія створила підрозділ для моніторингу підозрілих ставок у роздрібній торгівлі та в Інтернеті. Вона підписала та ратифікувала Конвенцію Ради Європи про боротьбу з маніпулюванням у спорті та є членом її мережі національних платформ.

З огляду на історичні обставини, організована злочинність була головною загрозою в Італії, що призвело до докладного вивчення цієї проблеми та ухвалення структурних стратегій, законодавства та інших заходів [6; 7; 8]. У рамках реагування на виниклий взаємозв'язок між організованою злочинністю та спортом італійські органи влади вжили цілу низку заходів, зокрема:

- включення спортивної сфери в коло діяльності парламентської комісії з боротьби з мафією [9];

- відповідно до наказу міністра внутрішніх справ № 11001 від 15 червня 2011 року було створено Відділ інформації про спортивні ставки (UISS), організацію, засновану в Міністерстві внутрішніх справ з метою посилення боротьби з корупцією та незаконними ставками на спортивних змаганнях шляхом проникнення в сектор злочинних організацій. Підрозділ складається з представників поліції, CONI (Національного олімпійського комітету Італії), Автономної адміністрації державних монополій, FIGC, UNIRE (Національної спілки сприяння розведенню порід коней) та Управління спорту. Цим же Указом також було створено Групу розслідування ставок на спорт (GISS) у Департаменті громадської безпеки,

завданням якої є сприяння та координація діяльності з протидії спробам проникнення у спортивний світ;

- створення Генеральної прокуратури у справах спорту (статті 12 і 12 quater Статуту CONI, прийнятого Національною радою CONI 26 жовтня 2018 року), метою якої є захист законності спортивної системи [10];

- проведення операцій з повернення активів щодо місцевих спортивних об'єктів, контроль над якими захопили організовані злочинні групи. У деяких випадках повноваження на експлуатацію цих об'єктів були передані неурядовим організаціям або низовим спортивним клубам;

- реалізація Міністерством у справах молоді та спорту комплексної програми по боротьбі з маніпулюванням результатами спортивних змагань, зокрема введення в дію механізму повідомлення про порушення [11].

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями. Маглінген/Маколін, 18 вересня 2014 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 1752-VIII від 16 листопада 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01 (дата звернення 10.05.2025).

2. Raffaele Cantone and Gianluca Di Feo, Football clan. Perché il calcio è diventato lo sport più amato dalle mafie (BUR Univ. Rizzoli Library, 2014). URL: https://books.google.com.ua/books/about/Football_clan_Perch%C3%A9_il_calcio_%C3%A8_dive_n.html?id=P7fRoQEACAAJ&redir_esc=y (дата звернення 10.05.2025).

3. Глобальний звіт УНЗ ООН про корупцію в спорті. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/safeguardingsport/grcs/index.html> (дата звернення 10.05.2025).

4. Legge 13 dicembre 1989, n. 401. Interventi nel settore del giuoco e delle scommesse clandestini e tutela della correttezza nello svolgimento di manifestazioni sportive. URL : <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1989;401~art6ter> (дата звернення 10.05.2025).

5. Налуцишин В. В., Грамчук А. І. Кримінально-правові аспекти протидії протиправному впливу на результати офіційних спортивних змагань в державах романо-германської системи права. *Національні інтереси України*. № 4(9) 2025. С. 409-418.

6. Isaia Sales and others, eds., Atlante delle Mafie: storia, economia, società, cultura, vols. 1-5 (Rubbettino, 2012-2017). URL : <https://www.torrossa.com/fr/resources/an/2648973> (дата звернення 10.05.2025).

7. Nicola Gratteri and Antonio Nicaso, Storia segreta della 'ndrangheta. Una lunga e oscura vicenda di sangue e potere (1860-2018) (Mondadori, 2018). URL: https://www.ibs.it/storia-segreta-della-ndrangheta-lunga-libro-nicola-gratteri-antonio-nicaso/e/9788804719076?srsId=AfmBOorR_S5I-bDx8oOWNpb9bInyiZhHqo0JyV_u6d_B_vMEfbHQww0Q (дата звернення 10.05.2025).

8. Giovanni Fiandaca and Salvatore Lupo, La mafia non ha vinto: Il labirinto della trattativa (Laterza, 2014). URL: https://books.google.com.ua/books/about/La_mafia_non_ha_vinto.html?id=QG_SDAAAQBAJ&redir_esc=y (дата звернення 10.05.2025).

9. Commissione Parlamentare Di Inchiesta Sul Fenomeno Delle Mafie E Sulle Altre Associazioni Criminali, Anche Straniere. URL : https://parlamento18.camera.it/266?shadow_organismo_parlamentare=3881 (дата звернення 10.05.2025).

10. Statuto Comitato Olimpico Nazionale Italiano. URL : https://www.coni.it/images/Statuto_CONI_delibera_CN_1615_del_26-10-2018.pdf (дата звернення 10.05.2025).

11. Governo Italiano. Dipartimento per lo Sport. Contrasto alla manipolazione dei risultati sportive. URL: <https://www.sport.governo.it/it/attivita-internazionale/contrasto-alla-manipolazione-dei-risultati-sportivi/presentazione/> (дата звернення 10.05.2025).

КОРУПЦІЯ У ФУТБОЛІ

З появою самого футболу як спортивної гри одночасно з'явилася проблема корупції у футболі. Зі створенням перших футбольних команд у світі розпочинають існування такі різновиди корупції як матчі з фіксованим результатом та відмивання грошей від будівництва стадіонів. Першою оприлюдненою згадкою про корупцію у футболі варто вважати договірний матч між командами Першого дивізіону Футбольної ліги «Манчестер Юнайтед» та «Ліверпулем» (на користь «Манчестер Юнайтед»), який відбувся 2 квітня 1915 р. Зокрема, гравці обох клубів зробили букмекерські ставки на заздалегідь обумовлений результат, сподіваючись виграти гроші. Враховуючи те, що у ті часи кримінальної відповідальності за корупцію у футболі не існувало, причетні гравці отримали лише санкції зі сторони Федерації футболу Англії у вигляді довічної дискваліфікації від футболу яку, зокрема, з багатьох футболістів пізніше зняли у зв'язку з їх участю у першій світовій війні [1].

Згідно з оцінками, у футболі на 5 провідних європейських національних ліг (в Англії, Іспанії, Німеччині, Італії та Франції) разом із Лігою чемпіонів і Лігою Європи припадає менше 25% від загального обороту ставок на футбол у світі. Для порівняння, приблизно 110 млрд доларів (93 млрд євро) ставок на футбольні матчі в усьому світі, що розміщуються через усі регульовані букмекерські контори, припадає на футбольні матчі, які не входять до вищевказаних основних футбольних турнірів [2, с.61].

Загальновизнано, що договірні матчі є головною загрозою для сучасного спорту, яка підриває чесність гри. Через причетність до нього організованої злочинності, він може наражати спортсменів та інших осіб на серйозну небезпеку. Якщо не вжити заходів, вона може знищити спорт, який ми всі любимо, через втрату суспільної довіри, яку може спричинити корупція. Термін «договірний матч» відноситься до маніпулювання результатами спортивних змагань, пов'язаних з корупційними інцидентами у сфері ставок на спорт.

Договірні матчі завжди представляють серйозну загрозу спорту, в них також замішана організована злочинність. За оцінками ОЕСР, світовий ринок ставок оцінюється більше ніж у два трильйони доларів за рік. Частина грошей йде в легальний оборот, частина - в нелегальний. Держави різними способами та в різних формах регулюють азартні ігри та ставки, і це часто призводить до широкого поширення нелегальних схем, ускладнення перевірок та обміну інформацією як з метою боротьби з незаконними азартними іграми, так і з договірними спортивними результатами.

Прикладами корупції в футболі можуть слугувати наступні випадки.

Так, в 2011 році в Туреччині за підозрою в участі по проведенню 19 договірних футбольних матчів було взято під арешт 61 особу, включаючи керівників клубів і гравців національної збірної. Один чиновник був засуджений до шести років і трьох місяців тюремного ув'язнення по обвинуваченню в маніпулюванні результатами змагань. Тоді ж високопоставлений чиновник футбольного клубу був засуджений до тюремного ув'язнення терміном на один рік, десять місяців і десять днів. Ще один чиновник - до одного року і двом місяцям позбавлення волі, а четвертий чиновник був відправлений у тюрму на шість років і три місяці [3].

У 2014 році вісім керівних та посадових осіб, у тому числі колишній капітан збірної Румунії з футболу, отримали тюремні строки за ухилення від сплати податків і відмивання грошей, пов'язаних з трансфером футболістів між міжнародними футбольними клубами. У період із 1995 по 2005 рік ці особи реєстрували фальшиві суми за трансфери 12 гравців з

Румунії в іноземні клуби. Прокурори довели, що держава зазнала податкових збитків у розмірі 1,7 млн. євро, а румунські клуби зазнали збитків у розмірі 10 млн. євро [4].

Щодо України, то варто відмітити, що в червні 2018 р. за матеріалами розслідування НАБУ розпочало справу щодо можливої корупції у Федерації футболу України (ФФУ) при будівництві футбольних полів стосовно діючого президента Андрія Павелка. Йдеться про розтрату майже 380 мільйонів гривень коштів, які протягом двох років було виділено на будівництво 760 футбольних майданчиків за бюджетною програмою. Крім цього, з початку 2019 р. Генеральною прокуратурою України розслідується кримінального провадження за фактом вчинення керівництвом ФФУ/УАФ розтрата коштів, в тому числі цільових надходжень та інвестицій від УЄФА. Наразі розслідування не завершені [5].

Боротьба з корупцією – це питання всесвітнього значення, тому, говорячи про міжнародне законодавство, спрямоване на боротьбу з корупцією в спорті, перш за все слід звертатися до загальних актів міжнародного права.

Зокрема, у *Конвенції ООН проти корупції* від 31.10.2003 р. (ратифікована Україною 18.10.2006 р.), міститься заклик до запобігання, розслідування і кримінального переслідування за корупцію як в державному, так і в приватному секторі, а також до призупинення операцій (заморожування), арешту, конфіскації і повернення доходів, здобутих злочинним шляхом, визначеним Конвенцією (ст. 3) [6]. У рамках цієї Конвенції визначається коло корупційних правопорушень, які найчастіше трапляються у спорті: підкуп іноземних публічних посадових осіб і посадових осіб публічних міжнародних організацій; зловживання службовим становищем; зловживання впливом. Статтею 26 Конвенція встановлює відповідальність юридичних осіб: на розсуд держав-учасниць вона може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. Резюмуємо, що нормативні заборони та санкції, зазначені у вищезгаданій Конвенції, можуть бути застосовані тільки до публічних посадових осіб (ст. 2 п. «а»), до іноземних державних посадових осіб (ст. 2 п. «б»), до посадових осіб міжнародних організацій (ст. 2 п. «з»). Конвенція не поширюється на президентів футбольних федерацій та їх працівників, оскільки федерації (асоціації) футболу, зокрема в Україні, є громадськими організаціями.

Незважаючи на те, що спеціальної вказівки на відповідальність за злочини у сфері спорту в документі не міститься, загальні вироблені стандарти в даній сфері застосовні, в тому числі, по відношенню до корупційних діянь, пов'язаних зі спортивними відносинами.

Конвенція Ради Європи про маніпулювання спортивними змаганнями від 18.09. 2014 р. (ратифікована Україною 16.11.2016 р.) передбачає встановлення прав і обов'язків держав (ст. 4-9, 19 – здійснення юрисдикції стосовно злочинів, пов'язаних з маніпулюванням спортивними змаганнями) і спортивних організацій (ст. 7) щодо запобігання поширенню договірних матчів; визначення ролі букмекерських контор (ст. 10-11) і принципів їх взаємодії з органами влади та спортивними організаціями (ст. 12); створення міжнародних стандартів запобігання договірних матчів, включаючи спортивні, юридичні та технічні інструменти для їх виявлення; встановлення заходів відповідальності кримінального (ст. 22), адміністративного (ст. 24) та дисциплінарного характеру за організацію договірних матчів та участь у них. Конвенцією передбачено створення міжнародного контрольного органу - комітету, який буде виробляти рекомендації державам-учасницям щодо того, що має підлягати моніторингу в цій сфері, а також визначати інші способи взаємодії між органами влади, спортивними організаціями і букмекерськими конторами (ст. 31). Відповідно до ст. 3 вказаної Конвенції, маніпулювання спортивними змаганнями полягає в умисній домовленості, дії чи бездіяльності, спрямованої на неналежні зміни результату або ходу спортивних змагань, з метою запобігання повністю чи частково непередбачуваному характеру зазначених спортивних змагань з метою отримання будь-якої неправомірної вигоди для себе або для інших [7].

Підсумовуємо, що боротьба з корупцією у спорті (в т.ч. і у футболі) не може бути ефективною без участі спортивних організацій, спортсменів, тренерів, офіційних осіб, відповідних зацікавлених сторін і громадськості, зокрема вболівальників і спостерігачів.

Список використаних джерел:

1. The Good Friday scandal. URL: <https://www.lfchistory.net/Articles/Article/3633> (дата звернення 18.05.2025)
2. IBIA, An Optimum Betting Market: A Regulatory, Fiscal & Integrity Assessment. URL: <https://ibia.bet/wp-content/uploads/2024/11/IBIA-An-Optimum-Betting-Market-FINAL-June-2021-Updated-August-2021-1.pdf> (дата звернення 18.05.2025)
3. Turkey match-fixing: Fenerbahce boss Yildirim guilty. URL : <https://www.bbc.com/news/world-europe-18681119> (дата звернення 18.05.2025)
4. Romania: Eight Top Football Officials Jailed for Corruption. URL : <https://www.occrp.org/en/news/romania-eight-top-football-officials-jailed-for-corruption> (дата звернення 18.05.2025)
5. Кримінальні справи щодо афер керівництва УАФ та Андрія Павелка: всі подробиці. URL: <https://sport.unian.ua/football/kriminalni-spravi-shchodo-afer-kerivnictva-uaf-ta-andriya-pavelka-vsi-podrobitci-12041466.html> (дата звернення 18.05.2025)
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Ратифікація від 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 18.05.2025).
7. Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями. Маглінген/Маколін, 18 вересня 2014 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 1752-VIII від 16 листопада 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01 (дата звернення 18.05.2025).

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПІДКУП ПОСАДОВИХ ОСІБ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

Зміни внесені до КК та КПК в частині застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за підкуп посадових осіб іноземних держав викликали чимало дискусій [1]. Зокрема висловлено занепокоєння з приводу додаткових ризиків для бізнесу [2; 3;4].

Зміни спрямовані на приведення законодавства у відповідність стандартам Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), процес приєднання до якої Україна розпочала ще в 2022 році. Одна з вимог членства у ній — ратифікація Конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях. Конвенція передбачає необхідність впровадження юридичної відповідальності компаній за підкуп іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях. Найпоширенішим видом такої відповідальності у країнах — членах ОЕСР є саме кримінальна відповідальність (заходи кримінально-правового характеру) до юридичних осіб, в інтересах яких такий підкуп здійснено. І мова йде саме про автономну відповідальність, тобто незалежно від відповідальності фізичної особи [2].

В ч. 2 ст. 96-3 КК передбачено підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи. В абзаці другому зазначається, що застосування таких заходів із цих підстав не потребує встановлення фізичної особи, дія або бездіяльність якої підпадає під ознаки відповідних діянь [1]. Саме ці положення викликають найбільше застережень. Зокрема зазначається, що юридичні особи не є суб'єктами кримінального правопорушення і всі положення КК та КПК сформульовані відносно фізичних осіб, тому до

внесення відповідних змін застосування ЗКПХ до юридичних осіб було можливе виключно у разі встановлення вини фізичної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Без встановлення в діянні фізичної особи складу кримінального правопорушення, доведення у встановленому законом порядку її вини, настання кримінальної відповідальності неможливе. За таких обставин без підтвердження у встановленому законом порядку факту вчинення відповідного кримінального правопорушення, застосування будь-яких кримінально-правових заходів (в тому числі до юридичної особи) буде вважатися безпідставним актом сваволі держави [3]. Занепокоєння викликає також можливе переслідування бізнесу, оскільки відсутність необхідності встановлення винної особи може призвести до випадків, коли компанію карають за дії, до яких вона не мала жодного стосунку [4].

Проте саме такий порядок застосування ЗКПХ до юридичних осіб спрямований на притягнення до відповідальності юридичних осіб у випадках, коли встановлено факт зловживання саме з боку юридичної особи, проте конкретну фізичну особу встановити неможливо або неможливо притягнути до відповідальності з певних причин. Саме у відсутності такого механізму в доктрині кримінального права часто вбачається одна з причин незначної судової практики застосування ЗКПХ до юридичних осіб в Україні. Проте, аналіз закріпленого в ст. 483-1 КПК спеціального порядку здійснення кримінального провадження окремо стосовно юридичної особи, дозволяє зробити висновок, що це можливо лише у випадку встановлення фізичної особи, яка вчинила відповідне кримінальне правопорушення, але з тих чи інших причин її неможливо притягнути до кримінальної відповідальності (смерть, ухилення від відповідальності, неможливість пред'явлення підозри тощо) або до неї вже застосовано ЗКПХ без застосування їх до юридичної особи з певних причин [1]. Тому передбачені КПК підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування ЗКПХ до юридичних осіб в спеціальному порядку унеможливають застосування положення, передбаченого КК щодо застосування відповідних заходів без встановлення фізичної особи.

Передбачені КПК підстави для спеціального порядку є абсолютно обґрунтованими і виправданими і дозволяють застосувати ЗКПХ до юридичних осіб, коли саме відповідна компанія, а не фізична особа отримала вигоду від неправомірної діяльності та унеможливити таку протиправну діяльність в майбутньому. Такі положення варто було б поширити на всі випадки застосування ЗКПХ до юридичних осіб. Однак наявна система кримінального та кримінального процесуального законодавства вимагає обов'язкового встановлення винної фізичної особи, оскільки без встановлення вини останньої неможливо встановити наявності складу відповідного кримінального правопорушення. Проте оскільки існують підстави для закриття кримінального провадження щодо фізичної особи з nereабілітуючих підстав, наприклад звільнення від кримінальної відповідальності, коли вина призюмується, хоча й не встановлюється обвинувальним вироком. Так само встановлення складу кримінального правопорушення в діянні фізичної особи, навіть без встановлення винуватості в обвинувальному вироку, повинно бути підставою для застосування ЗКПХ до юридичної особи окремо від фізичної.

Певні занепокоєння та застереження викликають й інші зміни, передбачені цим законом [2; 3; 4; 5]. Проте хотілося б звернути увагу на зміни, внесені до ст. 96-2 КК щодо можливості застосування спеціальної конфіскації до грошей, цінностей чи іншого майна юридичної особи. Усі положення КК стосуються виключно фізичних осіб, оскільки лише фізична особа є суб'єктом кримінального правопорушення. ЗКПХ щодо юридичних осіб передбачено окремим розділом. Тому таку законодавчу техніку не можна визнати обґрунтованою. Більш обґрунтовано було б передбачити можливість застосування спеціальної конфіскації до майна юридичних осіб в розділі XIV–1 КК.

Зміни, внесені Законом № 4111-IX від 4 грудня 2024 року стосуються дуже вузького кола випадків, і навряд чи дійсно містять усі ті загрози для бізнесу, про які йдеться в наведених джерелах. Проте нововведення, що містяться в цьому законі містять багато протиріч та невідповідностей чинному законодавству і тому, скоріш за все, їх застосування на практиці буде мати безліч перешкод.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» № 4111-IX від 4 грудня 2024 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#n20>
2. Новий закон про кримінальну відповідальність юридичних осіб: що за ним стоїть. URL.: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/noviy-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-yuridichnih-osib-shcho-za-nim-stoyit.html>
3. Верховна Рада увалила закон, що передбачає обмеження діяльності юрособи, які потенційні ризики для бізнесу? URL.: https://biz.ligazakon.net/analytics/232729_verkhovna-rada-ukhvalila-zakon-shcho-peredbacha-obmezheniya-dyalnost-yurosobi-yak-potentsyn-riziki-dlya-bznesu
4. Застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Ризики для бізнесу у світлі прийняття законопроекту №11443. URL.: https://biz.ligazakon.net/analytics/232575_zastosovuvannya-zakhodv-kriminalno-pravovogo-kharakteru-do-yuridichnikh-osb-riziki-dlya-bznesu-u-svtl-priynyattya-zakonoproktu--11443
5. Забуга Ю.Ю. Аналіз законодавчих новел щодо інших заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються до юридичних осіб. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 4. URL.: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320956/311519>

Новак Антоніна Олександрівна,

*здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Колабораціонізм, як феномен збройних конфліктів, був уперше теоретично осмислений після Другої світової війни, коли постала необхідність правової оцінки взаємодії населення окупованих територій з державою-агресором. Колабораціонізм – це складне суспільне, психологічне та політичне явище, що полягає у свідомій, зокрема ідейно зумовленій, взаємодії окремих осіб із ворожою стороною під час міждержавних чи внутрішніх конфліктів. У його мотивах – особиста вигода або світоглядні переконання. Подібного роду співпраця охоплює різні соціокультурні сфери та призводить до послаблення національної безпеки, створення загрози суверенітету й територіальній цілісності держави, підриву конституційного ладу та інших життєво важливих інтересів держави.

Загальною метою колабораційної діяльності є завдання значної шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та безпеці країни. Можна виокремити основні риси та загальні ознаки колабораціонізму, зокрема це: наявність суб'єктів колабораційної діяльності, а саме: 1) «колаборантів», тобто громадянина чи групу громадян, що співпрацюють з державою-агресором й завдають шкоди державному суверенітету країні, громадянами якої вони є; 2) країну/представників країни-агресора з якою відбувається безпосередня співпраця; чітко виражений характер завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму[1, с. 123-124].

У сучасних умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України ця проблема знову набула актуальності та практичної гостроти. 3 березня 2022 р. було ухвалено Закон № 2108-IX, яким до Кримінального кодексу України (далі – КК України) була введена стаття 111-1 «Колабораційна діяльність». Останні зміни деталізували об'єктивну сторону злочину, розширивши перелік діянь і запровадивши обов'язкову конфіскацію певних видів майна. Саме ця норма й стала центральним фокусом дискусій, оскільки, по-перше,

репрезентує новий для української кримінально-правової системи підхід до протидії загрозам національній безпеці, а по-друге, змушує співвідносити її з міжнародними гуманітарними стандартами[2, 3].

Запровадження цієї кримінально-правової норми викликало жваву наукову полеміку, адже чимало дослідників наполягали, що її зміст уже охоплюється поняттям державної зради і не потребує окремої кодифікації. Аргументи проти такої позиції полягають у двох ключових моментах. Насамперед державна зрада за визначенням може бути вчинена виключно громадянином України. А саме участь у колабораційній діяльності не обмежується громадянством і може стосуватися будь-якої фізичної особи [3, с. 199]. До прикладу, у ч. 4 с. 111-1 КК України не зазначено саме про особу громадянина України. Крім того, мотивом для криміналізації колаборантної діяльності стало саме широкомасштабне вторгнення, що зумовило її жорстке спрямування: сприяння можливе тільки державі-агресору, тоді як злочин державної зради допускає діяння на користь будь-якої іноземної держави.

Загалом колабораційна діяльність має багато форм виявлення. Серед них, варто відрізнити добровільність або вимушеність характеру скоєного діяння. Відповідно до ст. 40,41 КК України, кримінальна караність діяння, вчиненого під тяжким психологічним чи фізичним примусом, виключена. Досудове розслідування, яке має підстави до звинувачення певної особи, має визначити: чи особа діяла усвідомлено та добровільно; чи її поведінка була зумовлена обставинами, що істотно обмежували її волю та можливість самостійного прийняття рішень; чи мав місце реальний вибір у особи, яка опинилася під контролем окупаційної влади; чи вона діяла у стані крайньої необхідності або під безпосередньою загрозою життю та здоров'ю. У разі, якщо буде доведено, що така особа перебувала під впливом непереборного примусу, її дії не можуть кваліфікуватися як злочинні, оскільки вони не містять обов'язкового елементу – вини.

Добровільність характеру включає наявність у суб'єкта усвідомленого наміру здійснити дії на користь окупаційного режиму, розуміння їхньої протиправності та спрямованості проти інтересів державного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки України. У цьому випадку особа, як правило, самостійно обирає шлях співпраці, керується власними переконаннями, мотивами, які можуть бути як ідеологічними, так і матеріальними, зокрема отримання вигоди, кар'єрного зростання в колах ворожої сторони чи уникнення відповідальності. Важливим пам'ятати те, що така особа мала можливість відмовитися від колаборації, не зазнавала фізичного або психологічного примусу, а її дії були результатом вільного волевиявлення.

У науковій літературі виділяють такі види пособництва та допомоги ворогу: 1) воєнна співпраця, яка включає участь у збройних формуваннях противника, надання розвідувальної інформації або навіть участь у каральних операціях; 2) економічний колабораціонізм, коли представники місцевого населення забезпечують функціонування промислових, аграрних чи транспортних об'єктів на користь окупаційного режиму. Це часто виправдовується збереженням економічної стабільності, однак фактично сприяє укріпленню влади загарбника; 3) культурно-духовна співпраця, яка включає участь у пропагандистських заходах, створення та поширення медіапродукту в інтересах ворога, роботу в установах культури, що легітимізують новий режим[4, с. 8-9].

У попередньо згаданих ст. 111 КК України законодавець виклав вісім частин, які регламентують окремі види такої протиправної діяльності, а також примітку, яка містить визначення чотирьох ключових термінів. У ч. 1 йдеться про кримінальні проступки, пов'язані з публічним запереченням факту збройної агресії проти України, тимчасової окупації її територій, а також із закликами до підтримки рішень чи дій держави-агресора. У ч. 2 встановлено відповідальність за добровільне обіймання посад у незаконних органах влади, якщо ці посади не передбачають владних повноважень. Наступна ч. 3 стосується пропаганди у закладах освіти та впровадження стандартів країни-агресора, а ч. 4 охоплює передачу ресурсів або здійснення господарської діяльності на користь окупантів.

Подальші частини зосереджуються на більш тяжких злочинах: участь у діяльності окупаційних адміністрацій, організація незаконних виборів або політичних заходів у

співпраці з агресором, а також добровільне входження до незаконних збройних формувань, створених на тимчасово окупованій території. Найсерйознішою формою, відповідно до ч. 8, визнано вчинення дій, що спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки — такі дії можуть каратися аж до довічного позбавлення волі.

У порядку зростання тяжкості злочину, у статті виділені наступні санкції за види колабораційної діяльності: ч. 1, 2 — кримінальні проступки, які караються позбавленням права обіймання певних посад та в деяких випадках конфіскацією майна; ч. 3, 4 — нетяжкі злочини, що передбачають покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на строк до п'яти років із можливістю додаткових санкцій, таких як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю або штраф; ч. 5 — тяжкий злочин, що карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна; ч. 6–8 — особливо тяжкі злочини, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з обов'язковою конфіскацією майна.

На нашу думку, деякі санкції не є пропорційними до характеру і ступеня суспільної небезпеки відповідних діянь. Такі правопорушення, які зазначені в ч. 1 та 2, під час воєнного стану становлять небезпеку для однієї з найбільш охоронюваних цінностей держави — її національної безпеки, що цілком порушує один із конституційних принципів про цілісність, суверенність та недоторканість території України. Їх кваліфікація лише як кримінальних проступків може викликати сумніви у достатній ефективності протидії подібним діянням. Варто звернути увагу, що деякі кримінальні правопорушення, пов'язані з колабораційною діяльністю, можуть дублюватися в інших статтях Кодексу. Так, наприклад, ч. 4, 7 ст. 111 КК України, які передбачають відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним формуванням або добровільну участь у їхній діяльності, за своїм змістом перетинаються з ознаками кримінального правопорушення, встановленого ст. 260 КК України. У подібних випадках слід застосовувати саме положення ст. 260 КК України. Проте більш аргументованою видається позиція, за якою склади, передбачені ст. 111-1, слід розглядати як спеціальні щодо загальної норми ст. 260 КК. Відповідно до загальновизнаного принципу конкуренції правових норм, перевага надається спеціальній нормі. До того ж варто підкреслити, що санкції, встановлені в спеціальних положеннях, є суворішими, що додатково обґрунтовує необхідність їх застосування.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, передбачено можливість здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*) щодо підозрюваних (за винятком неповнолітніх), які переховуються від органів слідства чи суду на тимчасово окупованих територіях України або на території держави-агресора, з метою уникнення кримінальної відповідальності, а також оголошених у міжнародний розшук. Таке розслідування можливе лише за наявності відповідного дозволу слідчого судді. У свою чергу, згідно з ч. 3 ст. 323 КПК, відносно таких осіб за наявності дозволу суду може здійснюватися й спеціальне судове провадження *in absentia* [5].

Можливість здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження є вимушеним кроком в умовах окупації територій та переховування підозрюваних/обвинувачених на непідконтрольних Україні територіях. Хоча цей механізм є необхідним для забезпечення принципу невідворотності покарання, він породжує низку процесуальних складнощів. Одним із ключових викликів є ефективний збір та закріплення доказів діянь, вчинених на тимчасово окупованих територіях. Доступ до місць подій обмежений, свідки можуть перебувати під тиском або за межами підконтрольної території, а отримання документальних підтверджень чи висновків експертиз (особливо тих, що вимагають доступу до об'єктів на окупованій території) є значно ускладненим. Це вимагає від органів досудового розслідування застосування всіх доступних законних методів, включаючи використання інформації з відкритих джерел, аналіз даних телекомунікацій, показання свідків, які виїхали з окупації, та інші можливості дистанційного збору доказів.

Отже, законодавче закріплення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, викладеного в новій статті, є вимушеною відповіддю на виклики збройної агресії

та тимчасової окупації територій. Ця норма виступає спеціальним правовим інструментом, спрямованим на криміналізацію різних форм співпраці з державою-агресором та її представниками, відмежовуючи такі дії від державної зради та встановлюючи відповідальність залежно від характеру та тяжкості вчиненого. Аналіз об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого статтею 111-1 КК України, свідчить про спробу дослідження та охоплення максимально широкого спектру діянь, які можуть розцінюватися як прояви колабораціонізму – від інформаційної діяльності до участі у незаконних збройних формуваннях. При цьому важливим є встановлення саме добровільності таких дій, оскільки діяння, вчинені під впливом непереборного фізичного або психічного примусу, виключають таку кримінальну відповідальність.

Практична реалізація положень статті 111-1 КК України в умовах збройного конфлікту вимагає покращення процесуального механізму фіксації та оцінки доказів, підвищення вимог до обґрунтованості кваліфікації діянь, а також чіткішого визначення меж кримінальної відповідальності. Особливого значення набуває забезпечення дотримання стандартів справедливого судочинства, уникнення формального підходу до оцінки індивідуальної вини та врахування обставин, що істотно впливають на правову оцінку дій особи в умовах тимчасової окупації чи ведення бойових дій. Формування єдиної та послідовної правозастосовної практики за статтею 111-1 КК України є актуальним завданням. Притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність має на своїй меті не лише каральну функцію, а й виховну для, щоб зміцнити правову систему держави в умовах екстремальних викликів.

Список використаних джерел:

1. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. Випуск №12. 2020. 229 с. (дата звернення – 27.04.2025 р.)
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 15.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення – 27.04.2025 р.)
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 27.04.2025 р.)
4. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. Київ: ГО «Вектор прав людини». 2022. URL: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (дата звернення - 27.04.2025 р.)
5. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Читиво. Випуск №1(23). 2019. 224 с. URL: https://www.vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/full.pdf (дата звернення - 27.04.2025 р.)
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення - 27.04.2025 р.)

Охман Ольга Василівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Хмельницького інституту ПраТ
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
Лебідь Христина Ігорівна,
здобувачка вищої освіти спеціальності «Право»
Хмельницького інституту ПраТ
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження кримінально-правових аспектів колабораційної діяльності та державної зради в умовах воєнного стану обумовлена сучасними викликами, з якими стикається Україна в умовах збройної агресії з боку рф. Ворожа окупація частини території країни спричинила зростання випадків співпраці громадян з окупаційними адміністраціями, що становить загрозу національній безпеці, територіальній цілісності та суверенітету України. У зв'язку з цим постає необхідність чіткого правового регулювання таких злочинних діянь, їхньої криміналізації та ефективного правозастосування.

Відповідно до ст. 111 Кримінального кодексу України, державна зрада – це умисні дії громадянина України, спрямовані на завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, а також державній, економічній чи інформаційній безпеці країни [1]. До таких дій належать: перехід на бік противника під час збройного конфлікту, шпигунська діяльність, а також сприяння іноземним державам, організаціям або їх представникам у веденні підривної діяльності проти України.

Криміналізація державної зради та колабораційної діяльності в Україні має глибоке історичне коріння, яке формувалося під впливом різних політичних і правових традицій. Ще в добу Київської Русі та Великого князівства Литовського зрада своєї держави, особливо під час воєн, розцінювалася як тяжкий злочин і каралася смертю або вигнанням. В українських козацьких державах XVII–XVIII століття, таких як Гетьманщина, покарання за зраду виражалося у втраті майна або конфіскації майна, а сама зрада найчастіше полягала в переході на бік супротивника, що загрожувало незалежності та автономії українських земель.

У минулому поняття «колабораціонізм» не мало офіційного юридичного закріплення, однак як явище політико-правової реальності воно набуло особливого значення під час окупації Франції в роки Другої світової війни. Саме в цей період термін почав активно використовуватися для позначення співпраці з ворогом чи окупаційною адміністрацією, що згодом стало предметом численних наукових досліджень у світовій спільноті. Після завершення війни європейські країни зіткнулися з необхідністю визначення рівня відповідальності та міри покарання для тих, хто допомагав або співпрацював із нацистами. Зокрема, у післявоєнній Франції до категорії «державної зради» або колабораціонізму відносили такі дії, як носіння зброї в інтересах ворога, змова з іноземною державою, постачання окупантам військових ресурсів, залучення людських ресурсів на їхній бік, а також передача військової чи стратегічно важливої інформації. У Радянському Союзі під час Другої світової війни колабораціонізм був поширеним явищем на окупованих територіях, а покарання за нього були надзвичайно жорсткими. Співпраця з ворогом вважалася одним із найтяжчих антирадянських злочинів, що нерідко каралося масовими репресіями [2, с. 72].

Після відновлення незалежності України у 1991 році державна зрада була закріплена в Кримінальному кодексі України 2001 року (стаття 111), з чітким визначенням складу злочину та санкцій за нього [1]. Однак питання колабораційної діяльності залишалося неврегульованим аж до 2022 року, коли, у відповідь на широкомасштабну збройну агресію Росії, до Кримінального кодексу була внесена ст. 111-1, що визначає відповідальність за

співпрацю з окупаційними адміністраціями, пропаганду ворожого режиму та інші форми пособництва агресору.

Ключова відмінність між державною зрадою та колабораційною діяльністю полягає в тому, що остання передбачає вчинення винною особою певних дій вже після фактичної окупації чи агресії з боку ворожої держави. Недаремно термін «колабораціонізм» має широкий зміст, що зумовило появу в особливій частині Кримінального кодексу окремої статті, яка складається з восьми частин і примітки. При цьому майже кожна з цих частин охоплює кілька різних складів кримінальних правопорушень, що, без сумніву, стане предметом тривалих дискусій серед науковців і практиків. Аналіз судової та слідчої практики в подальшому може сприяти уточненню формулювань та покращенню змісту цієї норми. На цьому етапі важливо здійснити ґрунтовний аналіз складів правопорушень, передбачених зазначеною статтею, що допоможе краще зрозуміти її практичне застосування та можливі законодавчі вдосконалення [3].

Суб'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із державною зрадою та колабораційною діяльністю, охоплює такі ключові елементи, як вина, мотиви та цілі особи, яка вчиняє протиправні дії.

Вина в цих злочинах є виключно умисною, тобто особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає їхні негативні наслідки для державної безпеки України та бажає або свідомо допускає їх настання. Мотиви скоєння державної зради чи колабораційної діяльності можуть бути різними, залежно від обставин конкретної справи. Часто вони пов'язані з ідеологічними переконаннями, фінансовою вигодою, страхом перед окупаційною владою або навіть бажанням кар'єрного зростання в умовах зміни політичного режиму.

Згідно зі ст. 111 Кримінального кодексу України, за вчинення державної зради передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років, з можливістю конфіскації майна або без неї. Якщо такі дії здійснені в умовах воєнного стану, покарання посилюється: винна особа може бути засуджена до п'ятнадцяти років ув'язнення або довічного позбавлення волі, обов'язково із конфіскацією майна. Водночас від кримінальної відповідальності звільняється громадянин України, який, отримавши злочинне завдання від іноземної держави, організації чи їх представників, не вчинив жодних протиправних дій і добровільно повідомив про це органи державної влади [1].

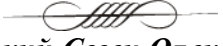
Запроваджуючи нові законодавчі норми, зокрема щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, важливо забезпечити їхню відповідність міжнародному праву. Це питання також розглядав А. Яковлев у своїй статті «Адвокати обвинувачених у колабораційній діяльності: що потрібно знати для захисту» [4]. Автор наголошує, що однією з ключових складностей у кваліфікації таких злочинів є те, що вони вчиняються в умовах воєнного стану, коли Україна змушена захищатися від агресора, який не лише окупував частину території, а й продовжує воєнні дії. У таких обставинах природно, що емоційне напруження в суспільстві зростає, що, своєю чергою, може впливати на правову систему та створювати ризики її надмірної жорсткості або упередженості. Водночас правозастосовні органи повинні дотримуватися принципу об'єктивності та враховувати співвідношення норм Міжнародного гуманітарного права (МГП) як *lex specialis* із положеннями національного кримінального законодавства, зокрема ст. 111 Кримінального кодексу України [1]. При цьому важливо, щоб остання відповідала стандартам міжнародного права у сфері прав людини, що забезпечить її правомірність та справедливість у межах як національної, так і міжнародної юрисдикції.

Дослідження кримінально-правових аспектів колабораційної діяльності та державної зради в умовах воєнного стану дозволило виявити низку ключових особливостей, які мають як теоретичне, так і практичне значення. По-перше, визначено, що державна зрада та колабораціонізм мають спільний характер у своїй антидержавній спрямованості, але суттєво відрізняються за своїм юридичним змістом. По-друге, досліджено питання криміналізації колабораціонізму в українському законодавстві та його відповідності міжнародним стандартам. Враховуючи складність ситуації воєнного часу, виникає необхідність чіткого

відмежування правопорушень, щоб запобігти зловживанню правозастосовними нормами та забезпечити дотримання прав людини. В умовах війни особливо важливо дотримуватися принципу правової визначеності, щоб кожен випадок колабораціонізму чи державної зради розглядався з урахуванням конкретних обставин, а покарання відповідало тяжкості вчинених дій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІ. Редакція від 26.12.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4 (56). 2022. С. 71-76.
3. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вектор прав людини*. 2017 URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo>
4. Яковлев А. Адвокати обвинувачених у колабораційній діяльності: що потрібно знати для захисту. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/advokatyobvynuvachenykh-u-kolaboratsiyniydiialnosti-shcho-potribno-znaty-dliazakhystu>

Письменський Євген Олександрович,
*доктор юридичних наук, професор,
в. о. проректора з наукової роботи
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ІСТОРІЯ ОДНОГО ВИРОКУ, АБО ЧИ ЗАВЖДИ НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ Є КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ?

07 квітня 2025 року Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області у справі з обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.263 КК України (за ознаками незаконного придбання та зберігання вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу), ухвалив рішення про визнання невинуватим цієї особи у пред'явленому обвинуваченні та виправдання за відсутністю у його діянні складу кримінального правопорушення. Ба більше: у резолютивній частині вироку суд наголосив на «видатній особистій професійній багаторічній безоплатній діяльності» у військовій та громадській сферах виправданої особи, зважаючи на що висловив звернення до Президента України для вирішення питання про її нагородження орденом «За заслуги» [1].

Це рішення відразу набуло резонансності в суспільстві, щонайменше з огляду на незначну частину вироків, які є виправдувальними в Україні, а звернення про нагородження виправданої особи на цьому тлі додало особливої пікантності. Відразу з'явилася низка публікацій у медіа, у яких висвітлювалася суть зазначеного судового рішення, демонструвалася його унікальність [див., наприклад: 2; 3].

За версією сторони обвинувачення в особи (далі – С. З.) виник умисел, спрямований на придбання та зберігання вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу. Він незаконно зберігав за місцем свого проживання нарізну гвинтівку «CZ 550», комбіновану рушницю «SIMSON SUHL», комбіновану рушницю «FORTUNA-SUHL», нарізну гвинтівку «MODEL 700». Таким чином С. З., реалізуючи свій злочинний умисел, «діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, посягаючи на громадську безпеку, що супроводжувалось незаконним поведінням із вогнепальною зброєю, а саме незаконно отримав та зберігав без передбаченого законом дозволу, за місцем свого проживання ... вогнепальну нарізну мисливську зброю».

Своїми діями він, на погляд обвинувачення, порушив вимоги п.8 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» від 23 грудня 2015 р., Постанови Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. «Про право власності на окремі види майна», Положення про дозвільну систему №576 від 12 жовтня 1992 р. (із змінами та доповненнями) та Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України №622 від 21 серпня 1998 р.

Вивчення матеріалів кримінального провадження та результати судового розгляду дали змогу встановити, що пред'явлене обвинувачення за ч. 1 ст. 263 КК України є безпідставним. Це рішення, зважаючи на відображені у вирокі обставини, сприймається як справедливе і правильне по суті. Водночас певні застереження варто висловити стосовно його законності.

Як будь-яке судове рішення, вирок суду повинен бути законним, обґрунтованим і вмотивованим (ч. 1 ст. 370 КПК України). Згідно з ч. 1 ст. 370 КПК України законним є вирок, ухвалений компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України.

Отже, чи ухвалене по суті рішення узгоджується з норми кримінального (матеріального) права в розгляданій ситуації? Чи дотримані вимоги щодо кримінального провадження, передбачені КПК України?

Обґрунтовуючи та мотивуючи рішення про виправдання С. З., суд спочатку посилається на ст. 43-1 КК України, що містить обставину, яка виключає кримінальну протиправність діяння, у виді виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Загалом резюмується, що з огляду на виключну суспільну корисність діяльності С. З., яка сприяє зміцненню обороноздатності держави, відсічі та стримуванню збройної агресії російської федерації (здійснює налаштування високоточної зброї, пристрілює та встановлює оптику на інші види озброєння для сил безпеки і оборони), зважаючи на вимоги ст. 43-1 КК України, такі обов'язкові елементи складу інкримінованого йому злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, як об'єкт, об'єктивна сторона та суб'єктивна сторона злочину – відсутні у його діях. У підсумку саме відсутність складу кримінального правопорушення суд визнав підставою для виправдання зазначеної особи.

Водночас, як видається, у дослідженій справі йдеться про відсутність деяких ознак кримінального правопорушення, передбачених ч. 1 ст. 11 КК України. Це ознаки суспільної небезпечності та протиправності. У теорії кримінального права суспільна небезпечність діяння як кримінального правопорушення – це його здатність заподіювати істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, а протиправність означає передбачення певного акту людської поведінки як такого у КК України [4, с. 264 – 266].

За вироком суду замість суспільної небезпечності фактично констатовано особливу суспільну корисність дій особи (на цьому наголошено не лише в мотивувальній частині вироку, але й в резолютивній, що само по собі безпрецедентно для вітчизняної судової практики), а замість протиправності – їх правомірність, адже в умовах війни дії особи, яка сприяє діяльності підрозділам сил безпеки та оборони України у відсічі збройної агресії, не можуть вважатися протиправними. Отже, обґрунтовувати рішення про виправдання особи у вчиненні інкримінованого їй діяння варто було б лише через установлення відсутності самого кримінально караного діяння – його суспільної небезпечності та протиправності.

У розгляданій ситуації обвинувачення, скоріш за все, було побудовано на формальній основі, буквальному прочитанні закону, відсутності його системного застосування. Така практика, на жаль, не є рідкістю і свідчить про брак розуміння різниці між кримінальним правом та кримінальним законом, що в подібних випадках, проявляється у край яскраво. І поготів, з огляду на перманентно низьку якість законодавства саме правозастосовувач, який застосовує кримінальне право, а не лише кримінальний закон, повинен вміти долати

законодавчі недоліки через застосування широкого спектру кримінально-правових інструментів [5, с. 186]. У цьому контексті цілком слушно наголошується, що роль правозастосувача не може зводитися виключно до буквального тлумачення правової норми, без розуміння її суті, призначення, місця в системі інших правових норм і, зрештою, її місця в регламентації правил, за якими живе соціум [6].

Щодо процесуальної підстави для ухвалення виправдувального вироку, то нею мала б визнаватися не відсутність у діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення, як це зробив суд, а встановлення такої підстави, як відсутність події кримінального правопорушення, що узгоджується з вимогами ч. 1 ст. 373 КПК України. При цьому відсутність події кримінального правопорушення повинна розкриватися у спосіб визначення тих конкретних ознак, які є реабілітуючими, і наявність яких не зафіксовано відповідно до фактичних обставин справи. Як правильно зауважує П. Андрушко, у разі встановлення відсутності самого кримінально караного діяння у виправдувальному вироку суду як на підставу закриття кримінального провадження має даватися посилання на встановлення відсутності події злочину, з конкретизацією відповідної обставини (ознаки) події злочину, що відсутня [7, 111].

Як висновок треба зазначити, що в умовах війни незаконний обіг зброї не завжди може вважатися кримінальним правопорушенням, а ст. 263 КК України не може застосовуватися поза системним зв'язком з іншими нормами кримінального закону. Розглянутий приклад є таким, що продемонстрував хибність підходу до обвинувачення тих осіб, які лише з суто з формальних позицій вчиняють незаконні дії, пов'язані з обігом зброї, а насправді така поведінка не здатна спричинити істотну шкоду, є суспільно корисною і не може розглядатися як передбачене КК України діяння (законний режим обігу зброї має визначатися на основі комплексної оцінки законодавства України).

Список використаних джерел:

1. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 7 квітня 2025 р. у справі № 607/18500/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126384128>
2. Орден замість вироку: суд у Тернополі виправдав чоловіка за зберігання зброї і запропонував нагородити / *Дзеркало тижня* (18 квітня 2025 р.). URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/orden-zamist-viroku-sud-u-ternopoli-vipravdav-cholovika-za-zberihannja-zbroji-i-zaproponuvav-nahoroditi.html>
3. У Тернополі суд виправдав чоловіка, якого звинувачували в зберіганні зброї/ *Суспільне Тернопіль* (10 квітня 2025 р.). URL: <https://suspilne.media/ternopil/1000599-ce-buv-zbrojniy-konflikt-sprovokovanij-nkvs-istorik-volodimir-bircak-pro-podii-v-puznikah/>
4. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії) : підручник: у 2 книгах / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.
5. Письменський Є. О. Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці : монографія. Київ : Норма права, 2025. 212 с.
6. Крат В., Бабанли Р. Здоровий глузд і право / Портал сучасного права *SupremeObserver* (06 травня 2025 р.). URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1288/-zdorovyhluzd-i-pravo>
7. Андрушко П. П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстава закриття кримінального провадження: окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти застосування (частина 3). *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 105 – 112.

*Плюск Наталія Миколаївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МНОЖИННОСТІ ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ ПРИ ВЧИНЕННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРИ ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИНАХ

Вбивство людини вважається «вічним» злочином, адже не дивлячись на постійне удосконалення кримінально-правових засобів протидії таким посяганням, кількість їх вчинення є стабільно високою. І дуже часто вбивство вчиняється щодо кількох потерпілих осіб. Тому, якщо при вчиненні вбивства шкода заподіюється кільком особам, такі випадки називають вбивством при наявності множинності потерпілих осіб. Як правило, при вчиненні умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, множинність потерпілих має місце в умисному вбивстві двох або більше осіб (п.1 ч.2 ст.115 КК України) та умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п.5 ч.2 ст.115 КК України).

Умисне вбивство, а особливо вчинене за наявності кваліфікуючих (обтяжуючих) обставин, вказаних у ч.2 ст.115 КК України є одним із найбільш тяжких злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена чинним кримінальним законодавством. Проте, при здійсненні кримінально-правової кваліфікації дуже часто виникають труднощі саме в застосуванні норм чинного кримінального законодавства за вчинення умисного вбивства при наявності множинності потерпілих осіб.

Узагальнення судової практики свідчить про те, що рішення судів саме з даної категорії справ часто піддаються змінам вищестоящими судовими інстанціями і саме в частині кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. Причинами такого явища є насамперед неоднозначна позиція роз'яснень Верховного Суду а також і недостатня розробка відповідних положень у науці кримінального права України.

Як зазначив М.І. Панов, правильна кваліфікація забезпечує реалізацію конституційного принципу верховенства права в Україні, гарантує охорону й здійснення прав і свобод людини і громадянина [2, с.6]. Відповідно, багато питань щодо кваліфікації умисних вбивств, вчинених при множинності потерпілих осіб, а саме умисного вбивства двох або більше осіб, умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб мають дискусійний характер, що і породжує проблеми в правозастосуванні закону про кримінальну відповідальність в Україні.

В загальному можна зазначити, що питання кваліфікації вбивств є широко дослідженими в юридичній літературі, проте ряд питань є все ще недостатньо вивченими або взагалі не піддавались дослідженню. До таких саме і відносяться питання кваліфікації умисних вбивств при обтяжуючих обставинах з урахуванням множинності потерпілих осіб.

Потерпілий від вбивства є різновидом потерпілого від кримінального правопорушення в його загальному розумінні. Тому, ознаки, що визначають зміст кримінально-правового поняття потерпілого від кримінального правопорушення, цілком стосуються і поняття потерпілого від вбивства.

Чинне кримінальне законодавство України не містить визначення поняття потерпілого від кримінального правопорушення, тому це поняття є доктринально визначеним.

Л.П. Брич зазначила, що у кримінальному праві досить поширеною є тенденція, коли кримінально-правове поняття потерпілого зводиться лише до його кримінально-процесуальної суті, тобто потерпілим від конкретного кримінального правопорушення називають будь яку особу, якій заподіяно шкоду саме тим суспільно-небезпечним діянням, котре є ознакою відповідного кримінального правопорушення [4, с. 374].

В. К. Гришук визначає таку ознаку складу кримінального правопорушення як потенційного потерпілого від кримінального правопорушення, під яким пропонує розуміти

будь яку фізичну особу (суб'єкта охоронюваних законом України про кримінальну відповідальність (КК України) суспільних відносин), якій цим кримінальним правопорушенням може бути заподіяно моральну, майнову або фізичну шкоду [5, с. 182].

В теорії кримінального права висловлювалися думки про те, що потерпілим у кримінальному праві є суб'єкт, якому заподіяна шкода безпосередньо кримінальним правопорушенням.

М. В. Сенаторов визначає потерпілого від кримінального правопорушення як соціального суб'єкта, охоронюваному кримінальним законом блага, праву чи інтересу якого кримінальним правопорушенням заподіюється шкода [6, с. 209].

Цікавою видається думка вчених, що потерпілий як ознака складу кримінального правопорушення – це особа, якій суспільно небезпечним діянням, котре є ознакою відповідного складу кримінального правопорушення, заподіяно саме ту шкоду, що передбачена як ознака цього складу кримінального правопорушення, з певною особливістю статусу якої закон пов'язує наявність конкретного складу кримінального правопорушення [7, с. 65].

Отже, очевидним є те, що вчені по-різному встановлюють поняття потерпілого від кримінального правопорушення, але всі вони визнають, що ним є суб'єкт, який перебуває у певній сфері суспільних відносин, тому це може бути окрема особа, певне об'єднання людей, держава та ін. Найбільш вдалим, на нашу думку є визначення поняття потерпілого від кримінального правопорушення (потенційного потерпілого), дане В.К.Грищуком.

Кваліфікація вчиненого діяння як умисного вбивства двох або більше осіб є можливою за наявності двох ознак: - об'єктивної (наявність двох або більше потерпілих осіб); - суб'єктивної (наявність єдиного умислу на заподіяння смерті двом або більше особам). При цьому потрібно враховувати, що має місце одне кримінальне правопорушення, а множинність стосується лише потерпілих осіб.

Якщо при вчиненні умисного вбивства суб'єкт виконував ролі різних видів співучасників, адже при вчиненні умисного вбивства першого потерпілого суб'єкт міг бути виконавцем, а при вбивстві другого чи наступних – підбурювачем або пособником, його діяння в таких випадках повинні кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень.

Якщо умисел винної особи був спрямований на заподіяння смерті двом потерпілим, але насправді умисел винного щоразу формувався самостійно по відношенню до з потерпілих, стверджувати про спрямованість умислу на вбивство двох або більше осіб не можливо, а діяння суб'єкта необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – як готування до умисного вбивства двох або більше осіб (ч.1 ст.14, п.1 ч.2 ст.115 КК України) та замах на умисне вбивство двох або більше осіб (ч.ч. 2 або 3 ст.15, п.1 ч.2 ст.115 КК України).

Також аналогічні труднощі виникають і при кваліфікації врахованої законодавцем сукупності умисних вбивств, якщо смерть настала лише в одного із потерпілих. В одних випадках (якщо винний є виконавцем), діяння суб'єкта повинні кваліфікуватися як одиничне кримінальне правопорушення, в інших (якщо винний є організатором, підбурювачем або пособником) – як сукупність умисних вбивств.

При кваліфікації умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п.5 ч.2 ст.115 КК України) також необхідна наявність об'єктивної та суб'єктивної ознак. Об'єктивна ознака даного умисного вбивства характеризує небезпечність діянь винного охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам саме щодо життя іншої людини. І така небезпека має бути реальною, а не уявною чи надуманою. При умисному вбивстві, вчиненому способом, небезпечним для життя багатьох осіб, небезпека для життя має містити в собі загрозу кільком потерпілим одночасно від вчинення одного діяння. Дане вбивство не може бути продовжуваним кримінальним правопорушенням.

Суб'єктивна ознака умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб полягає в тому, що винна особа діє з прямим або непрямым умислом стосовно

смерті потерпілої людини. При цьому винна особа: - усвідомлює реальну небезпеку свого діяння для життя декількох потерпілих, зумовлену обраним способом вчинення кримінального правопорушення; - передбачає реальну можливість настання наслідків у вигляді смерті; - бажає настання смерті одній із потерпілих осіб, свідомо припускаючи настання смерті всіх осіб, чиє життя перебувало в небезпеці на момент вчинення діяння.

Таким чином, можемо констатувати, що множинність потерпілих осіб має значення для кваліфікації умисних вбивств при обтяжуючих обставинах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2314-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Зінченко І.О. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи за заг. ред. М.І. Панова. Харків: Право, 2019. 248с.
3. Вбивства людини за кримінальним правом України / В.К. Гришук, Н.Є.Маковецька, В.В.Плукар, Г.З.Яремко. Львів-Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 335 с.
4. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
5. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина. К. : Ін Юре, 2006. 568 с.
6. Сенаторов М. В. Поняття потерпілого від злочину в кримінальному праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 1 (32). С. 202–210.
7. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання. К. : Видавець Паливода А. В., 2011. 192 с.

Політова Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри права економіко-правового факультету

Маріупольського державного університету

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Зауважимо, що з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України злочини проти основ національної безпеки перебувають у постійній увазі не тільки науковців, а й у численних публікаціях у засобах масової інформації через факти виявлення осіб, які вчинили державну зраду, публічно заперечували збройну агресію та допомагали державі-агресору. Так, кількість облікованих злочинів, передбачених Розділом I Особливої частини КК України збільшилась, зокрема: у 2022 р. обліковано – 17422 злочини; 2023 р. – 6270; 2024 р. – 5998; якщо порівняти з минулими роками, то: у 2021 р. обліковано 520 злочинів; 2020 р. – 414; 2019 р. – 379; 2018 р. – 428; 2017 р. – 325; 2016 р. – 302; 2015 р. – 473; 2014 р. – 527. Таким чином, наведена нами статистична інформація свідчить про збільшення кількості злочинів проти основ національної безпеки у 2022 р. та зменшення їх кількості у 2,7 рази у наступні роки.

Сьогодні деякі науковці відзначають, що «у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року, постала проблема збереження державності та вдосконалення системи національної безпеки України. Окрім зміцнення технічної бази Збройних Сил України та вдосконалення кадрового складу, у тому числі Служби безпеки України, перед владою постала задача вдосконалення вітчизняного законодавства у цій царині» [1, с. 57]. Проте, зауважимо, що збройна агресія розпочалася ще у 2014 р. з окупації Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганських областей (так званий «гібридний» формат збройного конфлікту). Саме тому, ще тоді законодавцем була внесена низка змін до Кримінального кодексу України, зокрема, й до Розділу 1. Злочини проти основ національної безпеки, а саме:

- Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1183-VII доповнено КК України статтею 114-1. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань;

- Законом України від 19 червня 2014 р. № 1533-VII доповнено КК України статтею 110-2. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України;

- Законом України від 7 жовтня 2014 р. 1689-VII передбачено конфіскацію як додаткове покарання за злочини проти основ національної безпеки (статті 109, 110, 111, 112, 114 КК), злочини, пов'язані з терористичною діяльністю (статті 258-258-4 КК), та деякі інші злочини проти громадської безпеки (статті 260, 261 КК).

Беззаперечним є той факт, що багато дискусійних питань щодо доповнення КК України нормами, пов'язаними з колабораційною діяльністю, заявлялися ще у 2014 р. Так, зокрема, Є.О. Письменський відзначає, що «у проєкті Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у ст. 111 КК України про державну зраду передбачалось внести, зміни, які б дозволяли притягнути особу до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, тобто умисне, добровільне співробітництво в будь-якій формі з окупаційною державою або її представниками на тимчасово окупованій території на шкоду державним інтересам України» [2, с. 160-161].

Разом з тим, як би прикро не було це усвідомлювати, але саме ранок 24 лютого 2022 р. став новим етапом удосконалення положень Розділу 1. Злочини проти основ національної безпеки України, зокрема:

- Законом України від 3 березня 2022 р. № 2113-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» статтю 111. Державна зрада та статтю 113. Диверсія викладено в новій редакції;

- Законом України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» доповнень статтею 111-1. Колабораційна діяльність;

- Законом України від 24 березня 2022 р. № 2160-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» доповнено статтею 114-2. Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану;

- Законом України від 14 квітня 2022 р. № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» доповнено статтею 111-2. Пособництво державі-агресору.

Також відзначимо, що Верховна Рада України 26 лютого 2025 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо запобігання випадкам уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України», відповідно до якого назва Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки України» замінюється на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України»,

що дозволило врегулювати протиріччя, оскільки ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1. Колабораційна діяльність є кримінальними проступками.

Отже, зміни до Розділу 1 КК України можуть викликали на практиці питання щодо застосування нових законодавчих норм і їх співвідношення з іншими статтями КК України. Окрім того, О. Ковальчук відзначає, що потребує чіткого визначення об'єкти національної безпеки України, оскільки у чинному Законі України «Про національну безпеку України» проводиться розмежування національної та державної безпеки та зосереджується увага на контрольних повноваженнях Президента України, відповідних органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (що перевантажує закон, оскільки дублює відповідні повноваження, які містяться в Конституції України чи спеціальних законах, або ті з них, які можна було б у них передбачити), розробці окремих стратегій, зокрема Стратегії національної безпеки України та інших і розробці вже на підставі підзаконного нормативно-правового акта Стратегії забезпечення державної безпеки та інших документів, однак немає норм, в яких були б визначені чітко об'єкти національної безпеки України [3, с. 99].

Що ж стосується застосування на практиці нововведень, то наведемо такий приклад Вироку Херсонського міського суду Херсонської області від 21 лютого 2025 р. (Справа № 766/2554/23 н/п 1-кп/766/1164/25):

«ОСОБА_3, знаходячись у м. Херсоні, будучи громадянином України, колишнім заступником начальника коледжу з адміністративно-господарської роботи Херсонського морського коледжу рибної промисловості, будучи обізнаним про факт ведення державою РФ агресивної війни проти України, невизнання РФ поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані її території, з мотивів непогодження з політикою чинної влади в Україні та підтримки входження тимчасово окупованих територій України до складу Російської Федерації, бажаючи допомогти окупаційній адміністрації російської федерації та зробити свій особистий внесок для утворення та функціонування на території Херсонської області російського закладу освіти, створеного окупаційною владою, достовірно знаючи, що згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 25.04.2022 № 379 - Херсонський морський коледж рибної промисловості тимчасово переміщений до м. Ізмаїл Одеської області, діючи умисно, з метою завдання шкоди Україні, реалізуючи рішення та дії держави-агресора, спрямовані на організацію освітнього процесу, впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти на захоплених РФ територіях Херсонської області, прийняв пропозицію так званої «начальниці департаменту образования и науки Херсонской области» ОСОБА_6 та не пізніше 28.07.2022 року добровільно зайняв посаду так званого «директора ГБОУ СПО Херсонской области «Херсонский морской колледж рыбной промышленности», про що він додатково, за власним підписом, видав наказ «директора» «Херсонского морского колледжа рыбной промышленности» №1-к від 28.07.2022 «о вступлении в должность».

Після зайняття вищевказаної посади, ОСОБА_3, продовжуючи свій злочинний умисел, спрямований на допомогу державі-агресору (пособництво) шляхом реалізації та підтримки дій та рішень окупаційної адміністрації держави-агресора, вжив заходів до захоплення приміщення вищевказаного навчального закладу та тренажерного центру Херсонського морського коледжу рибної промисловості, заборони відвідування українськими вихователями своїх робочих місць, розроблення нового Статуту, Положення та печаток, відкриття банківських рахунків у підконтрольній окупаційній адміністрації «фінансовій установі», організував інвентаризацію матеріальних цінностей та нерухомого майна закладу, а також діяльність з підбору кадрів на посади професорсько-викладацького складу. На займаній посаді, ОСОБА_3 видає накази, розпорядження, вказівки, затверджує та підписує документи підпорядкованого йому новоствореного навчального закладу, які скріплюються печаткою «Херсонского морского колледжа рыбной промышленности», як нової юридичної особи РФ, від її імені готуються листи на ім'я адресату представників окупаційної влади, вчиняє інші дії на користь держави-агресора. Також ОСОБА_3 забезпечено організацію прийому студентів до так званого «Херсонского морского колледжа

рыбной промышленности», початок та організацію навчального процесу за стандартами освіти держави-агресора - російської федерації.

Таким чином, ОСОБА_3, в порушення норм чинного законодавства України, Закону України «Про вищу освіту», добровільно зайняв посаду та виконував повноваження директора ГБОУ СПО Херсонской области «Херсонский морской колледж рыбной промышленности», в тому числі обов'язки пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, що надало йому можливість поширювати інформаційно-пропагандистські наративи держави-агресора, спрямовані на формування схвального ставлення до окупаційної діяльності, сприйняття здійсненню збройної агресії проти України.

Зазначене вказує на вчинення ОСОБА_3 умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору та створеній нею у м. Херсоні окупаційній адміністрації, з метою завдання шкоди Україні, шляхом реалізації та підтримки їх дій та рішень, направлених на інтеграцію та роботи сфери освіти відповідно до стандартів Російської Федерації на території тимчасово окупованої Херсонської області, досягнення соціально-культурної, гуманітарної, інформаційної, економічної та іншої ізоляції населення тимчасово окупованої частини Херсонської області від решти території України для знищення у свідомості окупованого населення ознак української самоідентифікації, унеможливлення функціонування на вказаній території громадянського суспільства, використання трудових ресурсів так званою «військово-цивільною адміністрацією Херсонської області» в інтересах держави-агресора, а також матеріально технічної бази навчального закладу, у тому числі тренажерного центру з метою підготовки судноводіїв та судно механіків для цивільних та військових суден держави-агресора, формування умов для фактичного переходу частини території України під її юрисдикцію.

Суд кваліфікує дії ОСОБА_3 за ч. 1 ст. 111-2 КК України, як умисні дії, спрямовані на допомогу окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, з метою завдання шкоди Україні, шляхом реалізації рішень та дій окупаційної адміністрації держави-агресора.

Крім того, ОСОБА_3, здійснив колабораційну діяльність, вчинивши дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладі освіти за наступних обставин.

Так, згідно ст. 2 Закону України № 1556-VII «Про вищу освіту», передбачено що законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», цього Закону та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про освіту», стандарт освіти визначає вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня, загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти, інші складники, передбачені спеціальними законами. Стандарти освіти розробляються та затверджуються у порядку, визначеному спеціальними законами та іншими нормативно-правовими актами.

Водночас ОСОБА_3, всупереч ключових умов цього стандарту, перебуваючи відповідно до наказу від № 63 від 28.07.2022 на посаді так званого «директора ГБОУ СПО Херсонской области «Херсонский морской колледж рыбной промышленности» за адресою: Херсонська область, м. Херсон, вул. Грецька, 55, з метою руйнування системи освіти, як фахової української, тобто державної освіти в цілому та впровадження стандартів освіти держави-агресора, спланував та організував освітній процес виключно згідно законодавства про освіту країни-агресора - російської федерації.

У вищезазначеному навчальному закладі ОСОБА_3 здійснено діяльність з підбору кадрів на посади професорсько-викладацького складу, впроваджено російську мову у роботу загальноосвітнього вищого навчального закладу, здійснено прийом студентів до так званого «Херсонского морского колледжа рыбной промышленности» за адресою: Херсонська область м. Херсон, вул. Грецька, 55, на навчальний 2022-2023 рік, організовано та розпочато навчання, не пізніше вересня-жовтня 2022 року за стандартами освіти держави-агресора з

загальним застосуванням російської мови як офіційної, що вказує на вчинення ОСОБА_3 умисних дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладі освіти.

Суд кваліфікує дії ОСОБА_3 за ч. 3 ст. 111-1 КК України, як здійснення громадянином України дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти» [4].

Наведений нами приклад вироку щодо кваліфікації дій ОСОБА_3 за ч. 3 ст. 111-1, ч. 1 ст. 111-2 КК України, на нашу думку, повністю охоплює діяння, вчинені винними особами та може використовуватися іншими судами при кваліфікації. Разом з тим, поза увагою суду залишилося питання кваліфікації винних щодо господарської діяльності. Про виникнення певних проблем кваліфікації таких випадків вже відзначав Р.О. Мовчан. Так, зокрема, вчений наголошує, що «у вже згаданому Висновку від 22 березня 2022 р. юристи ГНЕУ відмітили і те, що інші форми взаємодії з представниками держави-агресора можуть проявлятися, наприклад, у вчиненні громадянином України дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (див. ч. 3 ст. 111-1 КК), зайнятті громадянином України тієї чи іншої посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях, зокрема й в окупаційній адміністрації держави-агресора (див. частини 2, 5, 7 ст. 111-1 КК), тощо» [5, с. 83].

Таким чином, можна відзначити, що удосконалення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, з одного боку, сприяє практиці притягнення винних до відповідальності, а з іншого – створює проблеми при тлумаченні та застосуванні статей. Це пов'язано, в першу чергу, з ігноруванням в деяких випадках при прийнятті законів про внесення змін до КК України висновків Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, та вказує на необхідність внесення змін у КК України.

Список використаних джерел

1. Ковтун, В. (2023). Злочини проти основ національної безпеки України: проблема кваліфікації окремих складів кримінальних правопорушень (ч. 4 ст.111-1 Кримінального кодексу України). *Law. State. Technology*, 1, 56–62, doi: 10.32782/LST/2023-1-8
2. Письменський Є.О. Кримінально-правова політика України із забезпечення охорони національної безпеки в умовах гібридної війни. II Львівський форум кримінальної юстиції *«Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку»* : збірка тез міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23-24 верес. 2016 р.). Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 159-165.
3. Ковальчук О. (2024) Злочини проти основ національної безпеки України: поняття та система. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. Том. 11, № 4 (44), С. 95-102. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2024.44.095>
4. Вироком Херсонський міський суд Херсонської області від 21 лютого 2025 р. (Справа № 766/2554/23 н/п 1-кп/766/1164/25). Офіц. сайт Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125517650>
5. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.

ДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

З моменту отримання Україною Незалежності в 1991 р. до початку військової агресії проти неї росії в 2014-му р., окремі проблеми кримінального права сприймалися пересічними фахівцями у галузі праваяк такі, що мають чисто теоретичний характер. Навряд чи велика кількість спеціалістів-правників всерйоз розглядала можливість мало не щоденного застосування на практиці норм Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки України». Те, що з щоденних новин жителі України визнаватимуть про затриманих осіб, підозрюваних у замаху на державну зраду, шпигунство, організацію диверсії чи терористичного акту тощо – видавалось до 2014-го року страшним сном. На жаль, реальність буває страшнішою за нічні марення, і це слід сприймати як гірку, але об'єктивну реальність.

Очевидно, що в умовах воєнного вторгнення (а з лютого 2022-го року – і повномасштабної війни) питання національної безпеки слід розглядати не просто як першочергові, а як життєво важливі. Свідченням цього є значне зростання кількості наукових публікацій, присвячених кримінально-правовим та кримінологічним аспектам проблематики національної безпеки України. Крім питань практичного змісту, не лишилась поза увагою науковців і питання теоретичного характеру, зокрема – понятійний апарат категорії «національна безпека» та інших, безпосередньо пов'язаних з нею.

Відповідно до п. 9 ст. 1 ЗУ «Про національну безпеку України», національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Як можна зауважити, таке поняття є доволі об'ємним та охоплює практично всі аспекти, пов'язані з національною безпекою. Разом з тим, поняття національної безпеки включає у себе поняття більш вузького характеру, що стосуються не усіх, а лише окремих аспектів національної безпеки. Так, до загального поняття національної безпеки України, відповідно до положень ст. 1 ЗУ «Про національну безпеку України» належать воєнна безпека (захищеність від воєнних загроз), громадська безпека і порядок (захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина) та державна безпека (захищеність від загроз невоєнного характеру). В даному випадку об'єктом нашої уваги стане саме державна безпека, як складова національної безпеки України.

Історичний екскурс у радянський період дозволить досліднику помітити, що категорія «державна безпека» визначалась значно ширше, ніж за чинним законодавством України, по суті, підміняючи сучасне поняття національної безпеки. Як зауважив О.А. Чуваков, у радянські часи поняття державної безпеки тлумачилося у широкому розумінні слова. Під поняттям «державна безпека» передбачався не тільки захист інтересів держави та її інститутів, але і правлячої партії та інших суспільних утворень, що відповідали загальним цілям держави [2, с. 193]. Більше того, сам термін «державна безпека» за роки існування СРСР був у значній мірі дискредитованим, по суті, терористичною діяльністю «органів державної безпеки». У різні часи до таких органів належали органи «ЧК/ВЧК», «ГПУ-ОГПУ», «НКВД», «НКГБ», «КГБ» у різноманітній їх відомчій належності і структурі. Тому, в певний період український законодавець вирішив взагалі обійти термін «державна безпека» при визначенні безпеки національної. Так, у ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки України» 2003 р. (втратив чинність в 2018 р.), поняття національної безпеки видається надміру розширеним, при цьому включаючи в себе й сферу державної безпеки (відповідно до чинного законодавства): «національна безпека - захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією,

прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [3]. Як можна зауважити, окремі складові категорії державної безпеки за сучасним визначенням у цитованому ЗУ «Про основи національної безпеки України» включались безпосередньо до визначення національної безпеки.

Сьогодні ж державна безпека визначається ст. 1 ЗУ «Про національну безпеку України» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [1].

Про те, що поняття національної безпеки є ширшим, аніж поняття безпеки державної, видається очевидним. На це звертають увагу більшість дослідників проблеми, зокрема, Турченко О.Г. та Груценко Ю.І.: «Можна зробити висновок, що поняття національної безпеки є ширшим, оскільки передбачає захищеність від будь-яких реальних і потенційних загроз, водночас державна безпека – тільки від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [4, с. 71].

Разом з цим слід звернути увагу на той факт, що сучасне законодавче визначення державної безпеки відповідно до положень ст. 1 ЗУ «Про національну безпеку України» мало відповідає тому розумінню її, яке зустрічається у напрацюваннях авторів до 2018 р., а тим паче – в роботах кримінологів та фахівців у галузі кримінального права радянського періоду.

Загалом, можна зробити висновок, що категорія «державна безпека» у її «вузькому» (законодавчому) розумінні співвідноситься з категорією «національна безпека» як загальне й часткове, а до загроз, протидіяти яким покликана державна безпека належать загрози виключно невоєнного характеру.

Список використаних джерел.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (2469-19) зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
2. Чуваков О. А. Національна і державна безпека: співвідношення понять. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 193–196.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV (964-15). (Втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
4. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені В. Стуса*. 2023. № 2. С. 66–74.

Равлюк Антон Віталійович,
*здобувач ступеня доктора філософії відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М.Корецького
Національної академії наук України*

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ
СТ. СТ. 364, 368, 368-5, 369 КК УКРАЇНИ, У ЗВ'ЯЗКУ
ЗЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ**

Порушення визначених у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) заборон неминуче призводить до настання різних кримінально-правових наслідків. Традиційне місце серед таких наслідків посідають покарання. Однак завдання, які стоять перед кримінальним законодавством України, можуть бути досягнені не лише шляхом покарання винних осіб, але й завдяки практики застосування інших заходів кримінально-правового характеру, змістом яких є примус, заохочення або недоцільність здійснення подальшого кримінального провадження. Це повною мірою стосуються й випадків порушення кримінально-правових заборон у сфері службової діяльності, зокрема у разі вчинення службовими особами юридичних осіб публічного права корупційних злочинів, передбачених ст. ст.364,368, 368-5, 369 КК України.

Серед інших заходів кримінально-правового характеру, які у випадку їх застосування призводять до позитивних кримінально-правових наслідків, є звільнення від кримінальної відповідальності або звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ст.49, ч.5 ст.74 КК України). Таким видам звільнення за вчинення згаданих протиправних посягань можуть підлягати переважно службові особи юридичних осіб публічного права, за виключенням хіба, що випадків вчинення злочину, передбаченого ст. 369 КК України, оскільки суб'єктом його вчинення додатково може бути визнана будь-яка фізична особа, яка досягла 16-річного віку.

Крім того, не можна не звернути увагу на те, що окремим кримінально-правовим наслідком вчинення службовою особою юридичної особи злочину, передбаченого ст.369 КК України, у зв'язку з закінченням строків давності може бути звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру (ст.96-5 КК України), зокрема тих, що передбачені ст.96-7, 96-10-1 КК України.

Аналіз приписів ч.1 ст.96-4 КК України дозволяє стверджувати, що звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у випадку вчинення службовою особою злочину, передбаченого ст.369 КК України, можливе лише щодо таких суб'єктів публічного права:

1) юридичних осіб публічного права, які не повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій. До таких юридичних осіб публічного права можуть належати, наприклад, поліція охорони, яка на договірних засадах здійснює охорону фізичних осіб та об'єктів права державної, комунальної і приватної власності, й утримується за рахунок коштів, отриманих за надання послуг із безпеки та охорони відповідно до укладених договорів. Особливістю такого звільнення є те, що його матеріально-правовою передумовою може бути лише вчинення уповноваженою службовою особою юридичної особи публічного права злочину, передбаченого ст.369 КК України, від імені та в інтересах такої юридичної особи або незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу юридичної особи публічного права обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення цього злочину. При цьому процесуальною умовою для звільнення юридичної особи публічного права від застосування заходів кримінально-правового характеру у цьому випадку обов'язково виступає одночасне звільнення службової особи від кримінальної

відповідальності або покарання у зв'язку із закінченням строків давності на підставі ст.49 та ч.5 ст.74 КК України;

2) юридичні особи приватного права, але які здійснюють повноваження державних органів, тобто є окремим різновидом суб'єктів публічного права. Передумовою для звільнення цього суб'єкта публічного права від застосування заходів кримінально-правового характеру може бути вчинення уповноваженою службовою особою юридичної особи публічного права злочину, передбаченого ст. 369 КК України, з урахуванням особливостей, визначених у п.1–4 ч.2 ст.96-3 КК України. Особливістю звільнення у цьому випадку є те, що воно можливе незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності службової особи або звільнення її від кримінальної відповідальності чи покарання у зв'язку із закінченням строків давності на підставі ст. 49 або ч. 5 ст. 74 КК України. Іншими словами, не потребується встановлення службової особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки цього протиправного діяння.

Слід також зазначити, що одночасно зі звільненням згаданих юридичних осіб як суб'єктів публічного права від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку з закінченням строків давності, до таких юридичних осіб має бути застосована спеціальна конфіскація як окремий інший захід кримінально-правового характеру. Його суть зводиться до безоплатного вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, яке було предметом такої спеціальної конфіскації. Зокрема, спеціальна конфіскація застосовується до грошей, цінностей чи іншого майна юридичної особи, якщо воно:

1) було одержано внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння та/або є доходами, отриманими безпосередньо від використання такого майна;

2) призначалося (використовувалося) для фінансування або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння, або винагороди за його вчинення;

3) було предметом зазначеного суспільно небезпечного діяння, крім майна, що повертається власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходить у власність держави;

4) було використано як засіб вчинення суспільно небезпечного діяння, крім майна, що повертається власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про його незаконне використання (ч.4 ст.96-2 КК України) [1].

У зв'язку з цим, п. 5 ч. 2 ст.96-1 КК України, згідно з яким спеціальна конфіскація застосовується на підставі ухвали суду про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, слід розуміти таким чином, що заходи кримінально-правового характеру – це не лише такі примусові заходи, але й заходи, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи. До останніх, власне, й належить звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру (ст.96-5 КК України).

Таким чином, кримінально-правові наслідки вчинення корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 364,368, 368-5, 369 КК України, що проявляються у різних формах звільнення від кримінально-правового обтяження у зв'язку з закінченням строків давності, можуть мати відношення не лише щодо фізичних осіб (службових осіб юридичної особи публічного права), але й щодо юридичних осіб – суб'єктів публічного права: юридичних осіб публічного права або юридичних осіб приватного права, які здійснюють повноваження державних органів. Такими кримінально-правовими наслідками можуть бути звільнення від кримінальної відповідальності або покарання на підставі ст.49 або ч. 5 ст. 74 КК України, а також звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру на підставі ст.96-5 КК України із застосуванням щодо майна юридичної особи спеціальної конфіскації (ч.4 ст.96-2 КК України).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001№2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>(дата звернення: 10.04.2025).

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ПОКАРАННЯ ЗА ПРОФЕСІЙНІ МЕДИЧНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У сучасних умовах реформування системи охорони здоров'я в Україні та підвищення вимог до професійної етики медичних працівників особливої ваги набуває питання ефективності кримінально-правових засобів реагування на професійні правопорушення у медичній сфері, оскільки професійна діяльність медичних працівників має особливе соціальне значення, так як безпосередньо пов'язана з життям та здоров'ям громадян. Вчинення медичними працівниками кримінальних правопорушень, пов'язаних з їхніми професійними обов'язками, не лише завдає шкоди конкретним пацієнтам, а й підриває довіру суспільства до системи охорони здоров'я в цілому.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ППОП) є важливим інструментом забезпечення безпеки пацієнтів та підтримання високих стандартів медичної допомоги, що спрямований на запобігання повторним кримінальним правопорушенням та забезпечення безпеки пацієнтів.

Особливості призначення даного виду покарання регламентовано статтею 55 КК України:

- ППОП може бути призначене як основне (від 2 до 5 років), так і додаткове (від 1 до 3 років) покарання;
- залежно від виду охоронюваних прав та свобод, на які здійснюється кримінальне посягання, ППОП, як додаткове покарання, може призначатися і на триваліший строк (до 15 років);
- ППОП як додаткове покарання може бути призначено у випадках: 1) передбачених санкцією статті Особливої частини КК; 2) не передбачених в санкції статті Особливої частини КК, якщо з урахуванням обставин справи суд визнає за неможливе збереження за винним відповідного права [1].

В контексті кримінальної відповідальності медичних працівників, ППОП передбачене, на разі, лише як додатковий вид покарання (ст.ст.131, 132, ч. 2-5 ст. 134, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 140, 142, 143, ч. 2-3 ст. 144, 145 КК).

Аналіз судової статистики (Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання) за 2019-2024 рр. показує, що ППОП призначалося як додаткове покарання лише особам, визнаних винними за ч. 2 ст. 140 КК за неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником, що спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому. Загалом, за шість років, ППОП було призначено для сімох осіб. Така мізерна кількість осіб, яким призначено покарання у виді ППОП пояснюється рядом факторів.

По-перше, кримінальні правопорушення, вчинені медичними працівниками, мають ряд особливостей досудового розслідування, пов'язаних з складним процесом доказування прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями лікаря та тяжкими наслідками, необхідністю проведення великої кількості судово-медичних експертиз, у зв'язку з цим, процес досудового розслідування та судового розгляду є тривалими, значна кількість проваджень не передаються до суду у зв'язку з недостатністю доказів, а багато з тих, що розглядаються в судовому порядку закриваються на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності. За період 2019-2024 рр. судами першої інстанції розглянуто 221 кримінальне провадження, що стосувалося професійних правопорушень медичних працівників, з них 213 - за ст. 140 КК, 6 - за ст. 139 КК, 1 - за ст. 142 КК та 1 за ст. 143 КК. Лише 58 з усіх розглянутих проваджень завершилися постановленням вироку (всі за ст. 140

КК) [2]. В свою чергу, за аналогічний період органами досудового розслідування зареєстровано 3440 кримінальних правопорушень, у сфері професійної діяльності з медичної практики. Зі всіх облікованих кримінальних правопорушень лише 8 кримінальних проваджень передано на розгляд до суду, тобто лише 0,27% [3].

По-друге, санкція ч. 1 ст. 140 КК (за якою найбільше кримінальних проваджень серед «медичних» кримінальних правопорушень) не містить обов'язкового покарання у виді ППОП, а тому призначатися воно може лише на підставі ч. 2 ст. 55 КК України, тобто на розсуд суду. Суди ж нерідко демонструють лояльність до медиків, особливо якщо обставини справи свідчать про високий рівень стресу чи складність випадку. Крім того, присутнє неформальне розуміння важливості медичних кадрів, особливо в теперішній час й того, що підготовка медичних працівників, зокрема лікарів, є складним, дороговартісним, тривалим, багатоетапним процесом, що включає, як формальну, так і неформальну частину, вимагає оволодіння великою кількістю теоретичних знань та практичних навичок. Крім того, складним є процес повернення в професію, оскільки в разі навіть невеликої перерви, лікар втрачає необхідні знання та практичні навички, не володіє сучасними тенденціями, методами діагностики та лікування. Тому суди можуть уникати застосування ППОП, щоб не погіршити ситуацію в системі охорони здоров'я.

По-третє, слід звернути увагу на наявні законодавчі недоліки. Законодавство не містить чіткого визначення обсягу «певні посади» та «певна діяльність», в тому числі, в контексті медичної професії, що може призводити до різної практики правозастосування. Залишається незрозумілим, чи включає позбавлення права займатися певною діяльністю лише лікарську практику за певною спеціальністю, чи медичну практику взагалі, або й іншу дотичну діяльність (науково-дослідна робота, викладання в медичних навчальних закладах, управління в сфері охорони здоров'я) тощо. Так само невизначеним залишається питання, чи можна особу, яка вчинила кримінальне правопорушення за ч. 2 ст. 140 КК, позбавити права надання медичної допомоги дітям, при цьому, залишити за нею право надавати медичну допомогу дорослому населенню.

Ще одним проблемним питанням є призначення ППОП особі, яка на час вчинення кримінального правопорушення чи на час призначення покарання таким правом не володіє або його не реалізовує. Предметом перегляду об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду була справа № 404/2081/22, де особу засуджено до позбавлення волі на строк 5 років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з навчанням та вихованням дітей, або займатися діяльністю, пов'язаною з роботою з дітьми, на строк 3 роки. Апеляційний суд виключив з мотивувальної та резолютивної частини призначення додаткового покарання мотивуючи це тим, що обвинувачений не мав і не має відповідної освіти, пов'язаної з можливістю заняття діяльністю, спрямованою на навчання та виховання дітей та є непрацюючим. В свою чергу, суд касаційної інстанції зазначив, що можливість призначення ППОП як додаткового покарання залежить від того, чи передбачено воно санкцією статті Особливої частини КК. Так, якщо призначення особі додаткового покарання у виді ППОП передбачено санкцією статті (частини статті), суд, визнаючи особу винною, має право призначити таке додаткове покарання незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення [4]. Це пояснюється превентивною метою покарання, яка направлена, в тому числі, і на попередження вчинення кримінальних правопорушень в майбутньому.

Цікавою в даному контексті, є судова практика у кримінальних правопорушеннях проти безпеки руху та експлуатації транспорту, які часто вчиняються особами, які не мають права керувати транспортним засобом. У справі № 702/301/20 обвинувачений, не маючи посвідчення водія, керуючи автомобілем, порушив Правила дорожнього руху та здійснив наїзд на пішохода, який помер внаслідок отриманих тілесних ушкоджень. Суд першої інстанції призначив покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки без позбавлення права керувати транспортними засобами зі звільненням від його відбування з випробуванням. Апеляційний суд погодився з позицією місцевого суду. Натомість Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду звернула увагу на те, що ні норми

Загальної, ні Особливої частини КК, не містять застережень чи умов застосування додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, зумовлених відсутністю у винного посвідчення водія, а що правова природа додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами не зводиться виключно до вилучення посвідчення водія, а застосовується на певний період, і полягає у забороні керувати транспортними засобами [5].

Санкція ст. 138 КК, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконну лікувальну діяльність, не передбачає можливість призначення додаткового покарання у виді ППОП [1]. Описана вище судова практика дає підстави для висновку, що в такому випадку ППОП як додаткове покарання до винної особи застосоване не буде.

Така ситуація ставить під сумнів досягнення превентивної мети покарання, оскільки особа, яка без належної медичної освіти та відповідного дозволу займалася медичною практикою, у разі звільнення її від відбування покарання, зможе й надалі це робити. Вважаємо, що зважаючи на характер кримінального правопорушення, суд повинен мати можливість призначати ППОП як додаткове покарання і у випадках, коли на момент вчинення правопорушення особа таким правом не володіє та/або безпосередньо його не реалізовує.

Таким чином, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є важливим інструментом кримінально-правового впливу на медичних працівників, які вчинили професійні кримінальні правопорушення. Проведений аналіз чинного законодавства та судової практики виявив низку проблемних питань, що потребують свого вирішення. Доцільним є: 1) уточнення та конкретизація поняття «певна діяльність» у сфері охорони здоров'я; 2) диференціація підходів до призначення додаткового покарання у виді ППОП з урахуванням, зокрема, професійного досвіду та кваліфікації винного, передбачити можливість часткового обмеження права на заняття певними видами медичної діяльності або виконання певних медичних інтервенцій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 01.05.2025)
2. Звіти про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2019-2024 рр. (Форма № 6 Річна) URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 01.05.2025).
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019-2024 рр. Офіс генерального прокурора України. URL: [tps://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2](https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2) (дата звернення 01.05.2025)
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> (дата звернення 05.05.2025)
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 вересня 2023 року (Справа № 702/301/20) URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/113396675?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&ga=2.139555443.1179918178.1746435442-1031334032.1714052237#_gl=1*6o4hlm*_gcl_au*OTk2NzQ4Nzk2LjE3NDZAzOTE4ODg. (дата звернення 05.05.2025)
6. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: особливості застосування. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/326230-lishenie-prava-zanimat-opredelennye-dolzhnosti-ili-zanimatsya-opredelennoy-deyatelnostyu-osobennosti-primeneniya>

Рижук Ярослав Сергійович,

*здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну актуалізувало низку нових викликів для кримінального права, зокрема проблему колабораціонізму. У відповідь на практику співпраці окремих громадян з органами держави-окупанта, український законодавець у 2022 році доповнив Кримінальний кодекс України [1] спеціальними нормами, що передбачають відповідальність за співпрацю з державою-агресором.

Попри це, у правозастосовній практиці виникають численні труднощі, пов'язані з визначенням меж між примусовими діями та добровільною співпрацею, розмежуванням кримінальної відповідальності та морального осуду, а також забезпеченням прав людини в умовах збройного конфлікту. У цьому контексті особливої ваги набуває питання чіткого формулювання складів колабораційних злочинів та їх відповідності міжнародним стандартам. Дослідження кримінально-правової оцінки колабораціонізму та аналіз судової практики є надзвичайно важливими для вдосконалення правозастосування та захисту національної безпеки

У міжнародному праві як такого поняття «колабораціонізм» не існує в усталеному вигляді. Проте його зміст перетинається з категоріями злочинів проти національної безпеки, державної зради, а в контексті збройного конфлікту – з допомогою ворогу, злочинами проти миру тощо.

Водночас міжнародні стандарти вимагають аби кримінальне законодавство відповідало низці вимог, зокрема:

дотримувалося принципу законності, відповідно до якого заборонено притягати до відповідальності за діяння, яке на момент вчинення не було передбачене як злочин;

забезпечувало справедливу межу між добровільною співпрацею з ворогом і діями, вчиненими під примусом (статті 7, 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2]);

не порушувало права на справедливий суд (стаття 6 Європейської конвенції з прав людини [3]);

не застосовувалося вибірково – кримінальне переслідування не повинно використовуватись як політичний інструмент або засіб помсти.

враховувало стандарти міжнародного гуманітарного права – зокрема, щодо поводження з цивільними особами на окупованих територіях (Женевська конвенція [4]).

Досвід постконфліктних суспільств (наприклад, Франції після Другої світової війни чи колишньої Югославії) показує, що боротьба з колабораціонізмом має ґрунтуватися на чітких правових нормах, процедурних гарантіях і балансі між потребами безпеки та правами людини.

Наведемо приклади міжнародної практики, які можуть бути корисними у контексті кримінального переслідування за колабораціонізм та подібні діяння.

1. Рішення ЄСПЛ у справі Кесслер і Кренц проти Німеччини (2001) [5]. Ця справа стосувалась притягнення до відповідальності колишніх посадовців НДР за накази, які призвели до загибелі осіб, що намагалися втекти через Берлінський мур.

ЄСПЛ визнав, що засудження заявників не порушує принципу *nullum crimen sine lege*, навіть якщо чинне на той час законодавство НДР не передбачало відповідальності за такі дії.

Як бачимо, міжнародні стандарти допускають ретроспективне тлумачення кримінального закону, якщо дія явно порушує фундаментальні права людини. Це має значення для розгляду дій колаборантів, які, наприклад, сприяли депортаціям чи насильству.

Ще одним досить цікавим та важливим в аспекті розгляду даної теми є рішення Кононов проти Латвії (2010) [6]. ЄСПЛ визнав, що Латвія мала право притягнути

колишнього радянського партизана до відповідальності за воєнні злочини проти цивільного населення у 1944 році, навіть попри те, що з юридичної точки зору правова кваліфікація змінилася вже в сучасному періоді. Як бачимо з наведеного, країна може переслідувати осіб за дії, які порушували норми міжнародного гуманітарного права, навіть якщо національне законодавство не мало відповідної норми на момент вчинення діяння.

З урахуванням викладеної міжнародної практики, Україна намагається сформувати власний підхід до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році до Кримінального кодексу України були внесені численні зміни, зокрема статті 111-1 та 111-2, які визначають різні форми співпраці з державою-агресором [1].

Наведені норми стали реакцією на масову участь окремих громадян у роботі окупаційних адміністрацій, а також сприяння збройним формуванням РФ. Проте на практиці виникають складні питання: як відмежувати злочинну співпрацю від вимушеної поведінки, як гарантувати дотримання прав обвинувачених, і як не допустити криміналізації дій, які не завдали реальної шкоди інтересам держави.

Деякі справи демонструють ризики надмірного тлумачення статей про колабораціонізм, що викликає критику з боку правозахисних організацій. Саме тому застосування національних норм має здійснюватися з чітким урахуванням принципів міжнародного права: пропорційності, правової визначеності та належного процесу.

Водночас, як показує практика ЄСПЛ, притягнення до відповідальності осіб, які фактично сприяли порушенням міжнародного гуманітарного права, є легітимним. Україна, як держава, що прагне гармонізувати своє законодавство з європейськими стандартами, має зберегти баланс між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини. Таким чином, національне законодавство щодо колабораціонізму потребує подальшого уточнення та практичного переосмислення – з урахуванням міжнародного досвіду, вимог конституційності та гуманітарних принципів.

Отже, аналіз міжнародної практики та українського досвіду показує, що ефективна протидія колабораціонізму в умовах збройного конфлікту можлива лише за умови дотримання балансу між інтересами національної безпеки та стандартами прав людини.

З метою вдосконалення національного законодавства та правозастосування доцільно:

1. Уточнити склади злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, звузивши їх до чітко визначених дій, які завдали шкоди державі, та виокремивши випадки вимушеної співпраці.

2. Надати судам офіційні методичні рекомендації щодо кваліфікації діянь, визначення добровільності участі, оцінки шкоди та обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

3. Диференціювати юридичну відповідальність, передбачивши альтернативні механізми впливу – адміністративні заходи, люстраційні процедури, амністію або умовне звільнення для осіб, які не вчиняли тяжких злочинів.

4. Забезпечити дотримання прав людини, зокрема презумпції невинуватості, права на справедливий суд, і виключити будь-які прояви вибіркового правосуддя чи політичного переслідування.

5. Розробити комплексну стратегію перехідного правосуддя, яка передбачає не лише кримінальне переслідування винних, а й механізми реінтеграції, відновлення довіри, справедливості та національної єдності після деокупації.

Таким чином, боротьба з колабораціонізмом повинна базуватися не лише на репресивному підході, а й на гуманітарних принципах, міжнародних зобов'язаннях України та стратегічному баченні майбутнього постконфліктного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1976. № 17. Ст. 118.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вісник України*. 2010. № 30. Т. 1. Ст. 1059.

4. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни. Міжнародне гуманітарне право: збірник документів. К.: Українська правнича фундація, 2002. С. 93–186.

5. Посібник зі статті 7 Європейської конвенції з прав людини. Рада Європи, Європейський суд з прав людини. 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_ukr.

6. Пархоменко П. Рішення ЄСПЛ у справі «Кононов проти Латвії»: окремі аспекти відповідальності за воєнні злочини. Центр верховенства права та Академія Фольке Бернадотта, проєкт «Верховенство права під час війни». 10 серпня 2022. URL: <https://rol.ukma.edu.ua/202208101/>.

Солодка Ірина Володимирівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: МЕЖІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасних умовах розвитку правової держави особливого значення набуває забезпечення верховенства права у сфері кримінального судочинства. Конституційний Суд як єдиний орган конституційної юрисдикції відіграє ключову роль у формуванні правових орієнтирів, що обмежують можливості держави у кримінальному переслідуванні, гарантують дотримання фундаментальних прав і свобод людини [1; 2].

Водночас зростає необхідність осмислення меж втручання Конституційного Суду України в кримінально-правове регулювання, аби уникнути надмірного впливу на законодавчий процес або судову практику [3; 4]. Суперечності у тлумаченні норм Конституції та кримінального законодавства, потреба у захисті прав обвинувачених й потерпілих, а також вплив рішень Конституційного Суду на стабільність кримінального законодавства зумовлюють актуальність дослідження меж та перспектив конституційного контролю в цій сфері [5; 6].

Межі конституційного контролю у сфері кримінального права визначаються балансом між повноваженнями Конституційного Суду України, принципами правової держави та необхідністю збереження стабільності кримінального законодавства. Основні межі можна охарактеризувати наступним чином:

1. Формальна межа, якою виступає предмет перевірки. Конституційний Суд може перевіряти лише нормативно-правові акти (закони або їх окремі положення) на відповідність Конституції. Даний орган не наділений повноваженнями переглядати конкретні судові рішення у кримінальних справах чи оцінювати фактичні обставини справ [3].

2. Матеріальна межа полягає у повазі до дискреції законодавця, тобто суд не може втручатися у сферу законодавчої політики щодо вибору криміналізації певних дій або визначення санкцій, якщо це не суперечить конституційним гарантіям (наприклад, принципу правової визначеності, забороні зворотної дії закону, забороні жорстокого чи нелюдського покарання тощо).

3. Зміст процедурної межі полягає в ініціативності суб'єктного складу, зокрема конституційний контроль здійснюється лише за зверненням уповноважених суб'єктів (наприклад, Президента, народних депутатів, омбудсмана, Верховного Суду тощо) і лише в межах їх повноважень [2].

4. Темпоральна межа, тобто рішення КСУ, як правило, мають дію *ex nunc* (тобто на майбутнє), і не впливають на остаточно вирішені кримінальні справи, крім випадків, коли порушено фундаментальні права (це викликає дискусії в правовій науці) [6].

5. Юрисдикційна межа передбачає уникнення дублювання з касаційними інстанціями, тобто Конституційний Суд України не повинен підміняти собою касаційний кримінальний суд або Верховний Суд у питаннях тлумачення кримінального закону [4].

Вважаємо за доцільне проаналізувати рішення Конституційного Суду України, яке є дотичними до аналізу меж конституційного контролю у сфері кримінального права. Зокрема, Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 у справі щодо незаконного збагачення (ст. 368-2 КК України) [3; 5].

Суб'єктом звернення виступили 59 народних депутатів України, які оскаржили конституційність статті 368-2 Кримінального кодексу України в редакції, чинній з 2015 року, яка встановлювала кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, тобто набуття особою у значному розмірі активів, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами.

Конституційний Суд України за результатами розгляду вказав, що формулювання норми не дозволяє особі чітко усвідомити, які дії є кримінально караними. Зокрема, терміни «активи», «законність підстав набуття» не були чітко визначені, що створювало правову невизначеність. Наведене мало наслідком порушення принципу юридичної визначеності (складова принципу верховенства права).

Окрім того, стаття фактично перекладала обов'язок доводити свою невинуватість на особу, що суперечить ч. 1 ст. 62 Конституції України [1]. Тобто держава звільнялася від необхідності доводити, що майно набуто незаконно. В даному випадку мова буде про порушення презумпції невинуватості.

Як результат, Конституційний Суд визнав статтю 368-2 КК України неконституційною, а отже — такою, що втрачає чинність з моменту ухвалення рішення. Ухвалення даного Рішення мало наслідком негайне припинення всіх проваджень за цією статтею [1; 5]. На момент ухвалення рішення підозрюваними за цією нормою були десятки осіб, зокрема високопосадовці. В ЗМІ лунала критика з боку громадськості та міжнародних партнерів. Це Рішення було сприйнято як крок назад у боротьбі з корупцією, зокрема це викликало негативну реакцію з боку ЄС, МВФ та Світового банку. Та відповідно виникла потреба у новому законодавчому регулюванні. Парламент ухвалив оновлену редакцію статті 368-5 КК України, яка відновила відповідальність за незаконне збагачення, намагаючись усунути вказані КСУ порушення.

Наведене рішення демонструє, що Конституційний Суд України має повноваження скасовувати норми кримінального права, якщо вони порушують конституційні принципи. Водночас воно порушує питання меж впливу КС на кримінальну політику, оскільки хоча суд не заперечував доцільність боротьби з незаконним збагаченням, формальною підставою для рішення стала невизначеність формулювання.

Конституційний контроль у сфері кримінального права є важливим інструментом захисту прав і свобод людини, зокрема принципу верховенства права, презумпції невинуватості, правової визначеності та справедливого суду.

Конституційний Суд України відіграє ключову роль у формуванні балансу між інтересами держави в боротьбі зі злочинністю та гарантіями особи, втручаючись у випадках, коли кримінальне законодавство порушує фундаментальні конституційні принципи.

Разом із тим, практика свідчить, що такий контроль повинен здійснюватися в межах обґрунтованого впливу, аби не підміняти функції законодавця чи судової гілки влади. Наведене Рішення Конституційного Суду щодо статті 368-2 КК України (незаконне збагачення) демонструє, наскільки тонкою є межа між необхідністю захисту прав людини і публічним інтересом у забезпеченні ефективної кримінальної політики.

Із врахуванням наведеного, вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі проблемні питання. Зокрема, потребує вдосконалення законодавча техніка кримінального

права шляхом чіткого визначення понять, особливо в кримінальних правопорушеннях із презумпцією незаконності (наприклад, у справах про незаконне збагачення).

Запровадити практику застосування механізмів аналізу сумісності кримінальних норм з Конституцією на етапі законопроекткування, залучаючи фахівців із конституційного права.

Доцільним вважаємо використання досвіду європейських країн, щодо запровадження консультативної функції Конституційного Суду України, яка б дозволяла давати попередні висновки щодо конституційності проектів кримінальних законів. Заслугує на відповідну реакцію система імплементація стандартів ЄСПЛ у кримінальному законодавстві та практиці органів досудового розслідування, що сприятиме не лише врахуванню актів ЄСПЛ у національному законодавстві, але й адаптації національного законодавства до законодавства ЄС [7].

Отже, конституційний контроль у сфері кримінального права є важливою гарантією дотримання основоположних прав людини, особливо в умовах, коли кримінальне переслідування може стати інструментом тиску чи зловживання владою.

Водночас надмірне втручання Конституційного Суду в кримінальну політику держави може призводити до дестабілізації системи правосуддя та ослаблення інструментів боротьби зі злочинністю. Отже, межі такого контролю мають бути чітко визначені: він має обмежуватися лише тими випадками, коли кримінальне законодавство прямо порушує норми Конституції або суперечить стандартам прав людини, визначеним у практиці ЄСПЛ. Перспективним напрямом є розвиток превентивного конституційного нагляду та вдосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. Законодавство України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.
3. Межі та обмеження втручання Конституційного Суду України. URL: Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/412-mezhi-ta-obmezheniya-vtruchannya>
4. Межі повноважень Конституційного Суду України: підвідомчість порушених питань URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-mezhi-povnovazhen-konstytutsijnogo-sudu-ukrayiny-pidvidomchist-porushenyh-pytan>
5. Гловюк І. Окремі питання застосування норм Конституції України у кримінальному провадженні. Вебсайт Національної школи суддів України. 2021. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/okremi-pitannia-zastosuvannia-norm-konstituciyyi-ukrayini-u-kriminalnomu-provazhenni>
6. Водяніков О. Пряма дія Конституції і розмежування юрисдикції між судами. Конституціоналіст. 2021. URL: <https://constitutionalist.com.ua/vodiannikov-o-priama-diia-konstytutsii-i-rozmezhuвання-iurydyksii-mizh-sudamy-systemy-sudoustroiu-i-konstytutsijnym-sudom-ukrainy/>
7. Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві : матеріали міжнар. конф. (Київ, 25–26 трав. 2017 р.). Конституційний Суд України, ОБСЄ. К. : 2017. 140 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/385680.pdf>

*Чмут Катерина Михайлівна,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніди Юзькова*

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У сфері кримінального права інститут звільнення від кримінальної відповідальності посідає важливе місце, відображаючи прагнення держави до диференційованого підходу у застосуванні заходів кримінально-правового впливу. Його сутність полягає у відмові держави від притягнення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності за наявності передбачених законом підстав, що зумовлюються різними факторами, як-от: незначна суспільна небезпечність вчиненого, щире каяття винного, примирення з потерпілим, передача на поруки тощо. Ці підстави, чітко визначені кримінальним законодавством, є юридично значущими обставинами, за наявності яких держава вважає за доцільне не застосовувати весь спектр кримінально-правових санкцій, зберігаючи при цьому можливість впливу на правопорушника іншими, менш суворими засобами.

Звільнення від кримінальної відповідальності являє собою передбачене кримінальним законодавством правове рішення компетентного органу про відмову від застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, заходів кримінально-правового характеру, за наявності визначених законом підстав, що свідчать про недоцільність подальшого кримінального переслідування та/або можливість виправлення особи без застосування покарання, враховуючи обставини вчинення правопорушення, особу винного та настання певних наслідків, що тягнуть за собою втрату державою інтересу в притягненні особи до відповідальності [1, с.246-247].

Згідно з положеннями Кримінального кодексу України, існують чітко визначені обставини, за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності. До таких підстав належать: щире каяття особи, яка вперше скоїла кримінальне правопорушення, за умови її активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення, повного відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди; врегулювання конфлікту між винним та потерпілим у справах про кримінальне правопорушення, що передбачає примирення сторін та відшкодування завданих збитків або усунення шкоди; передача особи, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення та має позитивні характеристики з місця роботи чи навчання, на поруки колективу відповідного підприємства, установи чи організації за їхнім офіційним клопотанням; звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням встановлених законом строків давності, тривалість яких залежить від тяжкості вчиненого кримінально протиправного діяння, відповідно до статті 49 Кримінального кодексу України; втрата суспільної небезпечності вчиненого діяння або самої особи на момент розгляду справи судом, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки; можливість звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальне правопорушення, з передачею його під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, педагогічного чи трудового колективу (за їхньою згодою), або спеціалізованої установи; а також звільнення від кримінальної відповідальності особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру у зв'язку з вчиненням суспільно небезпечного діяння у стані неосудності або через психічне захворювання, що настало після вчинення кримінального правопорушення та виключає призначення покарання [2, с. 315].

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності є фундаментальною засадою кримінального права, що передбачає відмову держави від покарання за наявності чітких законодавчих підстав, з метою досягнення цілей кримінального судочинства шляхом ефективніших за покарання засобів. Проте, застосування цього інституту супроводжується проблемами, серед яких нечіткість підстав, ризик судової помилки, можливість зловживань

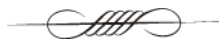
через суб'єктивність оцінки, недостатня регламентація процедури на досудовому етапі, неоднозначність правових наслідків та недостатнє врахування прав потерпілих. Вирішення цих проблемних аспектів є важливим для забезпечення ефективності та справедливості кримінального правосуддя.

Для ефективного розв'язання проблем інституту звільнення від кримінальної відповідальності необхідні комплексні заходи, що включають оновлення кримінального законодавства шляхом деталізації підстав звільнення, розробку чітких критеріїв та обмеження застосування цього інституту для різних видів кримінальних правопорушень. Важливим є посилення судового контролю на етапі досудового слідства, забезпечення прозорості процедури прийняття рішень, чітке визначення правових наслідків звільнення, посилення захисту прав потерпілих, постійне підвищення кваліфікації правоохоронців та суддів, а також забезпечення єдності судової практики [3, с. 219].

Отже, інститут звільнення від кримінальної відповідальності, будучи важливим елементом кримінального права України, має справу з низкою проблем у своєму застосуванні. Нечіткість законодавчих підстав, ризики судових помилок, суб'єктивність оцінок, процедурні недоліки, неоднозначність наслідків та недостатній захист прав потерпілих – все це підкреслює необхідність комплексних реформ. Удосконалення законодавства, посилення контролю, забезпечення прозорості та підвищення кваліфікації є ключовими напрямками для оптимізації цього інституту та забезпечення більш справедливого й ефективного кримінального правосуддя.

Список використаних джерел:

1. А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний. Кримінальне право України. Загальна частина, підручник. МВС України, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
2. В. К. Грищук Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник. Видання 2-ге. Львів. ЛьвДУВС, 2019. 666 с.
3. О. М. Волуйко. Кримінальне право. Загальна частина. Навчальний посібник. Київ. ІВЦ НГУ. 2023. 288с.

Шпілярович Вікторія Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент

*доцент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ (СТ. 332-2 КК УКРАЇНИ)

Відповідно до положень Конституції України «Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, основи національної безпеки якої визначаються виключно законами України, а захист її суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1], що в сукупності свідчить про гарантування національної безпеки України.

Варто зауважити, що питання забезпечення національної безпеки України є особливо актуальним для нашої держави ще з 19 лютого 2014 року, коли розпочалася тимчасова окупація РФ окремих її територій, і, на жаль, триває дотепер у вигляді уже відкритого повномасштабного ведення воєнних дій державою-агресором на всій території України.

Важливу роль у системі правових заходів, спрямованих на ефективне функціонування національної безпеки України, відіграє Кримінальний кодекс України (далі – КК України), завданням якого є «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою

України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» [2]. Тобто як зазначає П. Л. Фріс, об'єктом кримінально-правової охорони є лише найважливіші суспільні відносини [3, с. 8], одними з яких є власне суспільні відносини, що виникають з приводу забезпечення національної безпеки України, без належної кримінально-правової охорони яких неможливе нормальне функціонування національних інтересів України – «життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [4].

Станом на сьогодні кримінально-правова охорона національної безпеки України, в першу чергу, гарантується Розділом I Особливої частини КК України – «Злочини проти основ національної безпеки України», в межах якого закріплено низку статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на конституційний лад, державну владу, територіальну цілісність та недоторканність, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку України тощо (ст. ст. 109-114-2 КК України) [2]. Однак у сучасній науці кримінального права висловлюється думка про те, що кримінальна відповідальність за посягання на суспільні відносини, які виникають з приводу забезпечення національної безпеки України, встановлена не лише у Розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України», але й окремими статтями, які містяться в інших Розділах Особливої частини КК України (для прикладу, ст. ст. 199, 201 Розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», ст. ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5 Розділу IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», ст. ст. 335, 336, 337 Розділу XIV «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації», ст. ст. 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 447 Розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» тощо) [5, с. 39; 6, с. 32; 7, с. 39-40].

У цьому контексті особливої уваги заслуговує також таке кримінальне правопорушення як «Незаконне перетинання державного кордону України», що міститься у Розділі XIV «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» – ст. 332-2 [2], якою КК України був доповнений на підставі закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України» від 18 жовтня 2018 року № 2599-VIII [8].

Зокрема, аналізуючи диспозицію кримінально-правової норми, викладену у ч. 1 ст. 332-2 КК України, впливає, що цією статтею регламентується кримінальна відповідальність за [2]:

1) перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості;

2) перетинання державного кордону України представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості;

3) перетинання державного кордону України особою, якій заборонено в'їзд на територію України, у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості.

Щодо «перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості», то тут самим законодавцем безпосередньо у статті зазначається, що таке суспільно небезпечне діяння є кримінально караним за

наявності у певного суб'єкта відповідної мети – «заподіяння шкоди інтересам держави». Виходячи з тлумачення поняття «державна безпека», наведеного у законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [4], інтересами держави є: державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси. Отож вказівка у диспозиції кримінально-правової норми, викладеної у ч. 1 ст. 332-2 КК України, на таку мету дозволяє констатувати те, що перетинання відповідною особою державного кордону України здійснюється виключно для вчинення нею в подальшому суспільно небезпечних діянь, спрямованих на посягання на основи національної безпеки України.

З приводу «перетинання державного кордону України представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості», то з огляду на сутність понять «агресія», «держава-агресор» стає зрозумілим, що представники підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора вчиняють таке суспільно небезпечне діяння в інтересах останньої, що безумовно теж ставить під загрозу заподіяння шкоди інтересам України.

На відміну від характеристики двох попередніх суспільно небезпечних діянь «Незаконного перетинання державного кордону України» (ст. 332 КК України) через призму посягання на національну безпеку України при їх вчиненні, дещо неоднозначним з цього приводу є вирішення питання про здійснення «перетинання державного кордону України особою, якій заборонено в'їзд на територію України, у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості». Це обумовлено тим, що ч. 1 ст. 13 закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року № 3773-VI передбачається низка підстав для заборони в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну. Так, в'їзд в Україну іноземцю або особі без громадянства не дозволяється: [9]:

1) в інтересах забезпечення національної безпеки України та запобігання іншим протиправним діям, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України, або протидії організованій злочинності;

2) якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні;

3) якщо при клопотанні про в'їзд в Україну така особа подала про себе завідомо неправдиві відомості або підроблені документи;

4) якщо паспортний документ такої особи, віза підроблені, зіпсовані чи не відповідають установленому зразку або належать іншій особі;

5) якщо така особа порушила у пункті пропуску через державний кордон України правила перетинання державного кордону України, митні правила, санітарні норми чи правила або не виконала законних вимог посадових та службових осіб органів охорони державного кордону, митних та інших органів, що здійснюють контроль на державному кордоні;

6) якщо під час попереднього перебування на території України іноземець або особа без громадянства не виконали рішення суду або органів державної влади, уповноважених накладати адміністративні стягнення, або мають інші не виконані майнові зобов'язання перед державою, фізичними або юридичними особами, включаючи пов'язані з попереднім видворенням, у тому числі після закінчення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну;

7) якщо така особа з порушенням встановленого законодавством України порядку здійснила в'їзд на тимчасово окуповану територію України або до району проведення антитерористичної операції чи виїзд з них або вчинила спробу потрапити на ці території поза контрольними пунктами в'їзду-виїзду.

Резюмуючи вище наведене, вбачається, що за своєю правовою природою підстави для заборони в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну є різними, серед яких є й така,

що служить «в інтересах забезпечення національної безпеки України та запобігання іншим протиправним діям, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [9]. Через це тут уже неможливо беззаперечно ствердити, що перетинання державного кордону України іноземцем чи особою без громадянства, якій заборонено в'їзд на територію України, у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості, здійснюється саме на шкоду інтересам держави. Але, враховуючи те, що у ст. 203-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) передбачається адміністративна відповідальність за «Невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну» (умисне невиконання іноземцем або особою без громадянства рішення уповноваженого державного органу про заборону в'їзду в Україну) [10], то у ч. 1 ст. 332-2 КК України таке суспільно небезпечне діяння як «перетинання державного кордону України особою, якій заборонено в'їзд на територію України, у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості» потребується конкретизувати саме метою – «на шкоду інтересам держави», що в підсумку дозволить: а) чітко відмежувати склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332-2, від складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 203-1 КУпАП; б) вказати на пріоритетність посягання відповідними суб'єктами на суспільні відносини, що виникають з приводу забезпечення національної безпеки України, а не на суспільні відносини у сфері забезпечення недоторканності державного кордону України при порушенні порядку в'їзду ними на територію України.

Таким чином, з урахуванням висловлених пропозицій стосовно удосконалення (конкретизації) змісту диспозиції кримінально-правової норми, викладеної у ч. 1 ст. 332-2 КК України, які базуються на особливостях певних об'єктивно-суб'єктивних ознаках відповідного складу кримінального правопорушення, рекомендується ст. 332-2 «Незаконне перетинання державного кордону України» виключити з Розділу XIV «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації», а кримінальну відповідальність за «Незаконне перетинання державного кордону України» регламентувати у Розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Основний Закон України від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 8 травня 2025 року).
2. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 8 травня 2025 року).
3. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, доповнене і перероблене. К.: Атіка, 2009. 512 с.
4. Про національну безпеку України : закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 8 травня 2025 року).
5. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. 3-є вид., перероб. і допов. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
6. Дьяков С. В. Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави: кримінально-правове та кримінологічне дослідження. Юрид. центр Прес, 2009. 267 с.
7. Чуваков О. А. Актуальні питання щодо вдосконалення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Правознавство. 2023. Том 25. Випуск 2 (37). С. 36–40.

8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України : закон України від 18 жов. 2018 р. № 2599-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2599-19#n6> (дата звернення: 8 травня 2025 року).

9. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : закон України від 22 вер. 2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 8 травня 2025 року).

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-1-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 8 травня 2025 року).

Богатирьов Іван Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права
Пенітенціарної академії України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4001-7256>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПЕРСОНАЛОМ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Вбачається, що корупційні правопорушення, що вчиняються в місцях несвободи ДКВС України – це складна наукова проблема, для розв’язання якої слід звернутися до міжгалузевого підходу дослідження. Звичайно українські учені пенітенціарного спрямування вважають, що таке суспільно-небезпечне явище, як корупція у місцях несвободи є недопустимим, оскільки воно підриває авторитет до правосуддя, владні повноваження самої пенітенціарної системи України, формує недовіру населення країни до пенітенціарних в’язниць і установ попереднього ув’язнення, негативно впливає на порядок і умови виконання/ відбування покарань у місцях несвободи ДКВС України.

Проведені українськими ученими дослідження з цієї проблематики засвідчують, що проблема вчинення персоналом місць несвободи ДКВС України корупційних правопорушень пов’язана з особливостями функціонування ДКВС України, певною її ізоляцією від суспільства, а тому вони становлять підвищену суспільну небезпеку. Від так, дослідження корупційних правопорушень, що вчиняються в місцях несвободи ДКВС України залишається недостатньо вивченими і потребують спеціального наукового пошуку.

Звичайно, в законодавстві визначено узагальнююче поняття корупційні правопорушення, то ми можемо говорити про необхідність правильного застосування спеціальних норм, які спрямовані на обтяження становища осіб, що їх вчиняють. Особа, яка працює із засудженими має фахову юридичну освіту, вона в першу чергу сама повинна дотримуватися норм закону, оскільки володіння нею владними повноваженнями надає їй можливості застосування до засуджених в місцях несвободи ДКВС України різних засобів примусу, а тому вона є більш вразлива, ніж будь-яка інша службова особа.

Серед кримінальних правопорушень, що вчиняє персонал місць несвободи ДКВС України варто виділити: зберігання, збут або передачу наркотичних засобів; одержання хабара; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; перевищення влади або службових повноважень; службова недбалість; зловживання владою або службовим становищем; шахрайство; службове підроблення, підроблення документів та їх використання тощо.

У зв’язку з цим, незважаючи на те, що за останні роки намітилася стала тенденція до зменшення кількості корупційних правопорушень серед персоналу місць несвободи ДКВС України, обстановка в пенітенціарних в’язницях та установах попереднього ув’язнення, ще не дає змогу усунути такі злочини повністю або хоча б зробити їх украй рідкісними.

Варто погодитися з позицією українського ученого В.В. Мартиновського про те, що соціально-правову характеристику корупції має три законодавчо визначені форми корупції: 1) використання службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей; 2) прийняття неправомірної вигоди чи прийняття її обіцянки/ пропозиції для себе чи інших осіб; 3) обіцянка/ пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам [1, с. 10].

На думку Бусол О.Ю. та Расюк Є.В. при вивченні корупційних правопорушень можна застосовувати метод так званого «аналітичного скринінгу», який полягає в тому, щоб за

допомогою аналізу соціальних (політичних, економічних, правових, моральних) явищ, що відбуваються в суспільному житті, ідентифікувати пенітенціарну злочинність, тобто виявити ознаки ураженості нею тих чи інших сфер суспільного життя в місцях несвободи ДКВС України[2, с. 407].

Отже, на завершення розгляду питань вчинення корупційних правопорушень персоналом місць несвободи ДКВС України пропонується наступне авторське їх визначення — *це комплексна система кримінальних правопорушень корупційної спрямованості вчинених персоналом пенітенціарних в'язниць і установ попереднього ув'язнення ДКВС України, які посягають на авторитет правосуддя, охоронювані законом інтереси пенітенціарної системи України, що виражаються у незаконному збагаченні або одержанні неправомірної вигоди або прийнятті обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянці/пропозиції чи наданні неправомірної вигоди особі, яка належить до персоналу ДКВС України.*

Список використаних джерел.

1. Запобігання корупції: підручник. [Головкін Б.М., В.Ф. Оболенцев, М.В. Романов та ін.,] за заг. ред Б.М. Головкіна. Харків : Право, 2019., 296 с. С. 10.

2. Кримінологія : підручник [Текст О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Чернеї, С.С. Чернявський та ін. : за заг. ред. д-ра юрид. наук. проф.. В.В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук. проф. О.М. Джужі. Київ : ФОП Маслакова, 2020. 612с. С. 407.

Sapuga Andriy Sergiyovych,

*a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law*

RESOCIALIZATION OF CONVICTS: THEORY AND PRACTICE IN UKRAINE

Man is a social being, so in the course of his development, he goes through important stages of gradual adaptation in society, which are generally called socialization. Socialization is an integral part of human life, as it is in this way that a person gradually acquires important skills of social behavior, assimilates a certain worldview, life values, forms his/her own character, etc. Convicted persons held in places of detention had problems with socialization before they were placed in such places, given that they mostly led a criminal lifestyle and engaged in delinquent behavior. It is precisely their correction and, thus, the fight against crime that is the focus of the stay of convicts in places of detention. However, there are many cases of repeated crimes committed by former prisoners, which necessitates their resocialization. Resocialization of convicts involves assisting convicts in the process of their adaptation to life after release. To date, a number of resocialization programs have been developed to help solve the problems faced by convicts when returning to civilian life. Particular attention should be paid to reviewing these programs and determining their effectiveness.

The term “resocialization” is defined in both scientific research and domestic legislation. In particular, Article 6 of the Criminal Executive Code of Ukraine defines this term as the conscious restoration of a convicted person to the social status of a full member of society; returning him or her to an independent, generally accepted socially normative life in society. The resocialization of convicts is carried out even before the convict is placed in a place of deprivation of liberty. The first stage of resocialization, the pre-penitentiary stage, begins with the commission of a crime and arrest, and continues during the pre-trial investigation (stay in a pre-trial detention center) and the trial. At this stage, it is particularly important that the person who committed the crime clearly realizes his or her guilt, repents and condemns his or her criminal behavior. For this purpose, educational and upbringing work is carried out, as well as psychological support is provided, which should help prevent future relapses [1; 2].

The second stage is the penitentiary stage, which is the main stage of the convict's resocialization. It involves the upbringing and re-education of the convicted person in prison, conducting pedagogical and psychological work with him/her, thereby ensuring his/her final correction. The preliminary preparation of the convict for release is particularly important, in the context of which control and feedback is provided between the penitentiary institution and the family, local authorities, regional employment centers, etc. Assistance is also provided in everyday life and in finding employment on the outside. The third stage is post-penitentiary. The importance of this stage lies in the fact that it is during this period that the convict is released and adapts to normal life. This process is complicated, as the convicted person may have been in prison for a long period of time, and therefore faces problems with employment, restoring social ties, understanding the values and current state of society, etc. It is at this stage that the likelihood of relapse increases if the convict does not receive the necessary assistance in the process of resocialization. The result of resocialization is reintegration, i.e. the re-entry of a former convict into society. It depends on how successful resocialization was at all three stages [2; 3].

Usually, the following approaches are used to resocialize convicts at each stage [4]:

- At the first stage, educational methods are used to ensure the re-socialisation of the convicted person, which are aimed at ensuring that the person accused of a crime and then convicted clearly realises their own guilt, the damage caused to society, repents, and understands why they should be in prison. Also at this stage, the person condemns his or her own behaviour and proceeds to gradual correction;

- At the second stage, resocialisation takes place in prison. The convicted person adapts to the rules of staying in such an institution, his or her labour and social activity may change, and psychological problems may arise. Interpersonal conflicts may also arise, and informal groups may be formed. At the same time, positive qualities and attributes are formed and consolidated in the process of correction of the convicted person. They develop law-abiding behaviour, engage in labour activities, develop a positive attitude towards the correct values and norms of society, etc;

- The third stage is the rehabilitation of the former prisoner. Psychological and social assistance, employment assistance, medical care, etc. are provided. The joint work of social institutions, employment centres and other institutions is important. The social rehabilitation of the convicted person is carried out.

A number of programmes for the resocialisation of convicts have been developed in Ukraine. These programmes are approved at the state level and should ensure comprehensive resocialisation at all stages. The main type of programme is the programme of differentiated educational influence on convicts. These programmes are a set of structured measures to create conditions for the correction and re-socialisation of convicts, minimise their criminogenic needs, taking into account the assessment of the risk of re-offending. It also provides for the development of skills necessary for successful correction and resocialisation. It is particularly important that these programmes help to prevent convicts from committing criminal offences again and help to prepare them for release. General educational programmes of differentiated educational influence have been developed, which include educational and awareness-raising activities, sports, creative, spiritual and other activities. In addition, these are correctional programmes of differentiated educational influence, which should ensure the correction of negative behavioural manifestations in convicts, prevent repeated criminal offences, and prepare them for a socially acceptable life in society [5].

Programmes of differentiated educational influence on convicts are approved in accordance with the Order of the Ministry of Justice of Ukraine 'On approval of provisions on programmes of differentiated educational influence on convicts'. The programmes must be implemented by staff of the social and psychological service of the correctional institution who have the appropriate level of qualification. Educational institutions, international organisations, religious organisations, public associations, etc. may also be involved. Additionally, the following resocialisation programmes for prisoners are being implemented, supported by the Council of Europe DECOPRIS Project:

rehabilitation of drug users; psychological and psychosocial support for prisoners. In addition, there is the Spiritual Revival programme, which aims to develop a mature moral and ethical consciousness in prisoners and to make them feel remorse for their crimes. In addition, there is a programme for the formation of Orthodox values in prisoners on the basis of the State Institution 'BilaTserkva Correctional Colony No. 35' with the participation of prison chaplains and others [6; 7].

Analysing the current resocialisation programmes for prisoners in Ukraine, which are implemented in prisons and other institutions working with convicts and ex-convicts, it can be said that most of them have many shortcomings, so their effectiveness is not yet sufficient. This is especially evident in the context of the high number of recidivism among former offenders, the severity of which may, on the contrary, increase. The main drawbacks of current programmes are:

- Insufficient funding, lack of developed infrastructure of the penitentiary system;
- Limited access of convicts to education and opportunities to develop professional skills of their choice;
- Insufficient consideration of the gender characteristics of female convicts in the process of developing and implementing programmes for the correction and re-socialisation of convicts;
- Low effectiveness of rehabilitation measures;
- Problems with employment of convicts after their release;
- Insufficient assistance in providing housing conditions and support for former prisoners in the transition period after their release, etc.

In view of this, the existing programmes do not ensure effective resocialisation of convicts. They do not solve the main problems faced by convicts in the process of resocialisation and return to normal life. Therefore, it is important to improve resocialisation programmes by integrating foreign experience and attracting international support from international organisations. This will help to increase the effectiveness of resocialisation and ultimately ensure the reintegration of convicts.

References:

1. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
2. Etapy ta vydy resotsializatsii zasudzhennykh. URL: https://kalushrda.gov.ua/n/viddil_nadzvyhajnyh_sytuacij/2013/10/24/2751/view
3. Romanov M. V., Seplyva Yu. O., Subbota M. S. Probatsiia yak perspektyvnyi zasib resotsializatsii zasudzhennykh i zabezpechennia bezpeky suspilstva. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. 2021. №4. S. 480-484
4. Malysheva O. M. Deiaki pytannia resotsializatsii zasudzhennykh. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. 2019. №3. S. 212-215
5. Dolhov A. H. Formuvannia ta realizatsii prohram vypravlennia ta resotsializatsii zasudzhennykh v mistsiakh nesvobody Ukrainy. Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. 2023. №6. S. 15-19
6. Nakaz «Pro zatverdzhennia polozhen pro prohramy dyferentsiiovanoho vykhovnoho vplyvu na zasudzhennykh». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16>
7. Reabilitatsiini prohramy yak kliuchovi element resotsializatsii zasudzhennykh u penitentsiarnii systemi Ukrainy. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/rehabilitation-programmes-as-a-key-element-of-resocialisation-of-prisoners-in-the-penitentiary-system-of-ukraine>

Белякова Анна Володимирівна,

аспірантка Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІНФОРМАЦІЙНІ КАМПАНІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕДЕРЖАВНИМИ СУБ'ЄКТАМИ

Ефективність запобіжного впливу недержавних суб'єктів на злочинність перебуває у прямій залежності від того, які методи та інструменти використовуються суб'єктами запобігання для досягнення їх мети. Сучасні виклики зростання злочинності, її трансформації у інформаційному просторі вимагають вдосконалення засобів та інструментів, які застосовуються для її запобігання. Пошук найбільш доцільних шляхів вдосконалення запобіжної діяльності недержавних суб'єктів неможливий без аналізу та використання потенціалу інформаційних кампаній із запобігання злочинності на національному та міжнародному рівнях.

Існує думка, що використання інформаційних кампаній дозволяє демократичним чином обґрунтувати та відстоювати певну політику, одержувати для неї широку підтримку громадськості. Інформаційні кампанії використовуються недержавними суб'єктами тоді, коли виникає необхідність підвищити рівень обізнаності населення з окремих питань запобігання злочинності, підвищити інтенсивність публічного обговорення та залучення широких верств населення до прийняття рішень на державному рівні.

Інформаційна кампанія являє собою комплексну систему засобів впливу на певні групи населення (цільові групи) за допомогою різних способів та каналів масового й індивідуального інформування та навчання з метою спонукання до прийняття нових, корисних для них самих і для суспільства моделей поведінки у визначеній сфері життя [1, с.38].

Метою інформаційної кампанії недержавних суб'єктів із запобігання злочинності є підвищення рівня обізнаності населення щодо основних видів злочинів поширених у конкретному регіоні; надання інформації щодо механізмів повідомлення про виявлені злочини й правопорушення; можливості співпраці із державними правоохоронними органами та недержавними установами; формування відповідної громадянської позиції; роз'яснення алгоритму дій у разі зіткнення із злочинними діями інших осіб; формування культури безпечної поведінки та усвідомлення особистої відповідальності у запобіганні злочинності тощо.

Недержавні суб'єкти запобігання злочинності активно використовують інформаційні кампанії як потужний інструмент комунікації, спрямований на досягнення конкретних цілей запобігання кримінальним правопорушенням, шляхом поширення інформації та впливу на громадську думку. Широкий спектр тем, а також використання різноманітних каналів комунікації від традиційних медіа до соціальних мереж допомагає здійснювати запобіжну діяльність максимально ефективно.

Успішні інформаційні кампанії складаються із певного комплексу взаємозалежних послідовних заходів, які у своїй взаємодії підсилюють один одного. Такі кампанії характеризуються чітко визначеною цільовою аудиторією, ретельно розробленими темами повідомлень та стратегічним підходом до їх поширення.

Недержавні суб'єкти можуть використовувати інформаційні кампанії для запобігання злочинності у різних сферах, проте актуальними залишаються корупційні правопорушення та злочини, торгівля людьми, проблеми булінгу у закладах освіти, шахрайство через використання соціальних мереж, тощо.

До прикладу, одним із важливих напрямів діяльності громадських організацій як недержавних суб'єктів запобігання злочинності є взаємодія з населенням у сфері запобігання корупційній злочинності. Тому пріоритетним є налагодження тісних інформаційних зв'язків з громадянами задля популяризації діяльності таких організацій.

Інформування населення з питань запобігання корупційним злочинам здійснюється через веб-сайт організації, сторінки у соціальних мережах, а також шляхом проведення інформаційних заходів, прес-конференцій, круглих столів.

Широкі інформаційні кампанії, метою яких було інформування про негативний вплив корупційних злочинів, проводилися багатьма організаціями. Зокрема, Transparency International Україна організувала три інформаційно-просвітницькі кампанії. Значного поширення та популярності набули онлайн курси й онлайн матеріали, що стосуються антикорупційних заходів й інструментів. Наводиться також приклад курсу «Боротьба з корупцією» на платформі онлайн освіти «Prometheus» та Антикорупційний урок, розроблений у співпраці ПРООН та освітньої платформи EdEra [2, с.71].

Недержавні суб'єкти запобігання злочинності також активно застосовують протидіючий маркетинг, переважно у сфері запобігання злочинам пов'язаними із торгівлею людьми. Інструменти маркетингових комунікацій мають цілеспрямований вплив через систему певних повідомлень на цільові групи - вразливі групи населення, які мають ризик постраждати від торгівлі людьми з метою зміни їх поведінки (прямо чи опосередковано) задля мінімізації ризиків даного виду злочинів [3, с.14].

Інформаційні кампанії у сфері запобігання злочинів торгівлі людьми здійснюють на кількох рівнях. Це перш за все національний рівень, де інформаційно-просвітницька діяльність реалізується через соціальну рекламу у засобах масової інформації, тиражування та розповсюдження навчальної літератури, буклетів, листівок тощо.

На регіональному або обласному рівні інформування здійснюється через відео сюжети на регіональних каналах телебачення, розміщення зовнішньої реклами, білбордів, сітілайтів, постерів на соціальну тематику інформаційних кампаній із запобігання злочинності, організацію конференцій, групових занять для вразливих груп населення.

На місцевому рівні інформаційні кампанії здійснюються у формі проведення тренінгів, семінарів, флешмобів, також розповсюдження друкованих листівок, брошур [3, с.85].

Матеріали інформаційних засобів повинні містити конкретну і повну інформацію для обраних цільових груп, а також відповідати обраним темі й меті запобіжної діяльності недержавних суб'єктів. Позитивним аспектом інформаційних кампаній із запобігання злочинності є можливість залучення громадських активістів, діячів культури та спорту через громадські недержавні організації як прикладу для молоді та неповнолітніх громадян у програмах із запобігання булінгу в освітніх закладах.

У проведенні інформаційних кампаній із запобігання злочинності варто використовувати декілька каналів комунікації, комбінуючи їх між собою: телебачення, радіо, соціальні мережі, конференції, друковані матеріали, соціальна реклама, телефони довіри. Також необхідно враховувати сприйняття поданої інформації цільовою аудиторією.

Одним із пріоритетних напрямків використання інформаційних кампаній є захист національного інформаційного простору та забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері, особливо у сучасних умовах.

Вартим уваги є міжнародний недержавний проект CredibilityCoalition (Коаліція довіри) заснований журналістськими організаціями Hacks/Hackers та Meedan, що фактично являє собою дослідницьку спільноту журналістів, дослідників, вчених, студентів, політиків та волонтерів. Коаліція довіри сприяє зміцненню співробітництва, спрямованого на всебічне дослідження та ідентифікацію дезінформації, пошуку рішень з різних кутів зору. Підтримка CredibilityCoalition загалом зводиться до методу інкубації, надання простору й платформи для зустрічей, суспільної інфраструктури, мережі та певної фінансової підтримки [4, с.509].

Цінність таких проектів й інформаційних кампаній, що ними проводяться полягає у підвищенні інформування громадянського суспільства, стійкості окремих громадян до дезінформації, і, як наслідок формування єдиного підходу до запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що ефективні інформаційні кампанії у сфері запобігання злочинності базуються на результатах ретельних досліджень і аналізі

криміногенної ситуації, є комплексними та довгостроковими, адаптовані до різних цільових аудиторій, передбачають постійний моніторинг та оцінку їх ефективності.

Цінність використання інформаційних кампаній недержавними суб'єктами полягає у їх гнучкості, можливості налагодження діалогу з конкретною територіальною громадою, орієнтованість на конкретні потреби запобігання конкретних злочинів, використання нестандартних підходів до комунікації, можливості залучення волонтерів та активістів. Успіх такої діяльності підтверджується рівнем сприйняття населенням даних заходів та підтримки діяльності недержавних суб'єктів запобігання злочинності.

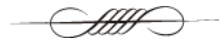
Список використаних джерел:

1. Грицяк Н.В. , Баровська А.В. Інформаційні кампанії як механізм підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері євроінтеграції. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 2 (3). С. 37–44.

2. Білецький А.В. Участь громадськості в запобіганні корупційним злочинам в Україні: дис. ...канд. юр. наук: 12:00:08. Харків, 2018. 228с.

3. Борисова Т.М. Протидіючий маркетинг некомерційних суб'єктів: Монографія: Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 214 с.

4. Юзікова Н.С. Інформаційна безпека у системі заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері інформаційних технологій: досвід країн ЄС та США. *Електронне наукове видання «Аналітичне порівняльне правознавство»*. 2023. С. 506-511.

Виговський Дмитро Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Економічна діяльність, як вид людської діяльності, пов'язаної з виробництвом, торгівлею, розподілом та споживанням, імпортом та експортом товарів і послуг, є однією із найважливіших категорій сучасного цивілізованого суспільства. Економічне становище відіграє вагомий роль в житті будь-якої держави і в час мирної розбудови, але особливої важливості економічна ситуація в країні набуває в умовах воєнного стану. Королю Пруссії Фрідріху II «Величному» приписують цитату: «Армія, як і змія, пересувається на череві». Не принципово, хто насправді є автором згаданого дотепу, але твердженню, що вести успішні бойові дії (як наступального, так і оборонного характеру) без належного матеріального забезпечення у всіх його проявах неможливо, заперечити важко (достатньо лише згадати роль американського «Ленд-лізу» у перемозі Союзників над гітлерівською Німеччиною). А забезпечує армію – умовний «тил», відтак логічні роздуми на цю тему впираються у факт, що задля ефективної протидії ворогу на полі бою у тилу країни має панувати стабільна (щонайменше) економічна ситуація. Підтвердженням цьому є численні історичні прецеденти. Одним із найбільш еталонних прикладів є капітуляція Німецької імперії у Першій світовій війні. Нагадаймо, що кайзерівська Німеччина восени 1918 р. нітрохи не була близька до поразки на полі битви, німецька армія була ще доволі міцною і демонструвала значний рівень військової підготовки та достатньо (незважаючи на загальну психологічну втому від війни) високий моральний дух, при цьому бойові дії велись на території їх суперників, а не Німецької імперії. Але, надскладна економічна ситуація на тилових німецьких землях, продовольча криза, викликана як високими воєнними витратами, так і морською блокадою з боку країн Антанти, призвели до зародження і швидкого поширення у німецькому суспільстві революційних процесів, які й зумовили зміну державного устрою і неможливість продовження ведення успішних військових дій. Цей приклад, хоч і є, напевне,

найвідомішим у новітній історії, є лише одним із багатьох. Відтак, стає очевидним, що питання безпеки економічних процесів, яке є надважливим у процесі функціонування будь-якої держави, в умовах ведення повномасштабної війни стає життєво важливим.

Загрози безпеці економічних процесів в країні можуть виникати із різноманітних причин: нежиттєздатна модель економіки, побудована на командно-адміністративній системі [1, с. 594], політична криза в країні, економічні кризи глобального масштабу (на кшталт т. зв. «Чорного четверга» 1929 р.) тощо. Окремою категорією виступають загрози безпеці економічних процесів в країні, безпосередньо пов'язані із протиправною діяльністю. В даному разі ми акцентуємо свою увагу на протиправній діяльності у сфері економіки злочинного характеру, тобто, пов'язану із вчиненням у цій сфері кримінальних правопорушень, здебільш – саме злочинів.

Про те, наскільки серйозну загрозу для економіки країни становить сукупність кримінальних правопорушень у сфері здійснення економічних відносин, свідчить, зокрема, створення в 2021 р. спеціалізованого правоохоронного органу у сфері охорони економічної безпеки держави – Бюро економічної безпеки України (БЕБ). Відповідно до закону, на цей орган виконавчої влади покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [2]. Як зауважував український науковець А.П. Дикий: «Економічна злочинність безумовно впливає на систему економічної безпеки держави, адже є деструктивним фактором, що руйнує систему економічних відносин різних рівнів як зсередини, так і ззовні» [3, с. 13].

Крім того, на важливість захисту нормального процесу здійснення економічних відносин вказує і нормативно-правовий акт, що прямо призначений для захисту найбільш важливих аспектів національної безпеки. Так, у п.2 ст. 3 ЗУ «Про національну безпеку України» серед інших фундаментальних інтересів України називається сталий розвиток національної економіки [4]. Це цілком відповідає положенням Конституції України, зокрема, її ст. 17, де серед найважливіших функцій держави називається забезпечення її економічної безпеки [5].

Загалом, керуючись латинським крилатим висловом «Qui nimium probat, nihil probat» («Хто доводить багато – не доводить нічого») вважаємо аргументацію життєвої важливості економічної безпеки держави для, власне, існування цієї держави, достатньою і очевидною. Визначення основних загроз економічній безпеці держави і пошуку засобів їх відвернення – першочергове завдання як спеціалізованих органів виконавчої влади України (БЕБ, ДБР та ін.), так і суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. Історія економіки та економічної думки : підруч. / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова, О. В. Длугопольський [та ін.] ; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 792 с.
2. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
3. Дикий А. П. Економічна злочинність як загроза економічній безпеці держави: понятійно-змістовні положення та властивості. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 4 (102). С. 3–17.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (2469-19) зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vr#Text> (дата звернення: 05.05.2025).

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Латентна злочинність спричиняє суттєві негативні наслідки для ефективного функціонування правоохоронних органів та загалом для суспільства. Оскільки такі правопорушення залишаються поза офіційною статистикою, це сприяє подальшому поширенню злочинних дій, формуванню в громадян недовіри до здатності державних інституцій гарантувати їхню безпеку та забезпечити належний рівень захисту прав і свобод. Крім того, матеріальна та моральна шкода, завдана злочинами, не компенсується належним чином, а відсутність достовірної інформації про реальний рівень злочинності унеможливорює адекватне оцінювання її масштабів та наслідків для суспільства[1, с.45].

Термін «латентна злочинність» має багатогранне значення. Його основою є поняття «латентність», яке використовується в різних наукових галузях, таких як біологія, хімія, медицина та інші дисципліни, що досліджують приховані явища або процеси, пов'язані з виявленням нового[1, с.46]. Саме слово «латентний» походить від латинського *latens*, що перекладається як «прихований» або «невидимий».

Латентна злочинність являє собою частину загального рівня злочинності, яка з різних причин не фіксується у державних реєстрах щодо скоєних кримінальних правопорушень та осіб, причетних до їх вчинення. Прихована злочинність є характерною для будь-якого суспільства в різні історичні періоди, а її існування обумовлюється як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Вона охоплює кримінальні правопорушення, які з певних причин залишаються невиявленими або непідтвердженими, а отже, не відображаються в офіційній статистиці правоохоронних органів, відповідальних за протидію злочинності.

У кримінологічних дослідженнях існують різні підходи до визначення поняття латентної злочинності. Однак більшість науковців сходяться на думці, що до цієї категорії належать кримінальні правопорушення, які були скоєні, але залишилися невідомими для правоохоронних органів, або ж ті, що стали їм відомі, проте з певних причин не були офіційно зареєстровані[2, с.34].

Система статистичного обліку злочинів є ключовим джерелом кримінологічно значущої інформації. Дані, що містяться в ній, застосовуються як для розробки заходів з протидії злочинності, так і для планування ресурсного забезпечення відповідних правоохоронних структур. Ефективне досягнення завдань кримінологічної науки можливе лише за умов наявності повної та достовірної інформації про рівень і динаміку злочинності, відображеної в офіційній статистичній системі[3, с.200].

Складність у визначенні латентної злочинності зумовлена її багатогранною природою, що охоплює три основні аспекти:

1. Кримінологічний – сукупність кримінальних правопорушень, які залишилися невиявленими та не були включені до офіційної статистики;
2. Криміналістичний – правопорушення, які не були розкриті та встановлені правоохоронними органами;
3. Кримінальний процесуальний – кримінальні правопорушення, що не спричинили юридичних наслідків у вигляді відкриття досудового чи судового кримінального провадження.

До об'єктивних ознак латентної злочинності належать умови та обставини, за яких відбуваються злочини. Зокрема, певні види правопорушень відзначаються підвищеною прихованістю через особливості їхнього вчинення, що ускладнює процес виявлення. Додатковими факторами виступають недоліки у системі звітності та контролю, які створюють перешкоди для викриття злочинів, скоєних посадовими особами; відсутність письмових або матеріальних доказів; а також географічна ізоляваність місця злочину,

наприклад, при вбивствах, зґвалтуваннях чи розбійних нападках у віддалених або малолюдних районах [2, с. 35].

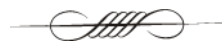
До суб'єктивних ознак латентної злочинності належать: поширеність у суспільстві професійної та особливо організованої злочинності, учасники якої ретельно приховують свою протиправну діяльність, надаючи їй вигляду законної; небажання потерпілих повідомляти про скоєні злочини; недоліки в роботі правоохоронних органів; низький рівень правової свідомості значної частини населення, що зумовлює їхнє ухилення від своєчасного інформування правоохоронців про правопорушення. Додатковими факторами є порушення встановлених процедур ведення статистичного обліку, недостатнє матеріально-технічне забезпечення реєстраційних підрозділів правоохоронної системи, а також недотримання принципів законності в діяльності відповідних органів [3, с.201].

Невчасна реєстрація злочинів тягне за собою серйозні негативні наслідки, зокрема втрату доказів, що ускладнює розслідування, а також створює сприятливі умови для повторного вчинення правопорушень їхніми виконавцями. Крім того, завдана потерпілим шкода залишається без відшкодування [3, с.205]. Латентна злочинність формує у певних соціальних групах відчуття безкарності суспільно небезпечних діянь, що, своєю чергою, спонукає правопорушників до подальшої злочинної діяльності.

Прихована злочинність значно спотворює статистичні показники, що відображають реальний стан криміногенної ситуації, змінює уявлення про рівень, структуру, особливості та динаміку злочинності, а також масштаби завданих збитків. Це знижує точність кримінологічних прогнозів, ускладнює дотримання принципу невідворотності покарання, підриває суспільну довіру до правоохоронних органів та обмежує їхню спроможність ефективно протидіяти зростанню злочинності. Водночас, латентна злочинність послаблює громадянську активність у боротьбі з кримінальними проявами та негативно впливає на економічну стабільність країни.

Список використаних джерел

1. Кримінологія. (Загальна частина): підручник / Кол. авторів:Блага А. Б., Богатирьов І. Г., Давиденко Л. М. та ін.; за заг. ред.О. М. Бандурки. Харків: Вид-во ХНУВС. 2010. 280 с.
2. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження : монографія. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Харків. :Вид. ФОП Віленський Л. М., 2012. 119 с.
3. Сидорчук О. О. Деякі теоретичні й практичні питання аналізу латентної злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 91. С. 198–208. URL: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3249> (дата звернення: 15.04.2025).

Колісник Сергій Володимирович,
*здобувач ступеня доктора філософії відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

СТРУКТУРА БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Одним із важливих якісних показників злочинності та складовим елементом кримінологічної характеристики злочинності є її структура. Як зауважує Ю.А.Турлова, структура злочинності є якісним показником, що розкриває її склад і внутрішню побудову, тобто співвідношення між складовими елементами, що утворюють екологічну злочинність як явище. Якщо кількісні показники характеризуються доволі значною варіативністю, змінами, що залежать від впливу багатьох факторів, зокрема від досконалості системи обліку кримінальних правопорушень, рівня довіри населення до правоохоронних органів, то якісні

ознаки достовірніше відображають характерні властивості та параметри екологічної злочинності [1, с.84-85].

Розглядаючи структуру безгосподарського використання земель *за характером (формами вчинення)*, зауважимо, що найпоширенішими з них є *створення штучних водойм* на землях сільськогосподарського призначення. Здійснюється це без змін цільового призначення та, як правило, шляхом зняття родючого шару ґрунту за допомогою спеціальної техніки з належної (або орендованої) правопорушнику земельної ділянки. При цьому свої мотиви обвинувачені пояснювали по-різному: для подальшого розведення прісноводної риби для власних потреб у штучно створеній водоймі; побудував ставок, маючи намір вирощувати птицю; для того, щоб позбутися надлишку ґрунтових вод та уникнути підтоплення своїх земель; планувалося, що це буде як пожежний ставок; для поливу огородини. Частина обвинувачених свої мотиви відмовились пояснювати (відповідно до ст.63 Конституції України) або ж визначали їх доволі абстрактно – для власних (господарських) потреб; внаслідок важкого матеріального становища в сім'ї.

Значно більшу небезпеку становлять випадки незаконного зняття поверхневого шару земель, яке здійснюється для *подальшого видобування корисних копалин* загальнодержавного значення, а саме піску, супіску (сировина цегельно-черепична), гравію, глини і каоліну (найчастіше — піску), і супроводжується завданням значної шкоди довкіллю та великої матеріальної шкоди. Площа порушених при цьому земель становить, як правило кілька га. Найбільша площа незаконного зняття поверхневого шару земель, яка була нами встановлена при вивченні судової практики, становила 22,5486 га.

Однією з форм вчинення безгосподарського використання земель, що набули поширення протягом останніх років, є здійснення господарської діяльності з *випалювання деревного вугілля*. Наслідками кримінальних практик даної категорії, окрім забруднення атмосферного повітря, є суттєве забруднення земель, які, як правило, відносяться до земель сільськогосподарського призначення та використовуються не за цільовим призначенням, їх псування та порушення структури ґрунту. Кваліфікація таких діянь відбувається як за ч.1 ст.254 КК України, так і за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст.254 та ч.1 ст.239 КК України (інколи також і за ст.241 КК України).

Ареалом поширення кримінальних практик даної категорії є переважно території українського Полісся. Так, за словами в.о. начальника Державної екологічної інспекції у Житомирській області, незаконне випалювання деревного вугілля – одна з найгостріших екологічних проблем Житомирщини. Як також було зазначено на прес-конференції за участю інших посадовців і представників громадської організації «Екологічна варта Житомирщини», «вугілля випалюється на саморобному устаткуванні у так званих бочках, при цьому в повітря потрапляють небезпечні хімічні речовини - оксид натрію, оксид сірки, вуглекислий газ, смоли, а також зростає небезпека виникнення пожеж у лісах поблизу населених пунктів. Випалювання вугілля здійснюється кустарним способом без жодних дозволів і призводить до забруднення атмосферного повітря та знищення лісів в області» [2]. У цьому випадку незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст.246 КК України) є супутнім до безгосподарського використання земель кримінальним правопорушенням. Звертає увагу інформація, що до Державної екологічної інспекції у Житомирській області *постійно* надходять скарги від громадян, про незаконну діяльність щодо випалювання деревного вугілля. Це свідчить про реальні масштаби кримінальних практик даної категорії.

Інші форми вчинення безгосподарського використання земель є менш поширеними. До них варто віднести факти здійснення суцільного заощення земельної ділянки тротуарною плиткою або бетонування.

Одиничними є такі форми кримінальної активності як: облаштування на території земельної ділянки сільськогосподарського призначення гноєсховищ «з метою подальшого зберігання гною, який виходить з ферми» [3]; ухилення спеціально зобов'язаної особи від виконання завдання щодо очищення русла каналів меліоративної мережі осушувальної системи [4]; систематичне видобування кустарним способом нафтопродуктів з підземних вод

шляхом буріння з цією метою численних лунок глибиною близько 5-8 м з виїняттям ґрунту з відповідної глибини на поверхню та подальшим перемішуванням в ході сільськогосподарського обробітку з верхнім орним шаром ґрунту [5]; самовільне будівництво з метою виборозведення гідротехнічних споруд (дамб) [6]; випалювання стерні та іншої сухої дикоростучої рослинності на землях сільськогосподарського призначення [7].

Вивчення та узагальнення матеріалів судової практики дало змогу кількісно оцінити співвідношення форм вчинення безгосподарського використання земель. Структуру досліджуваних кримінальних правопорушень за критерієм характеру вчинених посягань відображає діаграма на рис.1.

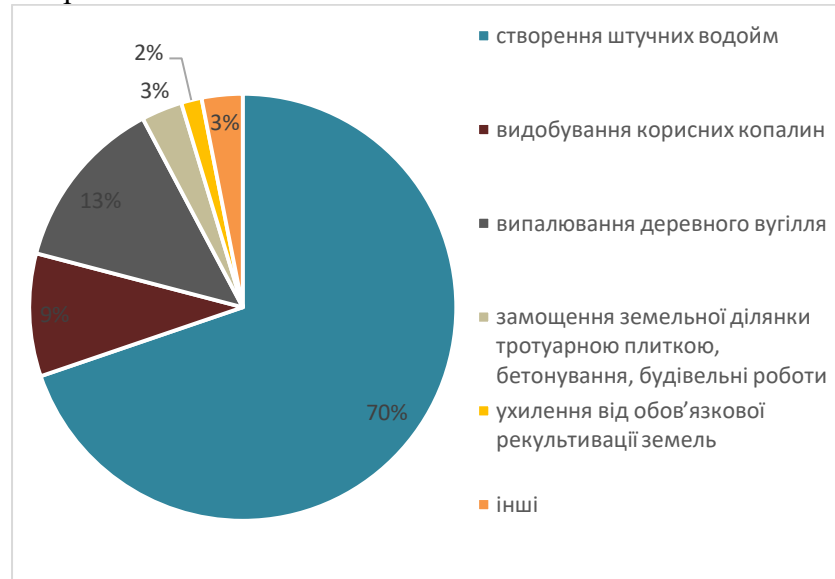

Рис.1. Структура безгосподарського використання земель за характером вчинених посягань

Крім розрахованих середніх значень структури безгосподарського використання земель важливим кримінологічним показником є тенденції змін досліджуваних показників. Однією з них є стрімке збільшення протягом останніх років кримінальних практик, пов'язаних з випалюванням деревного вугілля. Протягом 2002-2024 років середнє значення його питомої ваги становить 13,2%. З огляду на те, що більшу частину досліджуваного періоду (до 2020 року) такі посягання взагалі не виявлялись, частка кримінальних правопорушень, пов'язаних з випалюванням деревного вугілля в загальній структурі безгосподарського використання земель на даний момент є досить значною.

Отже, з'ясування особливостей структурного розподілу безгосподарського використання земель має теоретичне і практичне значення, оскільки сприяє подальшому визначенню детермінаційного комплексу досліджуваних кримінальних практик і розробці відповідної системи кримінально-превентивних специфікованих заходів.

Список використаних джерел:

1. Турлова Ю.А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.
2. Незаконне випалювання деревного вугілля – одна з найгостріших екологічних проблем Житомирщини. URL: <https://dei.zt.ua/novyny/417-nezakonne-vypaliuvannia-derevnoho-vuhillia-odna-z-naihostrishykh-ekolohichnykh-problem-zhytomyrshchyny> (дата звернення: 30.03.2025).
3. Вирок у справі №442/516/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108675066> (дата звернення: 30.03.2025).
4. Вирок у справі №730/768/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76074889> (дата звернення: 30.03.2025).

5. Вироку справі №742/3068/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106577142> (дата звернення: 30.03.2025).

6. Вирок у справі №1-52/2008. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/2574273> (дата звернення: 30.03.2025).

7. Вирок у справі №202/3295/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34080604> (дата звернення: 30.12.2024).

Londkevych Vladyslav Yuriyovich,

*a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law*

PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY: TRENDS, PROBLEMS AND PROSPECTS

Today, the issue of juvenile delinquency is particularly relevant. Despite the fact that today's society is at a new stage of development, dominated by the latest technologies, education, and improved legal norms, juvenile delinquency is still widespread in Ukraine. In general, the level of juvenile delinquency has been declining in recent years: while in 2000, 39,854 criminal offences were committed by minors, in 2021, before the outbreak of full-scale war, only 3,301 offences were committed. However, despite the significant changes, juvenile delinquency is still widespread in the context of the fact that juvenile offences are often latent. In addition, the number of offences committed by persons who have not yet reached the age of criminal responsibility is also increasing, and therefore are not included in the general statistics. In view of this, it is particularly important to apply special approaches to the prevention of juvenile delinquency. However, practice shows that not all of them are effective today. It is therefore important to consider the current state of juvenile delinquency prevention.

Under Ukrainian law, minors are defined as persons aged 14 to 18 years. Under the current legislation, minors can be held criminally liable for committing crimes from the age of 16, but for certain types of crimes, criminal liability can also arise at the age of 14. It is worth noting that under current conditions, the number of criminals with an unhealthy lifestyle is increasing, and the number of offences committed by minors without any particular reason and accompanied by cruelty is growing. In addition, the number of juveniles with mental disabilities is also growing, which also affects the overall crime rate. The influence of the media and the immediate environment is also currently negative, as is the level of legal education of minors and the level of upbringing of the modern young generation. In view of this, minors often commit crimes of various kinds [1].

The peculiarities of crimes committed by minors are of a peculiar nature and are related to various aspects of the development and socialisation of a minor, his or her social environment, position in society, family, upbringing, etc. In addition, it is known that more than half (53%) of professional criminals committed their first crime at the age of 14-16; 39% - at the age of 17-18. This increases the urgency of preventing juvenile delinquency. In addition, the main causes of juvenile delinquency that should be taken into account in the prevention process are [2; 3]:

- lack of sufficient control by parents or guardians;
- low level of financial situation of the family;
- poor organisation of free leisure time for minors;
- lack of employment for socially useful work in free time;
- negative example of older people - parents or 'friends';
- alcohol or drug addiction of parents or other older family members;
- physical or material abuse;
- homelessness of minors;
- cult of cruelty in social media, etc.

A particularly important feature of juvenile crime is its high latency. Very often, juvenile crimes are perceived as childish pranks, so they are not always reported to law enforcement agencies. This complicates the prevention process. In addition, of the criminal offences committed

by minors each year, about 51-69% are grave and especially grave crimes. In view of this, the Concept for the Implementation of State Policy in the Field of Delinquency Prevention has been developed to prevent juvenile delinquency. This envisages overcoming child neglect, improving family functions, and increasing the number of extracurricular clubs and sections in the community, as these problems were among the main reasons for the increase in the number of offences committed by minors. In addition, paragraph 4.8 of Plan 4.8 of the Law of Ukraine 'On the National Programme "National Action Plan for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child" states that the purpose of this programme is to prevent juvenile delinquency [4].

The main types of prevention of juvenile delinquency are [5]:

- Early prevention, which involves the use of persuasive measures, providing assistance to minors who find themselves in difficult life circumstances and have already started committing offences that are not criminal in nature;
- Direct prevention, which involves the use of a set of measures to reduce the possibility of a minor's tendency to engage in antisocial behaviour, which may lead to criminal behaviour;
- Prevention at the stage of criminal behaviour in penitentiary institutions;
- Prevention of recidivism by juveniles who have already been released from serving their sentence.

Early prevention is particularly important, as it provides an opportunity to prevent the commission of criminal offences at an early stage. Such prevention is also important in the context of a full-scale war, when the number of minors in difficult life circumstances has increased. Therefore, it is very important to ensure early prevention in order to improve the prevention of juvenile delinquency. In addition, prevention at the earliest stages is also used - special educational activities are organised in educational institutions aimed at shaping the legal culture of young people. Individual assistance is also provided to minors in difficult life situations. Particular attention is paid to juveniles with antisocial behaviour, for whom public influence measures are applied. They also conduct individual and group conversations, appoint a curator, mentor, etc. [6].

Among the main problems of preventing juvenile delinquency there are the following:

- Latency of offences, which makes timely intervention and correction of behaviour impossible;
- Insufficient communication between institutions, in the context of which there is no effective interaction between the police, schools, children's services, psychologists and social workers. This also hinders effective prevention;
- Lack of funding for prevention programmes, especially in small settlements, as well as a lack of qualified specialists in this area;
- Low level of legal awareness among minors of their rights, responsibilities and understanding of the nature of offences;
- Negative influence of the social environment, which does not promote adequate behaviour, but rather promotes violence;
- Additional risk in the form of war and its consequences.

Given this, the key prospects for preventing juvenile delinquency are as follows:

- Development of a system of early detection of risky behaviour in the form of monitoring programmes in schools, psychodiagnostics of students;
- Expansion of restorative justice programmes to avoid criminalisation of minors;
- Active involvement of schools as a preventive environment, including the introduction of legal education courses;
- Involvement of the public and volunteer organisations to improve the lives of minors, develop various types of social activity and social projects;
- Psychological and social support for families in difficult life circumstances;
- Creation of interactive platforms for legal education, etc.

Thus, today it is very important to ensure effective prevention of juvenile delinquency. Despite a decrease in the number of juvenile delinquencies, the number of latent criminal offences is growing. Existing prevention methods are not always effective. Therefore, it is advisable to improve approaches to crime prevention to help overcome this problem.

References:

1. Bilobzhytska T. Y. The state and trends of juvenile delinquency. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/120.pdf>.
2. Features of criminal liability and punishment of minors. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх>
3. Ilchenko O.V., Hushcha S.O.. Juvenile delinquency: causes and ways of prevention. Legal scientific electronic journal. 2018. №6. С. 358-360
4. Preventive measures against juvenile delinquency. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 2024. №85. Ч. 3. С. 226-230
5. Prevention of juvenile delinquency: criminological aspects of research. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/134.pdf>.
6. Chekmariova I. M. Individual prevention in the system of juvenile delinquency prevention. South Ukrainian Law Journal. 2022. №1-2. С. 182-186

Лучковська Каріна Віталіївна,

*здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність серед неповнолітніх є одним із ключових викликів для правової системи держави, що потребує ефективних механізмів її запобігання. Високий рівень криміналізації молодіжного середовища негативно впливає на соціально-правовий стан суспільства, формування особистості неповнолітнього та рівень загальної безпеки. Детермінація злочинної поведінки неповнолітніх зумовлюється взаємодією соціальних, економічних та правових чинників, що вимагає цілісного підходу до вдосконалення превентивних механізмів, здатних ефективно реагувати на такі багатовимірні загрози. Особливого значення набувають інструменти правового регулювання, спрямовані на усунення криміногенних ризиків, а також реалізацію механізмів державного впливу, включаючи не лише каральні заходи, але й систему ресоціалізації правопорушників.

Кримінологічний аналіз свідчить, що основними факторами злочинності серед неповнолітніх є дисфункція сімейного виховання, низький рівень правової культури, соціально-економічна нестабільність та вплив кримінального середовища. Недостатній контроль з боку батьків, правовий нігілізм та відсутність належних умов для реалізації прав дитини створюють сприятливий ґрунт для девіантної поведінки. Деструктивний вплив на формування антисуспільних установок справляють асоціальні групи, які виступають каталізатором протиправної поведінки молоді [1, с. 279].

Освітнє середовище також є важливим фактором профілактики правопорушень. Відсутність ефективної системи правового виховання, недостатній рівень соціалізації підлітків та булінг у навчальних закладах можуть провокувати девіантні прояви. Водночас практика свідчить, що підвищення правової обізнаності та залучення молоді до соціально схваленої діяльності значно знижує ризики криміналізації.

Законодавством передбачена система попередження злочинності серед неповнолітніх передбачає участь державних і недержавних суб'єктів: служби у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції, зокрема ювенальна поліція, заклади освіти та інші. Ювенальна поліція, як спеціалізований підрозділ Національної поліції України, здійснює індивідуальну профілактику щодо неповнолітніх, схильних до правопорушень. У межах цієї роботи поліцейські заводять обліково-профілактичну справу на дитину та вносять відповідні дані до інформаційної системи МВС. Це дозволяє ефективно координувати профілактичні

заходи та забезпечує моніторинг дітей групи ризику [2]. Сучасна система протидії злочинності ґрунтується на принципах міжвідомчої взаємодії, профілактичній роботі та захисті прав дітей, із врахуванням положень Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Варто зауважити, що важливу роль відіграють громадські організації, що працюють з підлітками у групах ризику, надають психологічну допомогу, сприяють реабілітації молоді, яка вчинила правопорушення [3].

Одним із найважливіших напрямів у боротьбі зі злочинністю загалом та злочинністю неповнолітніх зокрема є профілактична діяльність [4, с.293]. Виокремлюється три рівні профілактики: загальносоціальний, що охоплює соціальні умови виховання; груповий, орієнтований на певні колективи; та індивідуальний, спрямований на конкретних осіб .

Загальносоціальна профілактика включає заходи, що покращують умови виховання неповнолітніх у сім'ї, школі, на робочих місцях, а також організацію їхнього дозвілля. Це створює основу для спеціальної профілактики, зменшуючи криміногенні фактори.

На нашу думку, найважливішим напрямом є індивідуальна профілактика, що передбачає виховний вплив на конкретних осіб з метою формування законослухняної поведінки. Вона поділяється на: ранню профілактику (допомога підліткам у складних умовах), безпосередню профілактику (запобігання розвитку кримінальної поведінки), профілактику на етапі злочинної поведінки, певні виховні впливи в межах виконання кримінального покарання, спрямовані на ресоціалізацію засуджених (пенітенціарні заходи) та запобігання рецидиву серед раніше засуджених (постпенітенціарні заходи).

За словами О.Г. Кальмана, ключовим етапом є саме рання профілактика, адже вона дозволяє мінімізувати вплив несприятливих факторів ще до їхнього негативного прояву. Подальші заходи спрямовані на корекцію поведінки осіб із схильністю до правопорушень, запобігання злочинам та рецидиву [5, с. 216].

Враховуючи криміногенні фактори, які впливають на формування девіантної поведінки неповнолітніх, можна виокремити основні форми та заходи її попередження.

Одним із головних аспектів є покращення сімейного виховання, яке відіграє визначальну роль у формуванні моральних орієнтирів підлітка. Це включає соціальну підтримку неблагополучних сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, а також проведення просвітницької роботи з батьками. Така діяльність спрямована на формування відповідального ставлення дорослих до виховання дітей, що, у свою чергу, знижує ризик виникнення конфліктних ситуацій у родині та запобігає випадкам домашнього насильства. У сім'ї закладаються основи правосвідомості та соціальної поведінки дитини, тому підтримка сприятливого мікроклімату в родинному середовищі є важливим кроком у боротьбі з підлітковою злочинністю.

Не менш важливим напрямом є реформування освітньої системи, що сприяє зменшенню рівня девіантної поведінки серед молоді. Підвищення якості навчального процесу, створення комфортного психологічного клімату в школах, а також впровадження інтерактивних методів правового виховання сприяють формуванню у підлітків відповідальності за свої вчинки. Крім того, важливим елементом є посилення контролю за поведінкою учнів, що дозволяє вчасно виявляти ризиковану поведінку та запобігати її негативним наслідкам. Школа має стати не лише місцем здобуття знань, а й середовищем, яке сприяє гармонійному розвитку особистості, вихованню правової свідомості та відповідальності.

Значну роль у попередженні злочинності серед неповнолітніх відіграє організація їхнього дозвілля та зайнятості. Підлітки, які мають можливість брати участь у спортивних секціях, творчих гуртках чи громадських ініціативах, значно рідше потрапляють у криміногенне середовище. Активна участь у таких заходах сприяє їхній соціальній адаптації, розширює світогляд та допомагає сформувати відповідальне ставлення до власного майбутнього. Крім того, організація змістовного дозвілля дозволяє спрямувати енергію підлітків у конструктивне русло, відволікаючи їх від впливу кримінальних елементів.

Ще одним важливим елементом профілактики є підвищення рівня правової культури серед молоді. Це передбачає реалізацію різноманітних інформаційних кампаній, проведення

семінарів та впровадження освітніх програм, спрямованих на формування правосвідомості. Усвідомлення неповнолітніми своїх прав та обов'язків, а також розуміння наслідків протиправної поведінки значно знижує ризик залучення до злочинної діяльності. Формування правової культури має стати одним із пріоритетних завдань не лише освітніх установ, а й громадських організацій та державних органів.

Останнім, але не менш важливим напрямом профілактики злочинності є раннє виявлення девіантної поведінки серед підлітків. Важливим є ефективна співпраця між освітніми установами, соціальними службами та правоохоронними органами, що дозволяє своєчасно виявляти ризиковані тенденції у поведінці молоді та вживати відповідних заходів для їхньої корекції. Вчасна психологічна допомога, соціальний супровід та індивідуальна робота з підлітками, які проявляють схильність до правопорушень, можуть суттєво знизити рівень злочинності в цій категорії населення.

Таким чином, ефективна профілактика підліткової злочинності повинна базуватися на комплексному підході, що поєднує заходи з покращення сімейного виховання, реформування освітньої системи, організації змістовного дозвілля, підвищення правової культури та раннього виявлення девіантної поведінки. Тільки завдяки спільним зусиллям державних структур, освітніх закладів та громадських організацій можна досягти позитивних результатів у боротьбі з підлітковою злочинністю та створити сприятливі умови для розвитку молодого покоління.

Список використаних джерел:

1. Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. та ін. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К. : Атік. 2011. 720 с
2. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0686-18> (дата звернення 28.03.2025).
3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. №20/95-ВР. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-vr/page2> (дата звернення: 28.03.2025).
4. Британська О. В. Поняття, напрями та заходи запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 215–218. URL: http://lsej.org.ua/5_2020/5_2020.pdf.
5. Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М., Лизогуб Б. В., Мірошніченко С. С. та ін. Проблеми протидії злочинності : підручник / за заг. ред. проф. О. Г. Кальмана. Харків : Новасофт, 2010. 352 с.

Малетова Ольга Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Сумського державного університету

ПРОТИДІЯ ФІНАНСОВИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ З ГУМАНІТАРНОЮ ДОПОМОГОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах війни усталені норми і правила зазнають суттєвих порушень, а дотримання національного та міжнародного права часто ставиться під сумнів. Проте знання цих норм залишається критично важливим, оскільки згодом військові злочини будуть розслідувані, а винні притягнуті до відповідальності. Як показує практика, військове керівництво не завжди здатне забезпечити належні умови проживання населення на територіях з обмеженим контролем, що створює додаткові виклики для гуманітарної діяльності [1].

Головними перешкодами для надання гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів виступають численні фактори безпекового характеру. Передусім це загрози безпеці персоналу, як це спостерігалось в Боснії та Герцеговині, де гуманітарні працівники

часто опинялися під перехресним вогнем ворогуючих сторін. Також суттєво ускладнюють роботу адміністративні блокпости та прямі напади на гуманітарні місії, як це було зафіксовано в Косово. Гуманітарні організації стикаються з бюрократичними бар'єрами через раптові зміни політики та запровадження нових адміністративних заходів, що перешкоджають доступу до вразливих верств населення, як це сталося в М'янмі, де доступ до окремих регіонів був фактично заблокований владою. Крім того, політичні інтереси протиборчих сторін та динаміка конфлікту суттєво ускладнюють проведення гуманітарних операцій, створюючи контексти підвищеного ризику для працівників міжнародних організацій [2].

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року країна зазнала безпрецедентного зростання обсягів гуманітарної допомоги як від міжнародних донорів та організацій, так і від внутрішніх благодійників. В умовах постійних обстрілів з важкого озброєння, авіації та ракетних ударів навіть такі потужні міжнародні організації як Червоний Хрест мали надзвичайно обмежений доступ до окупованих територій, а гарантії безпеки для міжнародного персоналу та волонтерів залишалися вкрай непевними. Ця ситуація об'єктивно зумовила необхідність активного залучення органів місцевого самоврядування, благодійних фондів-посередників та окремих громадян до процесів розподілу гуманітарної допомоги.

В таких умовах майже щодня фіксувалися випадки привласнення та нецільового використання гуманітарної допомоги з метою особистого збагачення, що призводило до недостатнього забезпечення військових та цивільних осіб життєво необхідними ресурсами та предметами першої необхідності. Особливе занепокоєння викликали численні пропозиції у соціальних мережах щодо продажу товарів, отриманих як безкоштовна гуманітарна допомога, які мали розповсюджуватися серед постраждалого населення безоплатно.

У відповідь на ці виклики 24 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги, який набув чинності 3 квітня 2022 року. Цей закон доповнив Кримінальний кодекс новою статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», що стало важливим кроком у боротьбі з такими зловживаннями.

Варто зазначити, що передумови для криміналізації цього діяння існували ще з початку збройного конфлікту на Донбасі у 2014 році, але тоді такі випадки не мали масового характеру і не викликали системної реакції законодавця. Лише після повномасштабного вторгнення, коли ці зловживання набули загрозливих масштабів, було прийнято відповідне законодавче рішення. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора переконливо підтверджують обґрунтованість законодавчих змін: у травні 2022 року було зареєстровано 74 відповідних кримінальних правопорушення, до 22 червня їх кількість стрімко зросла до 247 із 29 особами, яким було повідомлено про підозру, а станом на 31 серпня 2022 року — вже понад 370 кримінальних проваджень з предметом правопорушень вартістю від 500 тисяч до 2 мільйонів гривень [3].

Хоча значне збільшення обсягів гуманітарної допомоги, що надходить в Україну, частково пояснює зростання кількості таких правопорушень, ми переконані, що ефективна протидія зловживанням залежить передусім від двох ключових факторів: забезпечення повної прозорості процесів розподілу допомоги та запровадження ефективного фінансового моніторингу процесів її розподілу та використання. Крім того, увага компетентних органів стала більш концентрованою та оптимізованою відносно забезпечення раціонального та законного використання гуманітарної допомоги.

Не менш важливими у цьому контексті є й превентивні заходи, які органічно доповнюють зусилля з притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у незаконному використанні гуманітарної допомоги. Система таких заходів має включати симбіоз взаємодії державних органів, міжнародних інституцій та громадськості.

Зокрема, уряд може запровадити комплексну систему моніторингу, яка дозволяє відстежувати рух гуманітарної допомоги від моменту її ввезення на територію країни до

кінцевих отримувачів. Це може включати встановлення контрольних точок, системне відстеження супровідної документації та регулярні перевірки використання допомоги на місцях призначення. Державні установи також можуть проводити регулярні аудити та перевірки організацій, що отримують гуманітарну допомогу, для забезпечення відповідності їхніх дій встановленим правилам та цілям. Це може охоплювати перевірку фінансової звітності, оцінку ефективності розподілу допомоги та безпосередні перевірки на місцях її надання.

Надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграє міжнародне співробітництво, в рамках якого державні інституції можуть ефективно взаємодіяти з міжнародними та національними гуманітарними організаціями, що надають допомогу. Таке співробітництво передбачає системний обмін інформацією, спільне планування заходів та координацію дій для забезпечення ефективного та цільового використання гуманітарної допомоги.

Особливе значення має активна громадська участь у контролі за розподілом гуманітарної допомоги. Кожен громадянин повинен використовувати свою свободу слова та право на публічну діяльність для протидії зловживанням у цій сфері. На багатьох українських вебсайтах поширюється детальна інформація про конкретний алгоритм дій для осіб, які стали свідками продажу гуманітарної допомоги в магазинах або на онлайн-платформах. Такий алгоритм включає фіксацію доказів (фотографування або відеозйомка товарів, створення скріншотів онлайн-оголошень), запити до адміністрації магазинів щодо надання підтверджуючих документів та оперативне інформування правоохоронних органів про виявлені порушення з наданням всіх необхідних деталей [4].

Такий комплексний підхід до запобігання та протидії фінансовим зловживанням з гуманітарною допомогою, що поєднує законодавчі, інституційні та громадські механізми, дозволить суттєво підвищити ефективність боротьби з цим видом правопорушень та забезпечити цільове використання допомоги для підтримки тих категорій населення, які найбільше постраждали від війни та потребують невідкладної допомоги в умовах триваючого воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Анісімов А., Володіна І. Класифікація злочинів. Харків : Право, 2016. 356 с.
2. Захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Гуманітарний доступ у збройних конфліктах: основні висновки*: вебсайт. URL: <https://www.genevacall.org/humanitarian-access-in-armed-conflicts-main-takeaways/> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України: вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 10.04.2025).
4. Пінкас Т. Як діяти, якщо у магазині продають гуманітарну допомогу. Роз'яснення чернівецьких юристів. *Соціальні новини*. 15 травня 2022 р. URL: <https://pravo.ua/pravyla-finmonitorynhu-poslableno-na-period-voiennohostanu-poiasniuie-asters/> (дата звернення: 10.04.2025).

Светлічний Ігор Валерійович,
аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>

Шумлянський Станіслав Вікторович,
кандидат політичних наук, Центр досліджень м. Дніпро, Україна,
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-2739-7614>

Ткач Марина Володимирівна,
Центр досліджень м. Дніпро, Україна,
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0001-1478-004X>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Чи є відновне правосуддя інститутом матеріального або процесуального права? Питання дискусійне, оскільки відновне правосуддя (англ. *restorative justice*) в українській правовій системі пов'язане не лише з матеріальним правом, а й із кримінальним процесом, психологією, кримінологією. Розглянемо аргументи на користь обох підходів.

По-перше, як відновне правосуддя пов'язане з матеріальним правом? Матеріальне право – це норми, що регулюють відносини. Обсяг прав потерпілого, а це – право брати участь у процесі, право на відшкодування шкоди, завданої правопорушенням, право бути повідомленим про свої права та обов'язки, навіть право користуватися іншими правами (частина перша статті 56 КПК) – все це безпосередньо пов'язане з відновним правосуддям.

Права правопорушника (підозрюваного) становлять частину нормативного підґрунтя, що регулює сферу відновного правосуддя. Крім того, відновне правосуддя ґрунтується й на основоположних правах людини та правах дитини, які безумовно мають бути враховані в процесі його реалізації [1].

З іншого боку, – чи відновне правосуддя є процесом і регулюється нормами процесуального права? Звісно, відновне правосуддя передбачає власні процедури та методи, зокрема, переговори, медіацію, угоди тощо. Ці процедури спрямовані на примирення, відшкодування шкоди та відновлення стосунків, що передбачає динамічний процес взаємодії, та спілкування. Результати відновного правосуддя, а це укладання угоди, відновлення стосунків – є результатом саме процесу, а не лише результатом прав чи обов'язків учасників.

Медіація та переговори в процесі відновного правосуддя визначають лише форми досягнення консенсусу, зміст угод та домовленостей, не змінюючи склад злочинів чи межі санкції, тому ці інструменти відновлення слід скоріше віднести до інституту процесуального права або сукупності норм, що регулюють діяльність з реалізації норм матеріального права, враховуючи що поняття «відновне правосуддя» – це і форма проведення кримінального процесу в межах дискреційних повноважень, але згідно процесуальних прав та обов'язків сторін – суб'єктів правосуддя. Таким чином, відновне правосуддя має ознаки процесуальної категорії, є новітньою моделлю (формою) кримінального провадження, а не особливим «матеріальним» правом.

В. Сущенко зазначає, що в останні роки «набуває становлення... ще одна форма кримінального процесу – «відновне правосуддя». У цій парадигмі відновне правосуддя розглядають як міжгалузеве, комплексне, що формалізується в межах кримінального судочинства[2].

Н. М. Пархоменко стверджує, що відновне правосуддя має власну сутність і зміст як «правова (не матеріальна!) категорія» та «поступово інституціоналізується у вигляді міжгалузевого інституту права»[3]. Інакше кажучи, відновне правосуддя - окрема правова інституція, що складається із сукупності відповідних механізмів, не «матеріальне право» (не новий злочин чи покарання), а лише сукупність процедурних норм та практик на тлі існуючого кримінального та кримінального процесуального прав. Отже, консистентно,

відновне правосуддя позиціонують як комплементарну (якщо йдеться про доповнення до традиційної моделі), неконвенційну (завдяки відсутності національних стандартів) та трансформативну (фокус на зміні підходу до правосуддя) процесуальну концепцію.

Крім того, до сьогодні, в українському науковому дискурсі були відсутні комплексні наукові дослідження проблеми кримінально-правового значення відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх[2]. Дослідниками уперше запропоновано концепція іманентної властивості неповнолітніх (поняття «молодий вік») із кримінально-правовим значенням цього терміну [3].

Науковий аналіз довгострокових результатів застосування програм відновного правосуддя для неповнолітніх в Україні (понад рік після його застосування) та аналіз економічної ефективності впровадження програм відновного правосуддя в Україні, на теперішній час та у середньостроковій перспективі, в контексті порівняльної статистики рецидиву серед неповнолітніх після проходження відновних програм в Україні (з 2019 по 2024 рік), свідчить про значну ефективність застосування програм відновного правосуддя та зменшення рецидивної злочинності неповнолітніх [4].

Як зазначає В. Бучківська, основним мотивом кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім, може бути як прагнення убезпечення себе, як індивіда (від фізичного насильства) та, як особистість (від знущань та образ), а факультативними мотивами можуть виступати помста, ревності, захист честі та гідності, бажання здобути матеріальні блага, реалізація своїх амбіцій, страх або почуття небезпеки тощо. Кожен з цих мотивів може мати свою вагу та впливати на рішення або дії неповнолітньої людини. Мета правопорушення визначається у внутрішніх орієнтирах особистості та особливостях об'єктивної ситуації що існує на момент вчинення кримінального правопорушення (злочину) [5].

Враховуючи, що лобні долі молодой людини формуються до 25 років їх розвиток відіграє ключову роль у формуванні особистості та поведінки молодой людини. Лобні долі головного мозку відповідають за такі функції, як прийняття рішень, планування, контроль імпульсів, розв'язування проблем та соціальна поведінка молодой людини, молоді люди схильні до ризикованої поведінки, імпульсивних рішень та недостатнього прогнозування наслідків своїх дій принаймні до 25 років.

Згідно висновків досліджень І. Светлічного, А. Ахмаді та інших[6] встановлено, що в законодавство більшості розвинутих країн Європи імплементований значно вищий, ніж в Україні, вік, до якого молода людина має право на особливе піклування та підтримку, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності. О. Костенко зазначає, що поведінка, вчинки та розвиток значною мірою залежать від соціального середовища, вплив сім'ї, школи, друзів та суспільства, соціальні фактори та умови сприятимуть позитивному розвитку та соціалізації неповнолітніх. Медіація передбачена пілотним проєктом «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» від 22.07.2024 № 2176/5/501/176, який успішно реалізується в Україні [5][7].

З погляду теорії ігор Р. Аксельрод довів, що у багаторазово повтореній дилемі в'язня стратегії взаємної співпраці забезпечують вищі шанси на виживання та довгострокову вигоду порівняно з дефективною поведінкою[8]. Групи, що містять альтруїстичних індивідів, мають еволюційну перевагу проти груп, де домінує індивідуалізм, оскільки внутрішня кооперація підвищує шанси групи на виживання більше, ніж конкуренція всередині неї (Wilson & Sober)[10].

Одними з викликів у середньо- та довгостроковій перспективі, як зазначають Светлічний І. В. та інші дослідники [4][5], є розроблення ідеї акцентування на захисті приватного інтересу в кримінальному праві; наукове обґрунтування можливості застосування відновного правосуддя до осіб, які вчинили тяжкі злочини; імплементація до кримінального законодавства поняття «молоді люди»; а також ініціювання питання перегляду вікового цензу, до якого може застосовуватися ювенальне правосуддя. Крім того, правозахисники критично оцінюють практику укладення угод у кримінальних

правопорушеннях, пов'язаних із корупцією, що зумовлює необхідність розробки нових інформаційно-освітніх концепцій.

У 2025 році у межах пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» ювенальними прокурорами Чернівецької окружної прокуратури реалізовано кейс щодо тяжкого злочину (ч. 4 ст. 185 КК України) — крадіжка, вчинена неповнолітнім в умовах воєнного стану.

Виклики і перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні у повоєнний час будуть зумовлені тими факторами, що відновне правосуддя поєднує в собі елементи права та процесу, ґрунтується на правах, але реалізується через процедури, є і правовим, і процесуальним за своєю природою.

Завдяки впливу релокації отримувачів притулку та інтеграції зарубіжної освіти виклики сьогодення включатимуть вирішення питань підготовки фахівців, фінансування, здійснення системних наукових досліджень щодо змін законодавства, підвищення рівня довіри та підтримки з боку суспільства, сталого забезпечення справедливості.

Список використаних джерел:

1. Светлічний І. В., Светлічна Д. І., Светлічна М. І. Угоди та медіація неповнолітніх. *Legal standards for ensuring the reconstruction of post-war ukraine amidst integration into the european union*. 2024. С. 408–431. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-492-4-19>.
2. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням: поняття, зміст, планування та організація : монографія / В. М. Сущенко. – Харків : Право, 2018. 224 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/491/3_Procesualne%20kerivnictvo%20dosudovim_vnutri.pdf
3. Пархоменко Н. М. Відновне правосуддя як юридична категорія і інститут права: концептуальні аспекти сутності та змісту. *Слово Національної школи суддів України*, № 3 (48), 2024, с. 42–51. DOI: 10.37566/2707-6849-2024-3(48)-3 URL: <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-номерiv/2024/3-48-2024/39-3-48-2024-ua/986-vidnovne-pravosuddya-yak-yuridichna-kategoriya-i-institut-prava-kontseptualni-aspekti-sutnosti-ta-zmistu>.
4. Співвідношення угоди про примирення та медіації в кримінальному процесі відновного правосуддя щодо неповнолітніх / І. Светлічний та ін. *Grail of Science*. 2024. № 44. С. 86–95. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.10.2024.010>.
5. Светлічний І., Ахмаді А., Светлічна М. Відновне правосуддя у протидії злочинності в країнах сходу: традиційні цінності та кримінальне право. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–182. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-34>.
6. Хоменко Є. В., Светлічний І. В. Відновне правосуддя у військових та воєнних злочинах: історичні аспекти. *Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини*. 05 грудня 2024. Київ. С. 198–201.
7. Виклики та перспективи розвитку відновного правосуддя у повоєнний час / І. В. Светлічний та ін. *VIII Міжнародний правничий форум Права людини та публічне врядування*. м. Чернівці. 2025. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog>.
8. Светлічна О., Светлічний І. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6>.
9. Шумлянський С. В., Хоменко Є. В., Светлічний І. В. Сталість як засада функціонування військових інституцій (на прикладі Корпусу інженерів Армії США). *Сталий розвиток економіки, підприємств та суспільства*. м. Івано-Франківськ. 2025.
10. Wilson D., Sober E. Reintroducing group selection to the human behavioral sciences. *Cambridge University Press*. 2010. URL: <https://doi.org/10.1017/S0140525X00036104>.

*Барабанова Діана Анатоліївна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ПІДОЗРЮВАНИМ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасних умовах розвитку судово-експертної діяльності використання біологічних зразків відіграє важливу роль у розкритті кримінальних правопорушень та ідентифікації осіб, причетних до їх вчинення. Методи молекулярно-генетичного дослідження, зокрема, ДНК-аналіз, стали невід'ємною складовою формування доказової бази у кримінальному провадженні.

Як роз'яснив Верховний Суд в одній зі своїх постанов, зразки, отримані для експертизи, не є доказами у кримінальній справі, проте несуть в собі інформацію, що має доказове значення. Така інформація стає доступною і може бути застосована в доведенні по кримінальному провадженню лише в результаті проведення експертизи. Саме тому зразки для порівняльного дослідження мають особливий процесуальний статус, являють собою матеріал для отримання нового або перевірки вже наявного доказу. Зразки, отримані для проведення експертизи, самі по собі не встановлюють обставин, що входять до предмета доказування, вони потрібні для порівняльного дослідження під час експертизи[1].

Водночас, процес отримання біологічних зразків від підозрюваних супроводжується низкою етичних та процесуальних проблем, адже породжує питання балансу між необхідністю забезпечення ефективного досудового розслідування та забезпеченням прав і свобод людини. Основні «гострі кути» стосуються добровільності чи примусовості отримання таких зразків, дотримання засади свободи від самовикриття, а також забезпечення належного процесуального порядку дій уповноважених осіб.

Чинний кримінальний процесуальний закон досить лаконічно регламентує порядок відбирання біологічних зразків у особи, передбачаючи у ч. 3 ст. 245 КПК України відсылку нормою правил, передбачених ст. 241 КПК України (тобто до правил проведення освідчення).

Фактично існує два шляхи надання підозрюваним біологічних зразків для експертного дослідження: 1) у добровільному порядку; 2) у примусовому порядку. Якщо перший шлях не викликає якихось труднощів на практиці, адже здійснюється у безконфліктний спосіб, то другий – потенційно може спричинити недопустимість отриманих доказів. Відповідно до ч. 3 ст. 245 КПК України у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово[2].

Ключова проблема у цьому контексті – чи не буде під час примусового відбирання біологічних зразків порушено засаду свободи від самовикриття та право підозрюваного не свідчити проти себе. Для відповіді на це питання потрібно, передусім, звернутися до змісту Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) і практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Одним зі знакових рішень ЄСПЛ у цій площині є рішення у справі «Яллох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany)[3], в якому ЄСПЛ значно більш широко протлумачив право особи не свідчити проти себе, поширивши його не лише на показання особи, а й на отримання матеріальних об'єктів (конкретно у цій справі – пакет із наркотиками, вилучений з тіла підозрюваного за допомогою застосування «блювотного засобу»). Надалі цей доказ був використаний для засудження особи.

Посилаючись на це та деякі інші рішення ЄСПЛ Верховний Суд дійшов до досить сумнівного, як видається, висновку про те, що право не свідчити проти себе передбачає,

зокрема, що у кримінальній справі сторона обвинувачення, намагаючись довести вину обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті всупереч волі обвинуваченого за допомогою методів примусу чи тиску. Відповідно, біологічні зразки у особи можуть бути отримані поза її згодою лише тоді, коли метою відібрання таких зразків не є отримання доказів обвинувачення особи, яка надає такі зразки[4]. Аналогічне формулювання досить часто можна зустріти і в ухвалах слідчих суддів у мотивуванні відмови у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове відібрання біологічних зразків[5; 6; 7].

У зв'язку з цим виникає питання – а для чого ще можуть вилучатись біологічні зразки у підозрюваного, як не для перевірки його причетності до вчинення кримінального правопорушення? Не погоджуючись із таким підходом, вважаю, що застосовані судами висновки ЄСПЛ не означають того, що відібрання біологічних зразків у примусовому порядку завжди суперечить вимогам ЄКПЛ. У кожному конкретному випадку слід перевіряти, наскільки правомірно були отримані відповідні матеріали. Тобто підставою визнання доказів недопустимими має бути не сам факт примусового отримання біологічних зразків і використання їх для доведення винуватості особи, а допущені порушення у ході їх відібрання (до прикладу, як у справі Яллоха, де отримання доказу за допомогою «блювотного засобу» було розцінене як нелюдське поводження таке, що принижує гідність, завдало фізичного болю та психічних страждань[3]).

У цьому контексті заслуговує на увагу інше рішення ЄСПЛ, прийняте у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. the United Kingdom)[8], в якому ЄСПЛ дійшов до висновку, що право не свідчити проти самого себе – це насамперед право обвинувачуваного зберігати мовчання. Як прийнято вважати в правових системах Держав-учасниць Конвенції та в інших країнах, це право не поширюється на використання у кримінальному процесі матеріалів, що можуть бути отримані від підозрюваного примусовим шляхом, але які існують незалежно від його волі, як-от *inter alia*: вилучення документів відповідно до ордеру, одержання зразків дихання, крові, сечі і шкірного покриву для проведення аналізу ДНК.

Тому, на відміну від показань особи, які можуть виникнути виключно за її волевиявленням, біологічні матеріали, що можуть використовуватися як зразки для експертного дослідження, існують незалежно від його волі. Зважаючи на це, їх відібрання у примусовому порядку, як видається, не повинно розглядатись як порушення свободи від самовикриття.

Список використаних джерел

1. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02 лютого 2023 року (справа № 591/2823/19). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108849815>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Case of Jalloh v. Germany, 11 July 2006 (Application № 54810/00). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-76307>.
4. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 лютого 2022 року (справа № 163/2245/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103283297>.
5. Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 09 жовтня 2019 року (справа № 206/5589/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85089699>.
6. Ухвала Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 13 травня 2021 року (справа № 607/7954/21). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96986051>.
7. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 13 лютого 2019 року (справа № 490/1001/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79780129>.
8. Case of Saunders v. The United Kingdom, 17 December 1996 (Application № 19187/91). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009>.

Барган Сергій Сергійович,
доктор філософії з права,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
Авраменко Олександра Олександрівна,
здобувач вищої освіти
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У сучасній теорії та практиці кримінального процесу домінує уявлення про виключну роль слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій як основних інструментів отримання доказів. Проте відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України поряд із вказаними діями передбачена можливість використання й «інших процесуальних дій», що дає підстави для розширеного тлумачення системи засобів збирання доказів.

Особливої уваги заслуговує пізнавальна спрямованість окремих заходів забезпечення кримінального провадження, які традиційно розглядаються крізь призму процесуального примусу, хоча на практиці вони не лише створюють умови для дієвості кримінального провадження, але й забезпечують отримання нових відомостей про обставини вчиненого кримінального правопорушення[1, с.50].

У цьому контексті важливо наголосити на нормативному розмежуванні зазначених заходів із слідчими (розшуковими) діями, а також визначення меж їх допустимого застосування, зокрема, після зупинення досудового розслідування[2, с. 562]. Проблемним залишається і те, що сторона захисту позбавлена процесуальної можливості самостійно проводити слідчі (розшукові) дії, однак для забезпечення рівноваги сторін має право застосовувати окремі альтернативні засоби для формування доказової бази.

Зазначене актуалізує потребу у доктринальному переосмисленні категорії процесуальних засобів збирання доказів та удосконаленні чинного процесуального регулювання задля забезпечення балансу між повноваженнями сторін кримінального провадження та дотриманням основоположних засад, зокрема законності, змагальності, рівності сторін і верховенства права.

Найбільш виразну пізнавальну спрямованість демонструє тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК України), що дозволяє стороні ознайомитися з об'єктами, які потенційно містять інформацію, значущу для з'ясування обставин кримінального правопорушення.

Тимчасове вилучення майна (ст. 167 КПК України), яке зазвичай супроводжує проведення обшуку чи огляду, також має пізнавальну функцію – у процесі вилучення майна відбувається виявлення предметів, які можуть виступати речовими доказами, що вимагає оцінки їх доказового значення.

Арешт майна (ст. 170 КПК України) за своєю правовою природою передбачає наявність підстав вважати, що конкретне майно є доказом, а, отже, прийняття рішення про арешт нерозривно пов'язане з отриманням певних відомостей про речі або документи.

Навіть затримання особи, попри його віднесення до тимчасових запобіжних заходів, має пізнавальне значення, оскільки вимагає попереднього аналізу фактичних обставин, пошуку особи, її огляду, а нерідко й виявлення слідів злочину. Таким чином, перелічені заходи забезпечення виконують серед іншого й пізнавальну функцію, що потребує відповідного відображення в теорії та практиці кримінального процесу.

Водночас вагому роль у встановленні обставин, що підлягають доказуванню, відіграють такі дії як витребування або отримання доказів [3, с. 47]. Ці форми збирання доказів доступні як стороні обвинувачення, так і стороні захисту, й не потребують

додаткового контролю. Їх застосування реалізується шляхом звернення із запитом до фізичних або юридичних осіб про надання конкретної інформації, речей або документів, що мають значення для кримінального провадження. Незважаючи на добровільний характер надання таких доказів, саме процес витребування нерідко вимагає попереднього встановлення обставин, які підтверджують наявність у розпорядника відповідної доказової інформації. Отже, навіть за відсутності примусу, дана форма збирання доказів виконує пізнавальну функцію, оскільки передбачає активну інтелектуальну діяльність щодо виявлення, оцінки та використання отриманих речей і документів.

Такі дії, як витребування й отримання доказів, необхідні й для сторони захисту, яка позбавлена права проводити слідчі (розшукові) дії, але водночас наділена процесуальним правом збирати докази. Таким чином, розглянуті засоби збирання доказів функціонують як ефективний спосіб надходження доказової інформації, яка має доказове значення.

У цьому контексті широке розуміння поняття процесуальних засобів збирання доказів як таких, що охоплюють не лише слідчі (розшукові) дії, але й заходи забезпечення кримінального провадження та інші дії (зокрема витребування й отримання доказів), набуває принципового значення. Це дозволяє забезпечити реальне дотримання засади змагальності, оскільки створює умови для рівності процесуальних можливостей обох сторін. Тільки за умов нормативного та доктринального визнання широкого кола пізнавальних засобів можна досягти балансу між інтересами обвинувачення й захисту, зміцнивши гарантії справедливого судового розгляду.

Отже, процесуальні засоби збирання доказів не обмежуються лише слідчими (розшуковими) та негласними слідчими(розшуковими) діями. Окремі заходи забезпечення, отримання і витребування речей і документів, завдяки своїй пізнавальній природі, мають важливе значення у отриманні відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Вони є частиною системи пізнавальних засобів у кримінальному провадженні. Розширене тлумачення ч. 2 ст. 93 КПК України у цьому аспекті є необхідною умовою для забезпечення ефективності виконання завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.
2. Барган С. С. Проблеми нормативного регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 560-565.
3. Крушеницький А. В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософії в галузі права. Кропивницький: Донецький державний університет внутрішніх справ. 2023. 246 с.

Бережний Сергій Дмитрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ

Відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [1].

Норми Конституції України та кримінального процесуального законодавства України дають підстави для виділення в діяльності судової влади, крім виключної функції правосуддя, ще й контрольної функції у кримінальному процесі. Мова йде про окрему, самостійну функцію суду, а саме функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні яку відповідно до п.18 ч.1 ст.3 КПК України

здійснює слідчий суддя. Специфіка кримінально - процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокурора породжує необхідність здійснення судового контролю за її законністю.

Складний диференційований порядок досудового провадження, який включає низку окремих судово-контрольних проваджень, забезпечує реалізацію під час досудового розслідування положень частини 1 ст. 55 Конституції України, що гарантує судовий захист прав і свобод людини. З огляду на це, від ефективності діяльності слідчого судді безпосередньо залежить рівень правової захищеності учасників кримінального провадження, а також можливість вирішення його завдань.

В юридичній літературі питання проблеми «судового контролю» та «захисту прав людини» досліджувалася багатьма вченими, зокрема: В. Ф. Бойком, Ю. М. Грошевим, Б.Ю. Головком, М. В. Костицьким, М.А. Макаровим, В.Я. Марчаком, М. М. Михеєнком, М. А. Погорецьким, В.М. Попелюшком, М. І. Сірим, О.Г. Яновською та іншими.

У доктрині кримінального процесуального права існує різноманіття наукових поглядів на поняття «судовий контроль», що пов'язано з його багатогранністю та неоднозначністю предмета. Наукові погляди юристів відтворюють основні ознаки судового контролю та характеризують його з одної сторони як напрям діяльності слідчого судді, а з другої функціональної сторони, як забезпечення прав та інтересів учасників кримінального провадження.

На думку М.А.Макарова судовий контроль у кримінальному процесі – це діяльність слідчого судді на стадії досудового розслідування та під час екстрадіційної процедури зі здійснення у порядку, передбаченому КПК, наданих йому повноважень, метою якої є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [2, с. 80].

Науковці О.В. Капліна, М.О. Карпенко, В.І. Маринін визначають судовий контроль як окремий напрям діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень [3, с. 3].

Вище наведені визначення судового контролю, є цілком слушними та відповідають діяльності, повноваженням та функціям судового контролю на стадії досудового розслідування до основних ознак якого слід віднести те що це окремий вид діяльності суду, який реалізується слідчим суддею в межах і у спосіб, передбачених КПК України.

Слідчий суддя вирішує завдання кримінального провадження шляхом реалізації покладеної на нього функції судового контролю на стадії досудового розслідування. При цьому, в силу специфіки юридичної природи судового контролю, завдання кримінального провадження, названі у ст. 2 КПК, мають бути поділені на: (а) ті, досягнення яких безпосередньо забезпечується діяльністю слідчого судді (охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення того, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура є безпосередньою метою діяльності слідчого судді); (б) ті, досягнення яких опосередковано забезпечується діяльністю слідчого судді захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності.

Функція судового контролю включає декілька окремих напрямків, які, виходячи із конкретних завдань, розрізняються за процесуальною формою, суб'єктом складом учасників провадження, засобами доказування, ухвалою слідчого судді (щодо конкретних напрямків судового контролю).

До таких напрямків відносяться розгляд слідчим суддею клопотань:

- 1) про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132 КПК);

- 2) про проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляд та обшук житла чи іншого володіння особи, проведення слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи) та негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246 КПК);
- 3) скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого і прокурора (ст. 303-306 КПК);
- 4) заяв про відводи (ст. 81 КПК);
- 5) про передання чи знищення речових доказів (ч. 7 ст. 100 КПК);
- 6) про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів у разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором (ч. 9 ст. 100 КПК);
- 7) допит слідчим суддею свідка, потерпілого під час досудового розслідування (ст. 225 КПК);
- 8) про встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (ст. 290 КПК);
- 9) про тимчасовий та екстрадиційний арешт при вирішенні питань щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) (глава 44 КПК);
- 10) про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-1 КПК).

Розгляд клопотань слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється слідчим суддею Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя (ст. 247 КПК). Розгляд всіх інших питань, віднесених до компетенції слідчого судді судів першої інстанції.

При цьому слід зазначити, що висновки слідчих суддів не носять преюдиціального характеру для суду, який розглядає кримінальне провадження по суті. Однак наявність ухвали слідчого судді, яким надано дозвіл на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (при дотриманні вимог КПК України) є підставою для визнання судом отриманих доказів допустимими. Ще однією особливістю судового контролю є скороченні строки розгляду клопотань слідчого та прокурора та порядок постановлення процесуального рішення. Крім того не всі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора можуть бути оскаржені під час досудового розслідування відповідно до положень статті 303 КПК України. Не всі ухвали слідчих суддів згідно з приписами статті 309 КПК України можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. В касаційному порядку, відповідно до положень частини 4 статті 424 КПК України ухвали слідчих суддів оскарженню не підлягають.

Як свідчить практика судового контролю під час досудового розслідування у кримінальному провадженні існують певні виклики та проблеми, що потребують нормативного, доктринального вирішення та надання рекомендацій прикладного характеру, спрямованих на формування єдиної практики, що відповідає європейським стандартам у галузі прав і свобод людини та здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.
3. Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні навч. посіб. для підготовки до заліку / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Харків : Право, 2016. 96 с.

Бобечко Назар Ростиславович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

НОРМАТИВНІ МОДЕЛІ ДОКАЗУВАННЯ У СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Незважаючи на приналежність до відповідної історичної моделі кримінального процесу, кримінальному процесуальному праву кожної держави притаманні певні особливості, що формують окрему нормативну модель її кримінального судочинства. У межах цієї моделі, як окремої системи, функціонують підсистеми, серед яких становить інтерес правове регулювання доказування у центральній стадії кримінального провадження – судового розгляду.

Відомо, що судовий розгляд кримінального провадження відбувається в особливих умовах, одними з яких є змагальність та диспозитивність. Залежно від ступеня виразу цих засад можна виокремити три нормативні моделі, які впливають на кількість та ефективність засобів доказування, наявних у розпорядженні сторін і суду, – дуальна, унітарна та мішана.

2. Найбільший інструментарій сторонам пропонує дуальна модель судового розгляду кримінального провадження, врегульована у державах англо-американської системи права. Перед початком дослідження доказів обом сторонам надається можливість дізнатися про потенційні докази процесуального опонента (*the opening statements*). Презюмується, що вони представлятимуть докази, корисні для себе.

За цієї моделі сторони презентують свої «справи» – спершу це здійснює сторона обвинувачення, а після неї – сторона захисту. Судове провадження набуває дуального характеру (*two cases approach*). Насамперед, прокурор викликає свідків та допитує їх. Після перехресного допиту цих свідків стороною захисту, прокурор закриває свою справу, оголошуючи відповідну заяву. У такий же спосіб діє і сторона захисту.

Подання сторонами нових доказів допускається як виняток та лише за згодою суду. Тож саме на сторони покладається обов'язок пізнання елементів предмету доказування з метою доведення своєї правової позиції. За цієї моделі немає місця пасивності сторін, адже вони несуть тягар ведення спору та відповідальність за невдачі у доведенні висунутих ними тез.

Водночас у цій моделі зберігається баланс між потребою в ретельному дослідженні доказів та необхідністю проводити судові процеси у спосіб, зрозумілий для присяжних. Тож певна активність суду не заперечується.

Вищенаведене підтверджується такими нормативними положеннями.

Згідно з правилом № 611 Federal Rules of Evidence 2024 суд повинен здійснювати розумний контроль за способом і порядком допиту свідків і поданням доказів[1].

Відповідно до art.26 Evidence Act 1995 суд може виносити накази, які вважає справедливими стосовно способу допиту свідків і використання документів та речей у зв'язку з допитом свідків [2].

У ч. 1 art. 85 Evidence Act 2006 зазначено, що під час будь-якого провадження, якщо суддя вважає, що питання або спосіб, у який воно поставлене, є неналежним, несправедливим, таким, що вводить в оману, повторюється без потреби, або висловлено мовою, яка є надто складною для розуміння свідком, суддя повинен відхилити запитання, або вказати, що свідок не зобов'язаний відповідати на нього[3].

За змістом art. 93 Evidence Act 2006 якщо сторона в будь-якому провадженні проводить перехресний допит свідка, який має такий самий інтерес у провадженні, як і сторона, яка проводить перехресний допит, суддя може, в інтересах справедливості, обмежити обсяг навідних запитань, які можуть ставитися під час перехресного допиту[3].

У відповідності до правила № 614 Federal Rules of Evidence 2024 суд може викликати свідка самостійно або за клопотанням сторони. Суд може допитати свідка незалежно від того, хто його викликав [1].

Під час будь-якого процесу суддя може викликати свідка, який давав свідчення, якщо суддя вважає, що це відповідає інтересам правосуддя. Під час провадження суддя може поставити свідку будь-які запитання, які, на його думку, вимагає правосуддя (ч. 1 art. 99, ч. 1 art. 100 Evidence Act 2006) [3].

Насамкінець, згідно з правилом № 706 Federal Rules of Evidence 2024 суд може призначити будь-якого експерта за згодою сторін та на власний вибір [1].

3. У моделі судового розгляду кримінального провадження держав романо-германської правової сім'ї також беруть участь сторони з протилежними інтересами. Однак ця модель судового розгляду встановлює єдиного суб'єкта ведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості. Ним є суд.

Зокрема, згідно з ч. 1 § 238 КПК ФРН головуючий проводить слухання, допитує підсудного та досліджує докази). Так само, допит свідків, які не досягли 18 років, проводиться одноособово головуючим (ч. 1 § 241a КПК ФРН) [4].

Своєю чергою, у § 232 КПК Республіки Австрія вказано, що слухання веде головуючий. Він зобов'язаний сприяти встановленню істини та повинен забезпечити уникнення дискусій, які можуть затягнути основне слухання без користі для з'ясування справи. Він допитує підсудного та свідків і визначає порядок виступу тих, хто вимагає слова [5].

Організаційно та структурно судове провадження має унітарний характер, в якому усі відомості про факти, після їх дослідження та перевірки набувають статусу «судових» доказів. Тут немає й мови ні про «справу обвинувачення», ні про «справу захисту». Це зумовлене кількома чинниками.

Перший. Хоча прокурор має обов'язок підтримувати публічне обвинувачення, водночас, він є представником публічних інтересів, що вимагає від нього бути об'єктивним і неупередженим.

Для прикладу відповідно до art. 4 КПК Республіки Польща органи, що здійснюють кримінальне провадження, зобов'язані дослідити та врахувати обставини, що свідчать як на користь, так і проти обвинуваченого [6].

Другий. Чисту рівновагу сторін кримінального провадження нівелює активна роль суду, що покликаний дослідити, а за необхідності й зібрати з власної ініціативи як обвинувальні, так і виправдувальні докази.

Так, згідно з ч. 1 art. 456 КПК Французької Республіки суд за власною ініціативою або за клопотанням державного обвинувача, цивільного позивача чи обвинуваченого може розпорядитися про всі необхідні процесуальні дії з метою встановлення істини [7].

Головуючий керує судовим розглядом і забезпечує його належне проведення, дбаючи про з'ясування всіх істотних обставин справи (§ 1 art. 366 КПК Республіки Польща) [6].

§ 254 КПК Республіки Австрія надає головуючому право без клопотання осіб, які беруть участь у провадженні, викликати свідків і експертів, від яких передбачається з'ясувати обставини, що мають значення під час провадження у справі, а в разі потреби їх допитувати. Головуючий також може призначити нових експертів або постановити вилучення інших доказів, зокрема провести огляд у присутності осіб, які беруть участь у справі [5].

Своєю чергою, § 343 КПК Швейцарської Конфедерації надає можливість суду збирати нові докази та доповнювати вже отримані докази, які є неповними. Суд збирає докази, якщо вони не були зібрані належним чином під час досудового провадження. Суд повинен повторно зібрати докази, які були одержані належним чином під час досудового провадження, якщо безпосереднє знання доказів видається необхідним для ухвалення рішення [8].

У відповідності до § 3 art. 370, § 1a art. 385 КПК Республіки Польща, якщо особа викликана на допит з ініціативи суду, то її першим допитує склад цього суду. Якщо обвинувач не присутній на слуханні, головуючий робить стислий виклад звинувачень[6].

Третій. Суд контролює ще й напрям і ефективність пізнавальної діяльності, маючи власне бачення щодо обсягу доказів, які підлягають дослідженню, і порядку їх дослідження.

Зокрема, за змістом ч. 1 art. 328 КПК Французької Республіки після роз'яснення обвинуваченому про його права під час слухання робити заяви, відповідати на запитання або зберігати мовчання, головуючий допитує обвинуваченого [7].

Так само, відповідно до ч. 1 § 245 КПК Республіки Австрія головуючий допитує підсудного про зміст обвинувачення. А згідно з ч. 1 § 246 цього КПК після допиту обвинуваченого докази повинні бути представлені в порядку, визначеному головуючим, і, як правило, першими мають бути досліджені докази, надані прокурором [5].

Четвертий. Суд уповноважений проводити судовий розгляд доти, поки не дійде переконання, що його позиція відповідає істині. Тож на суд покладається відповідальність за збирання доказів та їх дослідження.

Для прикладу, згідно з ч. 2 § 239 КПК ФРН після перехресного допиту головуючий зобов'язаний поставити свідкам і експертам такі запитання, які вважає необхідними для подальшого з'ясування справи[4].

Насамкінець, за такої моделі сторона обвинувачення презентує свої докази лише після допиту обвинуваченого, який проводить суд. Хоча показання обвинуваченого мають однакову юридичну силу з показаннями свідків, однак до цього засобу доказування вдаються в іншій фазі доказування, на противагу решті доказів. До того ж, обвинувачений змушений викласти свою позицію з приводу інкримінованого йому кримінального правопорушення ще до того, як сторона обвинувачення представить докази не на його користь. Це ставить його у не вигідне становище.

Зокрема ч. 1 § 244 КПК ФРН містить припис, згідно з яким після допиту обвинуваченого проводиться дослідження доказів.

4. Мішана модель характеризується збільшеною змагальністю сторін за рахунок обмеження активності суду в процесі доказування.

Порядок дослідження доказів визначають сторони кримінального провадження.

Наприклад, у ч. 1 art. 493 КПК Італійської Республіки визначено, що після відкриття головуючим слухання прокурор, захисник зазначають факти, які вони мають намір довести. Слухання розпочинається з дослідження доказів, які подає прокурор, і продовжується дослідженням доказів, які подає інша сторона, а свідки допитуються один за одним у порядку, визначеному сторонами (ч. 1 art. 496, ч. 1 art. 497 КПК Італійської Республіки) [9].

Допит свідків здійснюють сторони, а суд може ставити їм питання лише після того, як їх допит завершили сторони.

Так, за змістом ч. 1 art. 498 КПК Італійської Республіки питання ставить безпосередньо прокурор або захисник, які клопотали про допит свідка. Натомість відповідно до ч. 2 art. 506 цього КПК головуючий може ставити запитання свідкам, експертам, які вже були допитані, тільки після закінчення їх прямого чи перехресного допиту [9].

Суд може витребувати докази лише за клопотанням сторін і тільки за необхідності.

У ч. 1 art. 506 та ч. 1 art. 507 КПК Італійської Республіки зазначено, що головуючий на підставі доказів, досліджених під час слухання, за ініціативою сторін може вказати їм на нові докази, корисні для повноти судового розгляду. Після завершення дослідження доказів суддя, якщо це абсолютно необхідно, може також *ex officio* видати розпорядження про збір нових доказів[9].

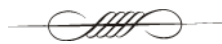
За цієї моделі сторони не обмежені у праві збирати і подавати суду докази.

Зокрема, ч. 2 art. 493 КПК Італійської Республіки встановлено, що виклик осіб, не включених до перелікутих, які підлягають виклику в судові засідання, допускається, якщо сторона, яка їх подає, доведе, що вона не змогла вказати їх раніше.

Тож має місце розширення диспозитивності сторін у порівнянні з унітарною моделлю. З іншого боку, організаційно і структурно судовий розгляд не зазнав змін і не трансформувався з унітарної моделі в дуальну.

Список використаних джерел

1. Federal Rules of Evidence 2024. URL : <https://www.rulesofevidence.org/>
2. Evidence Act 1995 № 25. URL : <https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/current/act-1995-025#dict>
3. Evidence Act 2006 № 69. URL : <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2006/0069/latest/DLM393463.html>
4. Strafprozeßordnung. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>
5. Strafprozeßordnung 1975. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002326>
6. Kodeks postępowania karnego. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>
7. Code de procédure pénale. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154
8. Swiss Criminal Procedure Code. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/en>
9. Codice di procedura penale. URL: <https://www.brocardi.it/codice-di-procedura-penale/>

Бондар Володимир Сергійович,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
навчально-гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1552-4555>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ МАТЕРІАЛІВ, ЗДОБУТИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

У випадку вирішення питання про використання матеріалів, здобутих у результаті проведення обшуку житла або іншого володіння, а також особистого обшуку особи, визначальним мають бути положення, згідно яких недопустимий доказ не може використовуватися при прийнятті процесуальних рішень та на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення (ч. 2 ст. 86 КПК України). Зазначене положення є похідним від наступних конституційних вимог:

- ч. 3 ст. 62 Конституції України, згідно якої обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, котрі одержані незаконним шляхом;
- ч. 1 ст. 64 Конституції України – конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені інакше, окрім як у випадках, передбачених Конституцією України;
- п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України стосовно того, що однією із основних засад судочинства визнано законність.

У разі вилучення під час обшуку предметів та документів слід враховувати процесуальний порядок, який застосовувався, зокрема положення ст. 167, п. 6 ч. 2 ст. 235 та ст. 236 КПК України. Ухвала слідчого судді щодо дозволу на проведення обшуку житла або іншого володіння особи повинна містити відомості щодо речей, документів або осіб, для виявлення яких проводиться обшук. Обшук на підставі ухвали слідчого судді має проводитися в обсязі, необхідному для досягнення його мети.

При проведенні обшуку можуть бути виявлені різні об'єкти, у тому числі:

- слідоутворюючі: зброя, боєприпаси, інструменти, вибухові, отруйні, спеціальні хімічні та інші речовини, які використовувались у процесі підготовки та скоєння кримінального правопорушення;

– слідосприймаючі: об'єкти кримінально-протиправних дій зі слідами суб'єкта кримінального правопорушення на них (контактні поверхні одягу, взуття, грошових коштів, зброї, гільз, запалів гранат, електронні докази тощо).

Виявлені у особи, яка підозрюється у вчиненні злочину чи підозрюваного під час обшуку різні групи слідів можна представити як взаємопов'язану систему – комплекс слідів, котрі складаються з декількох компонентів та відрізняються за походженням, динаміці утворення та відкладення й можуть бути використані для перевірки версій про причетність певних осіб до вчиненого кримінального правопорушення, про особу запідозреного, його співучасників та ін. Вони також можуть сприяти висуненню нових версій, перевірці та уточненні показань, проведенні слідчого експерименту тощо.

Крім того, предмети та документи, вилучені під час проведення обшуку стають безпосередніми об'єктами відповідного комплексу судових експертиз, котрі доцільно призначати з метою:

ідентифікації та встановленні групової належності за слідами, вилученими в процесі обшуку (букальний епітелій, мікрооб'єкти, продукти пострілу/вибуху та ін.);

діагностичного дослідження певних матеріалів. Зокрема, під час досудового розслідування діянь, передбачених ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 258-2, ст. 436, ч. 1 ст. 436-1, ч. 1 ст. 436-2, ч. 1 ст. 442 КК України, об'єктами *експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів* є мобільні телефони, планшети, комп'ютерна техніка з використанням якої особа, вірогідно, розміщував у мережі Інтернет кримінально-протиправний контент [5].

У подібних ситуаціях, на дослідження, зазвичай, направляються мобільні телефони, планшети, роутери, інша особиста та службова комп'ютерна техніка, що, вірогідно, використовувалися колаборантами на тимчасово окупованих територіях [6, с. 281].

Відомості, отримані під обшуку у кримінальних провадженнях за фактами фінансування тероризму чи іншої кримінально-протиправної поведінки з використанням віртуальних активів можуть бути підтверджені в результаті дослідження комп'ютерної інформації, котра міститься на вилучених технічних пристроях. Притаманним для мережі Біткоїн є наявність на інформаційному носії файлу wallet.dat. Операції з таким файлом можуть сприяти отриманню інформації щодо балансу гаманця з використанням іншого пристрою. З огляду застосування програмою гаманця алгоритмів та підтвердження транзакцій користувача таємним ключем його наявність також є невід'ємним. Як зазначалося, криптографічний ключ може знаходитись в зашифрованому контейнері, на апаратному гаманця або надрукований на паперовому носії. Крім того, за допомогою експертизи можуть бути виявлені додаткові дані, а також сформульовані висновки, що підтверджують операції з криптовалютою.

За результатами проведених заходів у тактичному комплексі слідчих (розшукових) дій – **обшук – судова експертиза** має бути чітко зафіксований зв'язок відомостей, які підтверджують кримінально-протиправний характер операцій з криптовалютою.

Безумовно, особи, які мають на меті забезпечення анонімності транзакцій з криптовалютою використовують біткоїн-міксер – сайт, котрий приймає біткойни багатьох осіб, який використовує алгоритми для їх змішування за надсилання за різними гаманцями. Завданням у такому випадку є виявлення особи, її ідентифікація в інформаційному середовищі мережі Інтернет (інтернет-біржі, форуми, веб-сайти та ін.). Семантико-текстуальний аналіз (судова експертиза) дозволить встановити автора тексту, розміщеного в інформаційному середовищі.

У кримінальних провадженнях за фактом державної зради, подібні об'єкти, вилучені під час обшуку можуть бути направлені на *експертизу телекомунікаційних систем і засобів* з метою встановлення кожного із фактів, часу, місця зв'язку державного зрадника, шпигуна з представниками іноземної розвідки, кураторами завдань, військовими формуваннями противника та ін. [4, с. 264].

Як слушно зазначає І.В. Гора, «у кримінальних провадженнях про шпигунство, державну зраду, злочини на об'єктах критичної інфраструктури судова комп'ютерно-технічна експертиза призначається здебільшого з метою пошуку й дослідження на

комп'ютерних об'єктах інформації користувачів з метою вирішення питань про: виконання запитів щодо виходу пристрою в Інтернет чи роботу в мережі, з'ясування питання щодо визначення сайтів, на які здійснювався вихід з пристрою» [2, с. 443].

У разі виявлення на контактних поверхнях комп'ютерної техніки під час обшуку за фактом, наприклад, шпигунства слідів рук, слідів біологічного походження, в подальшому вони досліджуються в процесуальній формі відповідної експертизи чи комплексу експертиз: трасологічних, дактилоскопічних, молекулярно-генетичних або ДНК-аналізу.

У кримінальних провадженнях про шпигунство, об'єкти (фотозображення), які містяться на певних носіях інформації, вилучені під час проведення обшуку, можуть бути направлені на фототехнічну експертизу, з метою вирішення питання щодо належності даних репродукцій сторінкам матеріальних носіїв таємної інформації. Крім того, за допомогою комп'ютерно-технічної експертизи можна дослідити вилучену під час обшуку комп'ютерну техніку, накопичувачі інформації на наявність у пам'яті фотознімків сторінок, які містять відомості, що складають державну таємницю. Встановлення належності інформації, що містилася на носіях інформації, вилучених під час обшуку до відомостей, що становили на момент його проведення державну таємницю проводиться за допомогою висновку експерта з державної таємниці [1, с. 156-162];

ідентифікація осіб за їх фото-, відео зображеннями, за допомогою судової фотопортретної експертизи, яка може бути призначена в кримінальних провадженнях за фактами діянь, передбачених ч.ч. 2, 3, 4, 5, 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 438 КК України;

ідентифікація виконавця (автора) тексту за почерком, підписом або ознакам мовлення, а також розв'язання діагностичних завдань. Так, за інформаційними матеріалами, можна провести в подальшому судові семантико-текстуальні експертизи, котрі можуть бути визнані такими, що з лінгвістичної точки зору містять прямі публічні заклики до насильницької зміни й повалення конституційного ладу та захоплення державної влади, а також ознаками авторизованого доступу до інтернет-сторінок соціальних мереж («В-Контакте», «Однокласники», «Facebook» та ін.) з метою реалізації умислу, котрі встановлюються в подальшому за допомогою експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів [6, с. 281];

ідентифікація або встановлення групової належності знарядь кримінального правопорушення за слідами їх застосування, наприклад:

- встановлення факту проведення пострілу з даної зброї після чергового чищення;
- виявлення на руках та одязі того, хто стріляв продуктів пострілу;
- встановлення виду вогнепальної зброї за топографією відкладення слідів продуктів пострілу на руках того, хто стріляв;
- встановлення факту проведення пострілу конкретною людиною⁴;
- ідентифікація або встановлення джерела походження речей та інших об'єктів, виявлених під час обшуку: боєприпасів, вибухових речовин, продуктів пострілу, частин вогнепальної зброї, предметів-носіїв зі слідами-нашаруваннями спеціальних хімічних речовин (грошових купюр, змивах з рук чи одягу, документах, конвертах) тощо за допомогою, відповідно, державної експертизи з питань таємниці, судової експертизи зброї, судово-вибухотехнічної експертизи, експертизи спеціальних хімічних речовин тощо.

Список використаних джерел:

1. Головкин М.Б. До питання експертизи державних таємниць у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. № 1. Частина 2. 2020. С. 156-162.

⁴ Можливості вирішення зазначених завдань під час судово-експертного дослідження слідів пострілу базується на особливостях: використовуваних боєприпасів (виду та кількості порохового заряду, матеріалу кулі та гільзи); самої зброї (утворення та прориву через нещільності між частинами та механізмами зброї газоподібних й дрібнодисперсних продуктів пострілу, особливостей розповсюдження продуктів пострілу під час стрільби та при перезаряджанні зброї, пов'язаних із кінематичними схемами); а також поведінки зі зброєю (особливостей утримання, навичками тощо). При цьому для вирішення діагностичних та ситуаційних задач експертизи зброї з числа ознак, які характеризують продукти пострілу, метали є найбільш стійкими та об'єктивними.

2. Злочини проти інформаційної безпеки держави: поняття, виявлення, досудове розслідування: монографія / І.В. Гора, В.А. Колесник, В.В. Малюк, В.О. Ходанович, А.М. Черняк, Л.І. Щербіна; за заг. ред. В.А. Колесника. Київ: 7 БЦ, 2023. С. 443.

3. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. poradnik z kримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ: Алерта, 2023. С. 73.

4. Кваліфікація та розслідування окремих видів злочинів проти основ національної безпеки та воєнних злочинів: навч. посіб. / за заг. ред. В.А. Колесника. Київ: 7БЦ, 2022. С. 264.

5. Красій, М. О. (2022). Державна правова політика щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (ч.1 та 2 ст. 111-1 КК України). *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, (4). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-4-01-01>.

6. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є.О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Івано-Франківськ : ФОП Голіней О. В., 2023. С. 281.

Боровик Артем Вікторович,

здобувач вищої освіти на магістерському рівні

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Сучасні цифрові технології здійснюють вплив на усі аспекти кримінального процесу, включаючи доказування, судовий розгляд та прийняття окремих процесуальних рішень. Сучасні технології сприяють підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів і судів, але водночас створюють виклики, пов'язані з правовим регулюванням, етикою використання та захистом персональних даних.

Штучний інтелект (далі – ШІ) дозволяє аналізувати великі обсяги інформації, прогнозувати ризики та допомагати правоохоронцям у прийнятті рішень. Його застосування сприяє автоматизації аналізу доказів, виявленню зав'язків між подіями, особами та об'єктами, а також створенню прогнозних моделей злочинної поведінки [1].

Так, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) запровадило систему eCase MS, що інтегрована з Єдиним реєстром досудових розслідувань та судовими системами. Вона дозволяє детективам швидше та якісніше проводити розслідування, а також забезпечує прозорість та контроль над кримінальними провадженнями [2].

Система eCase MS є електронною системою управління кримінальними провадженнями, яка автоматизує процеси документування, обробки доказів та обміну інформацією між правоохоронними органами. Вона допомагає детективам зменшити часові витрати на адміністративні завдання, забезпечує доступ до актуальних даних у реальному часі та підвищує ефективність досудового розслідування.

На думку В.М. Белової та Д.М. Белова, подібні технологічні рішення значно сприяють спрощенню процедур кримінального судочинства, особливо на етапі досудового розслідування, де важлива оперативність та ефективність збору доказів [3, с. 450].

У своїй праці О.Г. Предместніков зазначає, що впровадження інноваційних технологій у кримінально-процесуальне право дозволяє створити більш ефективну систему доказування, спрощує процедури розгляду справ та підвищує рівень правової визначеності. Проте для цього необхідне чітке правове регулювання та відповідна правова доктрина, що враховує міжнародний досвід [4, с. 121].

Алгоритми ШІ активно використовуються в судових системах США, Великої Британії, Бразилії та Індії для аналізу справ і прогнозування рішень суддів. Наприклад, британська система HART (HarmAssessmentRiskTool) допомагає визначати ризики рецидиву злочинців [5, с. 240-241].

Також ІІІ може суттєво вплинути на точність ухвалення судових рішень, але його використання має ґрунтуватися на чітких правових стандартах, щоб уникнути зловживань та дискримінаційного аналізу [3, с. 451]. Дослідження Т. В. Лотиша вказує на те, що використання ІІІ для мотивування судових рішень може підвищити їхню обґрунтованість і знизити рівень суддівського суб'єктивізму, але для цього необхідне правове регулювання процесу його використання [6, с. 54-55].

Завдяки алгоритмам ІІІ правоохоронні органи можуть аналізувати відеозаписи з камер спостереження, виявляти потенційні зони злочинної активності та прогнозувати можливі правопорушення. У Великій Британії та США такі системи вже використовуються для профілювання підозрюваних та виявлення закономірностей у поведінці злочинців [7, с. 5].

Попри переваги ІІІ у кримінальному провадженні, його використання має недоліки. Основні ризики – технічні помилки алгоритмів, що можуть спричинити помилкове профілювання підозрюваних або некоректний аналіз доказів. Також виникають питання щодо якості даних, які можуть містити певні упередження. Особливо це важливо при аналізі цифрових доказів без людського контролю. Крім того, необхідно враховувати інформаційну безпеку та захист персональних даних від потенційних кібератак.

Основним викликом застосування ІІІ у кримінальному процесі є потенційна упередженість алгоритмів. Європейська етична хартія визначає принципи прозорості та контролю над ІІІ, а міжнародні стандарти кібербезпеки регламентують захист даних. Різні країни впроваджують ініціативи для боротьби з кіберзлочинністю, проте в Україні існують перешкоди через нестачу кадрів і фінансування. Водночас цифрова трансформація сприятиме модернізації кримінальної юстиції, мінімізуючи суб'єктивність та підвищуючи ефективність правоохоронних органів [4, с. 119-121].

О.В. Ковальова наголошує на необхідності нагляду за алгоритмічними рішеннями та механізмів оскарження автоматизованих висновків для запобігання судовим помилкам і порушенням прав людини. Дослідниця підкреслює важливість критичного підходу до автоматизованих систем та ролі спеціальних знань у досудовому розслідуванні, що допомагають підтвердити або доповнити доказову базу [8, с.217].

А.П. Ліхтанська та В.О. Михайлов зазначають, що ефективне використання ІІІ у кримінальному провадженні потребує детального регулювання та чіткого розмежування ролі ІІІ та людського фактору [9, с. 124-125].

ЄС ухвалив законопроект «Про штучний інтелект» (EU Artificial Intelligence Act), який встановлює правила використання ІІІ за ризико-орієнтованим підходом [10]. В Україні наразі немає окремого закону щодо регулювання ІІІ у кримінальному процесі. Концепція розвитку штучного інтелекту (схвалена КМУ у 2020 році) містить рекомендації щодо впровадження ІІІ у правосуддя, проте не передбачає обов'язкових правових механізмів [11].

Використання сучасних технологій у кримінальному процесі відкриває широкі можливості для автоматизації розслідувань, підвищення ефективності доказування та прискорення судових процесів. Однак впровадження таких технологій має супроводжуватися чітким законодавчим регулюванням, дотриманням етичних стандартів та забезпеченням прозорості алгоритмічних рішень. Україна має всі передумови для впровадження передових цифрових технологій у сферу кримінального судочинства, що дозволить ефективніше розкривати злочини та підвищувати рівень правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Brennan-Marquez K., Henderson S. E. Artificial Intelligence and Role-Reversible Judgment. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2019. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jclc109&div=10&id=&page=> (дата звернення: 10.03.2025)
2. Впровадження eCase MS допоможе детективам скоротити тривалість досудового розслідування. Національне антикорупційне бюро України. URL:

<https://nabu.gov.ua/news/novyny-vprovadzhennya-ecase-ms-dopomozhe-detektyvam-skorotytryalist-dosudovogo-rozsliduvannya/> (дата звернення: 10.03.2025)

3. Белова М. В, Белов Д. М. Імплементція штучного інтелекта в досудове розслідування кримінальних справ: міжнародний досвід. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №2. С.448-453. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/64166> (дата звернення: 12.03.2025)

4. Предместніков О. Г.Бехтер А. Р. Використання інноваційних технологій у кримінально-процесуальному праві: виклики та можливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №82. С.117-122. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/305723> (дата звернення: 12.03.2025)

5. Zlătescu I. Zlătescu P-E. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems. *Council of Europe*. 2019. С. 237-242. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1032222> (дата звернення: 10.03.2025)

6. Лотиш Т. В. Застосування штучного інтелекту при мотивуванні судових рішень у кримінальному процесі. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2024. № 1 (27). С. 52-57. URL: https://journals.uran.ua/sr_law/article/view/301533/293938 (дата звернення: 12.03.2025)

7. Goodison S. E., Davis R. C., Jackson B. A. Digital Evidence and the U.S. Criminal Justice System. RAND Corporation. 2015. P. 1-7. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/248770app.pdf> (дата звернення: 12.03.2025)

8. Ковальова О. В. Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування. *Кримінально-процесуальне право та криміналістика*. 2022. №2. С. 215-221. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/058b9f22-09f6-4506-b622-7734d10b49b6/content> (дата звернення: 12.03.2025)

9. Ліхтанська А. П., Михайлов В. О. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Dictum factum*. 2024. №1(15). С. 124-125. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/321> (дата звернення: 12.03.2025)

10. The Artificial Intelligence Act. *European Commission. Regulation (EU) 2024/1689*. 2024. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/the-act/> (дата звернення: 10.03.2025)

11. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення: 12.03.2025)

Варивода Тарас Юрійович,

здобувач вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Вітчизняне законодавство передбачає вичерпний перелік заходів забезпечення кримінального провадження. Серед них виділяється тимчасовий доступ до речей і документів, який має на меті досягнути дієвості цього провадження. Тимчасовому доступу до речей і документів присвячена ціла глава в КПК України. Даний захід забезпечення зводиться до надання стороні кримінального провадження особою, котра володіє такими речами та документами, можливості ознайомитись з даними матеріалами, зробити з них копії або вилучити їх.

Оскільки забезпечення кримінального провадження, в тому числі і тимчасовий доступ до речей і документів, обмежують права і свободи людини, що відповідно до Конституції України та КПК України охороняються законом, то застосування їх можливе лише на підставі ухвали слідчого судді, суду за винятком випадків, передбачених КПК України[1]. Варто зазначити, що здійснення такого заходу як тимчасовий доступ можливий лише за наявності належної та законної підстави, якою виступає ухвала слідчого судді чи ухвала

суду. Серед особливостей такого процесуального заходу можна згадати про отримання доступу до інформації, яка зберігається в технічних засобах (простіше кажучи на комп'ютерах чи комп'ютерних системах). Що стосується тимчасового доступу до електронних інформаційних систем чи мобільних терміналів зв'язку, то він може здійснюватися лише шляхом зняття копій з матеріалів інформації, яка міститься в таких електронних системах, тобто без їх безпосереднього вилучення.

Як уже було згадано тимчасовий доступ здійснюється на підставі відповідної ухвали. Проте цей момент також передбачає певну, чітко встановлену процедуру для отримання вищевказаної ухвали та подальшого її виконання. Першочергово подається клопотання. Сторони в кримінальному провадженні наділені правом на звернення до суду на стадії судового провадження чи до слідчого судді на стадії досудового розслідування з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Як правило цим правом користується сторона обвинувачення. Слідчий має право звернутися із вищезгаданим клопотанням за погодженням з прокурором. Відповідно клопотання повинно містити чіткий зміст. Важливо аби клопотання містило певну інформацію, а саме: обставини правопорушення, речі і документи стосовно яких подається клопотання, обґрунтування необхідності вилучення речей і оригіналів або копій документів якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження. Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. Суддя постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи: можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні, не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Після винесення ухвали вона підлягає виконанню. Зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володільець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію. Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і оригіналів або копій документів, зобов'язана залишити володільцю речей і оригіналів або копій документів опис речей і оригіналів або копій документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду.

Не дивлячись на те, що процедура отримання доступу чітко розписана нормами вітчизняного законодавства все таки в ході виконання можуть виникати проблеми чи характерні особливості. Серед проблем можна відмітити: банальні помилки в оформленні (це стосується і клопотання, і ухвали, і документів щодо яких здійснюється надання тимчасового доступу), неповне (недостатньо чітке) регулювання процедури, виникнення непорозумінь (наприклад через недостатнє розуміння процедури можуть допускатися порушення чи непорозуміння з боку правоохоронних органів чи інших осіб).

У КПК немає конкретної вказівки на те, яким чином необхідно діяти слідчому судді в разі неявки на розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів сторони кримінального провадження, якою таке клопотання було подане. Аналіз судової практики свідчить, що слідчі судді керуються ч. 5 ст. 163 КПК, відповідно до якої вони вправі постановити ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що мають місце обставини, передбачені п.п. 1, 2, 3 ч. 5 ст. 163 КПК. Неявка без поважної причини сторони кримінального провадження, якою подане клопотання, розглядається ними як фактичне не підтримання поданого клопотання та не доведення згаданих обставин, що оцінюється як підстава для відмови в задоволенні клопотання [2].

Неврегульованим є й питання можливості повернення клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів на доопрацювання. Так, прокурору повертаються клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та про відсторонення від посади, якщо вони подані без додержання вимог КПК (ч. 3 ст. 151, ч. 2 ст. 156 КПК) [3,4].

На останок слід підняти питання участі адвоката, який заявив клопотання, у судовому засіданні. Положення ст. 163 КПК України передбачають розгляд клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, у нашому випадку – захисника. Проте звертає на себе увагу той факт, що часто клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів розглядається без участі цього суб'єкта, що по суті позбавляє його можливості надати додаткові аргументи на користь своєї позиції чи пояснити ті чи інші моменти, пов'язані з необхідністю цього заходу забезпечення кримінального провадження. У судових рішеннях в основному немає посилення на причини розгляду клопотання за відсутності особи, що звернулася з клопотанням, та/або особи, у володінні якої перебувають речі та документи. У деяких випадках в ухвалі зазначено, що адвокат та представник особи, у володінні якої перебувають речі та документи, на судові засідання не викликалися[5], або з метою оперативного розслідування кримінального провадження, розгляд клопотання проводиться слідчим суддею без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться (ч. 2 ст. 163 КПК України) [6].

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
2. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: витяг. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14> (дата звернення: 09.03.2025).
3. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13. URL: http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html (дата звернення: 09.03.2025).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
5. Ухвала слідчого судді Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 03.05.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81511732> (дата звернення: 09.03.2025).
6. Ухвала слідчого судді Березівськогорайонного суду Одеської області від 05.01.2017. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63933364> (дата звернення: 09.03.2025).

Галаган Володимир Іванович,

доктор юридичних наук, професор,

*завідувач кафедри кримінального та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

Удовенко Жанна Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ, ЯКІ ОБРОБЛЯЮТЬСЯ СИСТЕМАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Питання застосування інтелектуальних систем у сфері кримінального провадження є відносно новим та недостатньо дослідженим. Незважаючи на значний інтерес з боку науковців та практичних працівників, досі не існує єдиного бачення щодо багатьох аспектів використання штучного інтелекту (ШІ) в цій сфері.

Основним документом, який був розроблений у 2018 році Радою Європи, є Європейська етична хартія щодо використання ШІ в судовій системі та її середовищі, яка закріплює 5 фундаментальних принципів використання ШІ:

1. Принцип поваги до фундаментальних прав: дотримання правила, що розробка та впровадження інструментів і послуг ШІ мають бути сумісними з основними/фундаментальними правами, більшість з яких перелічені та закріплені в Європейській конвенції з прав людини та в Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних.

2. Принцип недискримінації.

3. Принцип якості та безпеки: для обробки судових рішень і отриманих даних слід використовувати сертифіковані джерела та нематеріальні дані з моделями, розробленими міждисциплінарним способом, у безпечному технологічному середовищі.

4. Принцип прозорості, неупередженості та чесності.

5. Принцип «під контролем користувача»: слід виключити директивний підхід і забезпечити такі умови, щоб користувачі були поінформованими щодо своїх прав та всіх дій, які пов'язані з ними (обробка персональних даних) та мали можливість контролювати зроблений вибір [1, с. 7].

Водночас існує багато міжнародних ініціатив, спрямованих на сприяння розвитку та впровадження ШІ в кримінальному провадженні. Однією з таких ініціатив є план дій «Цифровізація для кращого правосуддя» на 2022-2025 роки, розроблений Європейською комісією Ради Європи з ефективності правосуддя (СЕРЕП) [2]. Цей план дій є важливим кроком на шляху до створення єдиного правового простору в Європі, де цифрові технології використовують для підвищення ефективності та якості правосуддя. Він передбачає співпрацю між державами-членами Ради Європи з метою обміну досвідом та кращими практиками у сфері цифровізації правосуддя.

Наразі традиційні методи кримінального провадження подеколи виявляються недостатньо ефективними. Злочинність набуває нових форм, тож для правоохоронних органів з'являються нові виклики, що потребують сучасних технологічних рішень. ШІ є однією з таких технологій, яка може допомогти правоохоронним органам та судам у боротьбі зі злочинністю. Водночас, серед ключових питань, що потребують подальшого вивчення, можна виділити такі: Чи може ШІ бути суб'єктом права, тобто мати права та обов'язки? Якщо так, то яким чином це має бути врегульовано законодавчо? Хто несе відповідальність за рішення, прийняті за допомогою ШІ? Чи може бути покладена відповідальність на розробників програмного забезпечення, слідчих, суддів, які використовують такі системи, або ж на сам ШІ? Ці та інші питання, пов'язані з його використанням в кримінальному провадженні, потребують глибокого та всебічного вивчення з метою забезпечення його законності, справедливості та ефективності.

Поняття ІІІ є широким та складним. Раніше нами вже був проведений розлогий огляд цієї проблематики, який мав на меті з'ясувати поняття ІІІ; як змінюються правоохоронна та правнича сфери з огляду на поширення та все більшу доступність ІІІ; у чому полягає роль держави, як регулятора та реалізації відповідної функції; яких правил мають дотримуватися розробники та користувачі; які аспекти використання ІІІ вже доступні для правничої сфери та як може допомогти ІІІ із прийняттям рішень (залишаючи, при цьому, саме за людиною провідну роль у їх постановленні та у виборі за наявних альтернатив) у перебігу кримінального провадження та які перспективи нас очікують [3, с.19-38]. Законодавче визначення цього поняття саме як «система» є, на наш погляд, досить вдалим. Штучний інтелект – потужний інструмент, але його використання потребує мудрості та відповідальності. Зокрема, наразі існує проблема «чорних скриньок» в ІІІ [4], тобто непрозорості роботи системи, що може порушувати принцип транспарентності. Тож спосіб, у який ІІІ приймає рішення, має бути прозорим і доступним для розуміння людиною.

Перш, ніж вдатися до активного застосування ІІІ, особливо у правничій та правоохоронній царинах, важливо встановити чіткі межі й правила, а що не найостанніше – відповідальність за шкоду. Такі чутливі аспекти, як непорушність сфери людської приватності, дотримання прав людини тощо мають превалювати у цьому механізмі [5].

Продовжуючи дискурс, хочемо звернути увагу на етичні питання, пов'язані з використанням ІІІ в кримінальному провадженні, зокрема питання захисту персональних даних. Забезпечення належного захисту персональних даних, що обробляються системами ІІІ, є критично важливим завданням, особливо в умовах зростаючої цифрової трансформації та поширення технологій ІІІ. На це вказує і звіт Уповноваженого з прав людини за 2023 рік про те, що нагально потребує оновлення законодавства про захист персональних даних [6]. Це підкреслив і Єгор Чернів, народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, вказавши, що українське законодавство у сфері захисту персональних даних не оновлювалось вже понад 10 років. В умовах війни та суттєвого впливу інтернету на життя людей це питання стало актуальним як ніколи, що дозволить захистити права людей та виконати умови щодо європейської інтеграції України [7].

Стрімкий розвиток технологій, особливо ІІІ, ставить перед суспільством нові виклики. Їхнє використання в різних сферах життя, зокрема і в кримінальному провадженні, вимагає чіткого правового регулювання, щоб гарантувати захист прав і свобод людини. Законність, справедливість, прозорість – ось три кити етичного використання ІІІ в кримінальному провадженні.

Ця тема є надзвичайно актуальною для юридичної науки з кількох причин. Зокрема, існуюче законодавство часто не встигає за темпами розвитку технологій, оскільки з'являються нові способи збирання, обробки та використання персональних даних, що потребують правового регулювання. Необхідно знайти баланс між сприянням розвитку технологій та забезпеченням захисту прав і свобод людини. Занадто жорстке регулювання може стримати інновації, тоді як його відсутність може призвести до порушення прав людини.

У Дорожній карті з регулювання ІІІ зазначено, що окремий об'єкт суспільних відносин, до якого ІІІ має відношення, має охоплюватися своїм галузевим законодавством [8]. Реформування законодавства має бути комплексним та відповідати вимогам цифрової епохи. Уряд України пропонує регуляцію ІІІ шляхом застосування тієї чи іншої галузі права, тобто удосконалення наявного законодавства, а не створення нового [4].

Ось деякі ключові аспекти та заходи, які необхідно враховувати для забезпечення належного захисту персональних даних, які обробляються системами ІІІ:

1. Законодавче та нормативне регулювання:

- Імплементация загального регламенту про захист даних (GDPR) як одного із найвідоміших та найвпливовіших міжнародних документів у сфері захисту персональних даних, який встановлює жорсткі вимоги до обробки персональних даних, зокрема використання ІІІ [9]

- кожна країна повинна мати власне законодавство, яке відповідає міжнародним стандартам та враховує особливості використання ІІІ в різних сферах;
- окремі області, такі як охорона здоров'я, фінанси або освіта, можуть мати власні закони та регулювання, які стосуються обробки персональних даних за допомогою ІІІ.

2. Принципи захисту персональних даних:

- обробка персональних даних повинна здійснюватися на законних підставах, бути справедливою та прозорою для суб'єктів таких даних;
- персональні дані повинні збиратися та оброблятися лише для чітко визначених та законних цілей;
- обсяг персональних даних, які обробляються, повинен бути мінімальним та відповідати заявленим цілям;
- персональні дані повинні бути точними та актуальними;
- персональні дані повинні зберігатися протягом обмеженого часу, який відповідає цілям їх обробки;
- персональні дані повинні бути захищені від несанкціонованого доступу, використання або розголошення.

3. Технічні та організаційні заходи:

- перед початком обробки персональних даних за допомогою ІІІ необхідно провести оцінку ризиків для прав та свобод суб'єктів цих даних;
- використання методів мінімізації даних, таких як анонімізація або псевдонімізація, для зменшення обсягу персональних даних, які обробляються;
- встановлення суворого контролю доступу до персональних даних, включаючи використання шифрування;
- впровадження заходів для запобігання витоку персональних даних, таких як моніторинг безпеки, аудит та реагування на інциденти;
- проведення навчання для працівників, які працюють з системами ІІІ, щодо принципів захисту персональних даних та вимог законодавства з цього питання.

4. Етичні аспекти:

- забезпечення прозорості використання ІІІ в обробці персональних даних, включаючи інформування суб'єктів даних про те, як використовують їхні дані;
- встановлення чіткої відповідальності за прийняті рішення, які базуються на результатах роботи систем ІІІ;
- забезпечення неупередженості алгоритмів ІІІ та запобігання дискримінації за будь-якими ознаками;
- дотримання конфіденційності персональних даних та захист їх від несанкціонованого доступу.

Отже, використання ІІІ в кримінальному провадженні є перспективним напрямом, який може значно підвищити ефективність та якість роботи правоохоронних органів. Проте, важливо враховувати етичні, юридичні та технічні аспекти, а також забезпечити прозорість та підконтрольність використання таких технологій. Лише за умови зваженого та відповідального підходу можливо досягти в кримінальному провадженні позитивних результатів та уникнути негативних наслідків. Для цього необхідно розробити чітке законодавче регулювання використання ІІІ в кримінальному провадженні (як варіант – етичний кодекс використання ІІІ), удосконалити наявне законодавство, зокрема Закон України «Про захист персональних даних», доповнивши його положеннями про ІІІ як «третю сторону» в контексті обробки персональних даних; уточнити критерії порядку доступу третіх осіб до персональних даних; створити систему контролю за використанням ІІІ, яка б гарантувала захист прав людини та забезпечувала відповідальність за прийняті рішення, зокрема повноцінний незалежний наглядовий орган за дотриманням законодавства про захист персональних даних; проводити навчання та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів та суддів щодо використання ІІІ тощо. Важливо пам'ятати, що ІІІ – це лише інструмент, який може допомогти у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні правопорядку. Головне завдання держави та суспільства – забезпечити, щоб цей інструмент

було використано на благо людини, не порушуючи її права та свободи, зокрема, забезпечуючи належний захист персональних даних з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. European Commission for the Efficiency of Justice. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and the environment. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>
2. European Commission for the Efficiency of Justice. 2022–2025 CEPEJ Action plan: «Digitalisation for a better justice». Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-12-en-cepej-action-plan-2022-2025-digitalisation-justice/1680a4cf2c>
3. Басиста І. В., Удовенко Ж. В., Кулинич М.-М. А. Огляд тенденцій щодо штучного інтелекту та його перспективність для процесуальних рішень у перебігу кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія право. Вип. 81. Ч. 3. 2024. С. 19–38. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part3.pdf
4. Остіян Є. З. Штучний інтелект та персональні дані: захист приватності в цифровому середовищі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 85. Ч. 3. 2024, С. 47–53.
5. Удовенко Ж. В., Басиста І. В. Застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні: ілюзія чи реальність. Штучний інтелект у правовій практиці: матеріали круглого столу. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024 С. 188–197.
6. Звіт Уповноваженого з прав людини за 2023 рік. URL : https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf
7. Захист персональних даних українців на часі – обговорення висновку ради Європи щодо проекту Закону «Про захист персональних даних» № 8153 від 25.10.2022 р. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/protection-of-ukrainians-personal-data-is-on-time-an-expert-discussion-of-the-opinion-provided-by-the-council-of-europe-on-the-draft-law-no.-8153-of-25.10.2022-on-personal-data-protection->
8. Регулювання штучного інтелекту в Україні: Мінцифри презентує Білу книгу. Урядовий портал. 2024. 30 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rehulivannia-shtuchnoho-intelektuv-ukraini-mintsyfyry-prezentuie-bilu-knyhu>.
9. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk/>.

Глинська Наталія Валеріївна,
докторка юридичних наук, професорка
завідувачка відділом дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної Академії правових наук України

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Обрання шкали вимірювання, формулювання критеріїв для зіставлення об'єктів є найбільшою складністю при проведенні пріоритезації у будь-якій діяльності. З огляду на об'єктивну неможливість заздалегідь формалізувати як різнопланові предмети пріоритезації у кримінальному провадженні (далі - ПКП), так і відповідний набір критеріїв (стандартів), необхідним є сформулювати *основні принципи* (положення принципового характеру) що будуть регуляторами при формулюванні адекватних спеціальних критеріїв для кожної конкретної ситуації, у якій є потреба ієрархізації тих чи інших елементів. До них слід віднести: правовий характер, справедливість, соціальна адекватність, гнучкість, зрозумілість, наукова обґрунтованість, потенційна ефективність у вирішенні завдань кримінального провадження, системність, прозорість та ін.

1. Правовий характер. Ключова роль принципу *верховенства права* у будь-якій правовій діяльності обумовлює обов'язковий *правовий характер* критеріїв, обраних для ПКП, - їх відповідність правовим принципам та гарантоване забезпечення прав та свобод особи. При цьому недопустимим є будь-яке звуження прав учасників кримінального провадження. Адже побудова сучасного кримінального процесу має сенс тільки тоді, коли його осучаснення не тягне за собою звуження прав суб'єктів кримінального провадження. Принцип недопустимості звуження прав людини є конституційним, та таким, що ґрунтовно досліджений у науці конституційного права [1; с.64-65], а тож не потребує галузевого тлумачення.

У світлі концепції верховенства права формула будь-якої оптимізації кримінального провадження, як у бік його спрощення, так і ускладнення має корелювати із правами та законними інтересами учасників провадження, не звужуючи їх. Так, наприклад у контексті пріоритетності застосування цифрових технологій у кримінальному провадженні засада верховенства права вимагає встановлення таких критеріїв, щоб «...будь-яка дія, пов'язана з цифровізацією правосуддя, повинна виконуватися в повній відповідності до фундаментальних прав, таких як права на захист персональних даних, на справедливий суд і на ефективний засіб правового захисту, а також принципів пропорційності та субсидіарності.... Має бути гарантовано право на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту. Зокрема, у кримінальному провадженні в цифровому середовищі слід уникати будь-якого втручання в права на захист, включаючи право на доступ до адвоката та право на доступ до речових доказів»[2]. Для цього «використання технологій має відповідати праву на справедливий судовий розгляд, що застосовується до судових проваджень, як це передбачено статтею 6 КЗПЛ, а також має відповідати праву на приватність і захист даних, передбаченому статтею 8 КЗПЛ, і праву на свободу вираження поглядів для громадськості, включаючи засоби масової інформації, передбаченому статтею 10 КЗПЛ. У зв'язку з особливим ризиком того, що використання технології може бути упередженим або частковим у її застосуванні чи наслідках, використання технології має особливо враховувати необхідність гарантувати ці права відповідно до принципу недискримінації (п. 82 Висновку КРЕС № 26) [3].

2. На окреме формулювання на наш погляд заслуговує вимога *справедливості* критеріїв ПКП, що безпосередньо продиктована засадою верховенства права: пріоритезація повинна здійснюватися справедливо, без дискримінації та упередженості.

Ілюстративною в цьому аспекті є позиція ВС, висловлена в рішенні ВП, прийнятому за результатом розгляду скарги щодо визнання протиправним та нечинним пункту 13.7 Регламенту ВРП, затвердженого рішенням від 21.11.2023 № 1068/0/15-23 «Про затвердження Змін до Регламенту Вищої ради правосуддя» (далі - Регламент), у частині встановлення пріоритетності здійснення дисциплінарних проваджень, а саме:

«...якщо наслідком може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 частини шостої статті 126 Конституції України;

щодо судді, який звернувся із заявою про відставку, якщо наслідком може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 частини шостої статті 126 Конституції України;

щодо судді, кваліфікаційне оцінювання якого зупинено у зв'язку з розглядом дисциплінарної скарги;

щодо судді, стосовно якого Вищою кваліфікаційною комісією суддів України внесена рекомендація про призначення за результатами конкурсу на зайняття вакантної посади судді, переведення, якщо наслідком може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 частини шостої статті 126 Конституції України;

якщо у скарзі наведені відомості про дії судді, що викликали значний суспільний інтерес».

Так, відмовляючи в задоволенні зазначеної скарги ВП у контексті оцінки визначених ВРП у Регламенті критеріїв пріоритетності з точки зору справедливості (зокрема, такого її компоненту як рівність перед законом) висувала про те, що «...визначений Регламентом пріоритет щодо розгляду дисциплінарної справи без встановлення конкретних обставин, які б давали підстави стверджувати про таке ставлення, не може вважатися проявом дискримінації (порушенням принципу рівності перед законом), зокрема відносно позивача (п. 6.35)»[4].

3. *Соціально-правова адекватність* пріоритезації передбачає відповідність критеріїв, що використовуються для ранжування засобів кримінального провадження як загальноправовим нормам та принципам, так і соціальним цінностям, потребам та очікуванням сучасного суспільства від кримінального провадження (чи з урахуванням соціальних та правових запитів та очікувань сучасного суспільства).

Адже кримінальне провадження є сферою, яка безпосередньо стосується прав та свобод людини, інтересів суспільства в цілому. Тому критерії, що використовуються для ПКП повинні бути не тільки юридично обґрунтованими, але й соціально прийнятними, відповідати уявленням про справедливість та гуманізм, не повинні порушувати основоположні права та свободи людини, та разом із тим враховувати інтереси суспільства у боротьбі зі злочинністю, забезпеченні правопорядку та безпеки громадян, сприяти ефективному розслідуванню злочинів та притягненню винних до відповідальності. Яскравою ілюстрацією соціально-правової адекватності критеріїв пріоритетності у кримінальній процедурі є, наприклад, унормовані правила обрання запобіжного заходу - як з урахуванням кримінально-правової характеристики злочину (його тяжкості), так і доведеності ризиків можливої негативної поведінки особи, з обов'язковим встановленням низки соціально-правових характеристик особи (ст. 178 КПК); правила призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення передбачають як правову адекватність (пропорційність тяжкості вчиненого діяння), так і соціальну (відповідність індивідуальним обставинам справи).

Вимога соціально-правової адекватності обумовлює необхідність сутнісної узгодженості обраних критеріїв ПКП з ідеологічними орієнтирами сучасного кримінального процесу, зокрема, затвердженим стратегіям розвитку органів кримінальної юстиції.

4. Система критеріїв пріоритезації повинна бути достатньо *гнучкою*, щоб враховувати зміни в обставинах конкретної справи. Критерії для ПКП мають визначати мінімальні вимоги, залишаючи певний простір для їх індивідуалізації згідно з фактичною ситуацією, що склалась у перебігу кримінального провадження, а отже, й для розумного обрання засобів процесуальної діяльності. Так, зокрема, критеріями пріоритетності переходу до спеціального

порядку провадження є унормовані в законі для цього підстави та умови. І саме оптимальна гнучкість характеру їх унормування є затребуваною для того, щоб забезпечити ефективність конкретного кримінального провадження з урахуванням його специфіки.

5. *Зрозумілість* критеріїв ПКП передбачає доступність їх для однакового розуміння всіма суб'єктами, яким вони адресовані. З урахуванням ключової ролі законодавчого регулювання правової діяльності на перший план звичайно виходить правова визначеність унормованих критеріїв ПКП. З огляду на казуальність тлумачення будь-якої норми, зокрема й критеріїв ПКП, правильність конкретизації таких нормативних орієнтирів у правозастосовній діяльності залежить від низки об'єктивних та суб'єктивних чинників. Для того, щоб правозастосовне тлумачення було розумно передбачуваним (а саме така якість є пріоритетним компонентом справедливого вирішення правового спору та забезпечує авторитет органів кримінальної юстиції) з огляду на поліджерельність кримінального процесуального законодавства нерідко потрібні враховувати додаткові орієнтири, як то національна та міжнародна судова практика, правова доктрина й навіть стан технологізації суспільства.

Оскільки вказане питання потребує окремого розгляду, тут підкреслимо, що керівна роль у забезпеченні єдиного та правильного розуміння закону, зокрема й нормативних орієнтирів у ПКП, належить Верховному Суду. Невипадково законодавець України визначив функціональне призначення Верховного Суду в системі судустрою України саме через забезпечення сталості та єдності судової практики. Як нами вже наголошувалось в попередніх публікаціях, поміж зміцнення існуючого механізму забезпечення ВС єдності судової практики, правова модель такого механізму не є статичною, а відповідно до запитів правозастосовної практики може розвиватися у спосіб доповнення до її складу нових елементів [5; с. 178]. Зокрема, одним із перспективних напрямів є впровадження інституту преюдиційного запиту як ефективного засобу досягнення узгодженості правозастосування. [5; с. 178-180]

6. *Наукова обґрунтованість* ПКП передбачає, щоб критерії, обрані для здійснення ПКП відповідали існуючим доктринальним поглядам, положенням та рекомендаціям юридичної науки та основним тенденціям кримінальної процесуальної політики..

Як влучно з цього приводу зазначав Л. М. Лобойко, усі процеси повинні відбуватися з урахуванням результатів наукових досліджень. Доводити необхідність наукового обґрунтування різноманітних процесів діяльності немає потреби, вона давно стала аксіомою [1, с. 48]. Дійсно, наука завжди є прогресивною та випереджає розвиток законодавства. Тому й формулювання та запровадження будь-яких правових критеріїв у практичну діяльність має відбуватися не стихійно, а на підставі спеціально розробленої для цієї мети наукової концепції.

Вимога науковості є актуальною як для законодавця, що «створює» (унормовує в позитивному праві) пріоритети, так і для правозастосовників, які конкретизують такі пріоритети на практиці шляхом їх індивідуалізації з урахуванням специфіки правової ситуації. Інакше кажучи, не лише законодавча політика формулювання пріоритетів у кримінальному провадженні, а й власне кримінальний процес мають бути науково обґрунтованими. Наукова обґрунтованість ПКП це не лише ілюзорний принцип, а якісна характеристика, поза якою результат ПКП буде необ'єктивним, відірваним від соціально-правових реалій [5; с. 144-146]

7. Однією з важливих вимог до критеріїв ПКП є їх потенційна *ефективність у вирішенні завдань кримінального провадження*. Пріоритезація повинна сприяти ефективному використанню ресурсів органів кримінальної юстиції і забезпечувати своєчасне та якісне вирішення соціально-правового конфлікту. І хоча ефективність по суті є іманентною ознакою (навіть метою) пріоритезації, методологічно це не виключає можливості розглядати прогнозовану ефективність як вимогу до самих критеріїв ПКП. Вимога ефективності критеріїв ПКП вимагає надання відповідей на кшталт того, чи буде ефективним кримінальне провадження якщо в законі на аксіоматичному рівні унормувати надто великий перелік

суттєвих порушень закону, що апріорі тягнуть скасування судового рішення; до чого призведе уповільнена модель розподілу підслідності та ін.?

Тут лише в загальних рисах торкнемось питання ефективності кримінального провадження. Ми цілком поділяємо домінуючий в науці цільовий підхід до розуміння категорії «ефективність кримінальної процесуальної діяльності» (ступінь досягнення мети, заради якої діяльність здійснюється), при цьому дотримуючись висловленої раніше думки про те, що *ефективність у царині кримінального провадження* має складний «накопичувальний» характер, що визначається сукупністю різнопланових її характеристик: як якісною визначеністю *статичних структурних компонентів* (суб'єкта, предмета, мети, засобів, форми, результату) та якістю внутрішніх їх системних зв'язків (сукупність тісно пов'язаних між собою *інтегративних властивостей* процесуальної діяльності), так і *якістю динаміки такої діяльності* (ритмічне, своєчасне та послідовне здійснення процесуальної діяльності обумовлює її необхідну тривалість – *стислість* (охоплення діяльністю мінімальної кількості часу в межах строків, встановлених законом), проте не на шкоду якості здійснення діяльності, а в раціональному їх поєднанні).

При цьому якість складових кримінальної процесуальної діяльності лише створює необхідну базу для її ефективності. Ефективність кримінального судочинства можна констатувати лише за умови вирішення кримінальної справи у *мінімально можливий (стислий) фактично необхідний строк*, достатній для того, щоб особа, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, та потерпілий змогли скористатися наданими правами, а компетентні органи кримінального переслідування ефективно та якісно вирішити поставлені перед ними правові завдання.

Тож, ефективність кримінального провадження є багатоаспектним, різнорівневим, а тому й багатокритеріальним оціночним поняттям, що відповідно обумовлює наявність різних підходів до його оцінки. Так, наприклад, І. В. Гловюк зауважує, що теоретично питання ефективності досудового провадження крім цільового підходу варто розглядати у широкому аспекті, зокрема, з позиції розуміння ефективності як рівня збалансованості інтересів, що обумовлено необхідністю дотримання балансу публічних та приватних інтересів під час кримінального провадження [6, с. 180]. Автор вирізняє також такий критерій ефективності кримінального переслідування, як пропорційність [6, с. 180–181].

Поміж сформульованих вимог, критерії для ПКП мають також відповідати стандартам системності (для забезпечення якісної пріоритезації необхідно, щоб вона здійснювалась на підставі системи логічно узгоджених взаємопов'язаних між собою критеріїв-напрямів, що враховували б усю сукупність специфіки конкретного предмету); об'єктивності (ПКП повинна ґрунтуватися на критеріях, що відповідають дійсності): прозорості (процес пріоритезації повинен бути прозорим і зрозумілим для всіх учасників кримінального провадження - для цього критерії мають бути формалізовані та зрозумілі) та ін.

Список використаних джерел

1. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016
2. Digitalisation of justice in the European Union: A toolbox of opportunities” European Commission. COM/2020/710 final. Brussels, 2020.. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52020DC0710>
3. Висновок Консультативної ради європейських судів: Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві № 26 (Страсбург, 1 грудня 2023 року). URL: <https://hcj.gov.ua/page/vysnovky-kryes>
4. Постанова ВП від 03 жовтня 2024 року (справа № 990/329/23; https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434172?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2Q60MVVE8O-B9JLqDm9RfZOmbuLBNiCuFEKx8SmhHJvUx0uVdfjKEUEJs_aem_pRQ9Xv-rKlR5FjuA1gOZBg)
5. Єдність судової практики у вимірі стандартів якості кримінального процесуального законодавства України: монографія / за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : Право, 2021. 366с.

6. Гловюк І. В. Деякі питання участі адвоката в судово-контрольних провадженнях у досудовому розслідуванні: питання правової визначеності та ефективності правореалізації. Юридичний вісник. 2016. №4. С. 180-190.

*Демчук Марія Сергіївна,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ РІШЕНЬ СУДУ В СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Усі рішення в стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції, крім рішення про затвердження угоди, суд приймає у формі ухвали, яка повинна відповідати загальним вимогам, які ставляться до цього процесуального документа (наявність вступної, мотивувальної і резолютивної частин відповідного змісту).

Розглянемо зміст ухвали суду в підготовчому провадженні на прикладі ухвали про призначення судового розгляду. Після виконання усіх необхідних дій за результатами проведення підготовки до судового розгляду кримінального провадження (кримінальної справи), визначених в ухвалі про проведення підготовки до судового розгляду, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду.

В ухвалі про призначення судового розгляду зазначається:

1) у вступній частині - дата і місце її постановлення, найменування суду, прізвища та ініціали судді (суддів), секретаря судового засідання та інших учасників судового провадження, найменування (номер) кримінального провадження, від кого і коли надійшов обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, запобіжний захід, застосований до обвинуваченого (вид, та дата його обрання), інші заходи забезпечення кримінального провадження, дата ухвалення рішення про призначення підготовчого судового засідання;

2) у мотивувальній частині - короткий зміст результатів проведення підготовчого судового засідання, зокрема щодо відсутності перешкод призначення судового розгляду (підстави для прийняття рішення, передбаченого пунктами 1 - 4 ч. 3 ст. 314 КПК відсутні), узагальнений виклад позицій учасників судового провадження щодо можливості його призначення, заявлених під час підготовчого судового засідання клопотань та результатів їх розгляду, визначення порядку судового розгляду (відкрита чи закрита форма засідання), мотиви, з яких виходив суд при постановленні ухвали, і положення закону, якими він керувався;

3) у резолютивній частині - рішення про призначення судового розгляду, дата, час та місце його проведення, склад суду (проведення судового розгляду кримінального провадження суддею одноособово, колегіально або судом присяжних), який здійснюватиме судовий розгляд, у відкритому чи закритому судовому засіданні він здійснюватиметься; про виклик у судові засідання осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Копія такої ухвали надсилається учасникам судового провадження не пізніше ніж за п'ять днів до початку судового розгляду [1].

Натомість, рішення про затвердження угоди про визнання винуватості чи про примирення суд приймає у формі вироку, який повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених ч. 3 ст. 475 КПК України [2]. Судова статистика свідчить, що доволі значна частина кримінальних проваджень вирішуються на підставі угод. За останні 5 років (2020-2024 роки) з 377449 проваджень, в яких було ухвалено вирок, у 51436 із них вирок були ухвалені на підставі угоди про визнання винуватості (13,6 % від загальної кількості), а 14636 – на підставі угоди про

примирення (3,9 % від загальної кількості). Таким чином, дещо менше, ніж кожне п'яте провадження в суді першої інстанції закінчилось ухваленням вироку на підставі угоди [3; 4; 5; 6; 7].

Вирок, яким затверджується угода про визнання винуватості чи про примирення, повинен відповідати загальним вимогам, які ставляться до обвинувальних вироків, з урахуванням особливостей, передбачених ч. 3 ст. 475 КПК України. Особливість такого вироку, передусім, стосується змісту його мотивувальної частини, яка, серед іншого, повинна містити відомості про укладену угоду, її реквізити, зміст та визначену сторонами угоди міру покарання, а також мотиви, з яких суд виходив під час вирішення питання про відповідність угоди вимогам КК України та КПК України.

Резолютивна частина вироку на підставі угоди також відзначається специфічним змістом – вона повинна містити рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням відповідної норми КК України, рішення про призначення узгодженої сторонами міри покарання за кожним з обвинувачень та остаточний вид і розмір покарання, яке призначається обвинуваченому.

Список використаних джерел:

1. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовтня 2012 року № 223-1430/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12#Text>.

2. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 року № 223-1679/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12#Text>.

3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 рік. Форма № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020.

4. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік. Форма № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21.

5. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік. Форма № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.

6. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2023 рік. Форма № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.

7. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2024 рік. Форма № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024.

Дзюбак Олександр Васильович,

аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ СКАРГ НА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЧИ ПРОКУРОРА, ЯКА ПОЛЯГАЄ У НЕВНЕСЕННІ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄДР ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Чинний кримінальний процесуальний закон у ст.24 гарантує кожному право на оскарження, зокрема бездіяльності слідчого, прокурора в порядку, передбаченому цим Кодексом [1].

Із прийняттям КПК України 2012 року змінилася процедура ініціювання кримінального провадження шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), запроваджений інститут слідчого судді, у зв'язку із чим в судах з'явилася категорія справ щодо оскарження бездіяльності, яка полягає у невнесенні до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення.

Важливим аспектом судового контролю відповідно до ст.3 КПК України здійснення якого забезпечує слідчий суддя, є дотримання правил підсудності під час розгляду скарг, з якими звертаються особи, право забезпечення проведення досудового розслідування яких за поданою заявою про вчинення кримінального правопорушення, з ти чи інших причин не реалізоване слідчим чи прокурором.

Реалізуючи конституційну засаду рівності усіх громадян перед законом і судом, законодавець закріпив її у ст.7, 10 КПК щодо можливості реалізації процесуальних прав, передбачених цим Кодексом, до яких за ознаками чіткості, передбачуваності та унормованості можливо віднести право особи на законний склад суду, уповноваженого на розгляд її скарги.

На важливість дотримання правил підсудності та порушення пункту 1 статті 6 Конвенції ЄСПЛ [2] у разі відсутності законного обґрунтування передачі справи із одного суду до іншого, звернув увагу Європейський суд з прав людини у справі «Фельдман проти України», (п. 98)[3].

Варто зауважити, що КПК України у ст.214 та й у цілому не містить заборони особі звертатися із заявою чи повідомленням про вчинення кримінального правопорушення до будь-якого органу досудового розслідування чи органу прокуратури.

У зв'язку із бездіяльністю щодо невнесення відомостей до ЄРДР особа змушена звертатися за судовим захистом до слідчого судді із скаргою у порядку п.1 ч.1 ст.303 КПК України.

Підсудність категорії справ з розгляду скарг на бездіяльність щодо невнесення відомостей до ЄРДР у КПК окремо не визначена. У ч.1 ст.306 КПК зазначено, що такі справи розглядаються слідчим суддею місцевого суду за правилами ст.318-380 КПК з урахуванням положень глави 26 КПК України.

Як свідчить аналіз конкретно визначених законодавцем випадків здійснення слідчим суддею судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, такий контроль здійснюється слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, слідчий підрозділ. (ч.7 ст.100 КПК, п. 1 ч. 2 ст. 132 КПК, ч.2 ст.199 КПК).

Указане висновується із аналізу Закону України № 2367-VIII від 22.03.2018, яким внесені зміни до ч.2 ст.132 КПК України та встановлено у якості критерію для визначення територіальної юрисдикції щодо розгляду питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження місцезнаходження органу досудового розслідування, а не реєстрацію його як юридичної особи [4].

Проте,судова практика свідчить про розбіжне тлумачення судами указаних норм права для визначення підсудності розгляду скарг на бездіяльність слідчого щодо невнесення відомостей до ЄРДР

Так, ухвалою Хмельницького апеляційного суду від 25 квітня 2025 року у справі №686/10346/25ухвалу слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду від 15 квітня 2025 року, якою скаргу ОСОБА_4 на бездіяльність слідчого ТУ ДБР, розташованого у м. Хмельницькому, щодо невнесення відомостей до ЄРДР, повернуто скаргнику залишено без змін, а апеляційну скаргу ОСОБА_4 без задоволення.

У цій справі особа, яка подала скаргу звернулася до Вінницького міського суду із відповідною скаргою, проте, ухвалою слідчого судді Вінницького міського суду від 04.04.2025 року скаргу повернуто із посиланням на те, що її скарга підсудна Хмельницькому міськрайонному суду, оскільки ТУ ДБР юридично зареєстроване у м. Хмельницькому. Переглядаючи у межах повноважень наведену ухвалу слідчого судді суд апеляційної інстанції указав, що у зв'язку із утворенням у структурі Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Хмельницькому, окремих слідчих відділів, які здійснюють свою діяльність самостійно з дислокацією у інших містах України (крім Першого слідчого відділу ТУ ДБР у м. Хмельницькому), до підсудності Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області належить розгляд скарг та клопотань слідчими суддями в частині судового контролю за дотриманням прав, свобод та

інтересів осіб у кримінальному провадженні, які розслідуються слідчими Першого слідчого відділу ТУ ДБР у м. Хмельницькому. З урахуванням того, що скажником оскаржується бездіяльність саме четвертого СВ ТУ ДБР, який знаходиться за адресою: м. Вінниця, вул. Миколи Оводова, 15, а тому саме Вінницький міський суд наділений повноваженнями розглядати подану скаргу.

Також колегія суддів врахувала те, що скажник звернувся зі скаргою до Вінницького міського суду, однак ухвалою слідчого судді від 04 квітня 2025 року останньому повернуто скаргу, як таку, яка подана з порушеннями правил територіальної юрисдикції. Дана ухвала не оскаржувалась в апеляційному порядку ОСОБА_4. В свою чергу порушень норм КПК України, які могли б стати підставою для скасування ухвали слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду, в даній справі не встановлено.

Отже, колегія суддів ствердила те, що слідчий суддя правомірно встановив відсутність повноважень розглядати скаргу ОСОБА_4 на бездіяльність четвертого слідчого відділу (з дислокацією у м. Вінниці) ТУ ДБР, розташованого у м. Хмельницькому [5].

Уважаємо необхідним зауважити, що неодноразово трапляються випадки, коли особа звертається із тією самою заявою про вчинення кримінального правопорушення одночасно до різних органів досудового розслідування та/або органів прокуратури. Більше того, такі звернення для внесення відомостей до ЄРДР одночасно подаються до різних органів правопорядку у різних містах у межах однієї області та різних міст областей нашої держави.

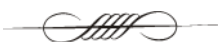
На нашу думку, указане слід врегулювати шляхом внесення законодавчих змін, які полягатимуть у алгоритмізації та автоматизованій перевірці у Єдиному реєстрі досудових розслідувань інформації про внесення до нього відомостей про вчинення кримінального правопорушення та автоматизації обробки інформації про звернення особи із заявою про кримінальне правопорушення за критеріями інформації про заявника, потерпілого, дати, короткого викладу обставин вчинення кримінального правопорушення тощо.

Також, на думку автора, слід внести зміни до КПК України шляхом доповнення новою статтею з вимогами до змісту скарги, серед яких обов'язком особи, яка з нею звертається, є зазначення підтвердження, що нею не подано такої самої заяви про вчинення кримінального правопорушення до іншого органу та не подано такої самої скарги на бездіяльність слідчого щодо невнесення відомостей до ЄРДР до іншого суду щодо викладених у заяві обставин вчинення кримінального правопорушення. У разі відсутності такого підтвердження слідчий суддя повертає таку скаргу.

На наше переконання такі зміни дозволять чітко дотриматись правил підсудності при розгляді справи за скаргою на бездіяльність слідчого чи прокурора, уникнути множинного ініціювання кримінальних проваджень за тими самими, повідомленими особою обставинами, з якими вона пов'язує вчинення кримінального правопорушення, а також нівелювати можливість перегляду підстав невнесення відомостей до ЄРДР за аналогічними скаргами та прийняття рішень стосовно тих самих обставин судами першої або ж апеляційної інстанції, які працюють в умовах кадрового дефіциту.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Законодавство України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Рішення ЄСПЛ від 08.04.2010 р. у справі "Фельдман проти України" (Заяви № 76556/01 та 38779/04) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_613#Text
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення окремих положень: Закон України від 22.03.2018 № 2367-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2367-19#Text>
5. Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 25 квітня 2025 року у справі №686/10346/2 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126856664>

Застур Віктор Андрійович,
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ Ч.8 СТ. 271 КПК УКРАЇНИ

Прийняття рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як контроль за вчиненням злочину є виключною компетенцією прокурора (ч.4 ст. 246 КПК України). Втім, ч.8 ст. 271 КПК України містить застереження про те, що у разі, якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України.

У зв'язку із цим, як у доктрині, так і у судовій практиці повстало питання про сферу застосовності відповідного положення кодексу та визначення випадків, коли проведення контролю за вчиненням злочину підлягає судовому контролю.

Очевидно, що ідентифікація таких випадків прямо залежить від встановлення кола «конституційних прав», що підлягають обмеженню у сфері кримінального провадження. Безумовно, цей аспект може бути простором для певної дискусії, але, передусім, мова йде про такі гарантовані Основним законом права як право на свободу та особисту недоторканість (ст. 29 Конституції України), право недоторканості житла (ст. 30 Конституції України), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України), право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 32 Конституції України).

Слід зауважити, що юридична техніка, використана у нормах ч.8 ст. 271 КПК України для визначення компетенції слідчого судді є нетиповою порівняно із іншими положеннями кодексу, адже по суті закон передбачає надання дозволу на обмеження конституційних прав особи, а не на проведення конкретних процесуальних дій. Їх буквальне тлумачення дозволяє дійти висновку, що судовому контролю у даному випадку підлягає не дозвіл на проведення контролю за вчиненням злочину, а обмеження конституційних прав, яке його буде супроводжувати.

Спроби коректно визначити сферу застосування положень ч.8 ст. 271 КПК України були здійснені у доктрині. Так, С.О. Ковальчук та Г.Р. Крет посилаючись на релевантну практику Касаційного кримінального Суду Верховного Суду (далі – ККС ВС) зазначають, що у частині, де контроль за вчиненням злочину поєднується із іншими слідчими (розшуковими) діями, пов'язаними із втручанням у права людини, слідчий суддя має надати дозвіл на таке втручання [1, с. 210].

Контроль за вчиненням злочину доволі часто, як показує досвід правозастосування, проводиться одночасно із іншими НС(Р)Д, зокрема, аудіо- та відеоконтролем, а також спостереженням за особою, річчю або місцем. Правозастосовна практика у цьому аспекті сформувалась таким чином, що дозволи на проведення цих негласних слідчих (розшукових) дій надаються окремо. Відповідно, прокурором виноситься постанова про проведення контролю за вчиненням злочину у відповідній формі, а слідчим суддею за клопотанням сторони обвинувачення постановляється ухвала про надання дозволу на проведення НС(Р)Д, пов'язаної із втручанням у приватне спілкування. У практиці ККС ВС такий порядок визнається належним. Наприклад, у Постанові ККС ВС від 19 лютого 2020 року судом було зазначено таке: *«Колегія суддів дійшла висновку, що в цьому кримінальному провадженні органом досудового розслідування дотримано порядок проведення НСРД, оскільки контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту проведено на підставі постанови прокурора від 2 квітня 2018 року, а ухвалою слідчого судді від 29 березня 2018 року санкціоновано втручання у приватне спілкування ОСОБА_7, зокрема й шляхом аудіо-, відеоконтролю особи. Тому доводи захисника про те, що ухвала слідчого судді не містить*

дозволу на проведення спеціального слідчого експерименту, а є загальним дозволом на НСРД, не ґрунтуються на нормах кримінального процесуального закону» [2]. Схожих висновків ККС ВС доходив і у інших справах [3], а у випадках недотримання такого порядку – констатував недопустимість доказів, отриманих за результатами контролю за вчиненням злочину [4].

Наведена практика ККС ВС породжує логічне питання – положення ч. 8 ст. 271 КПК України поширюється виключно на випадки одночасного проведення контролю за вчиненням злочину із НС(Р)Д, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування чи можуть бути й інші ситуації, коли застосування цієї норми є релевантним? У наведених вище випадках положення ч.8 ст. 271 КПК України фактично лишається незастосовними, адже різні НС(Р)Д санкціонуються окремо уповноваженими на те суб'єктами, що ніби то системно забезпечує правомірність обмеження прав та свобод. Крім того, КПК України містить й іншу гарантію у цьому аспекті – положення ч. 2 ст. 258 КПК України, яка передбачає, що прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

Судова практика свідчить про те, що виникають й інші питання щодо сфери застосування положень ч.8 ст. 271 КПК України. Зокрема, в ухвалі Черкаського апеляційного суду вирішувалося питання про допустимість доказів, отриманих за результатами спеціального слідчого експерименту, проведеного у житлі, яке є приватною власністю обвинуваченого. Захисником було порушено питання про недопустимість таких доказів із посиланням на ч.8 ст. 271 КПК України, оскільки НС(Р)Д була проведена із обмеженням конституційного права на недоторканість житла за відсутності при цьому ухвали слідчого судді. Вирішуючи це питання, у мотивувальній частині судового рішення суд зазначив наступне: *«Вказаною постановою прокурор не вирішував провести негласну слідчу (розшукову) дію у вигляді контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки у ОСОБА_7 за місцем його фактично проживаючого за адресою: АДРЕСА_2 , шляхом проникнення до цього будинковолодіння чи шляхом проведення в ньому огляду чи обшуку, внаслідок чого проведення такої негласної дії не потребувало вмотивованого судового рішення. Таким чином, посилання захисника обвинуваченого на невідповідність вищевказаної постанови прокурора вимогам закону, внаслідок порушення конституційних прав на недоторканість житла та загальних засад кримінального провадження, є безпідставними»* [5].

Із такою позицією суду апеляційної інстанції погодитись не можна, адже непередбачуваність обмеження права особи на недоторканість житла не може бути виправданням незастосування належної правової процедури. Означений випадок може підпадати під правомірні підстави проникнення до житла чи іншого володіння особи, принаймні за умови їх широкого тлумачення та системного застосування положень КПК. Втім, у такому разі, це вимагало б здійснення ретроспективного судового контролю. Але такий алгоритм дій теж є сумнівним, адже ч.3 ст. 233 КПК України передбачає подальше звернення із клопотанням про обшук, в той час як у даному випадку мова йде про проведення НС(Р)Д.

Слід зауважити, що у судовій практиці були випадки, коли проведення контролю за вчиненням злочину було здійснено одночасно із спостереженням за особою та аудіо- та відеоконтролем особи із отриманням дозволу на їх проведення *postfacto* [6]. Втім, положення ст. 250 КПК України передбачають можливість проведення у невідкладних випадках лише спостереження за особою, що потягло за собою визнання отриманих доказів недопустимими.

У підсумку можна зазначити, що положення ч.8 ст. 271 КПК України у їх чинній редакції не відповідають запитам правозастосовної практики та не сприяють забезпеченню правомірності обмеження конституційних прав та свобод осіб, відносно яких проводяться НС(Р)Д. Як видається, усунути недоліки юридичної техніки, які тягнуть за собою їх різне тлумачення, можливо лише за умови зміни нормативного формулювання відповідних

положень, виклавши їх у такій редакції: «Контроль за вчиненням злочину, що супроводжується втручанням у приватне спілкування, проникненням до житла чи іншого володіння особи, обмеженням права власності, здійснюється виключно на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу».

Список використаних джерел:

1. Ковальчук С.О., Крет Г.Р. Науково-практичний коментар до глави 21 Кримінального процесуального кодексу України «Негласні слідчі (розшукові) дії». Київ: Прецедент, 2024. 244 с.
2. Постанова Верховного суду від 19 лютого 2020 року, судова справа № 295/7911/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87826881>
3. Постанова Верховного суду від 07 грудня 2022 року, судова справа № 385/619/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834205>
4. Постанова Верховного суду від 06 червня 2019 року, судова справа № 756/13170/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82420478>
5. Ухвала Черкаського апеляційного суду від 21 червня 2023 року, судова справа № 703/2860/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111866430>
6. Ухвала Київського апеляційного суду від 09 жовтня 2020 року, судова справа № 752/21103/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92643231>

Козут Іван Анатолійович,
*асистент кафедри кримінального права та процесу,
аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

НАДМІРНА ЗАВАНТАЖЕНІСТЬ ПРОКУРОРІВ ЯК ВИКЛИК У КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Організаційні передумови ефективної взаємодії в кримінальному провадженні є критично важливими в умовах сучасних викликів, зокрема зростання кількості кримінальних проваджень, обмеженості ресурсів та правового режиму воєнного стану. Надмірна завантаженість слідчих, дізнавачів і прокурорів, а також недоліки в розподілі навантаження залишаються ключовими проблемами, що знижують ефективність досудового розслідування. Непомірна завантаженість знижує оперативність реагування на питання, які виникають в ході досудового розслідування, підвищує ризик помилок при прийнятті процесуальних рішень через фізичне та/або психологічне виснаження. Впровадження цифрових технологій, зокрема автоматичного розподілу справ, відкриває перспективи для вирішення цих проблем, але потребує аналізу ризиків маніпуляцій. Це дослідження аналізує проблему надмірної завантаженості прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво, та з'ясовує, чи є вона об'єктивною перешкодою, чи лише виправданням формального виконання обов'язків.

Перш за все, розглянемо нормативно-правове регулювання розподілу справ, що є ключовою передумовою надмірної завантаженості прокурорів як процесуальних керівників у досудовому розслідуванні. Відповідно до ч. 1 ст. 37 КПК України, прокурор, який здійснюватиме повноваження у кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування [1]. Це положення деталізовано у п. 9.3 Наказу Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», де зазначено, що визначення прокурора здійснюється керівниками прокуратур усіх рівнів, їх першими заступниками або заступниками відповідно до розподілу обов'язків. При цьому враховуються кількість проваджень, у яких прокурор працює самостійно або у складі групи, його досвід, спеціалізація, а також складність і обсяг справ, у яких він здійснює процесуальне керівництво [2].

Аналіз вищезгаданих норм свідчить, що розподіл навантаження прокурорів у кримінальних провадженнях ґрунтується на комплексному врахуванні кількості та складності справ, досвіду, спеціалізації, а також інших параметрів, визначених наказом Офісу Генерального прокурора. Однак наявність дискреційних повноважень у посадових осіб, відповідальних за розподіл, створює ризик суб'єктивних рішень. Це може призводити до нерівномірного розподілу справ, перевантаження окремих прокурорів і, як наслідок, зниження ефективності процесуального керівництва.

Який реальний стан речей? Ще у 2019 році Генеральний прокурор України оголосив про початок реформування органів прокуратури та наголосив на тому, що на триває розробка нової методики оцінювання ефективності діяльності прокурорів, яка передбачає підготовку документів для кар'єрного розвитку на основі результатів оцінювання та запровадження оновленого механізму регулювання їхнього робочого навантаження. Це має ключове значення, адже на той час система справедливого розподілу навантаження між прокурорами була відсутньою [3].

Та проблема непомірної завантаженості прокурорів має глибше підґрунтя. У 2017 році було здійснено дослідження під назвою «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу», яке розглядало функції процесуальних керівників у кримінальних провадженнях. Особливу увагу привернули коментарі учасників фокус-групи щодо обсягу роботи прокурорів. Один із них навів приклад: «Уявіть: один прокурор відповідає за 360 проваджень. Скільки у вас слідчих? Цілий відділ. Як прокурору з ними співпрацювати? У нас 90% проваджень лежить на слідчих. Чи можу я вибудувати з ними контакт? Чи можу я проявити себе як лідер і налагодити комунікацію? Як працювати, коли на одного керівника припадає 20-30 слідчих?» [4, с. 67]. Це дослідження переконливо показує, що надмірний обсяг роботи суттєво обмежує можливості прокурорів ефективно координувати дії зі слідчими та виконувати функції процесуального керівника у кримінальних провадженнях.

Чи змінилася ситуація з плином часу? Хоча загальних статистичних звітів знайти не вдалося, доповідь очільника Полтавської обласної прокуратури на початку 2021 року привернула увагу та має науковий інтерес, зокрема, він повідомив, що після реформ кожен прокурор став відповідати за процесуальне керівництво у 170–180 провадженнях. У 2020 році прокурори забезпечили процесуальне керівництво у майже 96 тис. справ [5]. Звіт про діяльність прокуратури за 2022 рік свідчить, що середнє навантаження на одного прокурора зросло до 190 кримінальних проваджень. Протягом п'яти місяців прокурори взяли на себе керівництво у понад 44 тис. справах [6]. Ці дані дозволяють зробити висновок, що збільшення кількості проваджень значно підвищує тиск на прокурорів, що може негативно позначитися на ефективності здійснення процесуального керівництва.

Як уже зазначалося, високе навантаження загрожує зниженням швидкості ухвалення рішень і може призвести до перевантаження штату, що вимагає пошуку способів оптимізації роботи. Одним із таких рішень може стати використання сучасних технологій для автоматизації розподілу навантаження. Наприкінці 2024 року заступник Генерального прокурора у ЗМІ анонсував запровадження системи автоматичного розподілу справ між процесуальними керівниками. Йдеться про створення нового механізму призначення прокурорів як процесуальних керівників у кримінальних провадженнях, подібного до автоматизованого розподілу справ у судах, який почав діяти у 2010–2011 роках. Очікується, що це сприятиме більш збалансованому розподілу навантаження серед прокурорів і зменшить корупційні ризики. Такий крок стане важливим для підвищення ефективності діяльності прокурорів [7].

Експерти наголошують, що впровадження автоматичного розподілу справ підтримує ширше застосування цифрових технологій, що покращує прозорість і результативність судочинства. Цей підхід мінімізує суб'єктивізм і зловживання, а також сприяє оновленню системи правосуддя, що підвищує довіру громадян до судів [8, с. 1055]. Ми вважаємо, що подібний розподіл міг би бути ефективним і для прокурорів. Однак варто визнати, що навіть автоматизована система не позбавлена недоліків. Вона базується на даних із внутрішньої бази (про завантаженість і спеціалізацію суддів) та інформації, яку подає відповідальний

працівник суду (наприклад, про відсутність суддів). Але випадки внесення недостовірних даних, як-от фіктивні лікарняні, коли «хворі» судді того ж дня ухвалювали рішення в інших справах, вказують на суттєві недоліки цього механізму [9].

За такими фактами наявні кримінальні провадження, прикладом є розслідування щодо працівниці апарату Вищого господарського суду України, яка діяла за вказівками його ексголови. У 2011 році вона неодноразово впливала на роботу системи «Діловодство спеціалізованого суду», що призвело до фальсифікацій у розподілі касаційних скарг у щонайменше 979 випадках. Справи передавалися заздалегідь визначеному судді, що унеможливлювало справедливий і неупереджений розгляд для підприємців [10].

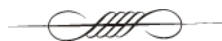
Підбиваючи підсумки дослідження, необхідно наголосити, що надмірна завантаженість прокурорів залишається критичною проблемою, яка знижує ефективність досудового розслідування через суб'єктивізм і нерівномірність розподілу, зумовлені дискреційними повноваженнями посадових осіб. Існуюча система, попри врахування досвіду, спеціалізації та складності справ, не забезпечує пропорційного навантаження. Це підтверджують дослідження 2017 року та доповіді прокурорів, де один процесуальний керівник змушений одночасно координувати до 20–30 слідчих, що унеможливлює ефективну взаємодію.

Впровадження автоматизованих систем розподілу справ, заплановане на 2024 рік за прикладом судової практики, має на меті підвищення прозорості та зниження корупційних ризиків. Однак досвід судів демонструє вразливість таких систем до зловживань. Отже, для реального вирішення проблеми необхідний комплексний підхід, який поєднує цифровізацію з посиленням контролю, чіткими адміністративними процедурами та відповідальністю, що сприятиме оптимізації навантаження прокурорів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n622> (дата звернення: 30.04.2025).
2. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Офіс Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21> (дата звернення: 30.04.2025).
3. Комітет з питань правоохоронної діяльності заслухав інформацію Генерального прокурора України про хід реформування органів прокуратури. *Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України.* 2019. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/184935.html> (дата звернення: 01.05.2025).
4. Прокурор: керує? координує? наглядає? розслідує? Звіт за результатами дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу» / за заг. ред. Белоусова Ю. Київ: СТ-Друк, 2017. 268 с.
5. Мурдза Я. На одного прокурора Полтавщини припадає 260 справ: як зростало навантаження. *ZMIST.* 2024. URL: <https://tinyurl.com/ms7s2jwe> (дата звернення: 01.05.2025).
6. Інформація про результати діяльності органів Полтавської обласної прокуратури за 5 місяців 2022 року: Додаток до рішення пленарного засідання чотирнадцятої позачергової сесії обласної ради восьмого скликання 26.07.2022 № 399. URL: <https://tinyurl.com/3jnfkrwf> (дата звернення: 01.05.2025).
7. Хрипун В. У прокуратурі запровадять автоматичний розподіл справ на процесуальних керівників. *Судово-юридична газета.* 2024. URL: <https://tinyurl.com/2rh88nwu> (дата звернення: 01.05.2025).
8. Ланчковський Ю. В. Правове регулювання електронного судочинства у цивільних справах. *Наукові перспективи.* 2024. № 7(49). С. 1049-1058.
9. Химчук А. Маніпуляція автоматизованим розподілом справ. *DEJURE.* 2020. URL: <https://dejure.foundation/manipulyacziya-avtomatyzovanym-rozpodilom-sprav/> (дата звернення: 01.05.2025).

10. Систематичне втручання в систему автоматизованого розподілу справ у Вищому господарському суді: ДБР завершило розслідування. *Державне бюро розслідувань*. 2021. URL: <https://dbr.gov.ua/news/sistematichne-vtruchannya-v-sistemu-avtomatizovanogo-rozpodilu-sprav-u-vishhomu-gospodarskomu-sudi-dbr-zavershilo-rozsliduvannya>(дата звернення: 01.05.2025).

Криштафович Орест Ярославович,
здобувач ступеня доктора філософії
за спеціальністю «Право» науково-дослідного
інституту публічного права, адвокат,
Топорецька Зоряна Миколаївна,
доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник
наукової лабораторії №1 науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України

СПРОСТУВАННЯ ЗАХИСНИКОМ ПІДОЗРИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕЗАКОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР

З 2021 року в Україні працює легальний ринок грального бізнесу. Але нелегальний ринок також нікуди не зник. Щороку розпочинають безліч кримінальних проваджень за ст. 203-2 КК України. Згідно зі статистичними даними за 2021–2022 роки, менш ніж 10% кримінальних проваджень, що перебувають на стадії досудового розслідування, переходять до стадії судового розгляду[1, с. 247]. Цей показник свідчить про ефективну діяльність сторони захисту саме на етапі досудового провадження. У 2023 році в органах досудового розслідування перебувало 164 кримінальних провадження, відкритих за статтею 203-2 Кримінального кодексу України; з них повідомлено про підозру у 25 випадках, а 17 проваджень передано до суду разом з обвинувальним актом. Таким чином, підтверджується наявна тенденція: лише приблизно 10% зазначених справ доходять до розгляду в суді. Натомість у 2024 році зареєстровано 175 кримінальних правопорушень за вказаною статтею, у 45 випадках особам було повідомлено про підозру, а 38 проваджень передано до суду з обвинувальним актом, що свідчить про зростання цього показника до 21% [2].

Зазначені статистичні дані свідчать про те, що ефективно обрана тактика захисту, а також своєчасне й обґрунтоване формування стратегії правового захисту дають змогу адвокату вже на стадії досудового розслідування успішно спростовувати підозру, забезпечуючи належний захист прав та інтересів підозрюваного без доведення справи до судового розгляду. Основне завдання сторони захисту полягає у забезпеченні найбільш сприятливого правового результату для клієнта в межах конкретного кримінального провадження. Такий результат може полягати у визнанні особи невинуватою (виправдувальний вирок), пом'якшенні ступеня винуватості або зменшенні покарання, а також у звільненні від кримінальної відповідальності чи покарання або виключенні останньої. Як слушно зазначають Сергєєва Д. та Лисак О. мета захисту у кримінальному провадженні – це повне або часткове спростування підозри, обвинувачення, реабілітація невинного, пом'якшення відповідальності та покарання, охорона прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого і виправданого [3, с. 54].

Спростування підозри або обвинувачення можливе передусім за умови доведення відсутності події кримінального правопорушення або відсутності в діях підозрюваного (обвинуваченого) складу кримінального правопорушення. У таких випадках кримінальне провадження підлягає закриттю на стадії досудового розслідування або, в разі розгляду справи судом, — ухваленню виправдувального вироку. Відповідно, ключовим завданням захисника є отримання доказів, які спростовують обґрунтованість підозри або обвинувачення, пом'якшують або виключають кримінальну відповідальність клієнта [4, с.

29], а також забезпечити правову деструкцію доказової бази обвинувачення, зокрема шляхом демонстрації її неповноти, суперечливості або недопустимості в контексті принципів кримінального процесуального права, тобто тим самими спростувати докази того, що було покладено стороною обвинувачення в основу підозри.

Ст. 91 КПК України наводить загальний перелік обставин, які входять до предмета доказування будь-якого кримінального провадження [5]. Для спростування підозри ключовим є перший елемент – подія кримінального правопорушення.

Першим етапом процесуального спростування підозри є детальний аналіз змісту самої підозри з позиції її відповідності структурі події кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється клієнт. Тут важливо для захисника визначити форму правопорушення, яке інкримінується. У контексті кримінальних проваджень за статтею 203-2 КК України підозрюваній особі можуть інкримінуватись дії, пов'язані з організацією або проведенням азартних ігор без наявності ліцензії, передбаченої чинним законодавством, а також організація чи функціонування закладів, що забезпечують доступ до азартних ігор у мережі Інтернет.

Формування захисної позиції напряму залежить від конкретного обсягу та змісту інкримінованих дій, адже у межах зазначеного складу правопорушення існує розмита межа між різними видами азартних ігор. Встановити точний вид гри, яка мала місце, з урахуванням особливостей функціонування таких сервісів, є доволі складним завданням, що відкриває можливості для ефективної правової аргументації захисника. У зв'язку з цим обвинуваченню належить довести наявність усіх обов'язкових ознак, притаманних діяльності у сфері грального бізнесу, тоді як завдання сторони захисту полягає у спростуванні наявності таких ознак у діях підозрюваного. Актуальність та складність цієї проблематики неодноразово підкреслювали вітчизняні науковці у своїх дослідженнях [6, с. 515].

Другим етапом спростування підозри є вивчення способу вчинення кримінального правопорушення, яке інкримінується, з огляду на наявність у ньому всіх обов'язкових ознак, властивих діяльності у сфері грального бізнесу. Відсутність хоча б однієї з таких ознак унеможливує кваліфікацію відповідних дій як кримінального правопорушення, оскільки фактично відсутня подія злочину.

У цьому контексті слід розрізняти декілька способів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого в ст. 203-2 КК України:

1. Повністю незаконна діяльність — здійснення організації та проведення азартних ігор у нелегальному гральному закладі без наявності будь-якої ліцензії. У цьому випадку інкриміновані дії мають очевидні ознаки порушення законодавства про ліцензування. Для повністю незаконної діяльності важливо встановити чи дійсно діяльність мала всі ознаки грального бізнесу: чи приймались ставки, чи мала місце проведення азартних ігор (а не якихось інших) чи виплачувались виграші. І чи був підзахисний долучений до всіх цих етапів та обізнаний у них.

2. Частково незаконна діяльність — ситуація, коли особа, маючи ліцензію на окремий вид азартної діяльності (наприклад, на проведення покеру або букмекерських парі), організовує ігри, які не охоплюються отриманою ліцензією (наприклад, ігри в карти, властиві казино). У такому випадку законність діяльності частково сумнівна, і правова кваліфікація залежить від встановлених обставин. Якщо мова йде про «частково» незаконну діяльність, а саме проведення азартних ігор, на які не було отримано ліцензію, то в цілому на це приміщення мала бути надана ліцензія на інший вид діяльності. Розмежувати види азартних ігор сьогодні дуже складно, а в цілях доказування «частково» незаконної діяльності практично неможливо. Наприклад, ми вказувала на відмінностях між лотереями та азартними іграми [7, с. 138], але в цілях доказування ст. 203-2 КК України неможливо буде довести факти проведення азартних ігор операторами лотерей, особливо в мережі Інтернет [8, с. 627].

3. Організація доступу до онлайн-гемблінгу — створення або підтримка функціонування закладів чи платформ, які забезпечують доступ до азартних ігор через

Інтернет, незалежно від їхньої ліцензійної природи (легальної або нелегальної). Цей спосіб є особливим з огляду на складність ідентифікації юрисдикції та виду ігрової діяльності, а тому захист тут має спиратись знову ж таки на те, чи в діях особи наявні всі ознаки надання доступу до азартних ігор: прийом ставок, надання доступу до гри, яку можна ідентифікувати як азартну, виплата виграшів.

Третім етапом є вивчення тривалості інкримінованої особі незаконної діяльності. З легалізацією грального бізнесу в 2020 році було змінено і редакцію ст. 203-2 КК України, а тому частина діянь була декриміналізована. Відтак захисту слід обов'язково зіставляти ознаки оновленого складу злочину із фактичними діями, у вчиненні яких підозрюється особа. Це зумовлює необхідність ретельного аналізу правової норми в її чинній редакції та відмежування діянь, що втратили суспільну небезпечність і, відповідно, не підлягають кримінально-правовій оцінці. У межах захисту важливим є також з'ясування обставин, що ставлять під сумнів фактичну можливість підозрюваного протягом тривалого часу здійснювати інкриміновану діяльність. Зокрема, захисник може надати докази, що підтверджують наявність у підозрюваного постійного місця роботи, перебування за межами країни, проходження лікування тощо. Такі відомості здатні поставити під сумнів не лише сам факт незаконної діяльності, але й її тривалість, що може мати істотне значення для кваліфікації діяння та визначення ступеня вини.

І наступними етапами є вивчення обставин щодо місця здійснення інкримінованої діяльності, а також засобів і знарядь вчинення незаконної інкримінованої діяльності. Так, якщо мова йде про діяльність наземного грального закладу, то захист має звернути увагу, чи відповідає місце здійснення діяльності та його характеристики поняттю грального закладу і чи встановила сторона обвинувачення вид такого грального закладу. Також важливо, чи були в цьому приміщенні реалізовані такі операції як прийом ставок і виплата виграшів і які саме послуги там надавались.

У контексті кримінального провадження за фактом організації та проведення азартних ігор особливу увагу сторона захисту повинна приділити дослідженню характеристик знарядь і засобів, які, на думку сторони обвинувачення, використовувались для вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, важливим є питання щодо використання спеціалізованого обладнання, яке має бути належним чином ідентифіковане обвинуваченням як гральне обладнання з чітким визначенням його типу, функціонального призначення та відповідності встановленим технічним ознакам.

Захиснику доцільно звертати увагу на такі аспекти:

- Чи обґрунтовано обвинувачення віднесло конкретне обладнання до категорії грального, тобто чи міститься у матеріалах провадження опис технічних характеристик, які дозволяють віднести його до такої категорії?
- Чи перебувало обладнання в робочому стані на момент його виявлення та вилучення, і чи відображено це належним чином у протоколах слідчих дій?
- Чи дозволяло воно здійснення ключових елементів азартної гри — прийняття ставок, виплату виграшів або ініціювання ігрового процесу після внесення коштів і здійснення активних дій з боку гравця?

Окремої уваги потребує аналіз програмного забезпечення. Сторона обвинувачення має надати обґрунтування класифікації певного програмного продукту як ігрової програми, тобто такої, що забезпечує механізми азартної гри, а не, наприклад, проведення лотереї, демонстрацію відеоігор або інший віртуальний контент. Важливо дослідити, як саме описано процес гри, та на підставі яких критеріїв її було віднесено до азартної.

Якщо вищезазначені ознаки не підтверджені процесуальними доказами, виникають обґрунтовані підстави для висновку про відсутність події кримінального правопорушення. У цьому контексті доцільною є тактика захисту, що полягає у доведенні факту, що виявлене обладнання перебувало у неробочому або несправному стані, не використовувалося за призначенням, а лише зберігалось в приміщенні без ознак функціонування грального бізнесу.

І останнім, але дуже важливим питанням є наявність в підозрі свідчень гравців в азартні ігри як свідків і чи зафіксовано факт внесення ними ставки, гри і отримання виграшу. За відсутності таких даних у матеріалах кримінального провадження, лінія захисту має бути спрямована на доведення відсутності події кримінального правопорушення, оскільки неможливо стверджувати про факт проведення азартних ігор чи надання доступу до них без наявності гравців. До того ж гравці в незаконні азартні гри притягуються до адміністративної відповідальності за ст. 181 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Якщо жодну особу не було притягнуто до адміністративної відповідальності за участь у таких іграх, це може свідчити про відсутність встановлених фактів участі будь-кого в азартних іграх, що своєю чергою може бути аргументом на користь відсутності події кримінального правопорушення.

У межах цієї стратегії захисник має право обґрунтовано висунути версію, згідно з якою виявлене обладнання перебувало у стадії тестування (якщо було увімкнене) або зберігалось без використання (якщо було вимкнене), що виключає сам факт організації або проведення азартної гри.

Список використаних джерел:

1. Криштафович О. Я. Тактика захисту під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор (ст. 203-2 КК України) *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3-4. С.240-248.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування/ Офіс генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Сергєєва Д., Лисак О.. Сутність захисту в кримінальному провадженні: діяльнісний підхід до розуміння. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 1-2. С. 54-63. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.1-2/54-63>.
4. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія. За загал. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2016. 336 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1081>.
6. Топорецька З. М. Зайняття гральним бізнесом: поняття та його значення для процесу розслідування. *Право України*. 2012. №3-4. С. 515-520.
7. Топорецька З. М. Лотереї: 50 питань і відповідей: наук.-практ. вид.; за наук. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. Київ: Алерта, 2019. 222 с.
8. Погорецький М. А., Топорецька З. М. Проблеми правового регулювання грального бізнесу та лотерей в Україні і їх вплив на доказування незаконної діяльності з організації та проведення азартних ігор, лотерей (ст. 203-2 КК України). *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2024. С. 625-631.

Крушинський Сергій Антонович,

кандидат юридичних наук, професор

завідувач кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

КПК України 2012 року передбачив новий правовий інститут – інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), чим фактично створив передумови для використання можливостей оперативно-розшукової діяльності під час проведення процесуальних дій в рамках кримінального провадження. Проведення НСРД, як правило, істотно обмежує права людини, гарантовані Конституцією України та міжнародно-правовими актами, а тому – це завжди певний баланс між забезпеченням ефективності

розслідування та дотриманням прав людини. Зважаючи на це, дотримання законних підстав проведення НСРД є ключовим чинником легітимності таких дій у демократичному суспільстві.

Питання встановлення підстав проведення НСРД не є новим і було предметом багатьох наукових досліджень, проте продовжує викликати дискусії. Сам законодавець спробував окреслити підстав проведення НСРД у ст. 246 КПК України з одноіменною назвою. Водночас, зазначена норма урегульовує не лише підстави проведення НСРД, а й коло суб'єктів, що уповноважені приймати рішення про проведення таких дій, строки та умови їх проведення.

У доктрині кримінального процесу також висловлені різні підходи до визначення підстав проведення НСРД. Так, Л. І. Аркуша підтримує підхід, відповідно до якого потрібно виокремлювати формальні і документальні підстави проведення НСРД. При цьому до формальних підстав вчена відносить наявність відповідної інформації про: злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; осіб, які готують або вчинили злочини; осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від кримінальної відповідальності. Натомість, документальні підстави включають: наявність зареєстрованої заяви чи повідомлення про злочин; наявність записув Єдиному реєстрі досудових розслідувань; повідомлення у письмовій формі слідчим прокурора про початок розслідування; доручення прокурора на проведення досудового розслідування [1, с. 141]. Зазначений підхід підтриманий у своїх працях й іншими науковцями [2, с. 138].

З висловленими твердженнями погодитись складно з таких міркувань. По-перше, формулюючи формальні підстави, вчені значною мірою зводять їх до тих, що передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 1 ч. 1 ст. 6) для здійснення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), яка не є процесуальною. До речі, окремі вчені, визначаючи підстави проведення НСРД, застосовують аналогію закону і прямо вказують на підстави для проведення ОРД [3, с. 310; 4, с. 207]. Проте ототожнювати НСРД і оперативно-розшукові заходи, не зважаючи на їх схожість, є в корні неправильним. По-друге, саме по собі розпочате розслідування і відповідне документальне підтвердження цього факту не утворює підставу для проведення НСРД.

Д. Б. Сергєєва класифікує підстави проведення НСРД на фактичні та правові. При цьому, пропонуючи відповідну конструкцію проекту нової редакції ст. 246 КПК України, авторка під фактичними підставами проведення НСРД розуміє наявність достатніх відомостей в матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення мети відповідної НСРД, а до правових підстав відносить: 1) розслідування злочину відповідної тяжкості; наявність такої сукупності фактичних даних, яка дозволяє слідчому, прокурору, слідчому судді дійти висновку про ймовірність того, що під час його проведення можуть бути отримані фактичні дані, що за результатами перевірки й оцінки можуть бути змістом доказів у кримінальному провадженні; відомості про злочин і особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; 2) постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а у випадках, передбачених КПК, – ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД, винесена на підставі відповідного клопотання слідчого, прокурора [5, с. 63].

В цілому, погоджуючись з необхідністю розмежування фактичних та правових підстав проведення НСРД, слід звернути увагу на деяку непослідовність підходу вченої, оскільки «наявність фактичних даних (відомостей)...» тлумачиться як елемент і фактичної, і правової підстави.

Схожий підхід до поділу підстав проведення НСРД наводить Д. А. Нескоромний. Юридичними (правовими) підставами автор вважає сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом умов, що дають право на проведення НСРД, а фактичними – факт правопорушення (фактично вчиненого суспільно небезпечного діяння), що дає право на проведення НСРД [3, с. 63]. Таке трактування фактичних підстав також видається сумнівним, оскільки сам факт правопорушення не може слугувати підставою проведення НСРД.

Найбільш точним видається підхід, відповідно до якого підстави проведення НСРД поділяють на: матеріально-правові, процесуальні та фактичні [6, с. 51; 7, с. 89]. Матеріальною-правовою підставою проведення НСРД слушно вважається ступінь тяжкості кримінального правопорушення, щодо якого здійснюється досудове розслідування. Кримінальний процесуальний закон передбачає, що переважна більшість НСРД проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Водночас, зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежений власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) можуть проводитись у ході розслідування й інших кримінальних правопорушень.

З матеріально-правовою підставою на практиці пов'язані непоодинокі зловживання зі сторони органів досудового розслідування, пов'язані з штучним завищенням кваліфікації діяння для того, щоб провести НСРД. Верховний Суд у своїх постановках неодноразово вказував на те, що на початковому етапі досудового розслідування кваліфікація діянь особи є попередньою і здійснюється на підставі лише тих фактичних даних, які були отримані та перебували у віданні органу досудового розслідування на той час [8; 9]. Тобто у такому разі «завищена» кваліфікація діяння як тяжкого чи особливо тяжкого злочину дає підстави для проведення НСРД і не тягне недопустимість їх результатів. Водночас, якщо буде встановлено, що на момент перекваліфікації діяння на нетяжкий злочин були відсутні будь-які виявлені під час розслідування відомості, які не були відомі стороні обвинувачення на час внесення відомостей до ЄРДР, то така ситуація свідчить про штучне створення підстав для проведення НСРД і тягне недопустимість відповідних доказів [10].

Процесуальною підставою проведення НСРД є відповідне процесуальне рішення, прийняте у формі процесуального документа – ухвали слідчого судді або постанови слідчого, прокурора (у випадках, коли вони уповноважені законом приймати таке рішення).

Характеризуючи фактичні підстави проведення НСРД, слід згадати, що останні не відокремлюються від інших слідчих (розшукових) дій, а є їх різновидом і регулюються в загальному порядку, передбаченому КПК України [1, с. 141]. З огляду на це, фактичними підставами проведення НСРД доцільно вважати наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 2 ст. 223 КПК України). Як слушно підкреслює Ю. М. Мирошніченко, це відомості про факти, на підставі яких уповноважена особа робить обґрунтоване припущення про наявність тих чи інших обставин у минулому, теперішньому та ймовірність настання бажаної події в майбутньому. Саме вони є підставами для ухвалення процесуального рішення щодо проведення НСРД [11, с. 119-120].

Список використаних джерел:

1. Аркуша Л. І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 141-144.
2. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. К.: ВД «Дакор», 2015. 440 с.
3. Нескоромний Д. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: юридичні та фактичні підстави їх провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 2. С. 303-312.
4. Шерудило В. О. Правові підстави негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6(2). С. 204-207.
5. Сергєєва Д. Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 56-65.
6. Багрій М. В., Луцик В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.
7. Терещук С. С. Система негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальні підстави їх проведення. *Право і безпека*. 2017. № 3. С. 87-92.

8. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 року (справа № 554/5090/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>.

9. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 жовтня 2024 року (справа № 303/1425/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122333175>.

10. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 травня 2024 року (справа № 164/1293/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212842>.

11. Мирошніченко Ю. М. Фактичні підстави негласних слідчих (розшукових) дій: проблема достатності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1. С. 217-220.

Кулебякін Вадим Олександрович,

аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НЕДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ «РОЗУМНОГО СТРОКУ» ЯК НАСЛІДОК ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначає завдання кримінального провадження, зокрема, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. В свою чергу визначені главою 2 КПК України загальні засади кримінального провадження орієнтовані на реалізацію його завдань. Для виконання вимоги швидкого розслідування та судового розгляду, до засад кримінального провадження віднесена засада розумності строків (п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України), зміст якої розкрито у ст. 28 цього Кодексу. Зазначена стаття містить вимогу виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень протягом розумного строку, під якими розуміються строки які є об'єктивно необхідними і у той же час такими що не можуть перевищувати формально визначені Кодексом строки. Норма ч. 1 ст. 21 КПК України гарантує кожному право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки [1].

Погоджуємось з думкою В. М. Кушнерьова про оціночне поняття розумного строку, який потребує наявності оптимальної системи критеріїв, що будуть використані для формування внутрішнього переконання стосовно строків виконання певних слідчих дій чи прийняття певних процесуальних рішень у кримінальному провадженні [2, с. 99].

У той же час ч. 3 ст. 28 КПК України визначає критерії для визначення розумності строків кримінального провадження, серед яких складність кримінального провадження, поведінка його учасників, спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень [1].

У контексті нашої роботи зупинимось на критерії визначення розумності строків – поведінка учасників кримінального провадження.

В нашому дослідженні, проведеному з метою отримання вихідних даних для статті «Строки тримання під вартою під час судового розгляду – гарантія дотримання права на свободу та особисту недоторканість», нами проводилось опитування представників різних юридичних професій, яким запропоновано відповісти, зокрема, на питання про причини надміру тривалих судових розглядів. У своїй більшості (64 % опитаних), такою причиною названо зловживання учасниками кримінального провадження своїми процесуальними правами. При цьому відсоток такої відповіді був високим, як серед суддів, прокурорів так і серед адвокатів і науковців. Важливо, що у зазначеному дослідженні проведено аналіз доцільності впровадження до кримінального процесуального закону обмеження максимального строку тримання під вартою під час судового розгляду і більшість (75,6%) опитаних висловились, що першочергово слід усунути першопричини надміру тривалого судового розгляду, який не відповідає zasadі «розумного строку». Окремі респонденти

вказали у відповіді, що з усуненням першопричин відпаде необхідність впровадження зазначених законодавчих обмежень [3, с. 11].

Чинне процесуальне законодавство, не містить визначення поняття «зловживання процесуальними правами», тому для більш детального аналізу, звернемось до робіт науковців, які досліджували зазначену проблематику. У своїй роботі В. В. Резнікова зробила висновок, що зловживання правом – вольова усвідомлена діяльність (дії) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності [4, с. 34].

Можемо погодитись з таким визначенням, та зазначимо, що теза «реалізація суб'єктивного права не за його призначенням» на нашу думку є ключовою для відокремлення добросовісної реалізації права від недобросовісної, яка найкраще відображає зміст визначення та у разі її доведення у діях учасника кримінального провадження, дозволить стверджувати, що останній зловживає правом.

Для прикладу, глава 6 КПК України, декларує право учасника кримінального провадження заявити відвід, як реалізацію однієї з гарантій незалежного та неупередженого правосуддя спрямованого на забезпечення справедливого та безстороннього судового розгляду. Однак, як свідчить судова практика, учасники кримінального провадження у непоодиноких випадках реалізують надане право заявити відвід переслідуючи іншу мету від закладеної у норму закону законодавцем. Часто, заявляючи відвід, учасник кримінального провадження має на меті, відкласти судові засідання та домогтися такої тривалості судового розгляду, щоб сплили строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. У постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі - ККС ВС) від 21.03.2023 року у справі № 305/188/17 суд визнав зловживанням правом дії обвинуваченого, який не підкорявся розпорядженням головуючого, грубо порушував порядок у залі судового засідання, вимагав замінити йому захисника, який у цій справі вже був сьомий із захисників, які йому призначалися в порядку, передбаченому Закон України «Про безоплатну правову допомогу» та погодився з висновками суду апеляційної інстанції, який визнав вимоги засудженого зловживанням правом на захист з метою затягування розгляду справи, оскільки за вироком місцевого суду на підставі ч. 5 ст. 72 КК (в редакції Закону від 26 листопада 2015 року №838-VIII) один день попереднього ув'язнення обвинуваченого зараховується за два дні позбавлення волі [5]. До схожих висновків Верховний Суд дійшов у справах № 554/726/17 та № 755/20688/19 [6; 7].

Зауважимо, що ч. 4 ст. 81 КПК України, встановлює механізм протидії зловживанню правом відводу, та дозволяє залишити без розгляду заяву у разі встановлення ознак зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження [1].

Однак недобросовісна поведінка учасників кримінального провадження, яка призводить до відкладення судового засідання та, як наслідок, порушення розумного строку судового розгляду, може знаходити свої прояви й у інших діях. Так, учасники провадження можуть ухилятися від отримання кореспонденції, від явки до органу досудового розслідування або суду, повторно подавати вирішені судом клопотання, або оскаржувати рішення, які не підлягають оскарженню, вдаватися до маніпуляцій з автоматизованим розподілом справ у суді. Перелік таких недобросовісних дій не є вичерпним, а кримінальний процесуальний закон не містить достатніх механізмів протидії усім можливим зловживанням. Тому для пошуку шляхів протидії звернемось до прецедентної практики Європейського суду по правах людини (далі – ЄСПЛ) та національних судових органів. Так в ухвалі ККС ВС від 17.09.2019 року у справі № 202/4467/14-к суд визнав дії сторони захисту зловживанням правом та у мотивував своє рішення пославшись на рішення у справі «Юніон Аліментаріа проти Іспанії» у якій ЄСПЛ вказав на недопустимість зневільювання ключового принципу верховенства права у випадках, коли поведінка учасників судового засідання свідчить про умисний характер їх дій, направлений на невинуватне затягування процесу чи зловживання своїм процесуальним правом [8]. У іншому рішенні Верховний Суд постановив, що заборона зловживання правом є загальноправовим принципом, що на

практиці може зумовити необхідність ухвалення рішень прямо не передбачених КПК України [9].

Такий алгоритм дій, є одним з шляхів вирішення проблеми недостатнього регулювання нормами кримінального процесуального закону протидії зловживання процесуальними правами. Зокрема в ухвалях слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва залишено без розгляду повторно подані ідентичні між собою заяви [10; 11]. У іншій справі ВАКС встановив ознаки процесуального зловживання у поданні одного і того самого по суті клопотання із різним формулюванням прохальної частини [12].

Однак зауважимо про недосконалість застосування зазначеного підходу. Адже, хоча, як визначає п. 6 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суди зобов'язані враховувати викладені у постановях Верховного Суду висновки щодо застосування норм права при застосуванні таких норм права [13], втім судова практика не є сталою, а обставини справи не завжди релевантними тим обставинам, які були предметом розгляду Верховним Судом. Тому практику суду не можна ототожнювати з нормами закону. Складнощі правозастосування можуть полягати і у високому рівні суб'єктивізму при визнанні дій учасника зловживанням правом, а непропорційне обмеження права учасника провадження при визнанні його дій зловживанням правом є підґрунтям висновку про зловживання правом такого обмеження з боку суду.

Для прикладу вагомості суб'єктивного фактору при оцінці дій учасника провадження, можемо звернутися до практики ЄСПЛ, який у рішенні «Düringer i Grunze проти Франції» констатував зловживання правом на оскарження вживання образливих, погрозових або провокативних висловлювань проти уряду-відповідача, його представника, органів влади держави відповідача, проти самого Суду, його суддів, його Канцелярії або її працівників. У той же час у рішенні «Di Salvo проти Італії» вказав, що твердження, що мова заявника є просто ущипливою, полемічною чи саркастичною недостатньо щоб вважати це зловживанням; вона має виходити «за межі нормальної, коректної та легітимної критики» [14, с. 34].

Суб'єктами права законодавчої ініціативи, аналізується зазначена проблематика, та розробляються проекти змін до кримінального процесуального закону з метою створення дієвих механізмів протидії зловживанням процесуальними правами. Зокрема Національне агентство з питань запобігання корупції у розробленому проєкті пропонує доповнити загальні засади кримінального провадження визначені ст. 7 КПК України пунктом 19-1 «неприпустимість зловживання процесуальними правами». Зміст якої розкрити у запропонованій статті 26-1 у якій визначити невичерпний перелік дій, які є достатніми для визнання слідчим суддею, судом поведінки учасника зловживанням процесуальними правами, яка суперечить завданням кримінального провадження. А також у ч. 5 зазначеної статті запропоновано впровадити накладення грошового стягнення на учасника, поведінка, якого визнана зловживанням правом [15].

Позитивно сприймаючи ідею впровадження та нормативного врегулювання заборони зловживання процесуальними правами, зокрема законодавчого закріплення права залишення без розгляду або повернення скарги, клопотання, заяви, якщо учасник зловживає правом на її подання (що узгоджується з судовою практикою про яку ми зазначали вище), окремі запропоновані пункти слід оцінити критично. Так, існують ризики визнання зловживанням звернення зі скаргою на судові рішення, яке не підлягає оскарженню. Верховний Суд неодноразово висловлювався, про можливість оскарження ухвал слідчих суддів, які не віднесені до переліку ухвал визначених ст. 309 КПК України, але у той же час взагалі не передбачені процесуальним законом [16]. Впровадження запропонованих НАЗК змін призвело б до визнання такої скарги зловживанням правом оскарження та, відповідно, підставою накладення грошового стягнення.

У висновку зазначимо, що проблема зловживання процесуальними правами є взаємопов'язаною із дотриманням засади розумного строку у кримінальному провадженні та потребує детальної регламентації механізмів протидії проявам недобросовісної поведінки учасників провадження. Однак схвально ставлячись до законодавчих ініціатив, вважаємо, що

перед внесенням на розгляд до законодавчого органу, вони потребують детального опрацювання, зважаючи на усі можливі ризики їх впровадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;
2. Кушнерьов В.М. Розумність строків як загальна засада кримінального провадження. Дисертація на здобуття ступеню доктора філософії. 081 «Право». НАВС України. Київ. 2021 р. 246 с.
3. Кулебякін В.О.Строки тримання під вартою під час судового розгляду – гарантія права на свободу та особисту недоторканість. *Науково практичний журнал національного університету Одеська юридична академія «Науково практичне видання «Прикарпатський юридичний вісник»»*. Випуск 3(56). Видавництво «Гельветика». 2024 р. С. 243-248.
4. Рєзнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 23-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_1_5;
5. Постанова ККС ВС від 21.03.2023 р. справа № 305/188/17 URL:https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vp_vid_21_03_2023_roku_u_spravi_305_188_17/;
6. Постанова ККС ВС від 11.04.2021 р. справа № 554/726/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96978260>;
7. Постанова ККС ВС від 14.01.2025 р. справа № 755/20688/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124522321>;
8. Ухвала ККС ВС від 17.09.2019 р. справа № 202/4467/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449788>;
9. Постанова ККС ВС від 29 липня 2021 року у справі № 264/6844/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728757>;
10. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 25.02.2025 р. справа № 760/2974/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125103591>;
11. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 13.02.2025 р. справа № 760/2919/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125132691>;
12. Ухвала БАКС від 20.11.2024 р. справа № 991/9167/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123224642>;
13. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>;
14. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2011 р. URL:<https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/human-rights/echr-admissibility-guide.pdf>;
15. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо неприпустимості зловживання процесуальними правами». Національне агентство з питань запобігання корупції. URL:https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/03_Porivn_zlovzhyvannya_KPK_31072023.docx;
16. Постанова Верховного Суду від 30.11.2022 р. справа № 761/13804/22. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107706654>.

ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК?

У сучасному кримінальному процесі України принцип змагальності набув статусу фундаментальної засади, що визначає взаємовідносини сторін на всіх стадіях кримінального провадження.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй прецедентній практиці зазначає про те, що основним аспектом права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні, включаючи елементи такого провадження, що відносяться до процедури, є змагальність, що передбачає забезпечення рівності сторін обвинувачення та захисту. Право на змагальний судовий процес у кримінальному провадженні означає, що як сторона обвинувачення, так і захисту повинні мати можливість володіти інформацією, ознайомитись із матеріалами і прокоментувати зауваження та докази, подані іншою стороною, а також надавати щодо них пояснення (рішення ЄСПЛ у справі «Брандштеттер (Brandstetter) проти Австрії» від 28 серпня 1991 року, §§66-67) [1].

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі — КПК) відбулася докорінна трансформація процесуальної конструкції кримінального провадження, орієнтована на утвердження змагальної моделі судочинства. Одним з її ключових інструментів стало нормативне закріплення взаємного відкриття матеріалів кримінального провадження між сторонами, зокрема на завершальному етапі досудового розслідування. У цьому контексті особливу увагу слід звернути на положення частини шостої статті 290 КПК, яка регулює порядок відкриття матеріалів саме стороною захисту. У науковій та практичній площині до цього часу тривають дискусії: чи є ця процесуальна дія правом сторони захисту, чи її обов'язком, порушення якого тягне за собою суворі правові наслідки.

Відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК, сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді [2]. Таким чином, обов'язок виникає не автоматично, а виключно за наявності процесуальної ініціативи з боку сторони обвинувачення. У цьому положенні закладено умовну конструкцію: відсутність запиту — відсутність правового обов'язку.

До такого висновку дійшов Верховний Суд у справі № 691/1358/15-к від 17 березня 2020 року. Так, у касаційній скарзі прокурор зазначав, що всупереч вимогам ч. 12 ст. 290 КПК судом першої інстанції безпідставно було визнано допустимими доказами документи, надані стороною захисту, та показання свідка, які не були відкриті стороні обвинувачення.

Як зауважив суд, доводи ж прокурора щодо безпідставного визнання судом першої інстанції допустимими доказами наданих стороною захисту документів у зв'язку з тим, що вони не були відкриті прокурору у порядку ст. 290 КПК, є необґрунтованими. Згідно з ч. 12 ст. 290 КПК, якщо сторона кримінального провадження не здійснила відкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази. Враховуючи вимоги ч. 6 ст. 290 КПК, виникнення обов'язку сторони захисту щодо відкриття матеріалів кримінального провадження прямо пов'язане із наявністю відповідного запиту від прокурора. Проте у цьому кримінальному провадженні відсутні будь-які докази того, що прокурор звертався із таким запитом до сторони захисту чи до суду.

Що ж стосується доводів прокурора про не відкриття стороною захисту під час досудового розслідування показань свідка суд роз'яснив, що згідно з положеннями ч. 6 ст. 290 КПК матеріалами, до яких сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином, є лише будь-які речові

докази або їх частини, документи або копії з них. Крім того, з огляду на вимоги ст. 23 КПК показання учасників кримінального провадження суд отримує усно і може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених цим Кодексом. До того ж КПК не зобов'язує сторону захисту фіксувати будь-яким чином показання свідків захисту під час досудового розслідування [3].

Відтак щодо обов'язку сторони захисту відкривати матеріали лише за наявності відповідного запиту прокурора загалом сформулась окреслена усталена позиція. Водночас у частині визначення переліку доказів, які підлягають відкриттю у відповідь на такий запит, наявні як теоретичні, так і практичні суперечності, що простежуються, зокрема, у судовій практиці.

Так, попри наведений вище підхід, у постанові Верховного Суду від 11.11.2021 у справі № 721/104/17 суд касаційної інстанції не погодився з висновками апеляційного суду, який визнав допустимими показання свідків сторони захисту, не відкриті під час досудового розслідування. Так, суд касаційної інстанції вважав неспроможними висновки суду апеляційної інстанції про те, що показання свідків сторони захисту не є тими доказами, які повинні бути відкриті стороні обвинувачення, оскільки вони суперечать положенням ч. 11 ст. 290 КПК та загальним правилам відкриття матеріалів іншій стороні, сформульованим у вказаній нормі кримінального процесуального закону [4].

Така позиція знаходила своє відображення у ряді судових рішень. Для прикладу, Залізничний районний суд м.Львова хоча і допитав у судовому засіданні за клопотанням сторони захисту свідка, у вироку від 06.03.2018, виходячи з положень ст.290 КПК, визнав його показання недопустимим доказом. Зауваживши, що сторона захисту повинна була під час досудового слідства повідомити сторону обвинувачення про наявність такого свідка, чого не було зроблено. Адже до допиту у судовому засіданні стороні обвинувачення про наявність такого свідка не було відомо [5].

Переглядаючи це рішення першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, Верховний Суд вказав, що такі висновки не ґрунтуються на положеннях закону. Проаналізувавши ч. 6 ст. 290 КПК суд зазначив, що це положення не згадує показань свідка, оскільки, на відміну від сторони обвинувачення, сторона захисту не може проводити допит і отримувати показання, а лише пояснення, які відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК не є джерелом доказів. Тому на сторону захисту законом не покладено обов'язку відкривати доказ, який вона в принципі не може мати в своєму розпорядженні. Показання свідка, викликаного судом за клопотанням сторони захисту, з'являються лише під час його допиту в судовому засіданні і, таким чином, не можуть бути відкриті до цього моменту [6].

В продовження вирішення цієї дискусії, Верховний Суд у справі № 359/6765/18 рішення від 09.03.2023 звернув увагу і на положення ч. 11 ст. 290 КПК, згідно з якою сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду [2]. Так, сторона обвинувачення вказувала, що під час судового розгляду в суді першої інстанції стороною захисту перед допитом чотирьох свідків не було надано прокурору доступ до пояснень цих осіб, що позбавило сторону обвинувачення можливості підготуватися до належного допиту свідків. Посилаючись на ч. 11 ст. 290 КПК суд зазначив, що цією нормою законодавець встановив процедуру, яка забезпечує реалізацію права на справедливий суд у його процесуальному аспекті, тобто надає можливість сторонам майбутнього судового розгляду ознайомитися з доказами кожної з них і підготувати правову позицію, що буде ними обстоюватись у змагальній процедурі судового розгляду. Під час судового засідання стороною захисту було заявлено клопотання про допит чотирьох свідків. Прокурор щодо задоволення такого клопотання захисника не заперечував, а також не вказував на порушення стороною захисту вимог ч. 11 ст. 290 КПК щодо не відкриття доступу до пояснень вказаних осіб. У судовому засіданні прокурор не був позбавлений можливості здійснити допит вказаних осіб під час судового розгляду в передбачений законом спосіб. При цьому після допиту свідків прокурором не було заявлено клопотань про надання часу для підготовки правової позиції обвинувачення у зв'язку з новими доказами. До того ж у прокурора було

достатньо часу для підготовки до допиту заявлених свідків та звернення до сторони захисту з метою отримання доступу до пояснень вказаних осіб [7].

Відповідно до п. 2 ч. 6 ст. 290 КПК, сторона захисту володіє процесуальним правом не надавати прокурору доступ до тих матеріалів, які, на її переконання, можуть бути використані стороною обвинувачення на підтвердження винуватості обвинуваченого[2]. Таким чином, кримінальний процесуальний закон закріплює принципову відмінність у підході до відкриття доказів сторонами, визнаючи за захистом право не розкривати інформацію, яка потенційно суперечить інтересам обвинуваченого. Водночас питання про належність конкретного доказу до такої категорії, як і рішення щодо доцільності його відкриття, можуть прийматися стороною захисту після повного ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що відповідає паритетності сторін та забезпечення права на ефективний захист.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та усталеної судової практики свідчить, що у сторони захисту виникає обов'язок щодо відкриття матеріалів кримінального провадження лише за наявності належного запиту з боку прокурора. У випадках, коли прокурор не звертається із запитом, сторона захисту не зобов'язана відкривати наявні у неї документи, речові докази чи інші матеріали, навіть якщо планує посилатися на них у суді. Відповідно, у такій ситуації не настають процесуальні наслідки, передбачені ч. 12 ст. 290 КПК, а саме – недопустимість доказів. Така логіка відповідає засадам принципу процесуальної рівності та узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини щодо забезпечення змагального процесу.

Окремо слід наголосити, що положення ч. 6 ст. 290 КПК не передбачають обов'язку сторони захисту відкривати показання свідків, оскільки захист не має процесуальних повноважень здійснювати допит свідків під час досудового розслідування, а пояснення, отримані в поза процесуальний спосіб, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК, не є джерелом доказів.

Вказані правові позиції Верховного Суду засвідчують, що відкриття доказів стороною захисту за КПК є процесуально обумовленим обов'язком, а не абсолютною вимогою. Водночас сторона захисту зберігає право не розкривати ті матеріали, які, на її переконання, можуть бути використані проти обвинуваченого (п. 2 ч. 6 ст. 290 КПК), що також відповідає принципам ефективного захисту та презумпції невинуватості.

Отже, сучасний механізм відкриття доказів захистом ґрунтується на поєднанні правового обов'язку та дискреційного підходу, який дозволяє стороні захисту діяти з урахуванням інтересів клієнта, процесуальної стратегії та змагальності, не порушуючи при цьому принципів справедливого судочинства.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2019 у справі №640/6847/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>(дата звернення - 02.05.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n4136> (дата звернення – 05.05.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 17.03.2020 у справі № 691/1358/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401654> (дата звернення - 05.05.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 11.11.2021 у справі № 721/104/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101240845>(дата звернення - 06.05.2025).
5. Вирок Залізничного районного суду м. Львова від 06.03.2018 у справі № 462/1710/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72598403>(дата звернення - 06.05.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 07.06.2022 у справі № 462/1710/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849853>(дата звернення - 07.07.2025).
7. Постанова Верховного Суду від 09.03.2023 у справі № 359/6765/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109548036> (дата звернення - 07.07.2025).

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ СМЕРТЮ ОБВИНУВАЧЕНОГО НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Важливою складовою кримінального процесу є процедура закриття кримінального провадження. В чинному законодавстві передбачено, що однією з підстав для закриття кримінального провадження є смерть обвинуваченого. Проте в практичній діяльності під час закриття кримінального провадження виникає ряд проблемних питань, а особливо на стадії підготовчого судового засідання, що своєю чергою пов'язано з прогалинами чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Інститут закриття провадження після надходження до суду обвинувального акта знайшов своє відображення в нормах КПК України[1, с. 146]. Відповідно до вимог ст. 314 КПК України у підготовчому судовому засіданні суд має право приймати певні рішення, серед яких знаходиться закриття провадження у випадку встановлених підстав, передбачених пунктами 4–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК. Тобто вказана норма є відсылною до ст. 284 КПК України, відповідно до якої встановлено перелік підстав для закриття провадження, однією з яких є смерть обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого[2].

Закриття кримінального провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України належить до nereабілітуючих підстав, що в свою чергу означає, що відносно особи зібрано достатньо доказів, які підтверджують вчиненням нею діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, однак в силу певних обставин подальше провадження нею є неможливим[3, с.242].

Відповідно до інформаційного листа ВССУ «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», суд повинен враховувати норми пунктів 4–8 ч. 1 та ч. 2 ст. 284 КПК та у разі наявності зазначених у них обставин постановляти ухвалу про закриття кримінального провадження[4]. Таким чином, до повноважень суду відноситься закриття кримінального провадження за цією підставою, проте процедура її реалізації залишається недостатньо урегульованою [5, с.58].

Варто зазначити, що чинний КПК України не містить чітко визначеного порядку дій суду при вирішенні питання про закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження, що спричиняє суттєву прогалину в законодавстві, а тому суд діє по аналогії з провадженням щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Щодо вирішення питання про закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого суду варто посилатись на належні, такі що підтверджують смерть обвинуваченого, документи, якими, зокрема, можуть бути: видане у законному порядку свідоцтво про смерть чи актовий запис, витяг із такого, а також рішення суду про визнання особи померлою, яке набрало законної сили[1, с.146].

У разі смерті обвинуваченого на стадії підготовчого провадження, варто отримати від родичів такої особи (за наявності), документ про незаперечення щодо закриття кримінального провадження щодо обвинуваченого або заперечення для подальшого надання можливості заявити клопотання про продовження провадження для реабілітації померлої особи[1, с.147].

Клопотання про закриття кримінального провадження за даною підставою складає прокурор, після чого надсилає до суду, де суддя вправі винести відповідну ухвалу про закриття провадження. Водночас відповідно до ч. 10 ст. 284 КПК України передбачено обов'язок прокурора та судді перед винесенням такої ухвали направити одному з близьких родичів та/або захиснику померлого письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю із роз'ясненням права на клопотання про

непогодження із закриттям. Варто зазначити, що КПК України у ст. 2 визначає досить широке коло близьких родичів та членів сім'ї [2].

Варто зазначити, що в законодавстві також не врегульовано питання щодо того кому саме із всієї кількості близьких осіб чи членів родини потрібно надсилати дане повідомлення про можливість закриття кримінального провадження. На практиці поширеним явищем є надсилання письмового повідомлення в першу чергу одному із подружжя, дітям або батькам. Проте той факт, що особа, яка отримала даний документ може знехтувати правом на клопотання, не означає що усі члени сім'ї можуть погодитись із даним рішенням. Також неврегульованим є той факт, кому направляти повідомлення про закриття провадження, якщо в обвинуваченого немає ані родичів, ані близьких осіб, ані захисника. Практика передбачає, що прокурор документально фіксує відсутність осіб, яким необхідно надсилати повідомлення, і на цій підставі ініціює рішення про закриття кримінального провадження.

В законодавстві не визначений точний строк – за скільки дні до закриття провадження направляється таке повідомлення. Однак встановлено, що кримінальне провадження закривається, якщо впродовж 10 днів не надійшло клопотання про непогодження із закриттям, незважаючи на реальну дату отримання родичами або захисником такого повідомлення[6]. Прикладом такого підтвердження отриманого документа може бути розписка чи повернення рекомендованого поштового повідомлення (в разі надсилання клопотання поштою).

Внаслідок не постановлення ухвали про закриття кримінального провадження за даною підставою це може призвести до істотного порушення вимог КПК України [5, с. 59].

Отже, у підготовчому судовому провадженні суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого, проте обов'язковим є вручення одному з членів сім'ї та/або захиснику письмового повідомлення про закриття кримінального провадження. При цьому за наявності підстав для закриття провадження необхідно з'ясовувати думку учасників і за наявності згоди учасників процесу на таке закриття, закривати провадження. Проте чинний КПК України не врегульовує усю процедуру даного питання, що створює прогалини в законодавстві та потребує подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Пастух А. Є. Закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження: практичний. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. Вип. 42(1). С. 145-150.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Остренко М. Діючий порядок «реабілітації померлих» як елемент інституту реабілітації в чинному кримінальному процесуальному кодексі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 239-246.
4. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 жовтня 2012 року № 223- 1446/0/4-12. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>.
5. Гловюк І. В. Питання закриття кримінального провадження щодо померлого обвинуваченого у судовому провадженні. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 57-63.
6. Досудове розслідування під час війни: що пропонує законопроект 7370. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/dosudove-rozsliduvannya-pid-chas-viyni-shcho-proponue-zakonoproekt-7370.html>.

Pidhirna Tetiana Volodymyrivna,
*a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE INDICTMENT AS A PROCEDURAL DECISION OF THE PROSECUTOR IN UKRAINE AND THE CZECH REPUBLIC

An indictment is a key procedural document that marks the culmination of the pre-trial investigation and formalizes the accusation against an individual. Notwithstanding their shared affiliation with continental law, the indictment in Ukraine and the Czech Republic exhibits both commonalities and distinctions, which are attributable to the specific features of their respective legal systems, the institution of the prosecutor's office, and the overarching approach to criminal proceedings. This work focuses on a comparative analysis of the indictment as a procedural document in both countries, with a particular focus on its structure, content, and legal consequences.

In the current Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter – the CPC), Part 4 of Article 110 provides the legislative definition of the indictment as "a procedural decision by which the public prosecutor brings charges against an individual of committing a criminal offense and by which the pre-trial investigation is terminated" [1]. However, Article 291 of the CPC stipulates that the indictment may also be drawn up by an investigator or an inquirer and subsequently approved by the public prosecutor. Furthermore, the public prosecutor may draft an indictment independently if he or she disagrees with the version prepared by the investigator or inquirer.

Simultaneously with the submission of the indictment to the court, the public prosecutor is obliged to provide, against a signed receipt, a copy thereof and a copy of the register of materials of the pre-trial investigation to the suspect, their defense counsel, and legal representative. If the proceedings are conducted against a legal entity, copies shall also be provided to its representative (Article 293 of the CPC of Ukraine) [1].

In accordance with Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine [2], an indictment is prepared when sufficient evidence has been gathered to submit the case to court, confirming that the prosecuting party is confident that the pre-trial investigation has established the person who committed the criminal offense, the evidentiary process is complete, and the circumstances that need to be proven in the criminal proceedings have been thoroughly and fully established and when no grounds for closing the criminal proceedings exist.

In the Czech Republic, according to the Criminal Procedure Code, only a public prosecutor can file an indictment. Article 176 of the Czech CPC states that if the results of the investigation sufficiently justify bringing the accused before the court, the public prosecutor shall draft an indictment and attach the case files and their appendices. Similarly to Ukraine, the public prosecutor may assess the accused's actions as a different crime than that assessed by the police authority however, they must notify the accused and their defense counsel of this prior to the submission of the indictment and inquire whether they propose to supplement the investigation in light of the anticipated change [3].

The accused, their defense counsel, and the injured party (if their place of residence is known) must be notified of the filing of the indictment. If the accused is an attorney, the Minister of Justice and the head of the Bar Association shall also be notified.

According to Section 60(1) of POP No. č. 9/2019, before submitting an indictment to the court, the public prosecutor shall review the results of the preliminary proceedings, the justification for the accused's standing before the court and whether the criminal prosecution has been properly initiated and the identity of the act has been preserved [4].

Consequently, the public prosecutor must confirm that the case has been appropriately clarified for submitting the indictment, ensure there are no shortcomings in the preliminary proceedings, and eliminate the possibility of the case being returned for further investigation.

We agree with L.H. Matiek, who emphasizes that, under Ukrainian law, responsibility for the quality and substantiation of the indictment rests solely with the public prosecutor. Thus, when

studying, approving, drafting, and submitting the indictment to the court, the public prosecutor must ensure its compliance with the criteria of admissibility: not only with the form, content, charges, and procedures under national legislation, but also with European priorities and standards of fairness outlined in the Convention and the case law of the ECtHR [5, p. 192].

It is worth noting, that Part 2 of Article 291 of the CPC of Ukraine stipulates that the following details must be included in the indictment:

1. the title and registration number of the criminal proceedings;
2. the personal details of each accused person (surname, first name, patronymic, date and place of birth, place of residence, citizenship);
3. the personal details of each victim (surname, first name, patronymic, date and place of birth, place of residence, citizenship);
- 3-1) the personal details of the whistleblower (surname, first name, patronymic, date and place of birth, place of residence, citizenship);
4. the full name, and position held by the investigator and public prosecutor;
5. a statement of the factual circumstances of the criminal offense deemed proven by the public prosecutor, the legal classification of the offense, citing the relevant provisions and the articles (or parts of articles) of the Law of Ukraine on criminal liability, and the formulation of the accusation;
6. details of aggravating or mitigating circumstances;
7. the extent of damage resulting from the criminal offense;
- 7-1) the prosecutor's established grounds for applying criminal-law measures to a legal entity;
8. the cost of pre-trial expert examinations;
- 8-1) the amount of the proposed reward to the whistleblower;
9. the date and place where the indictment was drawn up and approved [1].

It is also important that the indictment is accompanied by appendices listed in Part 4 of Article 291 of the CPC of Ukraine:

1. the register of pre-trial investigation materials;
2. a civil claim if filed during the pre-trial investigation;
3. a receipt confirming that the suspect received copies of the indictment, any pre-trial civil claim, and the register of pre-trial investigation materials;
4. a receipt or other document confirming that the civil respondent received a copy of the indictment, the civil claim (if it was filed during the pre-trial investigation against a party other than the suspect);
5. a certificate regarding the legal entity under prosecution, indicating: the legal entity's name, its registered address, bank account number, identification code, and the date and place of its official registration [1].

Importantly, Part 4 of Article 291 of the CPC of Ukraine emphasizes that this is an exhaustive list, prohibiting the submission of further documents to the court before the commencement of the trial. The burden of making a lawful and well-founded decision regarding the indictment rests precisely with the prosecutor, as according to Part 1 of Article 337 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the trial will only take place within the scope of the charges brought against a specifically identified person. Thus, before the indictment is approved, the public prosecutor's activity has a law enforcement nature, and subsequently, it takes on an accusatorial aspect.

Similarly, the Czech Criminal Procedure Code specifies the required content of an indictment, including:

- a) the name of the public prosecutor and the date of drawing up the indictment;
- b) details of the accused (name, date, and place of birth, occupation, residence, citizenship, or military rank and affiliation if applicable);
- c) a complaint precisely identifying the act the accused is being prosecuted for, specifying the place, time, and manner of its commission; the indictment must also state which criminal offense the prosecutor considers the act to constitute, with reference to the relevant legal provision and all legal elements, including those justifying a specific punishment; a proposal for the type and

severity of punishment or for exemption from punishment must be included; if the proposed sanction involves asset confiscation or a fine, the indictment must state whether the property has been seized for enforcement purposes;

d) a justification for the accusation, listing evidence and legal reasoning, along with evidence proposed for presentation in court (Article 177 of the Czech CPC) [3].

The public prosecutor shall attach to the indictment the files collected in the preliminary proceedings.

In approving the indictment, both in Ukraine and in the Czech Republic, the public prosecutor assumes full responsibility for the proper investigation of the criminal proceedings and acknowledges that the evidence of the suspect's guilt is relevant, admissible, credible, and sufficient to prove the person's guilt in court.

Therefore, it can be stated that the indictment, both in Ukraine and in the Czech Republic, performs several interconnected tasks in criminal proceedings, which determines its special significance:

1. it summarizes the pre-trial investigation stage by formulating the official charges;
2. it informs the suspect and their defense counsel with the nature of the charges brought, allowing them to determine the directions and means of defense;
3. it serves as the basis for the trial and defines its scope.

In conclusion, it can be noted that a comparative analysis of the indictment as a procedural decision of the public prosecutor in Ukraine and the Czech Republic demonstrates the commonality of basic principles – the completion of the pre-trial investigation, the formalization of the charges, and the referral of the case to court. Both countries strive to ensure that the indictment is well-founded, lawful, and guarantees the accused's right to defense. However, differences exist in the structure, content, and procedure of indictment approval. Understanding these differences is essential for appreciating the unique features of criminal process in each jurisdiction and for adopting best practices to improve national legislation.

Reference:

1. CriminalProcedureCodesofUkraine. April 13, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>(dateofaccess : 22.04.2025).
2. Shulgin, S. O. Types of procedural decisions of the investigator and prosecutor. Entrepreneurship, Economy and Law, 8, 2019. P. 208-214.URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/8/40.pdf>.
3. Zákon trestní zákoník 40/2009 Sb.2009. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> (dateofaccess : 24.04.2025).
4. Pokyn obecné povahy č. 9/2019, o postupu státních zástupců v trestním řízení, 2019. URL: https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2020/01/POP_9-2019-1.pdf(dateofaccess : 24.04.2025).
5. Matiiiek, L. H.Criteria for the admissibility of the prosecutor's indictment. *The Prosecutor's Office of Ukraine in the conditions of European integration: materials of the International Scientific-Practical Conference, May 19, 2016. P. 191-193.*

Тертична Анастасія Сергіївна,

*здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ПРОКУРОРА В СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від якості та обґрунтованості процесуальних рішень, що приймаються на стадії досудового розслідування. Серед ключових суб'єктів, наділених повноваженнями щодо прийняття таких рішень, особливе місце займає прокурор. Адже саме він, здійснюючи процесуальне керівництво

досудовим розслідуванням, приймає широкий спектр рішень, які мають вирішальне значення для забезпечення законності, захисту прав людини та досягнення завдань кримінального судочинства.

У зв'язку з цим, питання класифікації процесуальних рішень прокурора є надзвичайно важливим для розуміння їх сутності, значення та правових наслідків. Чітка класифікація дозволяє не тільки систематизувати існуючі види рішень, але й визначити їх місце в системі кримінального процесу, а також сприяє підвищенню ефективності прокурорської діяльності.

Кримінальне процесуальне законодавство не містить визначення поняття «процесуальне рішення прокурора». Стаття 110 КПК України визначає процесуальними рішеннями всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, а частиною третьою цієї ж статті зазначається, що рішення прокурора приймається у формі постанови (постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли прокурор визнає це за необхідне). Окремо виділяється обвинувальний акт як процесуальне рішення прокурора про висунення обвинувачення та завершення досудового розслідування (частина четверта статті 110 КПК України). Інші норми КПК України прямо не визначають, що є процесуальними рішеннями прокурора [1].

Н. В. Глинська визначає кримінально-процесуальне рішення як виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт компетентних державних органів та посадових осіб, спрямований на вирішення правових та кримінологічних завдань кримінального судочинства шляхом надання відповідей на питання, що виникають у справі, та вираження владного волевиявлення про дії або бездіяльність на основі встановлених фактичних обставин та приписів чинного законодавства[2, с.24].

Варто зазначити, що чимало наукових праць присвячено питанням процесуальних рішень слідчого, а не прокурора. Це пояснюється тим, що згідно з КПК України в редакції 1960 року слідчий вважався ключовою фігурою на стадії досудового розслідування. Він був наділений багатьма повноваженнями, зокрема, він міг самостійно притягнути особу до кримінальної відповідальності. Щодо участі прокурора, то в той час до нього направлялась вже закінчена кримінальна справа для затвердження обвинувального вироку. КПК України в редакції від 2012 року вивів прокурора з «пасивного учасника кримінального провадження» на «активного процесуального керівника досудовим розслідуванням». Це пояснюється тим, що розширились його повноваження порівняно з тими, що були передбачені в старій редакції КПК України.

Як вже зазначалося, питання класифікації процесуальних рішень прокурора є важливим елементом для глибшого розуміння їхньої ролі та значення у кримінальному провадженні. Існують різні підходи до класифікації таких рішень, кожен з яких висвітлює певні аспекти їхньої природи.

Форма вираження процесуального рішення є одним з перших критеріїв, за яким їх можна класифікувати. Цей критерій відображає спосіб, у який прокурор фіксує своє волевиявлення.

Як вже зазначалося, постанова є основною формою вираження рішень прокурора у досудовому розслідуванні. У формі постанови приймаються рішення про проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також інші рішення, пов'язані з організацією та здійсненням досудового розслідування.

Обвинувальний акт є окремою формою процесуального рішення, яким прокурор завершує досудове розслідування та висуває обвинувачення особі у вчиненні кримінального правопорушення. Обвинувальний акт має чітко визначену структуру та зміст, що встановлені КПК України.

Прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, має право давати слідчому письмові вказівки (відповідно до частини другої статті 36 КПК України). О. Д. Гринів вважає, що вказівка прокурора – це процесуальне рішення, спрямоване на забезпечення повноти та об'єктивності розслідування, і є обов'язковим до виконання [3, с.211]. І хоча КПК України не встановлює єдиної форми для таких вказівок,

вимога щодо їх письмової форми є важливою для забезпечення чіткості, визначеності та можливості контролю за їх виконанням.

Здійснюючи класифікацію процесуальних рішень прокурора, можна виділити наступний критерій – за змістом та правовими наслідками. Цей критерій класифікує процесуальні рішення прокурора залежно від їхньої спрямованості та тих правових наслідків, які вони спричиняють.

І найдоцільніше, перш за все зазначити за рішення про початок розслідування, що фіксується у внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Це рішення є відправною точкою кримінального провадження та обумовлює початок здійснення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів. Але варто зазначити, що внесення відомостей до ЄРДР, хоч прямо і не назване процесуальним рішенням у КПК, фактично ним є. Це підтверджується Положенням про ЄРДР, яке пов'язує внесення даних зі строками прийняття процесуальних рішень та обліком таких рішень. Крім того, внесення відомостей до ЄРДР відповідає ключовим характеристикам процесуальних рішень, зокрема є правовим висновком, індивідуальним актом правозастосування та юридичним фактом, що ініціює кримінально-процесуальні відносини. На практиці, хоча офіційного документа не вимагається, часто використовується резолюція керівника як підстава для внесення відомостей. Отже, внесення відомостей до ЄРДР є першим важливим процесуальним рішенням прокурора або слідчого, що дає старт досудовому розслідуванню[4, с.209].

Значну частину рішень прокурора становлять рішення, пов'язані з проведенням конкретних процесуальних дій. Загалом названі вище рішення спрямовані на забезпечення збирання, перевірки та оцінки доказів, встановлення обставин кримінального правопорушення, а також на запобігання ухиленню від слідства і суду, відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Окрему групу становлять рішення прокурора, які визначають або змінюють процесуальний статус учасників кримінального провадження. Найбільш важливим серед них є рішення про повідомлення особі про підозру. Це рішення має значні правові наслідки для особи, оскільки з моменту повідомлення про підозру вона набуває статусу підозрюваного, що тягне за собою виникнення у неї певних прав та обов'язків[5, с. 240].

Рішення про закінчення досудового розслідування приймається прокурором за наявності достатніх доказів для висунення обвинувачення. Зокрема, згідно із пунктом третім частини другої статті 283 КПК України дане рішення може оформлюватись обвинувальним актом, що в подальшому тягне за собою передання кримінального провадження до суду для судового розгляду.

Також ще можна здійснювати класифікацію процесуальних рішень за етапами досудового розслідування. Хоча досудове розслідування є єдиною стадією кримінального провадження, в ньому можна виділити певні етапи, на кожному з яких прокурор приймає рішення, спрямовані на досягнення завдань цього етапу.

Рішення на початковому етапі розслідування. До цієї групи можна віднести рішення, що пов'язані з початком розслідування, збиранням первинних даних про кримінальне правопорушення, тощо. Сюди до прикладу можна віднести перш за все рішення про внесення відомостей до ЄРДР.

Рішення на етапі збирання та перевірки доказів. На цьому етапі прокурор приймає рішення, спрямовані на забезпечення повноти, об'єктивності та всебічності розслідування (наприклад, рішення про призначення експертиз, рішення про проведення допитів, рішення про витребування документів, тощо).

І рішення на етапі закінчення досудового розслідування. До цієї групи можна віднести рішення, що пов'язані з формулюванням обвинувачення та завершенням досудового розслідування, тобто це повідомлення про підозру, обвинувальний акт, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Отже, підсумовуючи вище викладене можна стверджувати, що законодавство не містить чіткого визначення «процесуального рішення прокурора», проте аналіз норм

законодавства та наукових праць дозволяє виокремити основні види таких рішень та зробити певну класифікацію (за формою вираження, за їх змістом та правовими наслідками, в залежності від етапу розслідування, тощо). Загалом процесуальні рішення прокурора відіграють ключову роль у стадії досудового розслідування, забезпечуючи законність, ефективність та захист прав людини в кримінальному провадженні. А їх класифікація за різними критеріями дозволяє глибше зрозуміти їхню сутність, значення та правові наслідки.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон, Кодекс від 13.04.2012 №4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №9-10, №11-12, №13. Ст. 88.
2. Глинська Н.В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: дис. канд. юрид. наук. Харків. 2003. 238 с.
3. Гринів О. Вказівка прокурора як форма процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Університетські наукові записки*. 2016. №1. С. 205–212.
4. Шульгін С. Види процесуальних рішень слідчого та прокурора. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №8. С. 208–214.
5. Капліна О.В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 238–242.

Урода Олександр Вячеславович,

аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК ІСТОТНОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: ФАКТИЧНЕ ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОГО ОБШУКУ ПІД ВИГЛЯДОМ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

З моменту появи кримінального судочинства і до сьогодні докази залишаються головною частиною процесу — саме на них ґрунтується встановлення обставин справи, ухвалення рішень і забезпечення справедливого судового розгляду. Вони лежать в основі як досудового розслідування, так і роботи суду, оскільки без доказів неможливо довести вину або невинуватість особи. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України інститут доказів займає одне з центральних місць тож від того, наскільки точно і правильно буде проведено збирання, дослідження та оцінка доказів, залежить відповідність дій учасників провадження вимогам закону, а отже — і законність кінцевого рішення у справі.

Одним із основоположних принципів у кримінальному процесуальному праві є дотримання прав людини під час отримання доказів. Будь-яке істотне порушення прав особи при проведенні слідчих (розшукових) дій тягне за собою визнання відповідних доказів недопустимими, що прямо передбачено ст. 86 та ч. 2 ст. 87 КПК України.

Доказ має бути визнаний судом недопустимим лише за умови, якщо він отриманий виключно в результаті дій, що становили істотне порушення прав та свобод людини, а суд має обґрунтувати чому він вважає порушення фундаментального права або свободи настільки істотним, щоб обумовити недопустимість доказу. Однак якщо відповідний доказ із неминучістю був би отриманий незалежно від такого порушення прав підозрюваного, такий доказ може бути визнаний допустимим (доктрина «неминучого виявлення» є одним із виключень з доктрини «плодів отруйного дерева»)[2].

У справі №381/2316/17, розглянутій ККС ВС від 21 січня 2020 року, йдеться про виправдання особи, обвинуваченої у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 309 КК України. Підставою для такого рішення стало визнання недопустимим ключового доказу — протоколу огляду місця події та похідних від нього доказів, оскільки фактично відбувся особистий обшук особи під виглядом огляду[3].

Суд першої інстанції встановив, що слідчий провів нібито «огляд місця події» в службовому кабінеті поліції на станції «Фастів», під час якого у ОСОБА_1 виявили згорток із порошкоподібною речовиною. Проте закон не передбачає можливості проведення огляду

особи під час огляду місця події (ч. 1 ст. 237 КПК). Огляд особи є окремою процесуальною дією, яка можлива лише за умови її належного оформлення — зокрема, після внесення відомостей до ЄРДР та належного затримання (ст. 208 КПК).

Більше того, зі змісту судового рішення випливає, що на момент «огляду» особа фактично була затриманою (застосовано кайданки, переміщення до службового приміщення, обмеження свободи пересування), однак жодних дій, передбачених ст. ст. 208 та 213 КПК, не було вчинено. Протокол затримання не складався, права не роз'яснювались, а отже — грубо порушено право на захист.

Відповідно до ч. 2 ст. 87 КПК, істотними порушеннями є, зокрема, порушення права особи на захист, проведення слідчих дій без дотримання вимог КПК, а також отримання показань чи доказів в умовах, коли особа не була повідомлена про свої права. Тому докази, здобуті в результаті таких порушень, підлягають визнанню судом недопустимими.

Цей випадок ілюструє типову помилку правоохоронців — підміну однієї слідчої дії іншою для обхідного отримання доказів, що створює загрозу використання доказів, здобутих з порушенням прав людини. Така практика суперечить не лише КПК, але й стандартам ЄСПЛ щодо справедливого судового розгляду (ст. 6 Конвенції).

Отже, фактичне проведення особистого обшуку під виглядом огляду місця події є істотним порушенням прав особи, що унеможливорює використання отриманих таким чином доказів. Недопустимість цих доказів — логічний наслідок принципу верховенства права та гарантій прав людини у кримінальному провадженні.

Відповідно до сформованої практики Європейського суду з прав людини доктрини «плодів отруєного дерева» (*fruit of the poisonous tree*), якщо джерело доказів є недопустимим, всі інші дані, одержані з його допомогою, будуть такими ж. Ця правова позиція була закріплена, зокрема, у рішеннях у справах «Гегген проти Німеччини» (пункти 50–52), «Шабельник проти України» (пункт 66), «Яременко проти України». Водночас ЄСПЛ не містить конкретних правил щодо допустимості/недопустимості доказів, в той час коли ЄКПЛ зобов'язує країни ретельно перевіряти спосіб отримання або використання доказів з метою недопущення того, щоб незаконні докази порушували загальну справедливість судового розгляду. Варто зазначити, що сам факт порушення положень Європейської конвенції з прав людини, зокрема права на недоторканність приватного життя або захист приватного житла, не означає автоматичного визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. Як зазначає Європейський суд з прав людини, хоча стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не містить конкретних правил щодо допустимості доказів. Це питання залишається у виключній компетенції національного законодавства. Таким чином, допустимість доказів, здобутих із можливим порушенням Конвенції, оцінюється з урахуванням загальної справедливості провадження, а не лише формальних процесуальних критеріїв [4, п. 106].

З огляду на результати аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики можна стверджувати, що визнання недопустимими доказів, отриманих із порушенням закону, є важливим механізмом стримування від зловживань з боку органів державної влади, зокрема правоохоронних органів. Такий підхід сприяє дотриманню принципів законності, захисту прав людини та забезпеченню справедливого судового розгляду. Водночас застосування винятків, таких як доктрина «неминучого виявлення», за певних обставин може нівелювати превентивний ефект правила про недопустимість незаконно отриманих доказів, створюючи ризик легітимації порушень, що суперечить як національним, так і міжнародним стандартам справедливого правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Постанова Верховного Суду від 26 вересня 2022 р., справа № 737/641/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106598651>

3. Постанова Верховного Суду від 21 січня 2020 р., справа № 381/2316/17URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87179214>

4. Справа ЄСПЛ від 26.04.2007, Popescu v Romania, № 49234/99, 71525/01, § 106 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-1995439-2103500&filename=003-1995439-2103500.pdf>

Федорчук Микола Васильович,
ад'юнкт відділу докторантури і ад'юнктури
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
Стельмах Іван Степанович,
заступник начальника штабу – начальник відділу управління службою
7 прикордонного Карпатського загону

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Правове регулювання здійснення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) характеризується багаторівневою структурою, що зумовлена ієрархією нормативно правових актів. У цьому контексті Закон України «Про правотворчу діяльність» (ч. 2 ст. 9) передбачає, що законодавство України включає: 1) Конституцію України; 2) закони; 3) підзаконні нормативно-правові акти [1]. Водночас, ч. 3 ст. 9 цього Закону, а також ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [2] додають, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, також є частиною національного законодавства. Тому тут варто погодитись із висловленою в спеціальній літературі думкою про те, що правова основа ОРД умовно складається щонайменше з чотирьох рівнів, що можуть мати власні підрівні, зокрема: Конституції України; з України; інших нормативно-правових актів; міжнародно-правових угод і договорів [3, с. 67].

Безумовно, стрижнем усієї правової системи держави є її Конституція, яку навіть законодавець називає Основним Законом України. Конституція України визначає основоположні засади, на яких базуються ключові сфери суспільного життя, вона формує фундамент для організації та функціонування державних інституцій і громадських організацій, закріплює правовий статус особи та є джерелом усієї нормотворчої діяльності. Конституція України містить норми, які мають найвищу юридичну силу, понад те, вони є нормами прямої дії (ст. 8 Конституції України).

При цьому, як зазначають вчені, конституція не ідентифікується з усім правопорядком, не регулює все державне і суспільне життя. Вона лише планомірно створює відкритий правовий простір для політичних структур, творчої законодавчої політики, а також для відповідального урядового курсу [4, с. 44]. Це твердження повною мірою стосується й правовідносин, пов'язаних зі здійсненням ОРД, адже детально вони Основним Законом не регулюються. Однак Конституція України закладає принципові (засадничі) положення, на яких ґрунтується цей вид правоохоронної діяльності.

Передусім, слід відзначити, що відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [5]. І власне на запобігання та припинення кримінально протиправних посягань на ключові невід'ємні права та свободи людини орієнтоване здійснення ОРД, яка в сукупності з іншими видами державної діяльності (зокрема, кримінальним судочинством) є своєрідною гарантією зі сторони держави щодо їх непорушності.

Важливою є конституційна вимога про те, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19 Конституції України) [5]. Це зумовлює те, що підрозділи, які здійснюють ОРД, можуть діяти лише за принципом «дозволено лише те, що прямо передбачено законом», тобто виключно у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Основним Законом і спеціальними законами

(«Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки України» та ін.).

Ст. 8 Конституції України закріплює ключовий загальноправовий принцип – принцип верховенства права [5]. Саме цей принцип є основою усіх інших принципів ОРД, адже будь-які дії працівників оперативно-розшукових підрозділів мають базуватися на чітких законодавчих нормах, відповідати конституційним стандартам, враховувати вимогу непорушності прав людини. Не дивлячись на те, що ОРД є діяльністю, яка невід’ємно пов’язана з можливістю певних обмежень прав і свобод людини, однак такі обмеження повинні бути «легітимними» і здійснюватися в суворій відповідності до закону. У цьому також проявляється й інший принцип ОРД – принцип законності.

Ст. 64 Конституції України визначає, що «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [5]. Це засадниче положення зумовлює дію принципу дотримання прав і свобод людини під час здійснення ОРД, що вказує на обов’язок працівників оперативно-розшукових підрозділів поважати та захищати права та свободи людини, вживати усіх необхідних заходів для запобігання їх порушенню. Як зазначає В. В. Біліченко, принцип дотримання прав і свобод людини в діяльності ОРД означає, що уповноважені на ведення цієї діяльності оперативні підрозділи та їх посадові особи повинні суворо дотримуватися конституційних положень щодо гарантування прав, свобод, законних інтересів людини з боку держави, а будь-які порушення конституційних прав і свобод людини в ОРД, ким або чим би вони не були вмотивовані, є неприпустимими [6, с. 376].

Конституція України також створює правове підґрунтя для важливих гарантій дотримання прав і свобод людини під час здійснення ОРД – судового контролю і прокурорського нагляду. Окремі обмеження прав і свобод людини під час здійснення ОРД можуть мати винятковий і тимчасовий характер та застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства [7].

Таким чином, конституційні основи ОРД є правовим підґрунтям для здійснення цієї діяльності в суворій відповідності до принципів верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, що забезпечує баланс між потребами держави у забезпеченні безпеки та правами і свободами людини.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
2. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
3. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. / С. В. Албул, С. В. Андрусенко, Р. В. Мукоїда, Д. О. Ноздрін; за заг. ред. С. В. Албула. Одеса: ОДУВС, 2016. 270 с.
4. Берченко Г. Конституція як основний закон: проблеми теорії і практики. Юридичний вісник. 2020. № 6. С. 39-46.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
6. Біліченко В. В. Актуальні проблеми та основні принципи здійснення оперативно-розшукової діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 375-377.
7. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

Хмелевська Наталя Володимирівна,
*кандидатка юридичних наук, адвокатка, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Штучний інтелект дедалі активніше інтегрується в різні сфери суспільного життя. Виключенням не стала юридична сфера. Попри суттєву критику з боку правничої спільноти, технології штучного інтелекту продовжують стрімко розвиватися та знаходити своїх прихильників серед фахівців права. Проблематика впровадження штучного інтелекту у юридичну діяльність, перспективи його застосування та проблемні аспекти стали об'єктом наукових досліджень українських вчених, зокрема Д. М. Белова, М. В. Белової, О. М. Борщевської, І. О. Заснова, І. В. Басисти, Ж. В. Удовенко, М. А. Кулинич, В. І. Гришка, С. С. Вознюка, М. В. Вікторчука, А. С. Багатка, Т. Огнев'юк, С. М. Кравчук, А. П. Колеснікова та ін. Водночас слід зазначити, що переважна більшість наукових праць присвячена загальним питанням застосування штучного інтелекту в юридичній сфері. Проблематика його використання у сфері ювенальної юстиції залишається наразі малодослідженою та потребує подальшої наукової розробки.

Використання штучного інтелекту в судочинстві, на думку Д. М. Белова та М. В. Белової, є актуальним напрямом розвитку, що має як очевидні переваги, так і виклики. Його застосування сприяє підвищенню ефективності судових процесів, забезпечуючи оперативний доступ до інформації та оптимізацію аналізу судових рішень. Водночас важливим залишається дотримання етичних стандартів, гарантування прозорості, відповідальності, захисту персональних даних і забезпечення кібербезпеки. Дослідники наголошують на необхідності створення чіткого нормативно-правового регулювання використання штучного інтелекту, проведенні фахової підготовки суддів та експертній оцінці алгоритмів. З огляду на це, впровадження штучного інтелекту у судову систему має здійснюватися обережно, із дотриманням прав людини та принципів справедливого правосуддя[1].

Слушну думку висловлює Ю. В. Кривицький про те, що поширення технологій штучного інтелекту відбувається стрімкими темпами, і в недалекому майбутньому людство навряд чи зможе уявити своє життя без цих систем. Водночас відсутність єдиного розуміння природи штучного інтелекту у технічній площині спричиняє правову, соціальну та етичну невизначеність. У наукових колах точаться дискусії щодо правосуб'єктності роботів зі штучним інтелектом, особливостей юридичної відповідальності та порядку відшкодування шкоди, заподіяної за участі таких технологій. При цьому приклади практичного застосування систем штучного інтелекту в різних сферах суспільного життя демонструють здебільшого позитивні результати. Використання штучного інтелекту в правовій сфері, як підкреслює науковець, може суттєво сприяти розвитку правової системи, удосконаленню законодавчого процесу та впровадженню інновацій у правотворчості, водночас забезпечуючи ефективніший захист прав і свобод людини[2].

В. І. Гришко та С. С. Вознюк звертають увагу на низку суттєвих проблем, що ставлять під сумнів перспективи використання штучного інтелекту в юридичній сфері. Насамперед вони вказують на відсутність належної нормативно-правової бази, включно з чіткою дефініцією поняття «штучний інтелект», його місця та завдань у правовій системі, що ускладнює регулювання і може спричинити теоретичні й практичні колізії. Додатковими викликами, на їх думку, є низький рівень цифрової грамотності серед юристів, нестача освітніх програм, відсутність підтримки з боку державних органів та недостатнє фінансування. Науковці також акцентують на можливих економічних наслідках, зокрема зниженні попиту на юридичні послуги. Окремо зазначається, що впровадження штучного інтелекту в сфері процесу, а також цивільного, інтелектуального та кримінального права

може поставити під загрозу права людини, незалежність суду та безпеку даних. Автори підкреслюють, що замість відмови від технологій необхідно розробити ефективні механізми безпечного та правомірного використання штучного інтелекту в юриспруденції[3].

Повертаючись до питання перспектив застосування штучного інтелекту у сфері ювенальної юстиції, слід зазначити, що ця тема викликає ще більше дискусій, що є цілком виправданим. Уявити повну заміну ювенальних фахівців системами штучного інтелекту наразі вбачається неможливим, оскільки ювенальна юстиція нерозривно пов'язана з емоційною підтримкою, соціальним супроводом та безпосереднім спілкуванням із дитиною, що є невід'ємними складовими процесу захисту прав неповнолітніх. Водночас це не означає, що перспективи використання штучного інтелекту в цій сфері слід остаточно відкидати. Штучний інтелект може ефективно виконувати допоміжні функції, сприяти підвищенню ефективності окремих процесів і стати важливим інструментом у розвитку системи ювенальної юстиції. Одним із найперспективніших напрямів застосування штучного інтелекту у сфері ювенальної юстиції є його використання для профілактики дитячої злочинності та первинного консультування неповнолітніх і їх батьків. Зокрема, у розвинених країнах активно впроваджуються чат-боти та інші цифрові рішення, які забезпечують доступ до базової юридичної інформації, психологічної підтримки та рекомендацій щодо подальших дій, що сприяє своєчасному попередженню правопорушень серед дітей. Наприклад, у Великобританії створили StreetLaw через співпрацю з LawBot, який поширює інформацію про сексуальні злочини серед молоді у школах[4].

Інший чат-бот reThink Chatbot призначений для осіб, які шукають незаконний контент, пов'язаний із сексуальним насильством над дітьми. Він направлений на потенційних правопорушників, які демонструють ризиковану поведінку в Інтернеті. Так, під час спроби пошуку незаконного контенту чат-бот надає попередження про незаконність дій та перенаправляє користувача до ресурсів підтримки, таких як Stop It Now (Зупини це зараз) [5].

Україна також активно долучається до подібних ініціатив. Було запущено спеціалізований чат-бот для захисту дітей в інтернеті. Завдяки цьому інструменту діти та підлітки можуть оперативно отримати рекомендації щодо подальших дій та інформацію про компетентні служби, до яких слід звертатися у випадках онлайн-шантажу або вимагання контенту сексуального характеру [6].

Ще одним перспективним напрямом у використанні штучного інтелекту є раннє виявлення ризиків злочинності серед дітей. Штучний інтелект може аналізувати великі обсяги інформації, наприклад із соціальних мереж та виявляти проблемні аспекти з передаванням інформації до ювенальних поліцейських. Це дасть змогу профілактично втручатись до настання серйозних проблем.

Перспективним, хоча й дискусійним, є використання штучного інтелекту для індивідуалізації програм ресоціалізації та реінтеграції дітей. Зокрема, потенційно можливо розробляти персоналізовані плани реабілітації на основі індивідуальних даних кожної дитини. Водночас, у сучасних умовах такий підхід без обов'язкового залучення кваліфікованого ювенального фахівця викликає обґрунтовані сумніви щодо його ефективності.

Попри значні переваги, застосування штучного інтелекту у сфері ювенальної юстиції супроводжується низкою суттєвих викликів. Одним із ключових ризиків є потенційне порушення принципів конфіденційності внаслідок оброблення персональних даних. Застосування технологій без належних гарантій захисту інформації може створити загрозу розголошення інформації та негативно вплинути на права неповнолітніх. Окрім того, надмірна автоматизація процесів у ювенальній юстиції несе ризик відступу від принципу найкращих інтересів дитини, що є фундаментальним у сфері захисту прав дитини згідно з міжнародними стандартами. Прийняття рішень на основі алгоритмів, без урахування індивідуальних обставин кожної справи, може призвести до уніфікації підходів, які не відповідають реальним потребам дитини.

Не менш важливою є економічна проблема впровадження штучного інтелекту в ювенальну юстицію. Висока вартість сучасних технологічних рішень та недостатній рівень фінансування відповідних структур обмежують можливості доступу до якісних цифрових інструментів. Крім того, виникає необхідність у спеціальній підготовці ювенальних фахівців, здатних ефективно застосовувати такі технології на практиці, що також потребує значних фінансових ресурсів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що штучний інтелект відкриває нові можливості для вдосконалення механізмів ювенальної юстиції. Його використання може суттєво підвищити ефективність окремих етапів роботи з неповнолітніми, зокрема у сфері профілактики дитячої злочинності, надання первинної правової інформації, оброблення великих обсягів даних, а також розробки чат-ботів для оперативного консультування. Водночас, незважаючи на технологічний прогрес, існують сфери, де роль людини залишається незамінною. Формування системи правосуддя, дружнього до дитини, впровадження відновних практик, забезпечення емоційної підтримки неповнолітніх, а також їх реінтеграція у суспільство потребують особистісного підходу, емпатії та глибокого розуміння індивідуальних потреб дитини. Отже, штучний інтелект необхідно розглядати як допоміжний інструмент, що сприяє підвищенню якості та доступності ювенальної юстиції, залишаючи за фахівцями відповідальність за прийняття рішень.

Список використаних джерел:

1. Белов Д. М., Белова М. В. Штучний інтелект у судочинстві та судових рішеннях: потенціал та ризики. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/52.pdf>
2. Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи.
URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4457d963-8411-4aec-b0c7-48489527e68e/content>
3. Гришко В. І., Вознюк С. С. Штучний інтелект: проблеми теорії та практики. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/07/APP_02_2024-2-1.pdf
4. Prichard J., Scanlan J., Watters P., Wortley R., Hunn C., Garrett E. Online messages to reduce users' engagement with child sexual abuse material: a review of relevant literature for the reThink chatbot. Hobart: University of Tasmania, 2022. URL: https://figshare.utas.edu.au/articles/report/Online_messages_to_reduce_users_engagement_with_child_sexual_abuse_material_a_review_of_relevant_literature_for_the_reThink_chatbot/23171162
5. reThink Chatbot. Internet Watch Foundation Annual Report 2021. URL: <https://annualreport2021.iwf.org.uk/tech/rethink>
6. В Україні запустили чат-бот для захисту дітей в Інтернеті. URL: <https://rubryka.com/2020/10/21/v-ukrayini-zapustyly-chat-bot-dlya-zahystu-ditej-v-interneti/>

Циганюк Юлія Володимирівна,

докторка юридичних наук, професорка,

професорка кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУД ПРИСЯЖНИХ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ У КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ

Верховна Рада 5 грудня схвалила в першому читанні законопроект про суд присяжних №3843, який був поданий чотири роки тому – 14 липня 2020 року. Також прийнято законопроект, що його супроводжує, №3844 про внесення змін до закону про судоустрій [1].

Коротка характеристика проекту Закону про суд присяжних [2] така:

1. Щодо змісту: у тексті проекту закону дано визначення суду присяжних, його юрисдикція та склад, поняття Лави присяжних, процесуальний статус присяжного та вимоги до присяжного, підстави і порядок увільнення присяжного від виконання обов'язків, виклик та відбір кандидатів у присяжні, приведення відібраних присяжних до присяги, заміна присяжного та Лави присяжних, про старшину присяжних, опитувальний лист, напутнє слово головуючого, нараду присяжних та вердикт, дії головуючого після проголошення вердикту, оскарження вироку на підставі вердикту, а також про гарантії прав присяжних.

2. Щодо юридичної техніки: без розділів, 31 стаття, а також прикінцеві та перехідні положення.

Сам текст проекту є не завершеним: у ньому визначені лише основні ідеї для запровадження суду присяжних, а окремі використані юридичні конструкції є надто спрощеними, інколи не відповідними реаліям або ж з помилками. Наприклад: «якщо сторону обвинувачення або сторону захисту *представлено кількома представниками*, (курсив наш – Ю.Ц.) (У ст. 364 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зазначається «декілька прокурорів» або «декілька захисників», а представництво є окремим видом делегування повноважень. Також відсутня згадка про потерпілих та їх представників), то вони зобов'язані між собою узгодити єдину позицію. *У разі відсутності в них єдиної позиції, підстави відводу кандидата в присяжні повинні бути вмотивованими* (Відповідно, якщо позиція єдина, тоді вона не має бути мотивована, що нелогічно, адже будь-який відвід сам по собі має бути мотивований). Остаточне рішення приймає *головуючий суддя* (головуючий апріорі є суддею, використовується, як правило, конструкція «головуючий у судовому засіданні»).

Продовжимо критичний аналіз окремих фрагментів тексту: «кожен присяжний складає присягу такого змісту: Я, _____, присягаю уважно вивчити звинувачення (не використовується таке поняття) проти обвинуваченого; *не зраджувати ні інтересів обвинуваченого* (видається сумнівним, що присяжний знає інтереси обвинуваченого), *ні інтересів суспільства, яке його обвинувачує* (відповідно до норм Конституції України та відповідного законодавства, обвинувачення є державним, а не суспільним), *ні інтересів потерпілого* (також видається сумнівним те, що присяжний володіє повною мірою знанням про інтереси потерпілого); не спілкуватися з приводу цього судового провадження ні з ким, крім членів Лави присяжних, поки не буде оголошено вироку; не розголошувати таємницю *нарадчої кімнати* (у самому ж проекті згадується про таємницю наради присяжних, а не про нарадчу кімнату); не керуватися ні ненавистю, ні злобою, ні страхом чи прихильністю; пам'ятати, що обвинувачений вважається невинуватим до того, поки його вину не буде *встановлено вироком* (як Конституція, так і КПК України зазначають про вид вироку – обвинувальний) суду, який набрав законної сили, і що *сумніви* (усі сумніви щодо доведеності вини – так визначено в КПК України)) повинні трактуватися на користь обвинуваченого; приймати рішення з урахуванням представлених у суді доказів обвинувачення та захисту за своєю *совістю* (не використовуване раніше поняття як інструмент для оцінки доказів) та внутрішнім переконанням, з неупередженістю та *твердістю, що підходить чесній та вільній людині* (важко охарактеризувати категорію твердості), та зберігати *таємницю роздумів* (чи є це аналогом «таємниці наради присяжних»?) щодо цього судового провадження навіть після того, як я перестану бути присяжним».

Істотний сумнів викликає можливість Лави присяжних надати у нарадчій кімнаті відповіді на такі питання: *чи є обставини, які пом'якшують покарання винуватої особи* (для цього особа має володіти спеціальними знаннями про такі обставини із розумінням того, що їх перелік не є вичерпним); *чи є підстави для відшкодування завданої винуватою особою моральної шкоди потерпілому* (порядок та підстави відшкодування моральної шкоди є складним і не кожна особа із досвідом юридичної діяльності може надати відповідь на це питання, а доказування моральної шкоди під час розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні може перетворитись на «театр». Також потрібно врахувати, що не в усіх кримінальних провадженнях пред'явлені цивільні позови).

Проблемним видається і складання самого вироку, а у подальшому й оскарження вироку враховуючи наступні вимоги: «головуючий суддя на підставі вердикту Лави присяжних складає та проголошує вирок суду присяжних із додержанням вимог, передбачених КПК України, з такими особливостями: 1) у *вступній частині вироку не зазначаються прізвища присяжних* (є не зрозумілою така вимога, адже ці особи безпосередньо брали участь у судочинстві та фактично приймали підсумкове рішення тим паче, що вони не є утаємниченими особами); 2) у *мотивувальній частині вироку обставини, встановлені вердиктом Лави присяжних, обґрунтовуються лише посиланням на цей вердикт* (обвинувачений повністю втрачає право оскаржити неправильну оцінку доказів та порушення вимог процесуального закону (п. 1-3. ч. 1 ст. 409 КПК України)». Схожих проблем правового регулювання класичної моделі суду присяжних за цим проектом є чимало. Під час його вивчення склалося враження, що він є «сліпим» копіюванням такої моделі із англо-американської правової системи без врахування національного кримінального процесуального законодавства та генезису системи кримінального процесу України і її ідентичності.

В цілому оцінюючи текст проекту Закону про суд присяжних доводиться констатувати неможливість запровадження обраної та запропонованої у ньому класичної моделі суду присяжних у вітчизняний кримінальний процес не лише з огляду на зміст запропонованого проекту, але й через інші обставини:

1. Повноцінно запровадити таку модель можливо лише у містах де населення складає понад декілька сотень тисяч. При меншій кількості населення говорити про неупередженість присяжних у винесенні вердикту не представлятиметься можливим.

2. Фінансування такого проекту не можливо спрогнозувати. А в умовах сьогодення (воєнного стану та значної кількості вчинених злочинів за які покаранням є довічне позбавлення волі) це витрати, які важко уявити.

Список використаних джерел:

1. В Україні може з'явитися повноцінний суд присяжних – Верховна Рада схвалила законопроект. Судово-юридична газета. 8 грудня 2024. <https://sud.ua/uk/news/publication/317379-v-ukraine-mozhet-poyavitsya-polnotsennyy-sud-prisyazhnykh-verkhovnaya-rada-odobrila-zakonoproekt>

2. Проект Закону про суд присяжних 3843 від 14.07.2020. Включено до порядку денного: 4229-IX від 10.02.2025 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465

Шевчук Марта Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ЗАКІНЧЕННЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ В ПОРЯДКУ, ПЕРЕДБАЧЕНОМУ СТ. 290 КПК УКРАЇНИ

У квітні 2022 року Верховна Рада України внесла зміни до КПК України й виклала ч. 5 ст. 219 КПК України в такій редакції «Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею, крім дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування».

Важливим питанням, яке сьогодні повстало на практиці, є питання про те, коли закінчується строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України?

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своєму рішенні від 11 вересня 2023 р. (справа №711/8244/18) дійшла висновку, що строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не впливає на перебіг строку досудового розслідування і не зупиняє його[1].

Так, якщо буквально тлумачити положення ч. 5 ст. 219 КПК України, то в строк досудового розслідування не зараховуються лише строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування стороною захисту. Тому етап відкриття матеріалів закінчується письмовим підтвердженням стороною захисту факту надання їй доступу стороною обвинувачення до матеріалів досудового розслідування із зазначенням найменування таких матеріалів.

Проте, такий підхід до визначення моменту закінчення ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, може унеможливити виконання стороною захисту покладеного на неї законодавцем обов'язку в межах стадії досудового розслідування щодо надання доступу до відомостей, які вона планує використати як докази в суді, та призвести до того, що сторона захисту не зможе оперувати ними у стадії судового розгляду на підставі ч. 12 ст. 290 КПК України. Одна річ, коли сторона захисту не має у розпорядженні відомостей, які планувала б використати як докази у суді, або про них не запитує прокурор. У наведених випадках проблем з тим, що етап відкриття матеріалів закінчується письмовим підтвердженням стороною захисту факту надання їй доступу стороною обвинувачення до матеріалів досудового розслідування не виникає. Проте як діяти у випадку, якщо строк відкриття матеріалів закінчився, строк досудового розслідування також добігає кінця, сторона захисту має у своєму розпорядженні матеріали, які планує використати у стадії судового провадження, бажає їх відкрити прокурору, проте останній умисно перешкоджає стороні захисту у реалізації нею цього обов'язку (постійно переносить дату ознайомлення з матеріалами сторони захисту, направляє обвинувальний акт до суду до моменту ознайомлення з матеріалами сторони захисту, надає стороні захисту запит в день надсилання обвинувального акту до суду тощо)? КПК України не передбачає жодних гарантій для сторони захисту, які б протидіяли подібним зловживанням зі сторони прокурора.

На практиці також виникають проблеми з визначенням моменту закінчення ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, стороною захисту.

Так, згідно з рішенням Верховного Суду від 15 вересня 2021 року (справа №711/3111/19) слідчий ознайомив сторону захисту із частиною матеріалів досудового розслідування, про що було складено відповідний протокол. Проте сторона захисту не планувала ознайомлюватися з іншою частиною матеріалів і вважала, що ознайомлення на цьому закінчилося, а строки досудового розслідування із цього моменту знову почали обраховуватися, власне, через що й сталося пропущення строків досудового розслідування. Своє рішення у цій справі Верховний Суд мотивував тим, що «сторона захисту підтвердила факт ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, про що свідчить протокол про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, підписаний підозрюваним і трьома його захисниками без будь-яких зауважень і застережень (аркуш провадження 72, том 3), що, своєю чергою, спростовує позицію прокурора про те, що сторона захисту станом на тепер не ознайомила з матеріалами провадження» [2].

Як слідує з наведеної постанови Верховного Суду строк досудового розслідування відновлюється на наступний же день після того, як сторона захисту ознайомила з будь-якою частиною матеріалів провадження та не зазначила прямо, що бажає продовжити ознайомлення з іншими матеріалами.

Також доцільно навести позицію Верховного Суду, яка відображена у його рішенні від 16 вересня 2021 року (справа № 522/1714/16-к), згідно з якою «ознайомлення з матеріалами для кожної сторони не є обов'язковим. Будь-яка сторона кримінального провадження може відмовитись від ознайомлення з наданими матеріалами, проте така відмова має бути письмово підтверджена, щоб у судовому засіданні суд мав можливість переконатися, що відповідною стороною були виконані вимоги частин 1, 2, 3 та 6 ст. 290 КПК, а сторона, якій надавалися ці докази, добровільно відмовилась від ознайомлення з ними з власної волі. Письмове підтвердження про відмову протилежної сторони від ознайомлення з наданими матеріалами є законною підставою для суду допустити відомості, що містяться в них, як докази. Якщо сторона кримінального провадження не надасть суду письмового підтвердження доступу до цих матеріалів іншій стороні, суд, відповідно до ч. 12 ст. 290 КПК, не може допустити відомості, що містяться в цих матеріалах, як докази у кримінальному провадженні. У разі, якщо одна зі сторін письмово не відмовляється від ознайомлення з матеріалами, до яких їй надано доступ, і своєю поведінкою зволікає з їх ознайомленням, протилежна сторона відповідно до положень ч. 10 ст. 290 КПК має право звернутися з клопотанням до слідчого судді про встановлення цій стороні строку для ознайомлення з наданими матеріалами, після спливу якого відповідна сторона вважається такою, що реалізувала своє право на доступ до наданих матеріалів. Лише при дотриманні цих умов суд може визнати, що сторонами було виконано вимоги частин 1, 2, 3 та 6 ст. 290 КПК і допустити відомості, що містяться в цих матеріалах, як докази у кримінальному провадженні» [3].

Враховуючи наведену позицію Верховного Суду, підтверджують відкриття матеріалів іншій стороні, в порядку передбаченому ст. 290 КПК України, такі документи: документ, який підтверджує факт ознайомлення (протокол, розписка тощо); документ про відмову від ознайомлення; ухвала слідчого судді про скорочення строків на ознайомлення.

Слід звернути увагу на те, що законодавець надав не лише стороні обвинувачення, але й стороні захисту можливість ініціювати перед слідчим суддею питання про скорочення строків на ознайомлення з матеріалами сторони захисту у випадку зволікання з цим стороною обвинувачення (ч. 10 ст. 290 КПК). Проте, слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання сторони захисту про скорочення строків на ознайомлення у випадку, якщо обвинувальний акт на момент розгляду цього клопотання буде направлений стороною обвинувачення до суду.

Враховуючи наведене, вважаємо, що етап відкриття матеріалів повинен закінчуватися письмовим підтвердженням сторонами одна одній факту надання доступу до матеріалів. Тобто етап відкриття матеріалів повинен включати в себе не лише строки ознайомлення стороною захисту з матеріалами досудового розслідування, але й строки ознайомлення стороною обвинувачення з матеріалами сторони захисту. У цьому зв'язку необхідно внести відповідні зміни до ст. 290 КПК України, в якій чітко передбачити момент закінчення відкриття матеріалів. Доцільним було б розробити та затвердити типову форму протоколу відкриття матеріалів досудового розслідування стороною обвинувачення стороні захисту, в якому передбачити окремий пункт про те, що ознайомлення з матеріалами було завершене / не завершене з обов'язковим підписом підозрюваного й захисника. Такий протокол значно спростив би роботу стороні обвинувачення, з одного боку, а з іншого — допоміг би уникнути негативних наслідків, які мають місце у правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2023 р. у справі №711/8244/18.URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536395>.
2. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі №711/3111/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323>.
3. Постанова Верховного Суду від 16 вересня 2021 року у справі № 522/1714/16-к. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100396114>.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСЛІДНОСТІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ(НА ПРИКЛАДІ ЗДІЙСНЕННЯ НАПАДІВ НА ОБ'ЄКТИ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ)

З початком повномасштабного вторгнення росії до нашої держави, весь цивілізований світ був шокований тією кінстю воєнних злочинів, які ворожа армія вчинила на території України. За даними Офісу Генерального прокурора станом на 10.05.2025 в Україні зареєстровано 162482 воєнних злочини⁵. Разом з цим з 10.10.2022 до 09.03.2023 росія здійснила низку нападів на об'єкти електроенергетики України. За вчинення вказаних дій 05.03.2024 II Палата досудового провадження Міжнародного кримінального суду (далі: МКС) видала ордери на арешт командувача дальної авіації повітряно-космічних сил збройних сил російської федерації (далі: ДА ВКС ЗС РФ) сергія кобилаша, командувача чорноморським флотом в мф росії (далі: ЧФ ВМФ РФ) віктора соколова [8], а 24.06.2024 начальника генерального штабу зсрф валерія герасімова та міністра оборони рф сергія шойгу [9]. Вказані ордери видані на підставі подання Офісу прокурора МКС у межах розслідування ситуації в Україні.

У той же час національними органами правопорядку здійснюється досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо російських воєначальників нижчого рівня за здійснення нападів на об'єкти енергетики України вчинені упродовж вказаного періоду часу, зокрема 17.06.2023 повідомлено про підозру командир 22 важкої бомбардувальної дивізії ДА ВКС ЗС РФ миколі варпаховичу [4], 30.07.2024 повідомлено про підозру командир 121 важкого бомбардувального авіаційного полку 22 важкої бомбардувальної дивізії ДА ВКС ЗС РФ Олегускітському [7], 27.08.2024 командир 326 важкої бомбардувальної авіаційної дивізії ДА ВКС ЗС РФ андрію малишеву [5], та 27.02.2024 начальнику штабу чфвмф рф сергію піпінчуку [6].

Метою вказаної роботи є з'ясування стадій триваючого злочину у вигляді нападу на цивільний об'єкт⁶, визначення місця його початку та закінчення, з'ясування проблем визначення їх територіальної підслідності та сформулювати рекомендації до практичного застосування предмету наукового дослідження.

Як зазначає Л. Брич, така ознака об'єктивної сторони як місце вчинення злочину придатна виконувати роль спільних, спеціальних, додаткових та розмежувальних ознак складів злочинів [1, с. 277]. В.Г. Мороз вважає, що під місцем вчинення злочину потрібно розуміти територію, інше місце, яке характеризується фізичними, соціальними і правовими критеріями, де було розпочато, продовжено чи припинено злочинне діяння [2, с. 133].

Аналізуючи кримінальні правопорушення пов'язаних зі здійсненням нападів на об'єкти електроенергетики України⁷ їх можна поділити на 2 стадії: це готування та його безпосереднє вчинення. При цьому готування цього злочину включає: визначення цілей, визначення засобу ураження (тип ракети); визначення підрозділу який буде здійснювати напад (дальня авіація чи чорноморський флот) здійснення пуску ракет. Вказана частина злочину відбувається на території рф. Друга частина цього злочину відбувається на території України та полягає у прольоті засобу ураження повітряним простором України та безпосередньому влучанні засобу ураження (ракети) по цілі (об'єкту електроенергетики). З огляду на викладене слушною є думка В. І. Галагана та І. Ю. Саліхової, які зазначають, що

⁵<https://gp.gov.ua/>

⁶ Мова йде про воєнний злочин у формі інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

⁷ Мова йде про використання крилатих ракет, які перебувають на озброєнні дальної авіації та чорноморського флоту рф

під час визначення місця вчинення кримінального правопорушення варто застосовувати загальне правило, встановлене для визначення часу його вчинення, відповідно до якого місцем вчинення злочину є місце вчинення особою дій або бездіяльності. Однак дослідженню підлягає не лише місце вчинення кримінального правопорушення, а й місце події як категорія ширша з криміналістичної точки зору, що охоплює місце готування до злочину, безпосереднього його вчинення, виявлення його слідів і знарядь, місце їх приховання тощо [3, с. 62-63].

З позицією вказаних дослідників частково узгоджуються положення ч. 3 ст. 218 КПК України, які визначають, що якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

Правозастосовна практика у цих кримінальних провадженнях йде наступним чином. Вказані кримінальні правопорушення кваліфікуються за статтею 438 КК України та за правилами предметної підслідності віднесені до підслідності слідчих Служби безпеки України. Після влучання засобу ураження по об'єкту електроенергетики, місце влучання є відповідно місцем події та за вищевказаною наведеною класифікацією цього злочину є місцем його закінчення. Тому виходячи з місця події, а саме закінчення злочину та настання наслідків у вигляді руйнування цивільного об'єкту визначається територіальна підслідність вказаного злочину.

Такий підхід є абсолютно логічним і узгоджується з приписами ч. 2 ст. 6 КК України, де зазначено, що кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України.

Окрім з'ясування питань територіальної підслідності та визначення органу досудового розслідування яким буде здійснюватися досудове розслідування, з'ясування місця вчинення злочину у вигляді нападу на об'єкт енергетики має й важливе доказове значення, оскільки входить до предмету безпосереднього доказування події кримінального правопорушення.

Підсумовуючи результати проведеного нами дослідження, вважаємо за необхідне зробити наступні висновки.

Воєнний злочину у вигляді нападів на об'єкти електроенергетики України складається з двох стадій: це готування злочину, яке включає: визначення цілей, визначення засобу ураження (тип ракети); визначення підрозділу який буде здійснювати напад (дальня авіація чи чорноморський флот) здійснення пуску ракет та його безпосереднє вчинення, що полягає у прольоті засобу ураження повітряним простором України та влучанні засобу ураження по цілі (об'єкту електроенергетики). Перша частина злочину вчиняється на території РФ, друга його частина відбувається на території України та полягає у настанні наслідків у вигляді руйнування цивільного об'єкту.

Для вказаного злочину місце події охоплює його місце готування, безпосереднього вчинення та настання наслідків.

Досудове розслідування такого злочину повинно здійснюватися слідчими органу досудового розслідування за місцем настання наслідків у вигляді руйнування цивільного об'єкту, тобто друга частина злочину, та повинна включати дослідження першої його частини.

Такий підхід повністю відображає принцип законності та відповідає обов'язку всебічного, повного і неупереджено дослідження обставин кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Брич Л. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів інших правопорушень. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2011. Вип. № 52. С. 267-280.;
2. Мороз В.Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. Юридична наука. 2014. № 5. С. 122–136;

3. Галаган В. І. Місце вчинення кримінального правопорушення як складова події, що підлягає доказуванню в кримінальному провадженні / В. І. Галаган, І. Ю. Саліхова // Європейський правничий часопис. - 2023. - Вип. 1. - С. 59-63. URL: <https://doi.org/10.36919/ELJ.1.2023.59> (дата звернення: 10.10.2025);

4. Повідомлення про підозру варпаховичу м.м., від 17.06.2023 URL: [https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/17062023/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%20%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20\(%D1%83%D0%BA%D1%80\).pdf](https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/17062023/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%20%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20(%D1%83%D0%BA%D1%80).pdf) (дата звернення: 10.10.2025);

5. Повідомлення про підозру малишеву о.о. від 27.08.2024 URL: [https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/%D0%BD/4/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%20\(%D1%83%D0%BA%D1%80\).pdf](https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/%D0%BD/4/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%20(%D1%83%D0%BA%D1%80).pdf) (дата звернення: 10.10.2025);

6. Повідомлення про підозру пігчук с.м. від 27.02.2024 URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/%D0%BC/4/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BB.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D1%83%20%D0%9F%D1%96%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0.pdf> (дата звернення: 10.10.2025);

7. Повідомлення про підозру скітському о.і. від 30.07.2024 URL: [https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/%D0%BF/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%20%D0%A1%D0%BA%D1%96%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20\(%D1%83%D0%BA%D1%80\).pdf](https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/%D0%BF/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%20%D0%A1%D0%BA%D1%96%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20(%D1%83%D0%BA%D1%80).pdf) (дата звернення: 10.10.2025);

8. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Ivanovich Kobylash and Viktor Nikolayevich Sokolov URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and> (дата звернення: 10.10.2025);

9. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Kuzhugetovich Shoigu and Valery Vasilyevich Gerasimov URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-kuzhugetovich-shoigu-and> (дата звернення: 10.10.2025).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Кебкал Катерина Олександрівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні
Державного університету «Київський авіаційний інститут»*

СУДОВА БАЛІСТИКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Судова балістика посідає вагомe значення у криміналістиці, оскільки вона дозволяє знайти відповідні докази у вигляді конкретної зброї, її походження, а також з'ясувати всі обставини кримінального правопорушення в цілому, а в умовах воєнного стану значення судової балістики зростає в рази. Збройні конфлікти, масове використання вогнепальної зброї, незаконний обіг озброєння та збільшення кількості злочинів воєнного характеру вимагають оперативного та високоточного дослідження балістичних слідів. На сьогоднішній день в Україні основною проблемою, яка виникає внаслідок воєнних дій для судової балістики та криміналістики в цілому – є доступ населення до зброї та її неконтрольоване накопичення, що суттєво ускладнює ідентифікацію конкретних одиниць зброї, використаної при вчиненні кримінальних правопорушень та створює ризики її незаконного обігу в майбутньому.

Станом на липень 2023 року, Національна поліція України зафіксувала зростання на 23 % від загальної кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосування вогнепальної зброї. Спираючись на офіційні дані Національної поліції – починаючи з грудня 2023 по листопад 2024 року, поліцейські вилучили близько 5.3 тис. одиниць вогнепальної зброї незаконного володіння, у тому числі 1,6 тис. – автоматичної, 995 – нарізної, 1,7 тис. – переробленої на вогнепальну та іншої вогнепальної зброї, 34,6 тис. гранат, мін, боєприпасів та вибухових пристроїв, 921 гранатомет, понад 2,9 тони вибухових речовин та 1,8 млн набоїв.[2] Саме тому, судова балістика набуває вагомого значення в умовах сьогодення для забезпечення ефективного та повного дослідження зброї, боєприпасів та слідів її застосування, а також походження в цілому задля розкриття конкретних кримінальних правопорушень, а також їх запобігання в майбутньому.

Також в Україні вже зафіксовано численні випадки, коли судова балістика стала визначальною в розслідуванні кримінальних правопорушень, скоєних під час дії воєнного стану. Наприклад, у низці кримінальних проваджень, що стосуються обстрілів цивільної інфраструктури у Харківській, Донецькій, Херсонській та інших областях, саме балістичні експертизи дозволили встановити тип і напрямок застосованого озброєння, ідентифікувати артилерійські системи та засоби ураження, а також підтвердити факт умисного вбивства цивільних осіб, що є воєнним злочином.

Отже судова балістика – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає ознаки вогнепальної зброї і боєприпасів, закономірності виникнення слідів її застосування, розробляє засоби та методи збирання та дослідження таких слідів для встановлення всіх обставин розслідування певного кримінального правопорушення, а також на основі вище проаналізованих даних – розробка стратегій для запобігання злочинам, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї в цілому.[3, с. 130]

Предметом дослідження судової балістики є вогнепальна зброя, боєприпаси до неї, а також сліди та продукти пострілу, що виникли внаслідок її застосування з протиправною метою. Враховуючи, що будь-яке кримінальне правопорушення відбувається в умовах, за яких зловмиснику досить важко передбачити всі можливі труднощі під час вчинення конкретного злочину, а тому неминуче впливає на навколишнє середовище, залишаючи відповідні сліди та докази. Об'єктами судової балістики визначають конкретний пристрій, за допомогою якого, ймовірно, було вчинено певне кримінальне правопорушення, тобто: ручну вогнепальну зброю та її деталі; пристрої, які конструктивного схожі з вогнепальною зброєю; патрони, в тому числі вже спрацьовані; матеріали та інструменти, які ймовірно були

використані для створення або ж модифікації зброї; гранатомети; безпосередньо предмети, зі слідами вогнепальної зброї.

Вищенаведені об'єкти досліджуються з метою встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення. Їхнє виявлення, фіксація та аналіз здійснюються за допомогою тактичних прийомів, спеціальних технічних засобів, а також криміналістичних методів. У процесі дослідження вирішуються як ідентифікаційні, так і діагностичні завдання. Особливо це стосується випадків, коли об'єктом дослідження є зброя — тоді виникає низка специфічних питань, які з'ясовуються шляхом огляду та проведення судово-балістичної експертизи. [1] Розглядаючи характеристику та основні особливості ідентифікаційних завдань, то їх основною метою є безпосередня ідентифікація самої зброї за стріляними кулями чи гільзами (щоб точно визначити, чи з конкретної зброї була випущена відстріляна куля). Якщо ж розглядати діагностичні завдання, то їх основною метою є характеристика самої зброї та боєприпасів, тобто встановлення їх групової належності, їх вид, модель чи система, з якої була відстріляна куля чи гільза.

За результатами проведеного дослідження та вилучення відповідних доказів зазвичай призначається проведення відповідної експертизи в галузі балістики. Під час проведення таких досліджень, судовий експерт має притримуватися чіткого алгоритму, який визначає послідовність його дій. Дотримання такого алгоритму сприяє всебічному аналізу об'єктів, мінімізує ризик помилок або упущення важливих деталей.

До того ж, стандартизований підхід забезпечує порівнянність результатів різних експертиз та підвищує їхню об'єктивність, а також забезпечує отримання результатів у найшвидші строки [4, с. 80]. Зокрема, на початковій стадії попереднього дослідження експертом встановлюється мета дослідження та опис об'єктів, наданих для дослідження, формується концептуальне розуміння досліджуваних об'єктів, явищ, подій, їхніх ідентифікаційних ознак, а також розробляються гіпотези та визначається план експертного дослідження. На етапі роздільного дослідження проводиться загальне вивчення властивостей, а також з'ясування ознак досліджуваних об'єктів, явищ, процесів. Наступним є етап експертного експерименту, основною метою якого є встановлення механізму слідоутворення, взаємодії складових частин досліджуваних об'єктів, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між певними явищами та процесами, а також отримання зразків, придатних для порівняльного аналізу. Стадія порівняльного дослідження передбачає встановлення ознак подібності та/або розбіжності досліджуваних об'єктів, явищ і процесів. На одному з завершальних етапів, тобто етапі оцінки результатів проведеного дослідження та формулювання висновків - судовий експерт здійснює комплексну оцінку отриманих даних, надає наукове обґрунтування походження встановлених ознак, а також формулює остаточні висновки. Останнім етапом в даній системі дослідження є оформлення результатів експертного дослідження шляхом складання висновку експерта відповідно до встановлених вимог чинного законодавства та підготовки необхідних додаткових матеріалів.

Підсумовуючи всю вище наведену інформацію, вогнепальна зброя часто використовується як інструмент кримінального правопорушення в різноманітних ситуаціях, від дрібних правопорушень до збройних конфліктів. Крім того, її можуть застосовувати як ефективний засіб для антисуспільних дій, включаючи воєнні операції, політичні заворушення, публічні демонстрації та страйки. Тому виникає потреба в їх ефективному розкритті та розслідуванні, застосовуючи новітні методи та криміналістичні знання у сфері судової балістики.

Список використаної літератури

1. ЗУ «Про судову експертизу» //Відомості Верховної Ради(ВВР), 1994, №28, ст.232
2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році, URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf
3. Копча В.В., Копча Н.В. «Криміналістична техніка, тактика і методика». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
4. Ключев О. О. «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики»: виклики війни. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Київ, 2022. 250 с.

Кравчук Олег Вікторович,

*доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова,*

Копанчук Володимир Олександрович,

*доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

2025 рік став роком нових випробувань. Минуло три роки з початку повномасштабного вторгнення: усі сфери суспільних відносин в державі пройшли випробування воєнним станом та відповідно змінилися. Не винятком стало і судово-експертне забезпечення як невід'ємна складова правосуддя в країні.

На територіях проведення бойових дій, а також на тимчасово окупованих територіях склалася ситуація, що унеможливила функціонування там судових органів у звичному режимі. Це сприяло активному пошуку альтернативних шляхів здійснення процесуальних дій: використання відеоконференцій для проведення судових засідань у дистанційному форматі, перенесення судів на безпечні території тощо. Така зміна у діяльності судів вплинула і на характер їхньої взаємодії із органами досудового розслідування та судово-експертного забезпечення [1, с. 16].

Поряд із зміною формату роботи, змінилася і якісна структура судово-експертного забезпечення: актуальність деяких видів досліджень значно знизилася, інших – навпаки, зросла. Зокрема, стрімке зростання спостерігалось щодо кількості судових експертиз для факту встановлення безвісти зниклих осіб та невпізнаних трупів, а також дослідження наслідків застосування ворогом озброєння. Воєнний стан став каталізатором перегляду методик проведення окремих судових експертиз та інструментів експертного дослідження, провівши їхню адаптацію до умов нестабільності та підвищеного ризику [2, с. 419]. За роки повномасштабної війни запроваджено більше двадцяти нових експертних напрямків, зокрема: оцінка наслідків впливу технічних факторів диверсії (терористичного акту) та інших надзвичайних ситуацій; оцінка можливих наслідків застосування вибухових пристроїв; визначення геолокації електронного пристрою; дослідження радіоелектронного обладнання прийому, обробки та передачі інформації тощо [3, с. 13].

Поруч зі зниженням затребуваності у традиційних криміналістичних видах експертиз, воєнний час значною мірою збільшив кількість запитів на проведення деяких видів експертиз. Це стосується передусім:

- молекулярно-генетичної експертизи. Для нормативного врегулювання функціонування обліку ДНК-профілів був прийнятий Закон України «Про Державну реєстрацію геномної інформації людини» від 09.07.2022 [4]. Важливість зазначеного виду судової експертизи полягає у необхідності ідентифікації загиблих, чисельність яких за роки повномасштабного вторгнення невідомо зростає;

- будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз, що використовуються для оцінки ступеня пошкодження будівельних об'єктів, визначення вартості ремонтних робіт (будівництва), розрахунку розмірів матеріальної шкоди, визначення розмірів компенсації за втрачене житло тощо;

- товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння, що незамінна при визначенні типу, характеристик, вартості та властивостей військового майна;

- експертизи відео– та звукозапису, що незамінна при дослідженні матеріалів, пов'язаних із здійсненням військових злочинів, що зафіксовані на камерах відеоспостережень, мобільних пристроях тощо;

– експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, використання яких допомагає правоохоронним органам дозволяє протидіяти поширенню ворожої дезінформації, роботі диверсійних груп, поширенню шкідливого програмного забезпечення тощо;

– експертизи зброї (балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу, балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, дослідження холодної зброї, а також зброї з некінетичним принципом ураження, дослідження вибухових пристроїв та речовин, слідів та обставини вибуху, гранатометів, артилерійської та ракетної зброї та інших);

– військової експертизи, за допомогою якої вдається встановити обставини настання тяжких наслідків та загибелі людей, втрати озброєння, техніки та майна тощо.

Досліджуючи особливості судово-експертного забезпечення у період воєнного стану варто виділити існування таких проблемних аспектів:

– нестача кваліфікованих працівників судово-експертного забезпечення за окремими експертними спеціальностями (особливо тими, навантаження на які суттєво зросло). Зазначене викликане не лише відтоком персоналу за кордон та мобілізацією на захист держави, але і різким зростанням попиту на проведення конкретних видів експертиз;

– періодичні проблеми із можливістю забезпечити нормальний режим роботи судово-експертних установ (перебої з постачанням електроенергії, тепла; неможливість працювати під час повітряної тривоги тощо), що унеможливають повноцінний доступ експертів до лабораторій з технічними засобами, які потрібні для виконання експертиз;

– недостатнє фінансування, яке стосується як забезпечення належної матеріально-технічної бази для здійснення судово-експертної діяльності, так і оплати праці судових експертів. Недостатність коштів в умовах воєнного стану на підвищення рівня оплати праці та декларативність законодавчих норм щодо оплати праці судових експертів призвели до зниження зацікавленості висококваліфікованих кадрів до роботи судовими експертами;

– високий ризик втрати документації та доказів. Ракетні обстріли ворога можуть спричиняти не лише наслідки для життя та здоров'я людей, майна. Ними можуть бути пошкоджені дані, цінні для експертного провадження. Тому увагу слід звернути на цифровізацію документів, створення резервних електронних копій тощо;

– ускладнення логістики речових доказів та процесуальних документів, у зв'язку із переміщенням частини установ судово-експертного забезпечення із небезпечних територій. Обмеження доступу до місць кримінальних правопорушень, ресурсів проведення судової експертизи, загроза життю і здоров'ю судового експерта через небезпечність воєнних загроз тощо.

Варто зауважити, що триває наразі переформатування організаційної системи забезпечення процесуального напрямку (в тому числі й інституту судової експертизи), що відбувається в межах реформ правоохоронної та судової систем на рівні національного законодавства. Через виникнення нових напрямків експертного провадження, розробку інноваційних методів досліджень, система судово-експертного забезпечення розширює власні можливості як невід'ємна складова не тільки на етапах досудового розслідування та судового розгляду в судах різних рівнів (в тому числі міжнародних), але і починає активно використовуватися в інших сферах господарської, правоохоронної та міжнародної діяльності [5, с. 62].

В сучасних реаліях важливою складовою судово-експертної діяльності стала необхідність забезпечення судових експертів спеціальними технічними засобами, за допомогою яких можлива безконтактна взаємодія із об'єктами дослідження, завдяки чому вдається безпечно фіксувати місце розташування та стан таких об'єктів, вилучати та знешкоджувати їх. Зокрема, активно впроваджується використання 3-D сканерів, які за допомогою моделювання дозволяють судовим експертам розраховувати та оцінювати обсяги зруйнованого чи пошкодженого внаслідок військових дій майна. Фінансування таких інноваційних засобів зараз відбувається за участі міжнародних організацій. Поряд з тим відбувається навчання судових експертів роботі з новітнім обладнанням.

Поряд із застосуванням технічних інновацій відбувається підвищення рівня кваліфікації та професійної компетентності судових експертів. Так, судові експерти України налагодили співпрацю із Європейською мережею судово-експертних установ (ENFSI), завдяки чому беруть участь у різноманітних спеціалізованих тренінгах, курсах та семінарах. Важливість такої міжнародної допомоги є беззаперечною задля збереження належного рівня судово-експертного забезпечення, надання своєчасної професійної, методичної, матеріально-технічної підтримки під час виконання складних завдань із фіксування військових злочинів країни-агресора.

В період воєнного стану особливої актуальності набуває проблема підготовки судових експертів. Підвищення ролі міжнародних організацій повинно стати поштовхом до розвитку системи міжнародного стажування судових експертів. Враховуючи загальні тенденції запровадження у вітчизняному законодавстві основ дистанційного здійснення діяльності з врахуванням існуючої небезпеки, економії робочого часу судових експертів, сьогодні проводиться активна дискусія на державному рівні щодо розширення інструментів діджиталізації праці судових експертів (запровадження системи електронного експертного провадження, формування електронних архівів, автоматизації здійснення розподілу доручення на проведення експертиз тощо) [6, с. 545]. Окрім того розглядається питання щодо розширення можливостей дистанційної освіти та самоосвіти учасників судово-експертного забезпечення (формування відкритих освітніх ресурсів з питань судової експертизи та криміналістики в мережі, за допомогою яких судові експерти змогли б систематично підвищувати кваліфікацію будь-якому зручному для них місці і у будь-який час.

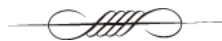
Таким чином, судово-експертна діяльність в сучасних реаліях має критично важливе значення для забезпечення правосуддя та документування воєнних злочинів. Випробування, що виникають перед судовими експертами у цей час змушують адаптуватися та вдосконалювати технології та правове регулювання. Важливість оперативного та точного виконання судових експертиз для визначення розмірів збитків від війни, розслідування злочинів підкреслює необхідність покращення матеріально-технічного забезпечення судово-експертної діяльності, підвищення професійного рівня судових експертів та розширення меж міжнародної співпраці. Надзвичайно важливою є державна підтримка (особливо фінансова) наукових розробок у сфері судово-експертного забезпечення, з метою адаптації його до умов воєнного часу. Слід і надалі налагоджувати співпрацю з іноземними експертними установами, оскільки це буде сприяти підвищенню стандартів судово-експертної діяльності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Баличева А. С., Антонюк П. Є. Проблемні аспекти проведення судової експертизи в Україні в умовах воєнного стану. *Судова експертиза в період дії воєнно-господарського стану: проблеми теорії та практики*: збірник матеріалів І Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ, 29 лютого 2024 р.). Вінниця: ТВОРИ, 2024. С. 15–18. URL: <https://jurist.net.ua/wp-content/uploads/2024/02/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA2024-2.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Литвиненко Д. О., Шульженко А. В. Судова експертиза під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2024. С. 419 – 422. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/98> (дата звернення: 02.05.2025).
3. Чечіль Ю. Досвід діяльності експертних служб в умовах воєнного стану. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні*: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 року): 2023. С. 13 – 14. URL : <http://ndekc.lviv.ua/pdf/a05122023.pdf> (дата звернення: 02.05.2025).
4. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 9 липня 2022 р. № 2391-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

5. Гамалюк Б. М., Лямпель В. І., Цимбаліста Р. Г. Інституційні засади формування систем судово-експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 2. С. 61–65.

6. Бондаренко-Берегович В. Судово-експертна діяльність в умовах військового стану. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/12782/12844>. (дата звернення: 03.05.2025).

Михайліченко Ростислав Вячеславович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні Полтавського національного
юридичного інституту імені Ярослава Мудрого

РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Тероризм є однією з найсерйозніших загроз національній безпеці, що вимагає від правоохоронних органів і судових структур розробки ефективних методів для розслідування терористичних актів. Методика розслідування терористичних актів повинна враховувати як традиційні методи кримінального процесу, так і новітні технології, що дозволяють підвищити ефективність виявлення та притягнення винних до відповідальності. З огляду на швидкий розвиток терористичних загроз, у сучасній методиці розслідування терористичних актів важливими є інтеграція міжнародного досвіду, міжвідомча співпраця та застосування сучасних технічних засобів. Один із основних аспектів розслідування терористичних актів — це чітка класифікація та розпізнавання різних видів терористичної діяльності. Виходячи з теоретичних розробок у галузі кримінального права, терористичні акти можна класифікувати за різними критеріями: за об'єктом нападу, за методами здійснення та за політичними або релігійними мотивами. Важливо, щоб органи правопорядку мали чітке уявлення про типи терористичних актів для вибору оптимальних тактик розслідування.

Розслідування терористичних актів потребує інтегрованого підходу, що поєднує традиційні методи криміналістики з новітніми технологіями такими як біометрія, цифрові сліди, а також методи профілювання. Одним із важливих аспектів є використання експертних організацій для оцінки та аналізу доказів, а також здійснення співпраці з міжнародними організаціями (Інтерпол, Європол) для збору та обміну розвідувальною інформацією. Сучасні технології, зокрема системи відеоспостереження, мобільні дані та аналітичні інструменти для обробки великих масивів інформації відіграють критичну роль у розслідуванні терористичних актів. Важливою є також роль штучного інтелекту, який дозволяє здійснювати попередній аналіз поведінки підозрюваних, прогнозувати можливі терористичні загрози на основі великих даних. У боротьбі з тероризмом важливим фактором є міжнародна співпраця між правоохоронними органами, судовими інстанціями та розвідувальними службами. Розслідування терористичних актів потребує обміну інформацією та спільних дій на міжнародному рівні. Такі ініціативи як Європейська стратегія безпеки та Глобальна стратегія ООН у боротьбі з тероризмом, стають важливими інструментами для реалізації успішних розслідувань.

Психологічний аналіз є важливою складовою частиною розслідування. Профілювання терористів на основі соціальних, психологічних і поведінкових характеристик допомагає правоохоронним органам визначити не лише ймовірних виконавців, але й тих, хто може бути замішаний у плануванні актів тероризму. Психологічний підхід має вирішальне значення для попередження терористичних атак, зокрема для виявлення радикалізації індивідів на ранніх етапах.

Криміналістика надає ряд інструментів для збору, збереження та аналізу доказів, що мають велике значення у розслідуванні терористичних актів. Серед них особливу увагу слід приділяти дослідженню вибухових речовин, а також матеріалів, що можуть свідчити про

використання хімічної чи біологічної зброї. Важливою є також роль слідчого експерименту та інших методів криміналістичного аналізу.

Як висновок можна сказати, що сучасна методика розслідування терористичних актів потребує постійного удосконалення з урахуванням новітніх технологій, інтеграції міжнародного досвіду та розвитку міжвідомчої співпраці. Враховуючи швидкий розвиток терористичних загроз та їхню еволюцію, правоохоронні органи повинні бути готові застосовувати новітні методи для ефективної боротьби з тероризмом, що сприятиме забезпеченню національної безпеки та правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Черкасов, О. В. (2020). *Класифікація терористичних актів: теоретичний аналіз та практичне застосування*. Київ: Юрінком Інтер.
2. Михайленко, А. В. (2021). *Методика розслідування терористичних актів у сучасних умовах*. Харків: Право.
3. Закон України "Про боротьбу з тероризмом" (№ 638-VI від 20 березня 2003 року)
4. Закон України "Про міжнародне співробітництво у кримінальних справах" (№ 2501-VI від 19 листопада 2010 року)
5. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" (№ 2135-XII від 18 лютого 1992 року):

Пасічніченко Дмитро Олександрович,

здобувач ступеня доктора філософії кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4290-5213>

ПОНЯТТЯ ТАКТИКИ ДОПИТУ ВРАЗЛИВИХ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В процесі досудового розслідування найбільш поширеною серед інших слідчих (розшукових) дій є допит, виступаючи основним процесуальним засобом отримання і перевірки доказової інформації [1, с. 54]. Це та слідча (розшукова) дія, без проведення якої неможливо здійснювати і ефективне досудове розслідування.

Допит може розглядатися з різних наукових і практичних позицій. У кримінальному процесуальному аспекті він виступає як процесуальна дія, чітко врегульована нормами закону, спрямована на отримання показань. З точки зору криміналістики, допит аналізується як елемент розслідування, що передбачає застосування відповідних тактичних прийомів і займає важливе місце у побудові доказової бази.

Отримання інформації, яку зберігають у пам'яті особи, що має відношення до обставин розслідування події, неможливе без спілкування з нею, яке здійснюють у формі допиту [2, с. 26]. Допит – це слідча (розшукова) дія, передбачена процесуальним законодавством та спрямована на отримання словесної інформації від допитуваної особи, що сприяє встановленню істини в кримінальному провадженні [3, с. 133]. Допит передбачає собою комплекс всіх необхідних організаційних, процесуальних, криміналістичних, психологічних та етичних аспектів [4, с. 174].

Структура допиту як слідчої (розшукової) дії характеризується інтегративністю, тобто системною природою, і включає низку взаємопов'язаних елементів: організаційний, пізнавальний, конструктивний, комунікативний, психологічний, виховний та моральний компоненти. Усі ці складові органічно поєднуються з процесуальними та тактичними засадами допиту потерпілого. Їхній взаємозв'язок проявляється у тому, що тактичні прийоми, які застосовує слідчий, мають відповідати нормам кримінального процесуального законодавства, базуватись на його положеннях і не виходити за межі закону. При цьому обов'язковим є врахування етичних вимог, а також вікових, психологічних і індивідуальних особливостей особи потерпілого.

У практиці досудового розслідування всі складові аспекти допиту як слідчої (розшукової) дії — процесуальні, тактичні, психологічні, етичні, педагогічні — не можуть і не повинні розглядатися окремо один від одного. Вони тісно взаємопов'язані й взаємозалежні, а ефективність допиту значною мірою залежить від їх гармонійного поєднання. Ігнорування будь-якого з них неминуче веде до негативних наслідків: порушення прав та законних інтересів осіб, зниження доказової цінності отриманої інформації або навіть визнання отриманих показань недопустимими доказами у кримінальному провадженні.

Вміння варіювати заходами впливу на особу прийнято називати тактикою проведення допиту, під якою розуміють систему заснованих на нормах кримінального процесуального закону, найбільш раціональних прийомів і методів, які забезпечують отримання достовірних, повних і всебічних показань [5, с. 277;6].

Складність реалізації цієї слідчої (розшукової) дії за участю вразливих потерпілих полягає у її багатогранності, допит виконує не лише кримінально-процесуальні завдання щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню, а й психологічну, педагогічну та етичну функції.

Розвиток наукових і практичних рекомендацій щодо проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень знаходиться в постійному русі й тісному взаємозв'язку з рекомендаціями, викладеними в міжнародних договорах [7].

Міжнародні стандарти встановлюють гарантії прав свідків і потерпілих не лише шляхом їх формальної фіксації, а й через диференціацію цих категорій залежно від діянь, очевидцями чи жертвами яких вони стали. Міжнародне співробітництво держав є об'єктом дослідження різних науковців, однак взаємодія спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень залишається на периферії вдосконалення крізь нормативно-правовий, криміналістичний, організаційно-тактичний аспекти. Застосування норм європейських конвенцій, міжнародних, міждержавних і міжвідомчих договорів (угод) з питань діяльності спільних слідчих груп у національній правозастосовній практиці викликає певні складнощі. Крім того, наукове дослідження може бути реалізованим під час проведення занять зі службової підготовки для того, щоб вивести на вищий рівень діяльність спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень, що здійснюють на основі не лише процесуальних дій, а й спеціальних тактичних операцій [8, с. 37].

З огляду на міжнародні рекомендації щодо диференційованого підходу до вразливих потерпілих, потреби кожного з них слід визначати на основі індивідуальної оцінки потреб, проведеної відповідно до стандартизованої методології. Вона повинна враховувати кілька аспектів, зокрема: а) особу потерпілого (наприклад, вік, стать, приналежність до національних чи будь-яких інших меншини, сексуальна орієнтація, стан психічного здоров'я); б) тип й обставини вчинення злочину, особу підозрюваного/обвинуваченого у вчиненні такого злочину (наприклад, насильство в сім'ї, організована злочинність, стосунки між потерпілим і ймовірним злочинцем, індивідуалізовані ознаки потерпілого, що могли бути фактором вчинення злочину, ризик для інших осіб тощо) [8, с. 41].

У положеннях, закріплених у Директиві Європейського парламенту та Ради ЄС №2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 року про дотримання мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів [9], акцентовано на важливості розуміння потерпілим стану досудового та судового провадження і можливості самостійно відслідковувати це. Одним із важливих заходів під час досудового розслідування, так само як і судового слідства, є допит.

За загальними криміналістичними рекомендаціями щодо проведення допиту, основним завданням слідчого є введення допитуваної особи в процес офіційно-рольового спілкування та встановлення комунікативного контакту з нею.

На відміну від терміна «психологічний контакт», що передбачає загальне емоційне настановлення на основі єдиної мети й інтересів, термін «комунікативний контакт» означає взаємодію з метою обміну інформацією. Комунікативний контакт ґрунтується на усвідомленні необхідності інформаційного спілкування та спрямований на створення умов для одержання певних відомостей. Однак поряд з обміном ідеями він передбачає і обмін

настроєм, почуттями. Комунікативний контакт – це ділова міжособистісна взаємодія, інформаційний процес, що ґрунтується на зворотному зв'язку. Він постійно залежить від сигналів, що одержують партнери в спілкуванні, від їх інтерпретації в оцінній сфері осіб, які спілкуються. Не лише слідчий, а й допитуваний постійно виявляє підвищену вибірккову чутливість до певних інформаційних блоків [9, с. 41].

Водночас, оскільки до категорії «вразливих потерпілих» входять, зокрема, неповнолітні, особи старшого віку, особи з інвалідністю та інші особи, які набувають зазначеного статусу через пережиті з ними події внаслідок жорстокості кримінального правопорушення, вчинення кримінально караних дій з упередженим ставленням до них або з дискримінаційним мотивом, або вчинені щодо особи, яка перебуває в залежності від суб'єкта кримінального правопорушення, встановлення як психологічного, так і комунікативного контакту з допитуваною особою вимагає від слідчого вміння взаємодіяти з кожною з окреслених категорій. На практиці це може бути реалізовано шляхом впровадження вузької спеціалізації або шляхом розроблення універсальних рекомендацій до проведення допиту [10, с. 137].

Тактику допиту вразливих потерпілих можна визначити як систему спеціально адаптованих прийомів і методів проведення допиту, яка враховує психологічні, фізичні, соціальні або вікові особливості потерпілого з метою забезпечення його безпеки, недопущення повторної травматизації та отримання максимально повної і достовірної інформації для кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Шилова Д. В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук / Д. В. Шилова. Харків, 2014. 228 с.
2. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський. Київ : Правник НАВСУ, 1999. – 126 с.
3. Авраменко С. М. Розслідування розбещення неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. М. Авраменко. Київ, 2017. 242 с.
4. Антощук А. О., Замула Б. А. Окремі аспекти допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні / А. О. Антощук, Б. А. Замула // Право та державне управління. 2023. № 1. С. 173–179. – DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.25>.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. Харків : Харків юридичний, 2007. – 432 с.
6. Погорецький М. А. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття / М. А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Електронне наукове фахове видання. 2012. № 1(15). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf> (дата звернення: 10.06.2017).
7. Пасічніченко Д. О. Психологічні особливості тактики допиту вразливих потерпілих у кримінальному провадженні / Д. О. Пасічніченко // Юридична психологія : наук. журн. / [редкол.: Ю. Чорноус (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. № 1 (34). С. 134–140. DOI: 10.33270/03243401.134.
8. Модельний суд : посіб. / А. Адамська-Галлант, Р. Дунал, А. Костін [та ін.] ; Проєкт ЄС «Право-Justice». Київ : Право-Justice, 2020. 196 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/60c/af4/b6a/60caf4b6a936f534182680.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).
9. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029> (дата звернення: 10.05.2025).
10. Пасько О. М., Прудка Л. М., Матієнко Т. В., Горошко В. В. Професійно-психологічна підготовка працівників кадрів досудового розслідування : метод. посіб. / О. М. Пасько, Л. М. Прудка, Т. В. Матієнко, В. В. Горошко. – Одеса : Видавничий дім

Туровець Юрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ДЛЯ ЦІЛЕЙ РОЗКРИТТЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ

Досягнення науки і техніки системно впроваджуються в діяльність правоохоронних органів по всьому світу, і Україна не є винятком. Ми абсолютно чітко усвідомлюємо важливість процесів цифровізації та діджиталізації усього нашого життя та спостерігаємо зростання злочинності у різних сферах. Саме тому, вже сьогодні, правоохоронними органами розвинених держав активно задіюються в роботі правоохоронних органів усі можливості використання штучного інтелекту (ШІ). Особливості його застосування у тактиці та криміналістичній методиці потребують детального опрацювання враховуючи те, що ШІ швидко впроваджується у діяльність слідчих органів та охоплює різні етапи - від попередження кримінальних правопорушень до розкриття вже скоєних злочинів.

Серед останніх наукових досліджень перспектив використання ШІ у правоохоронній діяльності можна відмітити наукові пошуки таких українських вчених, як Шевчук Т.А., Свистун Я.В. [1], Карчевський М.В., Куковинець Д.О. [2], Храпенко О.О., Меденцев А.М. [3], Зачек О.І., Дмитрик Ю.І., Сенік В.В. [4], Яровий К. [5] та ін.

Проте, тема криміналістичних особливостей використання ШІ залишається мало дослідженою та потребує більш значної уваги з метою найефективнішого використання та імплементації нових досягнень у практичну діяльність правоохоронних органів нашої держави.

З точки зору криміналістики, штучний інтелект використовується не просто як допоміжний інструмент, а й як аналітична технологія, що підсилює можливості експертів у зборі, обробці, використанні та аналізі доказової інформації.

Деякі програми (програмні продукти) вже успішно впроваджено в роботу українських правоохоронних органів. Як приклад, американська система розпізнавання обличь Clearview AI, яку активно використовує Офіс Генерального прокурора України. З моменту запровадження у роботу прокуратури у 2023 році лише за перший місяць використання програми, вдалося ідентифікувати та здобути докази щодо 70 учасників незаконного збройного формування «Самооборона Криму», які допомагали ЗС РФ під час окупації Криму та причетні до вчинення ряду злочинів. Також вдалося встановити місце перебування 150 зниклих дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, що лишалися на півострові у 2014 році, й потенційно могли бути депортовані на територію РФ [6].

На сьогодні досить активно використовуються мобільні лабораторії швидкого аналізу ДНК, які дозволяють поліції оперативно ідентифікувати осіб у польових умовах. Ці лабораторії були передані Національній поліції України для підсилення криміналістичних підрозділів [7].

Проте, це лише невелика частина можливостей ШІ, які використовують наші правоохоронці. Однак, є ще багато програмних продуктів, які б могли підсилити українських слідчих, експертів, криміналістів, проте, вже на повну інтегровані в процес розслідування злочинів у США та Європейському Союзі. Серед таких варто відмітити: OpenText EnCase - потужна платформа для цифрової криміналістики, яка дозволяє виявляти та аналізувати цифрові докази на різних пристроях; Sensity AI - програма, яка допомагає виявляти фальсифіковані відео та зображення, визначаючи, чи були вони змінені або створені за допомогою ШІ; Veritone IDentify - система, яка використовує ШІ для ідентифікації

підозрюваних за допомогою аналізу відео та фотографій, дозволяє швидко зіставляти зображення з базами даних та створювати віртуальні лінії впізнання; Belkasoft X - універсальний інструмент цифрової криміналістики, який дозволяє аналізувати дані з мобільних пристроїв, комп'ютерів, хмарних сервісів та оперативної пам'яті; Magnet Forensics - платформа використовує ШІ для аналізу цифрових доказів, таких як електронна пошта, повідомлення, відео та дані з хмарних сервісів.

І це лише верхівка айсберга можливостей ШІ, які вже доступні за кордоном, проте, маємо розуміти, що є розробленими для цілей боротьби із злочинністю і мають своїх авторів, а тому не є безкоштовними у використанні. Ми поки можемо собі дозволити лише ті програмні продукти, які отримують правоохоронні органи України у якості гуманітарної допомоги чи грантового забезпечення.

Аналізуючи позитивну сторону імплементації досягнень ШІ маємо також згадати і про приховані ризики розповсюдження інформації з обмеженим доступом та такої, що містить таємницю досудового розслідування. Забезпечення захисту такої інформації потребує максимальної уваги та обережності у наданні доступу й опрацюванні криміналістично важливої інформації особами, які проводять досудове розслідування чи розгляд справ у суді.

Також варто відмітити, що багато роботи потрібно провести аби напрацювати законодавче врегулювання правомірного використання ШІ в експертній діяльності, розробити стандарти прозорості та аудиту алгоритмів роботи ШІ для оптимізації процесу розслідування злочинів.

Використання ШІ у судовій експертизі в Україні відкриває низку перспективних напрямків розвитку, які можуть суттєво підвищити якість та швидкість експертних досліджень.

Серед ключових напрямків удосконалення, які вже актуальні або перебувають у стадії впровадження можна відмітити:

1) автоматизацію рутинних експертних досліджень (ідентифікація за відбитками папілярних узорів пальців рук людини; виявлення підробок у документах; порівняння зразків письма або почерку; ідентифікація слідів знарядь злочину тощо);

2) розвиток цифрової криміналістики (підсилення спроможності експертів працювати із цифровими пристроями, інтернет даними, метаданими цифрових медіа тощо);

3) інтелектуальний аналіз змісту (NLP, ML) - аналіз текстів погроз, шантажу, дезінформації; автоматичний переклад і аналіз повідомлень; виявлення маніпулятивного змісту тощо;

4) інтеграція з біометричними базами даних (відбитків пальців, слідів зброї, транспортних засобів, систем розпізнавання облич, ДНК-баз тощо);

5) експертні платформи та електронний документообіг (онлайн-експертизи та дистанційна участь експерта у судових засіданнях чи слідчих (розшукових) діях; оцифрування та зберігання доказів; автоматичне формування та обробка експертних висновків тощо).

Підсумовуючи можемо зробити висновок, що штучний інтелект (ШІ) безперечно й надалі пронизуватиме й інтегруватиметься у криміналістичну та судово-експертну діяльність значно підвищуючи ефективність розслідувань кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Шевчук Т.А., Свистун Я.В. Використання штучного інтелекту у протидії злочинності. Вісник кримінологічної асоціації України. 2021. №2(25). С.128-134. Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/26d850e6-49ce-4cc6-bf59-a0f14b6b4d40/content>

2. Карчевський М.В., Куковинець Д.О. Використання технологій штучного інтелекту правоохоронними та судовими органами: світовий досвід та напрями розвитку національного законодавства. Збірник наукових праць «Питання боротьби зі злочинністю». 2023. Випуск №46. С.21-31. Режим доступу: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/301290/293453>

3. Храпенко О.О., Меденцев А.М. Використання штучного інтелекту у роботі судових, правоохоронних органів та адвокатури. Науково-практичне видання «Юридичний електронний журнал». 2023. №5. С.382-384. Режим доступу: http://lsej.org.ua/5_2023/94.pdf

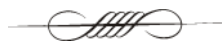
4. Зачек О.І., Дмитрик Ю.І., Сенік В.В. Роль штучного інтелекту в підвищенні ефективності правоохоронної діяльності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: збірник наукових праць. 2023. №3. С.148-156. Режим доступу: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5945/1/19.pdf>

5. Яровий К. Штучний інтелект як інструмент протидії злочинності. Науково-практичний фаховий журнал «Юридичний вісник». 2024. №2. С.68-76. Режим доступу: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2024/11.pdf

6. Інновації задля ефективного розслідування злочинів окупантів у Криму: прокуратура автономії отримала у користування Clearview AI. Офіційний сайт Прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Публікація від 18.04.2023. Режим доступу:

https://ark.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=332065&s=print

7. Експертно-криміналістичні підрозділи Національної поліції України отримали автомобілі й мобільні ДНК-лабораторії від Уряду Японії та UNDP. Офіційний сайт UNDP, публікація від 16.05.2024. Режим доступу: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/national-police-ukraine-forensic-units-receive-vans-and-mobile-dna-laboratories?utm_source

Чечотка Ірина Романівна,
*здобувачка ступеня доктора філософії
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Поняття і зміст криміналістичного забезпечення у контексті розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, проведення певних процесуальних дій чи вирішення завдань кримінального провадження постійно перебуває у центрі дослідницької уваги вчених. Це пов'язано із низкою чинників: постійним розвитком наук кримінального процесу та криміналістики; протидією збройній агресії російської федерації і необхідністю розслідування воєнних злочинів на ускладнених умовах; процесами удосконалення кримінального процесуального законодавства у контексті опрацювання його євроінтеграційного напрямку; розвитком науково-технічного прогресу і його впливом на розробку нових техніко-криміналістичних засобів та судово-експертної діяльності та ін. Однак, передусім слід приділити увагу з'ясуванню поняття «криміналістичне забезпечення» у контексті його сучасного розуміння вченими.

Так, В.А. Журавель, Н.В. Павлюк, О.І. Резнікова у контексті проблематики розслідування корупційних злочинів вважають, що криміналістичне забезпечення є системою науково-технічних, організаційно-тактичних і методико-криміналістичних засобів, розроблених і впроваджених задля ефективного виконання діяльності органами кримінальної юстиції із запобігання злочинам, оптимізації їх розслідування та судового розгляду, здійснюваних на підставі наукових знань про закономірності виникнення, збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, що виявляються в ході кримінального провадження цієї категорії злочинів [1, с. 18].

З.М. Топорецька розкриває зміст криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні, змістом якого є задоволення потреб процесу збирання, перевірки та оцінки доказів для встановлення предмету доказування технічними засобами, тактичними прийомами та методами криміналістики під час досудового розслідування та

судового розгляду кримінального правопорушення, проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному процесі [2, с. 139].

Ю.М. Чорноус визначає криміналістичне забезпечення як створення умов готовності й реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, що ґрунтуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики й спрямовані на виконання завдань розкриття, розслідування та попередження злочинів [3, с. 149-155].

Слід погодитися з думкою О.Л. Дульського, що криміналістичним забезпеченням є задоволення потреб практичної діяльності уповноважених суб'єктів як зі сторони обвинувачення, так і сторони захисту (передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві), розробляючи і надаючи їм у достатній кількості криміналістичні рекомендації, методи, прийоми, засоби з метою виконання ними завдань кримінального провадження. Такі криміналістичні рекомендації, методи, прийоми та засоби охоплені криміналістичною технікою, тактикою і методикою [4, с. 65].

Також слід додати, що система криміналістичного забезпечення кримінального провадження реалізується як під час досудового розслідування, так і судового розгляду. Практичний вираз має відповідно до таких основних форм реалізації: техніко-криміналістичної, тактико-криміналістичної й методико-криміналістичної.

Техніко-криміналістичне забезпечення є складним поняттям. Його зміст виявляється у двох значеннях: 1) сукупність засобів та знарядь, що призначені для виявлення, витребування, отримання, збереження, закріплення слідової інформації про кримінальне правопорушення; 2) діяльність з розробки, впровадження і використання засобів, знарядь, прийомів та рекомендацій їх застосування, а також створення сприятливих умов під час виявлення, витребування, отримання, збереження та закріплення слідової інформації про кримінальне правопорушення [5, с. 448].

Техніко-криміналістичне забезпечення кримінального провадження спрямовано на роботу із криміналістично значимою інформацією, яка має різні джерела, у тому числі до таких джерел належать учасники кримінального провадження. Значна увага приділяється дотриманню вимог допустимості техніко-криміналістичних засобів, методів, прийомів.

Зміст тактико-криміналістичного забезпечення полягає у застосуванні положень криміналістичної тактики, їх реалізації з погляду праксеологічного підходу, у практичній діяльності під час досудового розслідування та судового розгляду, що виражається у реалізації відповідних тактичних прийомів та їх комплексів, тактичних рішень й тактичних операцій.

Щодо методико-криміналістичного забезпечення, слід зауважити, що застосування засобів криміналістичної тактики та методів і засобів криміналістичної техніки за конкретних умов (наприклад, під час розслідування певного виду кримінального правопорушення, або інші умови, зважаючи на класифікацію криміналістичних методик) під час збирання фактичних даних (у кримінальному процесуальному аспекті) чи криміналістично значимої інформації (у криміналістичному аспекті) у комплексі і становлять методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні [6, с. 195]. Тобто, зміст методико-криміналістичного забезпечення полягає у розробці криміналістичних методик, які враховуватимуть особливості розслідування певних видів (груп) кримінальних правопорушень у всіх їх різноманітності та формуватимуть дієвий алгоритм розслідування й своєчасні криміналістичні рекомендації.

С.О. Книженко влучно вважає, що окрему криміналістичну методику можна визначити як обумовлену слідчими (судовими) ситуаціями та предметом доказування з врахуванням особливостей злочинної діяльності і пристосувань досягнень інших структурних частин криміналістики систему типізованих криміналістичних рекомендацій у певній формі щодо організації проведення комплексу процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання доказової інформації у кримінальному провадженні [7, с. 42]. Види окремих криміналістичних методик виділяються за різними ознаками, які

враховують як кримінально-правові, так і криміналістичні критерії та складають такі рівні: групові, підвидові, видові, родові, міжродові (комплексні) [7, с. 47].

Варто підкреслити, що завданням криміналістичної методики розслідування будь-якого кримінального правопорушення є формування комплексу криміналістичних рекомендацій, обґрунтованих як теоретично, так і затребуваних на практиці.

Таким чином, проблематику криміналістичного забезпечення кримінального провадження, враховуючи її багатоаспектність, слід розглядати під різними кутами зору, відповідно до її нормативно-правової регламентації, теоретичного тлумачення і практичного виразу.

Список використаних джерел:

1. Журавель В. А., Павлюк Н. В., Резнікова О. І. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Випуск 32. С. 13-30
2. Топорецька З. М. Проблеми визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 135-140.
3. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1. С. 149-155.
4. Дульський О.Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти [Текст] : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 458 с.
5. Черноус Ю.М., Дульський О.Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. № 7. 2023. С. 445-449. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/105>
6. Черноус Ю.М., Дульський О.Л. Методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні. *Нове українське право*, Вип. 4, 2023. С. 191-198. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.25>
7. Книженко С.О. Поняття окремої криміналістичної методики та її види. *Вісник ХНУВС–Bulletin of KhNUA*. 2018. № 4(83). С. 345-353. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.4.04>

Шинкаренко Анна Олександрівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні
Державного університету «Київський авіаційний інститут»

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЇХ МОЖЛИВОСТІ

У світі стрімкого технологічного прогресу криміналістика, як галузь знань переживає глибоку трансформацію. Одним із її ключових напрямів залишається дактилоскопія. І хоча класичні методи зняття та аналіз відбитків пальців залишаються актуальними і сьогодні, останні десятиліття відзначаються появою інноваційних цифрових технологій, а це в свою чергу значно підвищує точність, швидкість та ефективність дактилоскопічної експертизи. Тому важливо не лише розглядати сучасні методи дактилоскопії, а й усвідомлювати, як позитивно вони впливають на ефективність правоохоронної діяльності та правосуддя загалом. І так, дактилоскопія – це галузь, що вивчає механізм утворення слідів, будову папілярних узорів шкірного покриву людини, їх особливості з метою використання цієї інформації для ідентифікації особи. Інформація дактилоскопічного походження включає сліди рук, ступень босих ніг та їх відбитки, в яких міститься інформація про особливості будови папілярних узорів [1, с. 234].

Розглядаючи роботу з дактилоскопічною інформацією в контексті криміналістичного процесу, варто зазначити її ключову роль серед інших видів слідової інформації завдяки унікальності та стійкості папілярних візерунків. Перший етап, збір даних, охоплює ретельне виявлення та фіксацію слідів на місці події, вилучення предметів-слідоносіїв, а також отримання порівняльних зразків у встановленому законом порядку, що є критично важливим для подальшого аналізу. Другий етап включає високотехнологічні експертні дослідження в лабораторних умовах, де спеціалісти визначають придатність слідів для ідентифікації та проводять порівняльний аналіз зі зразками, а у випадку відсутності останніх або негативного результату, здійснюється перевірка за існуючими дактилоскопічними обліками. Третій етап забезпечує систематизацію та ефективне використання накопиченої дактилоскопічної інформації для розкриття злочинів, встановлення осіб безвісти зниклих та ідентифікації невпізнаних тіл, підкреслюючи важливість централізованих баз даних у сучасній криміналістиці [2, с. 300]. Для проведення дактилоскопічної експертизи на дослідження можуть надаватися такі об'єкти та зразки для порівняння: предмети з імовірною наявністю слідів папілярних ліній; предмети з виявленими слідами папілярних ліній, які не вилучені з поверхні об'єктів; дактилоскопічні плівки або інші липкі та полімерні матеріали з перекопійованими слідами; зліпки з об'ємних слідів папілярних ліній; зображення папілярних ліній, наявні у матеріалах експертиз; відбитки, які містяться в оригіналах дактилокарт.

Одним із сучасних методів дактилоскопічної експертизи є фізичні методи виявлення слідів, які базуються на властивостях потожирової речовини сліду, яка здатна утримувати дрібнодисперсні частки дактилоскопічних порошків. Сучасні дактилоскопічні порошки поділяються на магнітні (ферромагнітні, що наносяться магнітними пензлями і не контактують безпосередньо з поверхнею) та немагнітні (що наносяться звичайними дактилоскопічними пензлями). Важливою властивістю порошків є їхня контрастність відносно поверхні об'єкта — на темних поверхнях використовуються світлі порошки (алюмінієві, цинкові, свинцеві), а на світлих — темні порошки (графітові, залізні, мідні, сажеві). Особливе місце посідають флуоресцентні порошки, які світяться під дією ультрафіолетового випромінювання, що дозволяє виявляти сліди на багатокольорових, візерунчастих поверхнях. Сучасні порошкові композиції з наночастинками забезпечують підвищену адгезію до слідової речовини та високу роздільну здатність при виявленні мікроскопічних деталей папілярного узору навіть на складних поверхнях. Використання порошкових суспензій, також відомих як дрібнодисперсні реагенти або "рідкі порошки", є ще одним перспективним методом для виявлення слідів рук, особливо на складних поверхнях, таких як вологі, брудні або клейкі. Цей метод передбачає нанесення на поверхню суміші порошку та рідини, що дозволяє швидко та ефективно виявляти сліди, і наразі найчастіше застосовується завдяки дисульфіді молібдену у воді з додаванням детергента [3, с. 175].

Варто зазначити, що сучасним методом дактилоскопічної експертизи є також оптичні методи дослідження слідів рук, які ґрунтуються на використанні різних спектрів видимого, ультрафіолетового та інфрачервоного випромінювання для виявлення невидимих або слабовидимих слідів без фізичного чи хімічного впливу на поверхню. Сучасні експерти використовують спеціальне світло різних кольорів (видиме, ультрафіолетове та інфрачервоне), щоб знаходити невидимі відбитки пальців, не торкаючись поверхонь і не використовуючи хімікати. Наприклад, лазери з певним кольором світла змушують світитися речовини у відбитках, які звичайним способом не видно. Також є спеціальні ліхтарі з різними світлофільтрами, які допомагають знаходити сліди на будь-яких поверхнях, навіть кольорових, нерівних чи брудних. Щоб краще роздивитися ці сліди, використовують спеціальні фотоапарати з високою чіткістю, збільшувальні лінзи та програми для покращення фотографій. Це дозволяє побачити найдрібніші деталі відбитків, які людина не може розгледіти. Крім того, існують потужні цифрові мікроскопи, які можуть збільшувати зображення в сотні разів і навіть створювати 3D-моделі. Завдяки цьому можна вивчати найдрібніші особливості ліній на пальцях, визначати, який слід був залишений раніше, якщо

вони наклалися один на одний, а також знаходити дрібні частинки (пил, волокна, косметику), які можуть бути важливими для розслідування. Особливо цікавим є метод, який одночасно використовує багато різних кольорів світла і створює детальну "карту" об'єкта. Це допомагає знаходити сліди навіть на дуже складних поверхнях і розрізняти різні речовини, що входять до складу відбитків пальців [3, с. 176].

Крім того, значна увага приділяється розробці методів тривимірного сканування та моделювання папілярних візерунків, що дозволяє більш точно документувати об'ємні сліди та проводити їх порівняння з відбитками, отриманими різними способами, а також дослідженням мікроскопічних деталей пор, країв папілярних ліній та інших унікальних особливостей шкірного покриву, які можуть слугувати додатковими ідентифікаційними ознаками, особливо у випадках, коли основні елементи візерунка є нечіткими або відсутні.

Враховуючи вище викладене, можна зробити висновок, що новітні технології не тільки розширюють можливості експертів криміналістів, а також дають змогу працювати з доказами, які б раніше вважалися безнадійними. Причому сучасні методи, включаючи застосування магнітних та немагнітних порошків з наночастинками, флуоресцентних речовин, порошкових суспензій, а також оптичних технологій з різними спектрами випромінювання та цифровою мікроскопією, значно розширюють можливості виявлення та детального аналізу навіть найскладніших і неочевидних слідів рук на різноманітних поверхнях, підкреслюючи постійний розвиток цієї галузі криміналістики. Тому сучасні тенденції в дактилоскопічній експертизі спрямовані на розширення можливостей і підвищення точності ідентифікації, включаючи розробку портативних сканерів відбитків пальців для швидкого збору даних на місці події, вдосконалення програмного забезпечення для автоматизованого порівняння та аналізу складних візерунків, застосування хімічних методів для виявлення прихованих слідів на оброблених поверхнях або слідах крові, а також інтеграцію дактилоскопічних даних з іншими біометричними системами та базами даних для більш комплексної ідентифікації особи.

Список використаних джерел:

1. Волобуєв А. Ф., Даньшин М. В., Іщенко А. В. Криміналістика: підручник Харків: МВС України нац. ун-т внутр. справ, 2018. 384 с.
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків, 2019. 456 с
3. Логвиненко А. О. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів. Юридичний вісник. 2017. № 1 (42). С. 174–178

Юсупов Володимир Васильович,
*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

Дослідження історії криміналістики і судової експертизи показує значимість підрозділів Експертної служби МВС, підкреслює їх пріоритетне значення у сфері протидії злочинності і судово-експертному забезпеченні правосуддя.

В Україні започаткування установ, які досліджували різні об'єкти, пов'язані з розслідуванням злочинних діянь, бере свій початок із часів Київської Русі. Спочатку це були окремі «обізнані особи», які мали спеціальні знання щодо певних слідів, предметів або явищ («вузьку дослідно-розшукову кваліфікацію»). У подальшому такі фахівці об'єднувалися у певні заклади, до яких цілеспрямовано зверталися органи розслідування, суд, приватні особи із запитом про необхідність дослідження об'єктів протиправних діянь.

До таких найбільш відомих експертних закладів слід віднести довідково-реєстраційні підрозділи сиских частин поліції (антропометричні станції, дактилоскопічні бюро), довідкові реєстраційно-дактилоскопічні бюро, карно-розшукові органи з антропометричними, дактилоскопічними, фотографічними відділами (за часів Гетьманату, Директорії УНР); науково-технічні кабінети (у радянський період); експертно-криміналістичні підрозділи та науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (із часу проголошення незалежності України).

Щодо історичного формування експертно-криміналістичних установ МВС України.

Характерною особливістю діяльності новостворених у кінці XIX ст. довідково-реєстраційних підрозділів була реєстраційна робота щодо осіб та різних об'єктів злочинної діяльності, накопичення такої криміналістично значущої інформації, її систематизація і створення відповідних обліків. Методами реєстраційної роботи були криміналістична фотографія, дактилоскопія, словесний портрет, створення натурних колекцій. За допомогою накопичених даних проводили ідентифікацію осіб і знярядь вчинення злочинів. Довідково-реєстраційні підрозділи створювалися при розшукових (сиских) частинах поліції. А їх очолювали працівники, які були відомими криміналістами свого часу, професійно розкривали злочини, встановлювали підозрюваних у їх вчиненні осіб.

Слід зазначити про певну самостійність утворення і розвитку науково-технічних відділів, кабінетів, служб у період національно-визвольних подій 1917–1921 рр. На відміну від інших республік, в Україні експертно-криміналістична служба розвивалася паралельно з функціонуванням судово-експертних установ системи юстиції (а саме Київським, Одеським і Харківським кабінетом науково-судової експертизи).

Із встановленням радянської влади в Україні експертні підрозділи структурно входили до складу міліції, яка підпорядковувалася НКВС. На початку 1920-хрр. у відділі карного розшуку Головного управління міліції НКВС УСРР поряд з реєстраційно-дактилоскопічну напрямом було організовано *науково-технічну службу*. До неї увійшли спеціалісти, які брали участь в оглядах місця події, здійснювали фотографування його та виявлених слідів, а також могли складати письмовий висновок. У цей період розвиваються дактилоскопічні, фотографічні і алфавітні картотеки щодо осіб, причетних до злочинів; такі обліки починають накопичуватися на регіональному та республіканському рівні. Активно проводилася ідентифікація за дактилоскопічними картками.

Вдосконалення науково-технічної служби в апаратах карного розшуку зумовили створення *кабінету науково-технічної експертизи*. У березні 1922 року НКВС УСРР затвердив нові штати Головного управління робоче-селянської міліції, відповідно до яких у відділі карного розшуку було утворено науково-технічний підвідділ у складі двох відділень – статистичного та реєстраційно-дактилоскопічного з базуванням в місті Харкові. У серпні 1923 року в структурі відділу карного розшуку Головного управління міліції (ГУМ) УСРР НКВС утворено науково-технічний кабінет, який очолив криміналіст О. А. Єлісєєв, а консультантом цього кабінету став відомий судовий медик М. С. Бокаріус[1, с. 265–266].

Важлива подія в історії криміналістичних підрозділів міліції України відбулася 1932 року – на законодавчому рівні їм надано право проведення експертиз. Науково-технічну службу виведено з підпорядкування відділів карного розшуку і передано до штатів спецвідділів ГУМ та місцевих управлінь міліції 1940 року (у подальшому підпорядкування науково-технічних відділів періодично змінювалося). Штати науково-технічних підрозділів комплектуються посадами експертів.

Наказом Міністерства охорони громадського порядку УРСР від 11 квітня 1963 року № 0128 затверджено Положення про науково-технічні апарати органів охорони громадського порядку. У науково-технічних підрозділах продовжують розвиватися лабораторії спеціальних видів досліджень – хімічних, фізичних, судово-медичних (окремо від СМЕ) і біологічних, а також з дослідження матеріалів, речовин і виробів. 1970 року експертно-криміналістичні підрозділи ОВС було об'єднано з підрозділами оперативної техніки та зв'язку.

У листопаді 1981 року утворено Експертно-криміналістичне управління МВС УРСР. А в 1992 році в МВС України створено Криміналістичний центр.

Українські експерти-криміналісти першими беруться за впровадження в експертну практику методу молекулярно-генетичної ідентифікації. Успіх у цій роботі забезпечено завдяки ініціативі та наполегливості Н. М. Дяченко. У квітні 1993 року Н. М. Дяченко провела перше молекулярно-генетичне дослідження за матеріалами конкретної кримінальної справи. 1993 року керівництво МВС України прийняло рішення щодо створення лабораторії молекулярно-генетичної експертизи.

Для розслідування злочинів, учинених із застосуванням вибухових пристроїв, при Експертно-криміналістичному управлінні, експертно-криміналістичних управліннях (відділах) ГУ МВС України в Криму, УМВС України в Донецькій і Луганській областях 13 червня 1995 року було створено вибухотехнічні служби.

Визначальною віхою в розвитку експертно-криміналістичної служби стало утворення у травні 1998 року на базі Експертно-криміналістичного управління, Центру криміналістичних досліджень і Вибухотехнічної служби головного експертного підрозділу – Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (ДНДЕКЦ) МВС України і його територіальних підрозділів НДЕКЦ.

Наступною важливою датою масштабних перетворень стало формування відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988 Експертної служби МВС України як системи експертних підрозділів.

У 2002 році ДНДЕКЦ здобув повноправне членство в Європейській мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI) – офіційному консультативно-дорадчому органі Європейського Союзу з питань судової експертизи. У 2012 році ДНДЕКЦ успішно пройшов державну атестацію науково-дослідних установ. У той же час розпочинаються процеси акредитування лабораторій Експертної служби у центрі та на місцях відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17025 (2002 рік), як криміналістичних (експертних) лабораторій, що проводять експертування об'єктів, які мають або можуть мати судову значущість. На сьогодні усі підрозділи Експертної служби МВС України отримали Атестати про акредитацію[2, с. 4–5].

У листопаді 2015 року відбулося реформування Експертної служби МВС України. Згідно з Положенням про МВС України, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878, МВС України організовує в межах повноважень, передбачених законом, організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності; організовує і забезпечує проведення судової експертизи в кримінальному та виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення; організовує в порядку, визначеному законодавством, провадження науково-дослідної діяльності у сфері судової експертизи; у разі потреби забезпечує в установленому порядку участь працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду[3].

З 24 лютого 2022 року при повномасштабному військовому вторгненні РФ на територію України багато експертів МВС добровільно стали до лав різних підрозділів Сил оборони для відсічі збройної агресії. Експерти Експертної служби МВС були серед перших працівників, які оглядали місця «звір'ячих» злочинів російських солдат у Бучі, Ірпені, Гостомелі, Мощуні та інших населених пунктах Київщини, що була визволена у квітні 2022 року. Нині підрозділи Експертної служби МВС виконують важливі завдання, зокрема й щодо дослідження ракетно-артилерійських боєприпасів, їх залишків, якими ворог завдає ударів по мирному населенню нашої держави; встановлення невпізнаних трупів (їх частин) – жертв війни за допомогою ДНК-досліджень; участі в оглядах місць воєнних злочинів РФ тощо. Багато експертів продовжують нести військову службу на передовій.

Отже, Експертна служба МВС України пройшла такі етапи розвитку:

- 1) діяльність новостворених підрозділів з довідково-реєстраційними функціями і започаткуванням криміналістичної ідентифікації і криміналістичної реєстрації (кінець XIX ст. – початок XX ст.);
- 2) експертні підрозділи при національно-визвольних змаганнях України і в перші роки встановлення радянської влади (1917–1923 рр.);
- 3) становлення науково-технічної служби (радянський період);
- 4) розвиток науково-дослідних експертно-криміналістичних підрозділів у незалежній Україні (1991–2015 рр.);
- 5) реформування експертно-криміналістичних підрозділів в системі МВС України (2015–2022 рр.);
- 6) сучасний розвиток підрозділів Експертної служби МВС України в умовах воєнних викликів і загроз (з 2022 року й донині).

Список використаних джерел

1. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.
2. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами : практ. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечіля Ю. О. Київ : НАВС, 2023. 120 с.
3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Koverniaga Bogdan Dmytrovych,

*a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law*

LEGAL REFORMS IN UKRAINE: MOVING TOWARD EUROPEAN STANDARDS

The candidate status granted to Ukraine on June 23, 2022, at the Brussels summit, was a significant political signal of support, but also an obligation to carry out deep transformations. The European Commission clearly outlined seven main requirements for Ukraine to fulfill in order to advance further on the path of European integration. These conditions are not formalities – they are based on a thorough analysis of existing problems that must be addressed to achieve a democratic, transparent, and effective model of governance.

Constitutional Court reform is one of the top priorities, as it is intended to restore trust in the highest body of constitutional jurisdiction. The EU demands guarantees of transparency and political impartiality in the selection of Constitutional Court judges, particularly through the involvement of international experts. This is essential to avoid political elite influence and to rebuild trust in the system of constitutional control – especially relevant after the Court's decisions in 2020 that effectively blocked several reforms, including in the anti-corruption sector. In 2022, Ukraine adopted a law introducing a new procedure for selecting Constitutional Court judges involving an Advisory Group of Experts, which includes international representatives. However, the European Commission noted the need to strengthen the independence of this group. In 2023, amendments were made granting international experts a decisive role in the selection process. These changes were positively evaluated by the Venice Commission, though it emphasized the need for full implementation of the selection mechanism [1, p. 466].

In 2022–2023, the work of the High Council of Justice was resumed – a key body responsible for appointing, dismissing, and disciplining judges. New members were elected through an independent Ethics Council, which included international experts. The composition of the High Qualification Commission of Judges (HQCJ), which selects and certifies judges, was also completed. This process unblocked the progress of judicial reform, including launching the re-evaluation of judges [2].

Combating corruption, including the appointment of the head of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAPO), remains another cornerstone of the reform process. Having an independent and professional anti-corruption body ensures oversight over abuses of power, meeting EU standards of rule of law. Delays in appointing the SAPO head for a long time raised concerns among international partners, as they cast doubt on the political will for genuine change. In 2023, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) and SAPO became more active in investigating high-profile cases, including proceedings against the former head of the Supreme Court, officials from the Ministry of Defense, and others. The anti-corruption infrastructure – comprising NABU, SAPO, the National Agency on Corruption Prevention (NACP), and the High Anti-Corruption Court (HACC) – functions as a coherent system [2].

One of the important points is also the fight against money laundering. This involves improving financial monitoring, strengthening control over the origin of capital, and implementing transparency practices in accordance with international standards, particularly the recommendations of the FATF. In 2023, the procedures for financial monitoring were improved, including legislative changes aimed at enhancing the effectiveness of identifying beneficial owners and monitoring large financial transactions. Ukraine has been actively cooperating with the Financial Action Task Force (FATF) and has reached a new level of financial information exchange with the EU. Conditions have been created to strengthen sanctions against individuals involved in financing Russia's war against Ukraine [1, p. 470].

The anti-oligarchic reform aims to limit the influence of big capital on political processes. The law on de-oligarchization, adopted by Ukraine, provides for the introduction of a register of persons who have significant influence on the media, the economy, and politics, as well as a ban on oligarchs from financing political parties and participating in privatization. At the same time, the European Commission emphasizes the need to ensure transparent procedures and avoid politically motivated decisions under the guise of anti-oligarchic rhetoric [3].

The alignment of audiovisual legislation with European standards aims to harmonize Ukrainian media law with the requirements of the EU Audiovisual Media Services Directive. This includes ensuring freedom of speech, protecting media rights, regulating the activities of video-sharing platforms, and providing guarantees against political pressure on the media. In 2023, the Law “On Media” came into force, harmonizing Ukrainian legislation with the EU Directive on audiovisual services. The law covers all media – television, radio, online platforms, and video services – and, for the first time, introduces regulation for YouTube channels, bloggers, and social media. A National Council for Television and Radio Broadcasting was established, with enhanced powers for monitoring and sanctions. The law also includes provisions on child protection, ownership transparency, and propaganda restrictions [2].

The final requirement concerns amendments to legislation on national minorities. It refers to creating conditions for preserving the ethno-cultural identity of minorities, including language rights, within European standards. This issue is extremely sensitive, especially due to Ukraine's tense relations with certain neighboring states. At the same time, fulfilling this condition demonstrates Ukraine's readiness to uphold the values of pluralism and cultural diversity. In December 2022, the Verkhovna Rada adopted a new version of the Law “On National Minorities (Communities)”, which was developed in accordance with the recommendations of the Venice Commission [2]. The law recognizes the right to preserve identity, use language, receive education, and participate in cultural life. However, in 2023, the Venice Commission issued additional recommendations, particularly regarding the right to education in minority languages, which required further amendments. The Ukrainian government expressed its willingness to introduce such changes to fully align with European standards, especially considering the interests of the Hungarian and Romanian communities.

Analyzing the above, we can conclude that Ukraine's success on its path to the European Union directly depends not only on the formal adoption of new laws, but on a genuine transformation process capable of changing the culture of governance and ensuring sustainable development based on the rule of law, transparency, and democratic values.

References:

1. Slipenko, V. V. The European Integration Influence on the Development of the Ukrainian Judiciary as a Tool for Ensuring the Rule of Law. *Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic.” Series: “Legal Sciences.”* 2024. No. 1 (41). pp. 461–482. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/451/12171/25440-1?inline=1>
2. Vysotska, T. How Ukraine Is Moving Towards the EU. Results of 2023 – What Has Been Achieved, What Still Needs to Be Done? *Espresso*. 2023. URL: <https://espresso.tv/yak-ukraina-yde-do-es-rezultati-2023-roku-shcho-zdobuli-shcho-shche-treba-zrobiti>
3. Zahnitko, O. Harmonization of Ukrainian Legislation as a Condition for EU Membership: Progress and Prospects. *Yurydychna Hazeta*. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/garmonizaciya-zakonodavstva-ukrayini-yak-umova-chlenstva-v-es-progres-i-perspektivi.html>

Данілова Анна Вікторівна,
*старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, аспірант,
голова Ради молодих учених Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПІД ЧАС КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ: ДОСВІД ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ У ПРОТИДІІ ПОШИРЕННЮ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ

Пандемія COVID-19 підсвітила низку проблем у сфері кримінально-правового забезпечення громадського порядку під час карантинних заходів. Особливо актуальним стало питання ефективності діяльності правоохоронних органів у протидії поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб, адже правоохоронна система відіграє ключову роль у протидії поширенню інфекцій, забезпечуючи дотримання встановлених обмежень та норм.

Одним із основних інструментів у цій сфері є стаття 325 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка передбачає відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам [1]. Проте, як зазначають дослідники, застосування цієї норми на практиці стикається з низкою проблем, зокрема, з доведенням причинно-наслідкового зв'язку між порушенням та настанням шкідливих наслідків. Як зазначає М. І. Бажанов, «суспільно небезпечні наслідки можуть бути поставлені у вину особі лише за умови, що вони перебували в причинному зв'язку з його дією або бездіяльністю» [2]. У випадках порушення санітарних правил доведення такого зв'язку ускладнюється, оскільки необхідно підтвердити, що саме діяння конкретної особи призвели до поширення інфекційної хвороби, що не завжди можливо в умовах масового зараження та відсутності прямих доказів.

Крім того, існує проблема дублювання адміністративної та кримінальної відповідальності за аналогічні діяння. Зокрема, стаття 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [3] передбачає значно вищі штрафи за порушення карантинних заходів, ніж стаття 325 КК України, що створює правову колізію та ускладнює правозастосування [4].

У період пандемії COVID-19 правоохоронні органи зіткнулися з необхідністю забезпечення дотримання карантинних обмежень, що включало контроль за масковим режимом, обмеженням пересування та дотриманням соціальної дистанції. Проте, як зазначає І. О. Кишинська, поліцейські не завжди мали чіткі повноваження щодо застосування заходів забезпечення провадження до осіб, які порушують правила карантину, що ускладнювало ефективне реагування на порушення [5].

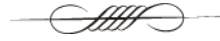
Згідно з даними, за перші два місяці карантину було складено понад 10 тис. протоколів про адміністративне правопорушення, з яких менше 10 % завершилися штрафом для осіб, стосовно яких їх було складено [6]. Це свідчить про низьку ефективність правозастосування та делегітимізацію обмежень в очах населення. Відсутність чіткої державної політики у цій сфері та вибірковість правозастосування сприяли зниженню довіри до правоохоронних органів. Така практика є невтішною, адже у сучасних умовах глобальних біологічних загроз кримінально-правові засоби повинні виступати важливим інструментом забезпечення громадського порядку та публічної безпеки в період дії карантинних обмежень. Ефективність їх застосування повинна обумовлюватись не лише змістовною визначеністю кримінально-правових норм, але й адекватністю інституційної спроможності правоохоронних органів до дій в умовах надзвичайної епідеміологічної ситуації.

З метою підвищення ефективності кримінально-правового забезпечення громадського порядку під час карантинних заходів, необхідно вдосконалити законодавство, зокрема, уточнити диспозицію статті 325 КК України, розмежувати адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення карантину, а також надати правоохоронним органам чіткі повноваження щодо реагування на порушення карантинних обмежень, зокрема, через

внесення змін до КУпАП. Водночас критично важливим залишається дотримання принципів верховенства права, пропорційності та поваги до основоположних прав і свобод людини в умовах обмеження конституційних гарантій. Таким чином, вдосконалення кримінально-правового регулювання у сфері забезпечення громадського порядку під час карантину має здійснюватися комплексно, із врахуванням не лише завдань безпеки, але й гуманістичних засад сучасного права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М. І. Бажанов , Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова , В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2005. 480 с
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
4. Карантин: нові штрафи та відповідальність для бізнесу. URL: <https://vkr.ua/publication/karantin-novi-shtrafi-ta-vidpovidalnist-dlya-biznesu>
5. Кишинська І.О. Особливості діяльності поліції щодо забезпечення карантинних заходів в умовах загострення санітарно-епідемічної ситуації. Організаційно-правове забезпечення підрозділів превентивної діяльності Національної поліції: матеріали Регіонального круглого столу (м. Дніпро, 4 червня 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 173–174. URL : <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/8083>
6. Обмежувальні заходи в умовах карантину: підсумки з позиції права та громадського здоров'я. URL : <https://pravo.org.ua/obmezhuvalni-zahody-v-umovah-karantynu-pidsumky-z-pozytsiyi-prava-ta-gromadskogo-zdorov-ya/>

Vedenko Anna Oleksandrivna,

a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

THE ROLE OF ADVOCACY IN ENSURING THE RIGHT TO DEFENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The right to defence is an element of the rule of law and one of the cornerstones of a fair trial. In an environment where the parties to the proceedings are often in unequal positions, the effectiveness of the defence counsel can be a decisive factor in the observance of human rights. The problems of restricting access to case files, obstructing participation in investigative actions or putting pressure on a defence counsel indicate existing threats to the implementation of the principles of adversariality and equality of arms. The practical significance of the topic lies in the need to identify the shortcomings of the current system of the attorney's-at-law defence and to formulate the ways to improve it. In particular, the issue of the legal status of an attorney-at-law, independence of his/her professional activity, and mechanisms of protection against pressure from state authorities is relevant. By analysing the European experience and decisions of the ECHR, it is possible to identify guidelines for improving the Ukrainian model of the advocacy in criminal proceedings.

The right to defence is the right to defend oneself or to use the legal assistance of a lawyer, in particular in cases of restriction of liberty or threat of criminal prosecution. In criminal proceedings, it is exercised through the activities of a defence counsel - a lawyer who ensures the proper representation of the interests of a suspect, accused or defendant. According to the provisions of Article 20 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, no person may be deprived of the right to defence, and public authorities are obliged to guarantee the exercise of this right [6, p.113].

The modern doctrine of criminal procedure recognises this right not only as a formal norm, but also as a tool to ensure a balance between the public interest of the state in bringing an offender to justice and the need to protect a private person from unfounded accusations.

The independence of the bar, the professional competence of defence counsel, and the availability of procedural levers to influence the course of pre-trial investigation and trial are critical aspects that must be guaranteed by the state.

The Bar occupies a unique place in the system of subjects of criminal proceedings, since it is the Bar that performs the defence function, guaranteeing the observance of the rights and freedoms of a person at all stages of the process. Article 45 of the Criminal Procedure Code of Ukraine stipulates that only a lawyer can act as a defence counsel in criminal proceedings. This provision is fundamental, as it distinguishes the lawyer as a professional with a special status, unlike other possible representatives of the accused, including relatives or legal representatives in the case of minors. International standards, such as the UN Basic Principles on the Role of Lawyers (1990), emphasise the special role of lawyers in ensuring a fair trial and preventing human rights violations.

Historically, the development of the legal profession in Ukraine has been uneven. For example, in 1992, with the adoption of the Law of Ukraine 'On the Advocacy', the process of forming an independent profession was initiated, although it was accompanied by a number of restrictions, in particular on the right to free association of lawyers. The next stage was the reform of 2012, when the new Law of Ukraine 'On the Advocacy and Practice of Law' was adopted, which significantly expanded the autonomy of the professional community. In the same year, the Unified Register of Advocates of Ukraine was introduced, which contributed to strengthening institutional unity. However, there are still problems with the influence of state authorities on the activities of lawyers, which contradicts European legal standards [3].

In the context of comparison with other actors of the defence, such as a suspect or an accused, an advocate is distinguished by procedural autonomy and professional awareness. It is the

independence of the bar that is a condition for the effective exercise of the human rights function, which provides for the impartial representation of the client's interests, the possibility of free access to evidence, participation in investigative actions and the formation of a legal position. The independence of the advocate is protected by both national legislation and international instruments, particularly the ECHR [2].

The activities of an advocate in criminal proceedings are based on a number of fundamental principles that ensure the actual exercise of the right to defence. The principle of the rule of law, enshrined in Article 8 of the Constitution of Ukraine, requires that all procedural actions be carried out within the framework of the law, with respect for human rights and freedoms. Historically, the idea of the rule of law developed in the twelfth century in Great Britain, and was finally enshrined in European traditions with the adoption of the Magna Carta in 1215. In Ukraine, after gaining independence in 1991, the formation of a real state governed by the rule of law became one of the main goals of constitutional development, but in practice, lawyers often face disregard for their procedural rights by investigators and prosecutors.

The adversarial principle enshrined in Article 22 of the Criminal Procedure Code of Ukraine provides for equal opportunities for the parties to present evidence and prove their position. Adversariality as a concept originates from Roman law, where the need for active participation of both parties in the process was first recognised. The principle of confidentiality of the legal profession is another fundamental guarantee, without which it is impossible to provide effective defence.

A comparative analysis with the practice of the European Union countries shows that the role of an advocate in criminal proceedings abroad is even broader. For example, in France, the right of access to a client by a lawyer at the pre-trial investigation stage was enshrined in 1897 with the adoption of the so-called Law on the Defence of the Accused. In Italy, according to the 1988 Code of Criminal Procedure, a lawyer has the right to be present during all investigative actions that may affect the rights of the client. In addition, the judgment of the European Court of Human Rights in *Salduz v. Turkey* (2008) emphasised that the lack of access to a lawyer in the early stages of criminal proceedings is a violation of the right to a fair trial. These standards formed the basis of the EU Directive 2013/48/EU on the right of access to a lawyer in criminal proceedings [1].

Despite the formal consolidation of the rights and guarantees of the legal profession in Ukraine, the current legislation contains a number of shortcomings that limit the full exercise of the functions of a defence counsel in criminal proceedings. In particular, Article 23 of the Law of Ukraine 'On the Bar and Practice of Law' of 05.07.2012 No. 5076-VI provides for guarantees of the practice of law, including the prohibition of interference with the professional activities of a lawyer and ensuring the confidentiality of the attorney-client privilege. However, in practice, these guarantees are often violated. For example, in 2016, there was a case of a search of the bar association, during which law enforcement officers seized documents containing attorney-client privilege without a proper court decision.

In practice, defence lawyers face restrictions on the exercise of their procedural rights. In particular, Article 221 of the CPC of Ukraine provides for the right of defence counsel to review the pre-trial investigation materials, but investigative authorities often delay or restrict access to these materials, which complicates the preparation of a defence. In 2018, the European Court of Human Rights in the case of *Mikhailova v. Ukraine* found a violation of the right to defence due to restrictions on a lawyer's access to the case file. There are also problems with the exercise of a lawyer's right to collect evidence. Although Article 93 of the CPC of Ukraine grants defence counsel the right to collect evidence, including by submitting lawyer's requests, in practice, the authorities often ignore such requests or provide incomplete information. In the context of the Ukrainian judiciary, the ECHR case law has repeatedly revealed violations of the rights of lawyers, which negatively affects the fairness of trials. For example, in the case of *Golovan v. Ukraine* (2012), the Court found that a search of a lawyer's office without proper safeguards violates the principle of confidentiality of the practice of law. This decision underlines the importance of procedural safeguards to ensure an effective defence.

In addition, a study conducted by the International Association of Centres for Human Rights (IAC ISHR) in 2024 found that 69.8% of surveyed lawyers in Ukraine regularly face violations of the principle of equality of arms in court proceedings. This indicates systemic problems in the implementation of the right to a fair trial, in particular due to restrictions on the rights of lawyers to participate effectively in the process.

In addition, defence counsels face difficulties in participating in investigative actions. Although Article 223 of the CPC of Ukraine guarantees the right of defence counsel to be present during investigative actions, in practice, investigators may conduct such actions without proper notification of the lawyer or create conditions that make it impossible for him to participate effectively. This leads to a violation of the principle of adversarial proceedings and limits the defence. In addition, Article 290 of the CPC of Ukraine obliges the prosecution to provide the defence with access to all materials of the pre-trial investigation after its completion, but in practice there are cases when prosecutors or investigators provide materials in an incomplete manner or in a format inconvenient for review, which complicates preparation for the trial [4, p.52].

In practice, the implementation of the adversarial principle faces a number of problems. In particular, a study by the International Association of Centres for Human Rights (IAC ISHR) in 2024 found that 69.8% of surveyed lawyers in Ukraine regularly face violations of the principle of equality of arms in litigation. This is manifested in the courts' refusal to grant defence motions, limitation of time for defence lawyers to speak, and the preference given by the courts to the evidence of the prosecution. Such violations not only impede the effective work of a lawyer, but also undermine trust in the judicial system.

In practice, advocates face pressure in the form of threats, searches, wiretapping and other forms of interference that violate their independence and confidentiality of communication with clients. Such actions not only undermine confidence in the legal system, but also jeopardise the right to a fair trial.

International experience demonstrates the importance of ensuring the independence of lawyers for the functioning of a democratic society. For example, in the United States, more than 700 lawyers and legal organisations signed an open letter to the Attorney General demanding that the independence of lawyers and law firms be protected from political pressure from the Trump administration, which has targeted the country's leading law firms.

This letter emphasises the need to ensure that lawyers can work without fear of reprisals, which is critical to upholding the rule of law and democratic principles [5, p.541].

The case-law of the European Court of Human Rights has repeatedly considered situations related to the right of an advocate to perform his/her duties in good faith and the limits of permissible influence by the state. Thus, in the case of *Niculescu v. Romania* (2004), the Court stressed that the existence of a conflict between the advocate's personal beliefs and his/her procedural duties does not relieve him/her of the obligation to act in the client's interests if such actions are legal. In turn, in Ukrainian practice, scandals have repeatedly arisen in connection with the behaviour of advocates who, in particular, used defamatory statements about victims or participants in the process.

In my opinion, the qualitative reform of the Bar should take place at the intersection of two key approaches - regulatory improvement and institutional autonomy. The Bar must maintain its independence from state influence, but at the same time be accountable to society in terms of ethical integrity. Particular attention should be paid to the development of continuing professional education of lawyers, the introduction of e-advocacy standards and digital defence tools, which is relevant in the context of martial law. Reforms should be carried out openly, with the participation of the professional community, with a focus on human rights as the core value of modern criminal justice

The analysis of the regulatory framework, the ECHR case law and the actual state of law enforcement has shown that despite the existence of legal guarantees, the effectiveness of the defence of the advocate is still under threat. The Law of Ukraine 'On the Bar and Practice of Law' formally created the basis for the independence of the profession, but numerous violations - including searches, denial of access to case files, and pressure from the prosecution - indicate the

need for deeper changes. As the ECHR case law confirms, especially in the cases of *Salduz v. Turkey* (2008), *Mykhailova v. Ukraine* (2018), and *Holovan v. Ukraine* (2012), effective defence of lawyers must be ensured not only in law but also in practice, with real guarantees.

Particular attention should be paid to the problems of implementing the principles of adversariality, confidentiality and professional independence of the advocate. In the context of the judicial reform in Ukraine (since 2016) and the adoption of the new version of the CPC in 2012, it seemed that the bar would receive full autonomy. However, constant challenges - including pressure on lawyers, violations of ethical standards, and the formal nature of free legal aid - demonstrate that the system of legal defence is functioning with significant defects. It is promising to study the introduction of e-courts and digital defence tools, in particular in the context of war, when access to justice is complicated.

Reference:

1. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third parties and with consular authorities while deprived of liberty OJ L 294, 6.11.2013, p. 1-12 URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/48/oj>

2. The European Convention on Human Rights of 04.11.1950 was ratified: Law of Ukraine of 17.07.1997 No. 475/97-Bp (as amended). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#text.

3. The Law of Ukraine 'On the Bar and Practice of Law' Document 5076-VI, current, current edition. Edition of 15.11.2024. Basis - 4017-IX

4. Denysovskyi MD, Yaroshovych A. The role of a lawyer as a defence counsel in criminal proceedings // *Galician Studies. Legal Sciences*. 2024. № 6. С. 50-56.

5. Kravchenko M.O. Modern challenges in advocacy. *Legal scientific electronic journal*. 2022. No. 9. pp. 541-544.

6. Cases of mandatory participation of a defence counsel in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. 2015. Issue 1. vol. 4. pp. 112-116.

Присяжна Анна Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Безоплатна правнича допомога є важливою гарантією у забезпеченні ефективного, справедливого та дієвого правосуддя, яка безспірно забезпечує реалізацію інших прав, зокрема право на справедливий суд та право на захист.

Не можна залишити поза увагою такий важливий документ як Принципи і керівні настанови щодо доступу до правової допомоги у системі кримінального правосуддя ООН, в яких вміщено особливо корисні в практичному плані конкретні рекомендації державам щодо того, як створити та надалі забезпечувати ефективну систему правничої допомоги. Перш за все у тексті документу наголошується на тому, щоб органи безоплатної правничої допомоги були належним чином забезпеченні не лише фінансовими, але й кадровими ресурсами, а також володіли відокремленими автономними бюджетами. У вказаних Принципах наголошується на забезпеченні максимальної незалежності адвокатів, які забезпечують надання безоплатної правничої допомоги. Важливою засадою є те, що безоплатна правнича допомога має гарантуватися усім суб'єктам, які обвинувачуються або підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, незалежно від його характеру. Не залишається поза увагою й спеціальні заходи для ефективного доступу до безоплатної правничої

допомоги окремим особам з особливими потребами [1]. Звичайно, усі вказані рекомендації можливо реалізувати, але в мирний час...

В Україні порядок надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги врегульований Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» (статті 7–12 – щодо первинної допомоги та статті 13–26-1 – щодо вторинної допомоги) [2].

Органам виконавчої влади та місцевого самоврядування забороняється встановлювати та стягувати плату за надання будь-якого з видів правничих послуг, та за видачу особам бланків заяв, звернень, запитів, довідок, інших документів, подання яких передбачено законодавством для реалізації прав і свобод людини і громадянина. Така заборона надає гарантії дійсно безоплатності та доступності правничої допомоги, а звідси рівності, для всіх фізичних осіб, які перебувають під юрисдикцією України [3, с. 22; 120].

Особливості забезпечення права людини на професійну правничу допомогу в Україні залежать від: 1) виду допомоги, якої потребує особа, за економічним (матеріальним) критерієм (оплатної чи безоплатної); 2) категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу (малозабезпечені, учасники бойових дій, затримані відповідно до положень кримінального процесуального законодавства тощо); 3) виду провадження залежно від галузі права (професійна правнича допомога в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесі).

Слід відмітити той факт, що практично немає жодного права людини, в механізмі забезпечення якого не було б прогалин. Саме тому безоплатна правнича допомога повинна бути доступною для населення, якісною, ефективною, і, передусім, своєчасно, без зволікань, надана особі, яка її потребує.

Неабияке значення для вдосконалення забезпечення права людини на безоплатну правничу допомогу є збільшення у Державному бюджеті витрат на надання такої допомоги, наближення оплати безоплатної правничої допомоги адвокатів до середнього розміру вартості платних послуг адвоката, шляхом внесення відповідних змін до Порядку оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затвердженого постановою КМУ від 17 вересня 2014 року № 465 [4].

З метою покращення доступу до безоплатної правничої допомоги в Україні забезпечити достатнє інформування громадськості щодо існування системи безоплатної (первинної та вторинної) правничої допомоги, а також місць, куди особа може за нею звернутися, шляхом проведення інформаційних кампаній (особливо в селах та невеликих містах) в мережі Інтернет, ЗМІ, на зовнішніх рекламних носіях (бігбордах, моніторах тощо), а також шляхом роздачі інформаційних матеріалів (довідників, буклетів, брошур, листівок тощо) в громадських місцях.

І знову ж таки варто згадати, що усі ці проблеми можна подолати та уникнути в мирний час, а в період війни окрім вищеописаних проблем з'являється ще й низка інших. Так, сьогодні збільшилась кількість запитів до відповідних Центрів з приводу питань щодо правил перетину кордону під час війни, сплата комунальних платежів, набуття статусу внутрішньо-переміщеної особи, одержання соціальних послуг, питання мобілізації, умов завезення гуманітарної допомоги, отримання тимчасового захисту або статусу біженця в країнах ЄС, трудові права та гарантії в умовах воєнного стану. Відповідно, в умовах війни відбулися зміни в категоріях справ – розірвання трудових договорів з роботодавцями, де ведуться бойові дії, встановлення факту смерті, призупинення трудових договорів.

Ще один момент, про який варто згадати, це те що сьогоднішня система безоплатної правничої допомоги через воєнні дії на території України поширюється не в повній мірі. Як передбачено законодавством, системи безоплатної правничої допомоги поширюється за принципом територіальності, відповідно до якого має поширюватися на всю територію країни та не допустити наявності територій, на яку б не поширювалась. Проте, доводиться констатувати, що в умовах ведення воєнних дій суб'єкти надання безоплатної правничої допомоги змушені були змінити формат роботи. А це означає, що частина суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги або ж тимчасово не працює, або ж працюють у

дистанційному форматі. Слід відмітити, що у теперішній час значно зросла кількість консультацій в дистанційному форматі.

З метою надання оперативних відповідей на актуальні питання в умовах війни бюро правової допомоги працюють на тих територіях, де дозволяють умови безпеки. В тилу, в регіонах, де дозволяє безпекова ситуація, фахівці системи безоплатної правничої допомоги продовжують працювати у звичайному форматі.

В районах ведення бойових дій внаслідок пошкодження значної кількості адміністративних будівель, руйнування приміщень центрів надання правової допомоги, відсутність телефонного зв'язку та доступу до мережі Інтернет обмежується доступ до правової допомоги як в дистанційному, так і в звичайному режимі [5, с. 78]. Ну і звичайно ж, якщо особа знаходиться в окупації, то правова допомога їй не може надаватися, оскільки навіть дистанційний режим за таких умов забезпечити неможливо, адже доступ до Інтернету відсутній взагалі. Це, звичайно ж, вказує на неможливість надання/отримання правничої допомоги.

Окрім питання розгалуженості системи центрів з надання безоплатної правничої допомоги виникла й проблема фінансування. Так, зараз кошти державного бюджету максимально направляються на забезпечення потреб Збройних сил України, територіальної оборони, роботи комунальних служб, вжиття заходів безпеки населення тощо. У зв'язку з цим компенсацію адвокатам за роботу в системі безоплатної правничої допомоги віднесено державою до незахищених статей видатків бюджету, що впливає на повноту захисту прав і свобод громадян, і захист права на оплату праці адвокатів. Але, слід все ж таки, зауважити, що адвокати надавали та надають безоплатну правничу допомогу, адже це право громадян гарантоване законом і має забезпечуватись належним чином [6].

Ще однією проблемою є відсутність кадрового забезпечення у наданні безоплатної правничої допомоги, оскільки, частина адвокатів, які співпрацювали з центрами безоплатної вторинної правової допомоги, виїхали за межі України, стали внутрішньо переміщеними особами або були призвані на військову службу. А кадрове забезпечення в умовах війни, навпаки, варто б збільшити, оскільки зараз збільшилася кількість суб'єктів, які потребують надання безоплатної правової допомоги. Тому й така ще виникла двояка проблема. Також багато українців змушені були виїхати за кордон і там набути статусу біженців, або ж, навпаки, не виїхали і залишились в окупації, або ж потрапили в полон. Але ж як цим громадянам України отримати в таких умовах правничу допомогу? І тут Національна асоціація адвокатів України впровадила правопросвітницьку діяльність закордонних представництв. Так, адвокати надають безоплатну правничу допомогу на безоплатній основі українцям-біженцям в Польщі, Австрії, Латвії та Італії, Угорщині та Румунії [7, с. 10].

З метою забезпечення права на захист військовослужбовців, що перебувають в полоні, Національна асоціація адвокатів України пропонує залучати адвокатів до організації обміну військовополоненими відповідно до міжнародних правових актів з метою їх представництва в судах і надання інших видів правової допомоги. Це було б позитивним кроком забезпечення доступу до правової допомоги в Україні з урахуванням потреб і викликів воєнного стану [7, с. 10].

І на кінець, звичайно ж надання безоплатної правничої допомоги в умовах війни має свої особливості, які спровоковані соціально-економічними проблемами, постійними обстрілами, динамічними змінами законодавства тощо. Можна виділити декілька обставин, які перешкоджають ефективному функціонуванню системи безоплатної правничої допомоги: недоступність одержання безоплатної правничої допомоги, зокрема, це стосується осіб, які перебувають в окупації, в полоні; проблема кадрового забезпечення системи безоплатної правничої допомоги, особливо в районах, де ведуться бойові дії; зростання запитів щодо надання БПД у зв'язку з виникненням нових актуальних питань в умовах війни тощо.

Список використаних джерел

1. Принципи і керівні настанови щодо доступу до правової допомоги у системі кримінального правосуддя ООН. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/generalna-asambleya-onn->

shvalyla-pryntsypy-ta-kerivni-nastanovy-shhodo-dostupu-do-pravovoyi-dopomogy-u-systemi-kryminalnogo-pravosuddya/

2. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

3. Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Науково-практичний коментар. За заг. ред. М. В. Оніщука. Київ: КП-Сервіс. 2012. 100 с.

4. Порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Затверджено постановою КМУ від 17 вересня 2014 року № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF#Text>

5. Литвин О.Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. Знання європейського права. Випуск 2. С. 76-81.

6. Здійснено фінансування оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають БПД. Рада адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua/news/zdiysнено-finansuvannya-oplati-poslug-ta-vidshkoduvannyavitrat-advokativ-yaki-nadayut-bpd>

7. НААУ пропонує долучити адвокатів до організації обміну військовополонених. Вісник національної асоціації адвокатів України. Випуск № 3-5 (81). 120 с. С.10 https://unba.org.ua/assets/uploads/news/2022-06-01-vsnik-3-5-2022_62975af575988.pdf

Samoliuk Kateryna Viktorivna,

a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

THE ROLE OF LAWYERS IN THE JUVENILE JUSTICE SYSTEM: ISSUES AND PERSPECTIVES

To date, one of the important aspects of criminal law and the process is the development and improvement of the functioning of the institution of juvenile justice, which consists in the rehabilitation and social reintegration of the child.

The main directions of juvenile justice reform in Ukraine are determined by the Concept of Development of Criminal Justice for Minors and the National Strategy for Reforming the Justice System for Children. They provide for the introduction of a set of measures aimed at ensuring effective justice for children, the creation of socio-educational and rehabilitation programs for minors in conflict with the law. It also provides for the implementation of preventive and educational initiatives, and the provision of individualized social services that will contribute to the formation of children's skills in solving life and social difficulties [1].

Please note that the rights of children are defined in the agreements on legal assistance in civil and criminal cases concluded between Ukraine and other states. According to the UN Minimum Standard Rules on Restorative Justice for Minors ("Beijing Rules") [2], the main tasks of justice for children are to ensure the well-being of children and avoid the use of exclusively punitive sanctions. According to the principle of proportionality, the response to the actions of juvenile offenders should be based not only on the severity of the offense, but also on the study of such personality traits as social status, the situation in the family, property status and other factors that determine the identity of the child.

An important role in ensuring criminal procedural guarantees of the lawyer's participation in criminal proceedings, in particular against minors, is played by the Law of Ukraine "On the Bar and Advocacy," which provides for the legal basis for the organization and activities of the bar and the implementation of advocacy in Ukraine.

Criminal proceedings involving minors are carried out with unconditional observance of procedural requirements, subject to the greatest provision of their rights and freedoms. The Constitution of Ukraine establishes that to ensure the right to protection from prosecution and provide legal assistance, the bar acts, the activities of which can be effective only if it is properly provided by the state. [3].

We believe that in order to effectively protect the rights of minors in criminal proceedings, legislative consolidation of the forensic activity of a lawyer is required, which, among other things, provides for the existence of criminal procedural guarantees. The participation of a defender in criminal proceedings against minors is the most important criminal procedural guarantee of the rights of a minor suspect.

In the present conditions, there was a need to create a clear mechanism for introducing juvenile specialization for advocates. One of the possible ways to solve this issue is to introduce a separate specialization of lawyers who protect the rights of minors. To do this, defenders should undergo specialized training in programs developed by experts in the field of child and youth psychology and law, taking into account the peculiarities of participation in criminal proceedings against minors. [4, p. 325].

At the same time, it is reasonable to think about the need to maintain the professional competence of all specialists working with children through systematic professional training, training in the process of activity, advanced training courses and other forms of education. [5, c. 186].

Armed with forensic knowledge, the lawyer-defender is able to initiate before the investigator the appointment of a psychological or psychological-psychiatric examination in order to clarify the age and psychological characteristics of the minor suspect. During the preparation of such a petition, as well as in the case of involving an expert on a contractual basis, the lawyer applies his knowledge in the field of forensic tactics (in particular, in the field of forensic examinations), forensic methods (in the procedure for performing procedural actions in cases of offenses committed by minors), as well as in the field of forensic medicine and psychiatry.

In our deep conviction, the criminal procedural activity of the representative of the minor victim should be consistent with the principles set forth by the Grand Chamber of the Supreme Court in case № 357/17852/15-ts [6]. In this case, the judicial authorities concluded that when resolving issues directly related to the life and well-being of a child, it is necessary to take into account his views if he is able to independently formulate his own opinion by his age, level of intellectual development and emotional maturity. It is important to ensure the creation of conditions in which the child will be able to freely, without pressure, fear or manipulation, express his position, as well as be heard by those who make important decisions about his future.

In addition, special attention should be paid to informing children about the available and effective mechanisms by which they can convey their point of view to the investigating authorities, prosecutor or court. This will increase the level of confidence in justice and strengthen the child's self-esteem. At the same time, it is important to explain to children that although their opinion is significant and must be carefully studied, it will not always be decisive for the final decision of the court, since the latter is made taking into account a wide range of factors.

The views of the child should be the subject of in-depth analysis in each individual case, taking into account specific life circumstances, the degree of awareness of the situation, the possible influence of adults, as well as other factors that can influence the formation of his beliefs. Such a careful approach is an integral part of the modern model of victim-oriented justice, within which the main priority is to ensure the best interests of the child. This also means that in some cases these interests may prevail over the interests of parents or other legal representatives if such interests are contrary to the welfare and safety of the child.

Thus, the practical activity of a lawyer in representing the interests of a child in criminal proceedings should be subject to the idea of ensuring the best interests of the child, a victim-oriented approach that will be consistent with the concept of a trauma-oriented approach and will not allow secondary traumatization of a minor [7].

Separately, we draw attention to one of the important stages in completing the pre-trial investigation, in particular, the decision on the feasibility of concluding an agreement on the reconciliation of the victim with the suspect (accused). In this case, it is necessary to focus on the position of the minor victim, as well as his legal representative, necessarily taking into account the age of the victim. In accordance with the principles of child-friendly justice, the possibility of concluding an agreement within the framework of criminal proceedings, where the injured party is a

minor aged 14 to 16 years, is allowed only with the participation of his legal representative, but subject to the obligatory written consent of the minor himself. This approach ensures compliance with his right to participate in the process and take into account his personal position.

In cases where the victim is a minor, the conclusion of an agreement is also possible with a legal representative, but this is allowed only with the informed consent of the child. To confirm such consent, it is necessary to attach the corresponding conclusion of the psychologist, who certifies that the child understands the essence of the transaction, its consequences and makes decisions without external pressure.

It should be emphasized that the role of the legal representative of the minor victim at the stage of concluding an agreement is not only to provide formal consent, but also to carry out a set of actions aimed at protecting the interests of the child. In particular, the representative must prepare a draft agreement taking into account the needs and rights of the victim, provide detailed explanations of the legal consequences of its conclusion, and also check the availability of all necessary documents, the requirement for which is determined by the relevant procedural norms. This approach ensures that the process of concluding an agreement does not violate the rights of the child and is in his best interests. [8, p. 27].

Consequently, ensuring the rights of minors in criminal proceedings requires special attention to the standards of juvenile justice, in particular the principles of child-friendly justice. One of the key aspects is the active participation of a lawyer who must be prepared to work with children and have knowledge in the field of child psychology, criminology and law. A special role is given to the representative of the minor victim (defender), in particular in the process of concluding agreements, where the opinion of the child himself, his age, level of development and the provision of a psychological conclusion are of paramount importance. This approach ensures the best interests of the child, prevents secondary traumatization and contributes to the implementation of the victim-oriented model of justice.

Reference:

1. Concept for the Development of Criminal Justice for Minors dated 24 May 2011 No. 597/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text>
2. Minimum standard rules for the treatment of prisoners No. 995_212 of 30.08.1995.
3. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Yusupova K.O. Participation of defense counsel in criminal proceedings against minors: forensic basis and criminal procedural guarantees. Criminalistics and forensic science. 2022. Vol. 67. S. 320-335.
5. Nikitina-Dudikova G. Yu., Chernous Yu. M. international and European standards of child-friendly justice in the investigation of criminal offences against sexual freedom and sexual integrity of children. New Ukrainian law. 2022. Vol. 2. S. 182-190.
6. Resolution of the Supreme Court of December 14, 2022 in case № 357/17852/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059526>
7. Yemets I.O. Participation of the representative of the minor victim in criminal proceedings: procedural and forensic aspects. Law and Safety. 2024. № 4 (95). P. 20 - 31. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/836>

*Kolomijchuk Vitalij Oleksandrovych,
a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law*

JUDICIAL REFORM IN UKRAINE: ACHIEVEMENTS, PROBLEMS, AND PERSPECTIVES

In recent years, the national criminal justice system has been actively developing. In 2014, the judicial reform was launched, which became an important step towards fundamental changes in the judicial system of Ukraine. In addition, judicial reform has become one of the most important aspects of reforming Ukraine's law enforcement system and developing the rule of law on the path to European integration. The regulatory framework is constantly being updated, and amendments are being made to the Criminal Procedure Code to ensure that Ukraine's criminal justice system is aligned with EU law. However, in addition to updating the regulatory framework, there is a need to rethink the methodological and theoretical foundations of legal science in the field of criminal justice. In the current context of integration into the European legal area and challenges related to martial law and transformation of social relations, the importance of legal science as one of the tools for improving law enforcement is growing. Given this, it is particularly important to consider the main theoretical and applied issues of legal science that are taking place at the current stage of criminal justice reform in Ukraine.

Let us consider the main aspects of reforming the judicial system of Ukraine in the current conditions, which also relate to the reform of criminal justice. It is believed that the judicial reform began in 2014, although in fact the main reforms date back to 2016: it is since then that the judiciary in Ukraine has been reformed. This reform is the most ambitious in the history of independent Ukraine. Its components include amendments to the Constitution and the creation of some new institutions. In general, this reform was aimed at ensuring the independence, increasing the level of trust and public accountability of the judiciary. The judicial reform was implemented through the adoption of new legal acts, primarily the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", which was adopted on June 2, 2016 [1]. It was this law that became the driving force in the further creation of a new judicial system, and therefore is the basis for improving the judicial system of Ukraine as a whole. The adoption of this Law was necessitated by the fact that the previous Law "On the Judicial System of Ukraine" did not meet European standards in the context of building a system of judges and organizing the judiciary. Therefore, there was a need to adopt a new law that would make it possible to overcome the existing shortcomings. The Constitution of Ukraine was also amended to address the judiciary. They also ensured the reorganization and improvement of the judicial system, depoliticization of the judiciary and increased accountability of judges to the public [2].

In addition, the key aspects of reforming the judiciary in Ukraine were as follows. First, it is the reform of the Supreme Court of Ukraine. A new Supreme Court was created, reorganized, and approaches to the election of judges were changed, etc. However, reforms in the context of the Supreme Court of Ukraine can hardly be called successful, as most of the judges of the new Supreme Court are old, 23% of whom are dishonest. That is, the problem of corruption in the Supreme Court has not been resolved. Secondly, the creation of the High Anti-Corruption Court, which was ultimately successful. The High Anti-Corruption Court was created to ensure that the problem of corruption in Ukraine is tackled more effectively. It was established in September 2019, and since then, it has already made many decisions in high-profile corruption cases. The part of the reform that provided for the creation of the High Council of Justice was unsuccessful and incomplete. Also, the Constitutional Court of Ukraine has not yet been sufficiently changed, which is characterized by many shortcomings, including corruption. At the same time, the reform of the criminal justice system has been quite successful, given the effective changes made to the Criminal Procedure Code [3].

Despite the current changes in criminal proceedings and changes in the context of judicial reform in general, there are still theoretical and applied problems of legal science related to the modern reform of criminal justice. The main problems include the following:

- Lack of a unified concept of criminal justice. There is no clear definition of the boundaries of criminal justice as a system. There is also a need to harmonize doctrinal approaches in the field of criminal, criminal procedural and penal law;
- The problem of the formal approach to law enforcement, which is associated with an excessive focus on legislative norms instead of a balance with the principles of the rule of law and justice. In addition, not all provisions of the Criminal Procedure Code are consistent with the case law of the ECHR;
- Insufficient level of interdisciplinary integration, which is related to insufficient interaction of legal science with criminology, sociology and psychology. In addition, there are no effective mechanisms for implementing scientific achievements in the practice of criminal justice;
- Problems of training and legal education of specialists in the field of criminal justice, in the context of which the curricula are not fully updated to take into account modern challenges in criminal procedure, such as cybercrime and human rights protection in war.

In addition, in the context of the current reform of criminal justice, the following problems related to the current state of the criminal process also persist [2]:

- Inconsistency of the provisions of the Criminal Procedure Code with the case law of the ECHR;
- Overloaded courts and staff shortages, which causes delays in criminal proceedings;
- The negative impact of the full-scale war, which creates additional problems related to access to justice;
- Limited adversarial process, as in practice courts often take a formal approach to the adversarial principle;
- Imperfect implementation of human rights mechanisms, including the right to effective defense;
- Technical and digital problems characterized by insufficient digitalization of criminal proceedings.

Given this, in the current context, criminal justice reform must comply with current EU law and ECHR case law. Therefore, it is important to integrate key principles and legal norms, which will help to increase the efficiency of criminal proceedings. This will also make it possible to reduce the manifestations of modern theoretical and applied problems of legal science in this context, ensuring the improvement of the domestic criminal process. In the future, the reform of criminal justice will only intensify, so these changes should take into account existing problems and achievements.

References:

1. Law of Ukraine “On the Judicial System and Status of Judges”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Judicial reform in Ukraine: a brief overview. URL: <https://dejure.foundation/sudova-reforma-v-ukraini-scho-zminylos-za-try-roky/>
3. Talash V. Reforming the judicial system of Ukraine: comparative legal analysis of legislation in the part of justice. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 2016. №41. VOL. 2. PP. 192-195.
4. Problems of modern criminal justice. Actual problems of domestic jurisprudence. 2019. №4. C. 207-213

Kushnir Aurika Andriyivna,
*a bachelor's degree student at the Faculty of Law of
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law*

THE ROLE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN SOLVING CLIMATE ISSUES: A LEGAL ASPECT

Climate change, caused by an unprecedented increase in the average global temperature and significant, poorly controlled emissions of pollutants into the atmosphere, is becoming a global threat. These processes lead to negative consequences for the life and health of people, which makes the problem of forming and strengthening the so-called "climate" human rights extremely urgent [1].

Given that national legal systems often fail to effectively protect human rights from the effects of climate change, recourse to international judicial bodies, in particular the European Court of Human Rights (ECHR), is seen as an effective mechanism for ensuring justice in this area [2]. The European Court of Human Rights (ECHR) was established by the Council of Europe to implement the European Convention on Human Rights (ECHR) and is one of the main international institutions for the protection of human rights. It ensures fairness, legality and guarantees the fundamental rights and freedoms of citizens of European countries that have ratified the Convention. Significantly, the European Court of Human Rights has heard a number of cases related to climate change, demonstrating that the Court is increasingly aware of the need to protect human rights in the context of environmental issues.

In addition, international discussions are intensifying on expanding the scope of human rights to environmental considerations. New legal concepts continue to emerge, such as the "right to a clean environment" and the "right to a safe climate," which can be reflected in both national and international law.

Ukraine, as a country experiencing the consequences of climate change, is also interested in creating mechanisms to protect climate human rights. The development of relevant national legislation and the use of the potential of international judicial institutions are important steps in this direction.

The European Court of Human Rights in Strasbourg is considering, for the first time in its history, four landmark cases concerning the impact of climate change on fundamental human rights. These historic statements, each with a unique set of circumstances and rights violated, require careful and individual analysis by the court. The decisions in these cases are expected to have far-reaching consequences for the future practice of protecting human rights in the context of environmental crises.

In the case of «Verein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» [3], a group of elderly women in Switzerland brought an action alleging that their country's climate policy was not ambitious enough. The applicants argued that inaction to combat climate change exposed them, as a heat-vulnerable group, to increased health risks, including the potentially fatal consequences of future extreme temperature events.

An important stage in the consideration of this case was its transfer to the Grand Chamber of the European Court of Human Rights (ECHR) on 26 April 2022. This decision of the ECHR Chamber demonstrates the particular significance of the issues raised, which concern the interpretation of the European Convention on Human Rights in the context of climate change [4].

In the case of «Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others», a group of young Portuguese citizens filed a complaint alleging that a number of European respondent States had failed to fulfil their legal obligations under Articles 2 (right to life) and 8 (right to respect for private and family life) and Article 14 (prohibition of discrimination) of the European Convention on Human Rights. The applicants point out that this failure to act occurred against the backdrop of the commitments made by these States under the 2015 Paris Climate Agreement. Their complaint covers both the harm already caused by the effects of climate change and the potential future harm they will face in their lives [5].

In the case of «X v. Austria», currently pending before the European Court of Human Rights (ECHR) and not yet officially named, the applicant claims that his health is being harmed by rising temperatures caused by climate change. The applicant, who suffers from specific medical conditions that make him particularly vulnerable to heat stress, considers that Austria's failure to act to combat climate change violates his rights, in particular the right to respect for private life and well-being guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights [6].

In the case of «Greenpeace Nordic and Others v. Norway», a group of six young environmental activists, in collaboration with the environmental organizations Greenpeace Nordic and Nature and Youth, filed a lawsuit against the Norwegian government. They challenged the government's decision to issue licenses for oil exploration and production in the Arctic region. The plaintiffs argued that continuing oil activities in this sensitive region would have devastating consequences for the climate, violate their rights to a healthy environment, and deprive future generations of the opportunity to live in an environmentally sustainable world [7]. They emphasized that burning the extracted oil would lead to increased greenhouse gas emissions, contributing to global warming, and would have particularly significant consequences for young people and their futures.

Therefore, in analyzing these cases, during their resolution and in the event of similar cases arising in the future, which is expected, the ECHR will be faced with a considerable list of issues that have not been examined before, since these cases, in a way, begin a new stage in the court's activities.

Judge T. Eicke of the European Court of Human Rights argued that the questions that almost inevitably arise in climate change litigation are the result of the interaction between two key aspects: (1) climate change is a global problem that needs to be addressed globally, with greenhouse gas emissions occurring in the territories of all countries...; and (2) the (perhaps outdated) Westphalian frame of reference on which the Convention is based: namely, Articles 1, 19 and 34 of the Convention emphasize the individual state as the respondent and its obligation "to secure to everyone within its jurisdiction" the rights set out in the Convention [9].

Given the seriousness and multiplicity of the climate problems, and realizing that the four cases considered are probably not the last, and that their resolution requires more than the simple application of existing legal norms, it is worth supporting the opinion of H. Keller, and C. Heri. They believe that the Strasbourg Court must make a significant contribution to finding a way of coexistence of different interests that would guarantee a livable future. This is a question not only of protecting human rights, but also of preserving the ability of the Court itself to function effectively and develop in the future [8].

References:

1. Paris Agreement, 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text
2. Pankevych O. Z. Cases of an ecological nature: some legal positions of the European Court of Human Rights. Constitutional rights and freedoms of man and citizen in conditions of war and the post-war period: materials of a scientific seminar. D. E. Zabzalyuk, M. V. Kovaliv, M. T. Gavryltsiv, N. Ya. Lepish. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2023. p. 156–158.
3. Communicated case «Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» (Application № 53600/20), communicated on 17.03.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209313>.
4. «Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» (relinquishment). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-13649>.
5. Communicated case «Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Other» (Application № 39371/20), communicated on 13.11.2020.
6. Application «X v. Austria»: introduced on 25.03.2021. URL: <https://www.michaelakroemer.com/wp-content/uploads/2021/04/rechtsanwaeltinmichaela-kroemer-klimaklage-petition.pdf>.
7. Communicated case «Greenpeace Nordic and Others v. Norway» (Application no. 34068/21), communicated on 16.12.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214943>.

8. Keller H., Heri C. (2022). The Future is Now: Climate Cases Before the ECtHR. *Nordic Journal of Human Rights*. № 40:1. P. 153–174. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/18918131.2022.2064074?scroll=top&needAccess=true&role=tab&aria-labelledby=full-article>.

9. Judgment in the Case of «Cordella and Others v. Italy» (Application № 54414/13, 54264/15), 24.01.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189421>. Eicke T. Human Rights and Climate Change: What Role for the European Court of Human Rights (Goldsmiths University Inaugural Annual Human Rights Lecture, 2 March 2021). URL: <https://rm.coe.int/human-rights-and-climatechange-judge-eickespeech/1680a195d>

Макаренков Олексій Леонідович,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної частини
Запорізького національного університету

ВИРАЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА СТАНДАРТІВ ПРАВА ЄС В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ

Структурні обов'язки держав-членів, що впливають з вимог спільної цінності верховенства права, та прерогативи, якими національний суддя користується в силу свого європейського мандату, не є просто процесуальними інструментами на службі матеріального змісту верховенства права. Правова система ЄС ґрунтується на верховенстві права, де вибір судді може виходити за рамки формалізованого права у кодексах поведінки людей в різних сферах суспільного життя та взаємодіяти з природно-правовими категоріями «добре», «погано» тощо. При цьому ступінь, до якої мають дотримуватися матеріальні та процесуальні аспекти верховенства права, залишається предметом деяких позаправових елементів[1, с. 402].

Формальне перенесення інститутів права, підприємництва, менеджменту і політики з ЄС до України чи інших країн не перетворює реципієнта на нації, де ці інститути винайшли. Наприклад, такого не відбулося на території країн колишнього СРСР, які так і залишаються економічною периферією, хоча й запозичили низку економічних, юридичних і політичних артефактів із Західної культури. Деякі з цих країн все ще перебувають у стані транзиту з епохи державного насильства над людиною і масовості корупційних перверсій до системи розвитку за рахунок вивільнення життєтворчої енергії з людської свободи і домінування добрих чеснот.

Інтеграція менш розвинених націй до економічної спільноти ЄС можлива тільки через осмислення прогресивних рішень, які запозичуються з ЄС та імплементуються в інші соціальні контексти. Роль освітніх і наукових організацій у тому, щоб традиції, правила, принципи та їхні форми практичної реалізації, які призвели до успіху країни ЄС, органічно вбудувалися у свідомість громадян і посилили життєтворчі спроможності їхнього менталітету у нинішніх умовах розвитку людства. Невимушеність, регулярність і автоматичність у поведінці людей, яким ці правила допомагають розвиватися, означатиме фіксацію інноваційних норм і практик на рівні менталітету.

Військова агресія проти України згадується серед великих викликів, що стоять перед ЄС і які створюють величезний тягар для бюджету [2]. У цьому зв'язку, першочерговим завданням стала нейтралізація недоброчесних витрат ресурсів, що витрачаються як на нинішню підтримку, так і на повоєнну відбудову України на тлі стабільно високих корупційних ризиків. Відповідно до принципів права, це спроможні виконати незалежні суди та інші органи кримінальної юстиції.

Незалежність суддів є необхідною умовою людської свободи та розвитку суспільства, а також демократії та верховенства права. Суддя служить передавачем знань, які невідомі жодній із сторін судового розгляду та/або вони не здатні застосувати ці знання. Відповідно, суддя лише передає всім учасникам судового розгляду відомі йому знання. При цьому він не

представляє сферу обслуговування, яка визначається через намагання догодити, справити враження, сподобатися, залучити клієнтів тощо.

Незалежність судді полягає в тому, що він не бере до уваги нічого ззовні, крім повного тлумачення фактів та їхнього співвідношення з вимогами закону через ідеї природного права. Він пов'язаний лише цими фактами справи, вимогами закону і природного права. Тільки його свідомість дає можливість виникнути новому знанню про те, якими правилами повинні керуватися люди в рамках конкретної справи, яку він розглядає. У цьому вся суть його роботи, результат якої викладається у його рішеннях. Суддя залежить лише від своєї свідомості – її глибини та відповідності викликам складності справи. Тільки недостатні інтелектуальний і духовний потенціали роблять особистість судді залежною і вразливою до зовнішніх неправомірних впливів.

Суб'єктність судді та виміри прояву права стають критеріями для виокремлення видів незалежності судді: особистісної і субстантивної. Обидва види детермінуються відсутністю контролю з боку інших гілок публічної влади, а також належними умовами суддівської служби. Це зміст матеріальних та організаційних умов незалежності суддів, але не їхньої особистої незалежності. Тут доречно говорити про духовне і матеріальне, особисте та професійне. «Справжній зміст містить форму в собі, а справжня форма є своїм власним змістом. Дух є справжній зміст і форма» [3, с. 17]. Єдність обох субстанцій є сутністю особистості судді.

Недоліки в духовному розвитку судді на його посаді унеможливають його незалежність. Матеріальні умови в цьому випадку завжди будуть недостатніми для його незалежності, оскільки причина його залежності криється в його духовно-чуттєвих, розумових та/або вольових компонентах психіки. Сутність, дух, природа права мають бути доступні судді саме тому, що він відчуває, сприймає та осягає право. Далі він співвідносить з природою права статут (закон) парламенту або підзаконний акт державного управління, вимогу правоохоронного органу. «Актуалізуючи відносини, пропонувані мовою, думка починає рухатися, прогресує, поглиблюється, і фіксовані уявлення розуміння цим трансформуються у живі поняття розуму» [4, с. 39].

Право вимагати від судді чи будь-кого дотримання вимоги виникає лише тоді, коли ця вимога визначена. Однак у разі етики таке визначення постійно розмите. Етичні стандарти кожен оцінює та трактує по-своєму. Уніфікація цього розуміння збільшується всередині соціального прошарку та слабшає всередині всього суспільства. Відповідно, будь-хто, хто має іншу думку про етичну вимогу, має право вказати і критикувати суддю в тих випадках, коли суддя має інше тлумачення тієї самої етичної вимоги. Таке відношення ставить суддю в дуже вразливе становище і його незалежність слабшає.

Корпоративна культура та корпоративні зобов'язання корелюють з інституційністю судової системи і виходять за межі просто «колективу». Суддя не тільки дотримується правил, що стосуються його особистості, а й правил, що стосуються всієї судової системи як інституційного соціального явища, що характеризується властивими їм корпоративними характеристиками. На відміну від етичних правил, правові норми характеризуються уніфікованим тлумаченням та майже абсолютною математичною алгоритмізацією. У цьому відношенні суддя отримує гарантії від спроб впливати на нього через авторське тлумачення норм. Онтологія та Структура етики зовсім відмінні від онтології та структури права, інакше вони були б єдиним явищем. Етика може скільки завгодно трансформуватися в право, але на повністю вона не стане правом ні за онтологією свого функціонального призначення, ні за структурою та характером дії. Це означає відносність будь-яких оцінок деталей етичної поведінки судді і небезпеку псевдоекспертів з питань етичних норм суддів, які долучаються до суджень про суддю у цих питаннях лише на основі знайомства з феноменом етики, при цьому не розуміючи як специфіки суддівської етики, меж і змісту її загальнообов'язкових значень.

Таким чином, конвергенція зі стандартами права ЄС зумовлена їхньою безпрецедентною прогресивністю, адже будь-які інші держави світу не мають правових досягнень зразка ЄС, які забезпечують відтворення і додавання соціальних благ. Вираження

верховенства стандартів права ЄС в Україні досягається за рахунок професійної роботи суддів, що передбачає їхню незалежність від будь-кого, окрім природного права, вираженого у законодавстві та етиці, які сприймаються суддею в силу такого рівня розвитку його інтелекту і душі, де він залишається недосяжним як для представників бідь-яких інших гілок публічної влади, так й для учасників юридичних спорів, за вирішенням яких звернулися до судді. Зовнішнім ресурсом і мірилом юридичних спроможностей судді виступає культура нації. Соціальна відповідальність судді вичерпується забезпеченням утвердження верховенства права людини і суспільства на практиці. Вона потребує достатніх ресурсів людського капіталу для реалізації ідей права і підходящого для цього цивілізаційного контексту. Більше цього, беручи до уваги, що механізм держав-членів ЄС формується на основі мандатів довіри від свого населення, то застосовуване суддею законодавство у цілому підтримується громадянами. Відповідно культура громадян в ЄС є органічною частиною права і політики як сутнісно, так і формально. Судді не просто декларують відданість юридичним та етичним правилам, але й спілкуються з населенням на підставі повної довіри. Вони не ізольовані і/або не дистанційовані один від одного. Як і кожному націю, їх єднає спільна мета права і погоджені способи її досягнення.

Знаменником акультурації правил здійснення правосуддя незалежними суддями та інших механізмів забезпечення верховенства права для України в ЄС означають насичення правової реальності певністю кожного у непорушності права власності (стаття 1 «Захист права власності», Додатковий протокол від 20.III.1952 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.II.1950), прогресивними вимогами законодавства та духовно витриманими правилами етики, процедурністю і процесуальністю права, доступністю та ефективністю судового захисту, опосередкованістю взаємодії з публічною владою через низку інформаційно-комунікаційних систем та інших цифрових інструментів, неупередженістю та доброчесністю публічної влади, комплайном фіскальної політики з публічними витрати, ненасильством і комплайном публічного примусу зі свободою людини. Ці риси домінують або демонструють експоненційне зростання у моделях правових культур на території ЄС, хоча їхня варіативність виявляється в залежності від регіону і країни Європи.

Пріоритет людини як у законодавчих формулюваннях, так й у практиках реалізації законодавчих норм означає, що людина центр і міра суспільних відносин. Законодавство, публічна влада і підприємницька діяльність в ЄС походять від людини, служать людині і вимірюються людиною. Іншими словами ці феномени виявляють якості антропогенності, антропоцентричності і антроповимірності. Таке законодавство і публічні практики максимально вивільнюють творчу людську енергію. Єдині обмеження для цієї енергії являють собою права інших людей. Майстерність забезпечення балансу прав усіх людей ключове завдання публічної влади. Основа цього балансу людські чесноти. Іншими словами баланс прав усіх людей – це справедливість у ЄС, яка забезпечується судами у разі дисфункції інших гілок публічної влади. Природа права виявляється у справедливості. Людські чесноти єдиний ресурс і спосіб досягнення справедливості й, відповідно, права і балансу прав усіх людей. За рахунок вивільнення енергії людських чеснот ЄС отримує нові знання, що відбувається в межах складної системи інститутів освіти і науки. Інновації є визначальною умовою відтворення наявного рівня благ і подальшого розвитку ЄС. Ці причинно-наслідкові зв'язки правових стандартів в ЄС складають його життєтворчу основу і вимагають належної охорони від насильства, корупційних чи інших викривлень, зокрема й з-за меж ЄС, що покладається на систему органів кримінальної юстиції. Інакше виникає нон-комплаєнс-менеджмент у діяльності судів та інших органів публічної влади, підприємців і/або будь-кого іншого, що позбавляє ЄС екзистенційної основи, руйнує його.

Список використаних джерел:

1. Zinonos, P. Revisiting the EU Legal System: Substantive & Procedural Loyalty for the Judicial Enforcement of the Rule of Law. *European Public Law*. 2021. Vol. 27. Iss. 2. P. 383-402 doi: 10.54648/EURO2021017

2. Commission Anti-Fraud Strategy Action Plan. 11.07.2023. URL: ec.europa.eu/olaf-report/2023/anti-fraud/anti-fraud_en.html

3. Hegel, G. W. F. Werke (1979) Band 10. Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften III. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. 418 s.

4. Ford, R. (2023) Experience and Empiricism: Hegel, Hume, and the Early Deleuze. Evanston: Northwestern University Press. 284 p.

Moroz Pavlo Mykolayovych,

*a bachelor's degree student at the Faculty of Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law*

CASE LAW OF JUDICIAL PRECEDENT IN THE UK AND THE USA

Judicial precedent is particularly important in the legal system of the United Kingdom and the United States, i.e., the Anglo-American legal system. This legal system has a long history and is now one of the most influential legal systems of our time, given its spread. In general, a judicial precedent is a decision in a particular case that can be used in a similar category of cases to make decisions in the future. It is a kind of rule that has been previously established by a court and may be binding or persuasive in cases that are similar in terms of issues or facts. In addition, the Anglo-American legal family can also be considered a family of case law, as judicial precedent or case law played the role of the main source of law. Given that Ukraine is on the way to improving its legal system and integrating the experience of primarily Western countries, it is advisable to consider what role judicial precedent plays in the UK and the US.

According to the definition, precedent is the result of the court's activity, according to which the decision becomes a binding rule in the process of consideration and resolution of similar rights in the future. Case law first emerged in England in the twelfth century, as it was from that time that precedent was gradually integrated into the common law legal system. From the thirteenth century, the royal courts began to make widespread use of judicial precedent, which became the main source of English law. In the following centuries, the doctrine of judicial precedent was actively developed and improved. In addition, the principle of strict adherence to precedent was established, which required the English courts to use, among other things, ancient precedents by means of their extended interpretation. In addition, given the colonial development of the UK and its involvement in shaping the legal systems of the US, Canada, Australia and other countries, judicial precedent is also important in these countries. Another important feature of case law is that it is divided into common law and equity law [1; 2].

The current state of the legal system of the United Kingdom is characterized by the prevalence of the following constant features of case law:

- Ensuring respect for a separate decision that was made by one of the higher courts;
- Recognition that the decision of such a court is a convincing precedent for courts that are also hierarchically higher than it;
- A separate decision should always be considered as a binding precedent for lower courts.

It should be noted that the use of judicial precedent as a direction of law application is also characteristic of modern courts of the United Kingdom. That is, judicial precedent as a legal case that serves as an example and basis for similar decisions is particularly important for modern British law. Judges must necessarily comply with the requirements of case law, and at the same time they must also follow the decision of higher courts by statute [3].

It is also necessary to emphasize in this study that judicial precedent is also important for the American judicial system, since it is part of the Anglo-American legal family. As in the case of the United Kingdom, the US legal system is based on the common law system. Therefore, judicial precedent can be considered one of the main and most important sources of law. In addition, the fundamental principle of the US legal system is the principle of compliance with judicial precedent. This is due to the fact that historically the US was a colony of Great Britain, therefore its law belongs to the common law system.

Given that independent development has lasted for more than 200 years, the use of judicial precedent as the basis of the US legal system is somewhat different from the experience of Great Britain. The effect of the rule of precedent is more free and flexible. As noted in the studies, in the USA, the highest courts of the states and the Supreme Court are not bound by their own precedents. Therefore, they have great freedom to apply precedent, adapting to the relevant circumstances. Nevertheless, judicial precedent is an important source of law that has developed historically. It also occupies a prominent place in the hierarchy of sources of American law. In addition, the principle of judicial supremacy is enshrined - the supremacy of precedent over the normative act of the legislative branch [4].

Thus, judicial precedent is the basis and main source of law in the legal system of Great Britain and the United States. This is due to the historical features of the development of the law of both countries and their relationship in the past, since the United States was a colony of the United Kingdom. Today, the use of judicial precedent as a source of law is mandatory in both countries. Therefore, we can say that the United States and Great Britain are some of the most striking examples of the use of case law.

References:

1. Verbytskyi D. V. Theoretical and legal aspects of the formation of case law. Legal scientific electronic journal. 2019. No. 4. P. 12-15
2. Marchenko A. A. The concept of judicial precedent and its place in the legal system of Ukraine. URL: <https://Gaas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2214-ponyattya-sudovogo-pretседentu-ta-jogo-mistse-u-pravovij-sistemi-ukrajini.html>
3. Odariy V. V. The application of judicial precedent in the Anglo-American legal system. Prykarpatskyi yuriditskyi visnyk. 2024. No. 4 (57). P. 3-8
4. Florya A. R., Lisna I. S. Judicial precedent in the legal system of the USA. 2017. No. 4 (29). T. 1. P. 33-39

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції

збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 30 травня 2025 року)

Відповідальний редактор – *Крушинський С.А.*

Комп'ютерний набір – *Нікіфорова Т.І.*

*Зображення на титульному аркуші з
<https://e-learning.iir.edu.ua/enrol/index.php?id=1025>*

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.